

Kimin İktidarı?

Ayetullah Muhammed Mehdi Asîfi

Muhammed Mehdi Asîfi Hicri 1316'da Nəcəf'te dünyaya geldi. Babası zamanın tanınmış âlimlerinden Ayetullah Ali Muhammed Asîfi Burucerdî'dir.

İlk eğitimini babasından alan Ayetullah Asîfi gençlik yıllarında İslamî İlimler Havzası'nda derslere başladı ve içtihat makamına ulaşınca kadar orada derslerine devam etti.

Zamanın tanınmış âlimlerinden İmam Humeyni, Ayetullah el-Uzma Ebu'l-Kasım Hoi, Şeyh Mücteba Lenkerani, Şeyh Sadra Badkubi, Şeyh Muhammed Muzaffer'den ders aldı. Ayetullah Asîfi İslamî İlimler Havzası'nın yanında üniversitede de ders okudu ve Bağdat Üniversitesi'nde İslamî ilimler bölümünde yüksek lisans yaptı.

Özellikle Kur'an ve fıkıhta görüş sahibi olan Ayetullah Asîfi'nin Kur'an tefsiri başta olmak üzere kaleme almış olduğu birçok kitabı ve makalesi vardır. Ayetullah Asîfi uzun yıllar İslamî ilimler havzasında fıkıhta içtihat yapmak isteyen öğrencilere de ders vermiştir.

İran asıllı olan Ayetullah Asîfi yaklaşık otuz yıl boyunca Irak Davet Partisi'nin yönetici kadrosunda yer aldı ve daha sonraları bazı nedenlerden ötürü partiden ayrıldı. İleriki yıllarda İmam Bakır Hayır Kurumu'nu kurdu. Bu kurum bugün 6700 Iraklı ve Afganlı sığınmacı aileye sürekli yardımlarda bulunmaktadır. Ayetullah Asîfi bunların yanı sıra İran'ın Kum şehrinde, Irak'ta ve Afganistan'da yetimler için yüzlerce ev yaptırmıştır.

Kimin İktidarı?

Gücün mü, Hakkın mı?

Ehli Sünnet ve Şia'da Devlet Teorisi

Ayetullah Muhammed Mehdi Asîfî

Çeviri:

Sedat Baran

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Kimin İktidarı, Gücün mü, Hakkın mı?
Ehli sünnet ve Şia'da Devlet Teorisi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Sertifika No: 24887

İsbn: 978-605-87046-0-2

1. Baskı: İstanbul, Nisan 2012

Önsöz Yayıncılık: 1

İslam Düşüncesi: 1

Kitabın özgün adı: Mebani-yi Nazari-yi Hukumet-i İslami

Yazar: Ayetullah Muhammed Mehdi Asîfî

Çeviri: Sedat Baran

Yayın Yönetmeni: Önder Türkeli

Yayına Hazırlayan: Ersan Güngör

Editör: Ozan Kemal Sarılioğlu

Sayfa Düzeni: İrfan Güngörür

Kapak Tasarımı: Sercan Arslan

Baskı / Cilt:

Step Ajans Matbaacılık (Sertifika No: 12266)

Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11

Bağcılar/İstanbul - Tel: 0212-4468846

© Önsöz Yayıncılık, 2012

Bu kitabın tüm yayın hakları, Önsöz Yayıncılık'a aittir. Kitabın tamamı ya da bir bölümü izinsiz olarak hiçbir biçimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

önsöz
YAYINCILIK

Akşemsettin Mah. Akdeniz Cad. No: 74/3 Fatih/İstanbul

Tel.-Faks: +90 212 534 30 16

www.onsozyayincilik.com.tr • bilgi@onsozyayincilik.com.tr

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

İçindekiler

Önsöz..... 13

Birinci Bölüm / 15

İslam'da Hâkimiyet ve Yönetimin Asaleti

İslam İtikadında Hâkimiyetin Asaleti 17

Cahilî Zihniyette İlah..... 18

İslam'da İlah 22

İslam Fıkhında Hâkimiyetin Asaleti..... 27

İslam Fıkhının Özellikleri 27

1- İslam Fıkhının Kapsayıcılığı..... 27

2- İslam Fıkhının İçtimaî Olması 29

3- Şer'i Hitaplar ve İçtimaî Heyet 30

4- Hâkim Fıkıh 33

5- Sorumlu Fıkıh 34

İkinci Bölüm / 37
İslam Devleti Kurma Gereksinimleri ve
Yöneticinin Atanması

Kur'an'ı Kerim	39
Kur'an'ın Toplumsal Yapı Hakkındaki Beyanı	39
1-Îtisam (İpe Sarılma) Ayeti	46
2- Teslim Ayeti.....	50
Sünnet	61
Fazl b. Şazan'ın Rivayeti.....	61
Akıl	67
Birinci Mukaddime: Toplumsal Yaşamda Devletin Gereksinimi	68
1- Zorunlu Hizmetleri Yerine Getirmek	68
2- Yargılama, Sorunları giderilmesi ve Halkın Kanunlara Uyuma Zorunluluğu.....	68
3- Toplumsal Yaşamda Emniyetin Temini	69
İkinci Mukaddime	69
1- Zalimlere Güven ve İtimatın Haram Olması	70
2- Kâfirlerin Kudret ve Nüfuzlarının Benimsemenin Haram Olması	76
3- İnkâr ve Tağutun Reddi.....	78
4- Tağutla Cihadın Farz Olması	83
5- Müsriflere, Fasitlere ve Günahkârlara İtaatin Haram Olması	86
İcma	89

Üçüncü Bölüm / 93
Yöneticinin Fakih Olma Şartı

YöntemVelayetin Fakihlere Münhasır Kılındığına Delalet Eden Rivayetler.....	95
Birinci Grup.....	95

İkinci Grup.....	99
İcma	108

Dördüncü Bölüm / 111

Gaybet Döneminde Hâkimin Atanması

Genel Atama.....	113
Liyakat.....	117
Seçim (Biatle)	117
Genel Atamada İnşa Merhalesi.....	121

Beşinci Bölüm / 125

Siyasî Biat

Biatın Kelime Anlamı	127
Biatın Tahlili Anlamı.....	127
Allah Resûlü'nün Siresinde Biat.....	128
1- Davet Biati.....	129
2- Velayet ve İmaret Biati	131
3- Cihad ve Savaş Biati	132
Biatın Erkan ve Şartları.....	134
Biatın Ulvî Değeri.....	136
Biatın Teşri-i Değeri	140
Tekit Edilen Atama	146
Ehli Sünnet Fakihlerine Göre Biat	148
Biat Edenlerin Sayısı Hakkında Müsamaha.....	151
Askerî İhtilal ve İmametın Gerçekleşmesi	154
Ehli Sünnet Fakihlerinin Görüşlerinin Münakaşası	156
Zararın Olmaması Kaidesinin Beyanı.....	159
Biati Bozma.....	161
Biatın Farklı Şekilleri	163

İmamet ve Velayette Vahdet.....	168
Ana Temanın Açıklanması	169
Birincil Hüküm	171
Birçok Devletin Olmasının Meşruiyetten Yoksun Olduğunun Delilleri	171
1- Velayetin Sınırları Biat Sınırları İle Sınırlandırılmaz	177
2- Şer'i Hâkime İtaat Etmekten Kaçınanlarla Savaş	179
a- Şia ve Sünni Ulemanın İmarette Vahdet Hakkındaki İcmaları.....	205
b- Pratik İlkeler ve Fakihlik Delilleri	206
İkincil Hüküm.....	209

Altıncı Bölüm / 211

İslam Devletinin Genel Sınırları

Velayet	213
Velayetin Anlamı	214
Allah, İnsan Hayatındaki Velayetin Kaynağı	216
Kur'an'da Nazarî ve Amelî Tevhid.....	217
a- Kur'an'da Nazarî Tevhid.....	217
b- Kur'an'da Amelî Tevhid	222
c- Kur'an'da Nazarî ve Amelî Tevhid.....	225
İnsanın Hayatında İlahî Olmayan Devlet ve Velayetin Reddi	227
Tayin ve Atama Vesilesiyle Velayetin Meşruiyeti	231
Resûlullah'tan Sonra Ehl-i Bey'tin İmameti	235
Ehl-i Bey'tin Velayetinin İmtidadı Fakihin Velayeti	236
İspat Makamında Velayetin Allah'a İstinadı	236
İmamet Meselesinde Üç Yöntem	241
Haricilerin Teorisi.....	241
Seçim Teorisi	243
Gaybet Döneminde Velayet.....	251

İtaat.....	255
İtaatin Tanımı.....	255
İtaatin Temeli.....	258
Toplumsal Sözleşme Teorisinin Eleştirisi.....	262
Demokrasi Öğretisi Hakkında İki Önemli Eleştiri.....	264
Allah'a İtaatle Aklın Hükümü.....	275
İtaatle Birlik.....	276
İtaatin Değeri.....	278
İtaatsizlik.....	279
Her Durumda İtaat.....	279
Ulü'l emre İtaat Allah'a İtaattir.....	281
İslamî Düzendeki İtaat.....	282
İlahî Dinlerde İtaat.....	283
Sabit ve Değişken Hükümlerde İtaat.....	287
Hak ve Sorumluluk İstihalesi.....	288
İtaat Etmesi Durumunda Halkın Ödülü.....	291
İtaatle Irk Ayırımının Lağvedilmesi.....	292
Günahta Mahlûkun İtaati.....	293
Günahkâra İtaat.....	294
Zalim İmamlara İtaatin Haram Olması.....	295
a- Kur'an'dan Deliller.....	295
b- Hadislerde Tağutla Cihadın Zorunluluğu.....	304
c- Ehl-i Beyt Siresinde Tağutla Cihad Etmenin Zorunluluğu.....	307
Diğer Görüşler.....	308
Abdullah b. Ömer'in Görüşü.....	309
Abdullah b. Amr b. As'ın Görüşü.....	310
Hasan Basrî'nin Görüşü.....	310
Süfyan-ı Sevri'nin Görüşü.....	311
Ali b. Medinî'nin Görüşü.....	311

Lalkaî (h. 418) ve Buharî.....	312
Sahih-i Müslim'in Şerhi'nde Nevevî'nin Görüşü	312
Sahih-i Buharî'nin Şerhi'nde İbn Hacer'in Görüşü.....	313
Ebubekir İsmailî'nin (h. 371) Görüşü	313
Tahavî ve Akidetü't-Tahaviyye.....	313
Şeyh Sabunî'nin (h. 499) Görüşü	315
Vahhabîlerin Görüşü.....	316
Zalim Hâkime Karşı Çıkmaktan Kaçınmanın	
Delilleri	319
1- Kitabın Delaletine Tevessül	319
2- Rivayetlere İstinat.....	326
Eleştirisi	330
1- İyiliği Emretme ve Kötülüğün Kökünü Kazımanın	
Farz Olması	331
2- Zalim Hâkime Yardım Etmenin Haram Olması	342
İcma ve Bunun Eleştirisi	347
İmam Hüseyin'nin (a.s.) Yezid'e Karşı	
Ayaklanmasının Eleştirisi	348
1- İbn Haldun.....	349
2- İbn Cevzi.....	350
3- Taftazanî.....	350
4- İbn Hazm ve Şevkanî.....	351
5- Cahiz	351
6- Halebî ve Keyya el-Herasî	352
7- Zehebî.....	352
8- Alusî	353
9- Şeyh Muhammed Abduh.....	357
10- Seyyid Kutub	359
İkincil İstidlaller	362
Eleştirisi	364

Bu Fetvanın Selbî Rolü.....	370
Abdullah b. Sebil'in Kitabı	375
Kötülükten Sakındırma Hususunda İki Farklı Yaklaşım.....	377

Yedinci Bölüm / 379

Şura

Kur'an'da Şura	381
Peygamber'in (s.a.a.) Hayatında Şura'nın Konumu ve Rolü.....	385
Ehl-i Beyt'in Hayatında Şura'nın Konumu ve Rolü	395
Hadislerde Şura.....	399
Şura'nın Fıkhı.....	409
Şura'nın Gerekliliği	409
Zorunlu Olmayan Şura.....	414
Şura Kararlarının Bağlayıcılığı.....	414
Şura'nın Bağlayıcılığı.....	416
Şura İle İlgili Rivayetler	425
Şuranın Konu ve Yöntem Olarak Değeri	433
Şuranın Beş Hükmü (Ahkâm-ı Hamse).....	439
Şura'nın Pratikteki Yöntemi	445

Sekizinci Bölüm / 447

Nasihah

Nasihatin Velayet Sistemi İçindeki Rolü ve Sosyal İlişkiler Ağı.....	449
Nasihatin Çeşitli Yönleri.....	449
Bireysel ve Toplumsal İlişkilerin Karşılıklı İrtibatı	450

İnsanî İlişkilerin Dikey ve Yatay Yapısı	453
Selam ve Nasihat.....	454
Nasihatin Lügat Anlamı	455
Nasihatin İlmî Tahlili.....	456
İnsan Nefsinde İyilik Olgusu	461
İyilik Kaynağı Muhabbet.....	462
Muhabbet İle İyilik Arasındaki İlişki	463
Muhabbet, Tevhid ve İhlâs Makulesindedir	463
Allah İçin İyilik İsteği	464
İlişkinin Saf Kılınması	465
İslam ve Nasihatın İlişkileri Korumadaki Rolü.....	468
İslam'da Nasihatın Zorunluluğu	469
Rivayetlerde Nasihatın Zorunluluğu	469
Beşeri İlişki Ağında Nasihatın Kapsayıcılığı	473
1- Allah'ın Kulları İçin Nasihati.....	474
2- Kulların Allah İçin İyilik İsteğinde Bulunması.....	475
3- Allah ve Kulları Arasında Nasihat Tebeddülü	475
4- Allah Resûlü'nün Ümmeti İçin Nasihati	475
5- Kur'an'ın İnsanlar İçin Nasihati	476
6- Müslümanların Peygamber, Kuran ve İslam İçin Nasihatleri.....	477
7- İmamların Müslümanlar İçin Nasihatleri.....	477
8- Müslümanların İmamlar İçin Nasihatleri.....	478
9- İmam ve Ümmet Arasında Nasihat Tebeddülü	478
10- İnsanın Kendisi İçin Nasihati.....	478
11- Allah Kulları İçin Nasihat.....	479
Kaynakça.....	481
Dizin	489

Önsöz

Bu kitap, en az on beş yıl önce Kum İslamî ilimler havzasında fıkhîta içtihat derecesine ulaşmış öğrencilerden bir grup için verdiğim fıkîh derslerinin bir mecmuasıdır. Bu konuları o zaman derleyip bir kitap şeklinde neşrettim. Kitap büyük bir ilgi gördü ve çok kısa zamanda baskısı tükendi.

Fikhî araştırmalarda yöntemim olduğu üzere, elinizdeki bu kitap da daha çok karşılaştırmalı fıkîh araştırmalarını ihtiva etmektedir.

Bir kaç ay önce İslamî Mezhepleri Yakınlaştırma Kurumu'nun önde gelen âlimleri bu kurumun karşılaştırmalı fıkîh araştırmaları alanında kaleme alınmış eserleri neşretmeye çalıştıklarını, bu kitabı da tekrar gözden geçirdikten sonra basmak istediklerini söylediler. Ben de mezkûr yöntemimle bu kitabın neşrolması için tekrar gözden geçirdim ve kitabın konularına uygun olan yeni fikhî konuları kitaba ilave ettim. Elinizdeki eser bu çabanın bir neticesidir.

Bu eserin, fıkîh alanında araştırmalar yapan öğrencilerin istifade etmesini, devlet ve siyaset konuları hakkındaki fikhî

KİMİN İKTİDARI

nazariyelerin tekvininde az da olsa yararlı olmasını, aynı zamanda mal ve evladın yarar sağlayamadığı o günde müellife yararlı olmasını ümit ederim.

Muhammed Mehdi Asîfi
29 Zilkade 1425

Birinci Bölüm

**İslam'da Hâkimiyet
ve
Yönetimin Asaleti**

İslam İtikadında Hâkimiyetin Asaleti
İslam Fıkhında Hâkimiyetin Asaleti

İslam İtikadında Hâkimiyetin Asaleti

Kur'an'ı Kerim'de Mekkî ve Medenî sûrelerde bir şekilde zikredilen bir hakikat vardır. Bu hakikat Mekkî ayet ve sûrelerde itikadî boyutuyla ve Müslümanların düşüncesinde sağlamlaştırılmak amacıyla ele alınmıştır. Medenî ayet ve sûrelerde ise pratik ve amelî boyutuyla gündeme getirilmiştir. Bu hakikat, sultanların ve hakimlerin velayet ve hâkimiyet haklarını ellerinden alan ve insanın alın yazısını belirleyen hayatının her alanında Allah Teâlâ'nın hâkimiyetinden başka bir şey değildir. Bu, iki veçheli bir önerme ve iki taraflı bir sikkedir.

İslam'ın ilk dönemlerinde bu hakikat iki boyutuyla Müslümanların duygularını harekete geçirdiği gibi İslam düşmanlarının da teveccühlerini celbeden ilk şeydi. Bu olgu her şeyden çok İslam ve Müslümanları, düşmanların saldırıları karşısında dayanmaya ve mücadele etmeye zorluyordu.

Bütün mücadele ve çabalara rağmen bugün bu hakikat Müslümanların gönüllerinde eski etkiye sahip değildir.

Lâ ilâhe illallâh kelimesi İslam'ın en açık ve en bariz mefhumu sahip kelimelerindedir. Aynı zamanda bizim çağdaş

tarihimizde diğer dinî ıstılahlardan daha fazla ipham perdesinin ardında kalmış bir kelimedir.

Bu kelimenin mefhumu, insan hayatında Allah dışındaki saltanat, velayet ve hâkimiyeti reddetmek ve velayet, saltanat ve hâkimiyeti Allah Teâlâ'ya özgü kılmaktır.

Biz cahilî bakış açısının ilah tasavvuru ile Kur'an'ın ilah tasavvuru hakkında araştırmalar yapmadan Lâ ilâhe illallâh kelimesindeki reddetme ve özgü kılmayı gerçek anlamıyla derk edemeyiz. Kur'an'ı Kerim bu iki tasavvur şeklini de açıklamıştır. Bu iki görüşü yani cahilî zihniyette ilah tasavvuru ile Kur'an'ın ilah tasavvurunu görmek için bu mukaddes kitaba müracaat edebiliriz.

Mütalaamıza cahilî zihniyette ilah tasavvuru ile başlıyoruz.

Cahilî Zihniyette İlah:

Allah Teâlâ cahilî tasavvurun ilah betimlemesi hakkında şöyle buyuruyor:

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا

“Onlar, kendileri için kuvvet ve şeref (kaynağı) olsunlar diye, Allah'tan başka ilâhlar edindiler.”¹

“وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ”

“Onlar, yardım göreceklerini umarak Allah'tan başka ilâhlar edindiler.”²

¹ Meryem, 81.

² Yasin, 74.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ أَمْوَاتٌ
غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ إِيَّاكُمْ إِلهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ

“Allah’ı bırakıp da taptıkları (putlar), hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır. Onlar, diri olmayan cansız varlıklardır! Ne zaman dirileceklerini de bilmezler. Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Ahirete inanmayanların kalpleri bunu inkâr etmekte, kendileri de büyüklük taslamaktadırlar.”³

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا
لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ
اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ

“İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır. O’nu bırakıp da başka dostlar edinenler, ‘Biz onlara sadece, bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz’ diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.”⁴

اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا
أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

“(Yahudiler) Allah’ı bırakıp, hahamlarını; (Hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler. Oysa,

³ Nahl, 20–22.

⁴ Zümer, 3.

bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”⁵

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنَ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ
الْفَصْلِ لَفُتِنُوا بِهِمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Yoksa Allah'ın izin vermediği bir dini kendilerine tutulacak yol kılan ortakları mı var? Eğer (cezaların ertelenmesine dair) kesin hükmü olmasaydı, derhal aralarında hüküm verirdi. Şüphesiz, zalimler için elem dolu bir azap vardır.”⁶

Bu ayetlerden cahilî düşüncenin ilah tasavvurunu beyan eden aşağıdaki noktalar istinbat edilebilir:

1- Cahiliyet döneminde yaşayan insanlar, varlık âleminde bu ilahların bir çeşit nüfuz ve kudret sahip olduklarına inanıyorlardı. Bundan dolayı musibet zamanlarında veya her hangi bir sorunla karşılaştıkları zaman bu ilahlardan yardım istiyorlardı. Cahilî dönem insanların tasavvuruna göre; bu ilahlar hem insanı mesut kılabilir hem de zarar verebilirdi. Başka bir ibareyle bu ilahlar insanlara karşı iyi veya kötü davranmaya muktedirdiler.

إِن نُّقُولُ إِلَّا اِعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ

“Biz ‘Tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış!’ demekten başka bir söz söylemeyiz!”⁷

⁵ Tevbe, 31.

⁶ Şura, 21.

⁷ Hüd, 54.

Kur'an'ın bu cahili görüşün reddinde şunları çıkarabiliriz. Müşrikler, bu ilahların zarar ve menfaat ulaştırdıkları gibi zıyan ve hüsrana da neden olduklarına inanıyorlardı.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ
شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ

“Allah’ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve ‘İşte bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir’ diyorlar.”⁸

2- İnsanlar bu ilahlara sığınıyor yardım ve izzet talep ediyorlardı.

3- Onlar bu ilahların insan hayatında hakem olduklarına ve insanlar için kanunlar koyduklarına inanıyorlardı. Keza bu ilahların emirler verdiklerine ve bazı işlerden insanları sakındırdıklarını söylüyorlardı. Yani emir ve yasakları insanlar arasında vardı.

4- Onlar Allah Teâlâ'nın bütün bu ilahlardan ve insanlardan üstün olduklarına inanıyorlardı. Allah Teâlâ'nın varlığını inkâr etmiyorlardı fakat insan hayatındaki velayet ve hâkimiyeti Allah'tan selbedip diğer ilahlara nispet veriyorlardı.

Bu dört meselenin ölçütü şuydu: Bu ilahlar âleme hâkimiyette Allah Teâlâ'nın nüfuz ve kudretinin şerikleri idiler ve insan hayatında da velayete ve hükmetme yetisine sahiptiler.

Buraya kadar cahilî bakış açısının ilah hakkındaki görüşü çok kısa bir şekilde zikredildi.

⁸ Yunus, 18.

İslam'da İlah:

Şimdi Kur'an'ın betimlediği ikinci ilah tasavvurunu inceleyeceğiz:

Kur'an'ı Kerim bütün yalancı ilahları reddetmiş ve bunların yaratma, düzenleme ve emir verme kudretinden ârî olduklarını belirtip bütün bu işlerin Allah Teâlâ'ya has olduğunu söylemiştir.

Kur'an'ı Kerim'de “Reddetme” ve “Özgü kılma” tevhidde birbirine bağlı ve tek hedefi gösteren mantıkî kaideler üzerine bina edilmiştir. Kur'an'ın belirttiğine göre bu kaideler şunlardır:

1- Yaratılıştta tek söz sahibi Allah'tır. Eşi ve benzeri olmayan Allah'ın yaratmada şerik ve ortağı yoktur.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ

“Allah'ı bırakıp da taptıkları (putlar), hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır.”⁹

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا اللَّهَ عَلَيْكُمْ هَلْ مِن خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرزُقُكُمْ
مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآنَى تُؤفَكُونَ

“Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı? O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?”¹⁰

2- Dünyayı düzene sokan Allah Teâlâ'dır. O, âlemi ihata etmiştir. Bunda da hiçbir ortağı yoktur.

⁹ Nahl, 20.

¹⁰ Fâtır, 3.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ
النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى
أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْعَفَّارُ

“Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”¹¹

...ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ...

“...Sonra da Arş'a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah'tır...”¹²

3- Allah Teâlâ tek başına varlık âlemindeki her şeyden haberdardır. Yeryüzünde ve gökyüzünde ondan saklı hiçbir sır yoktur.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا
تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ
وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ

“Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki

¹¹ Zümer, 5.

¹² Yunus, 3.

tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”¹³

Kuşkusuz ilim ve bilgi, âleme hâkimiyet ve ihatanın şartlarındandır. Yaratılıştta tevhid, düzen ve âlemdeki her şey hakkında bilgi sahibi olma kaidelerinden sonra iki önemli noktaya ulaşırız:

a- *Malikiyette tevhid*: Bütün âlem Allah Teâlâ'nın mülküdür ve hiçbir ortağı yoktur. O malik olduğundan istediğini yapabilir ve yaptığı işlerden de kimse kendisinden hesap soramaz.

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا

“O, göklerin ve yeryüzünün mülkü (hükümranlığı) kendisine ait olandır. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde hiçbir ortağı da yoktur. O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir.”¹⁴

لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ

“Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.”¹⁵

b- *İnsan hayatında saltanat ve hâkimiyette vahdet*:

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ

¹³ En'âm, 59.

¹⁴ Furkan, 2.

¹⁵ Enbiya, 23.

“O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh olandır. O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.”¹⁶

وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ
وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“O, Allah’tır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dünyada da ahirette de hamd O’na mahsustur. Hüküm yalnızca O’nundur. Kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.”¹⁷

...أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“...Yaratmak da emretmek de yalnız O’na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şanı yücedir.”¹⁸

...قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ...

“...De ki: ‘İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah’a aittir’...”¹⁹

Bütün bu işlerin neticesi itaat, sakınma ve Allah’ın emirlerine tabi olmaktır:

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا...

“O hâlde, gücünüz yettiği kadar Allah’a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin...”²⁰

¹⁶ Zuhruf, 84.

¹⁷ Kasas, 70.

¹⁸ Araf, 54.

¹⁹ Âli İmran, 154.

²⁰ Teğabün, 16.

İslam Fıkında Hâkimiyetin Asaleti

İslam Fıkının Özellikleri

Bundan önce İslam itikadında hâkimiyetin asaleti hakkında gerekli açıklamalar yapıldı. Şimdi de İslam fıkında hâkimiyetin asaleti konusunu açıklayacağız.

İslam fıkı, İslamî itikadın fer'idir ve İslam itikadında köklü olan her konu İslam fıkında da aynı ölçüde köklüdür. Velayet ve hâkimiyet İslam itikadının en bariz sıfatlarındandır. Bu fıkın da bariz sıfatlarından sayılmaktadır. İslam itikadı, İslam fıkının usul ve temellerini oluşturduğu için İslam fıkını İslam itikadından ayrı ele alamayız.

Burada velayet ve hâkimiyet konularını ilgilendiren İslam fıkının en önemli özelliğini inceleyeceğiz.

1- İslam Fıkının Kapsayıcılığı:

İslam fıkının en önemli özelliği, insanoğlunun bütün ihtiyaçlarını ihtiva edecek kadar kapsayıcı olmasıdır. Keza

insanın Allah, devlet, toplum, aile ve hatta kendisi ile olan irtibatını düzenler. İnsan hayatının farklı boyutlarından hiçbirini fikhî ihata tabi tutmadan serbest bırakmaz.

İslam fikhî insanın Allah Teâlâ ile olan ilişkisini geniş bir şekilde ibadet babında ele alır ve insanın toplum ve devlet ile olan ilişkisini düzene koymada önemli roller ifa eder. Bu, İslam fikhînin kapsayıcı bablarından biridir. İslam fikhî insanın ailesi ile olan ilişkisini de ele alır. Bugün “aile hukuku” diye adlandırılan evlilik, boşanma, nafaka, miras, vasiyet... gibi meseleleri ele alıp düzene koyar.

İslam fikhî bugün “medenî kanun” denilen ve insanların mülkiyet alanında birbirleriyle olan ilişkilerini ele alıp bununla ilgili hükümleri açıklar.

İslam fikhî, fakihlerin kendisine “Ahkâm el-Sultaniye” dedikleri hâkimin ümmet ile olan ilişkisi ile hâkimin halk üzerindeki sultasını ele alır.

İslam fikhî “iyiliği emretme ve kötülüğü sakındırma” mahlasıyla devlet işlerinde toplumsal denetim ile ilgili hükümleri ihtiva eder. Halkın birbirleriyle olan ihtilaflarını ve şikâyetlerini ele alır ve suçluların suçlarını, toplumdaki iç düzeni sağlama yöntemlerini açıklar. Bütün bunları ceza kanununda dillendirir.

İslam fikhî, İslam devletinin diğer devletlerle olan savaş ve barış gibi münasebetlerini uluslararası hukuk mahlasıyla gündeme getirir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda İslam fikhînin insan hayatının bütün yönlerini ihata ettiğini ve çok kapsayıcı olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir fikhî, zinde bir fikhîdir ve bütün zaman ve mekânlarda istifade edilme kıfayetine sahiptir.

İmam Bakır (a.s.) bir rivayete şöyle buyurmaktadır:

“Allah Teâlâ ümmetin hiçbir ihtiyacını cevapsız bırakmadı ve bütün bunları Kur’an’da gönderip Resûlüne açıkladı. Her şey için bir ölçü belirledi ve bunun kılavuzluğu için bir rehber memur kıldı. Bu sınırları aşan herkes için bir ceza kararlaştırdı.”²¹

Bir hadiste de İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“Kendisi hakkında Kur’an ayeti ve Peygamber hadisi olmayan hiçbir şey yoktur.”²²

İmam Bakır (a.s.) da başka bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

“Allah Resûlü Veda Haccı’nda konuşma yaptı ve buyurdu ki; ‘Allah’a yeminler olsun ki, sizi cennete yaklaştıracak ve cehennemden uzaklaştıracak her şeyi size emrettim ve sizi cehenneme yaklaştıracak ve cennetten uzaklaştıracak her şeyden sizi sakındırdım.’”²³

Şeyh Kuleynî, *Usul-u Kâfi*’de “Kur’an ve sünnete irca ve hal-kın ihtiyaç duyduğu her şeyin Kur’an ve sünnette olması”²⁴ mahlasıyla bu konu ile ilgili hadisleri bir babta zikretmiştir.

2- İslam Fıkhının İçtimaî Olması:

İslam fıkhının bir diğer özelliği de içtimaî olmasıdır. Bu fıkıh, toplumsal hayata çok önem vermekte ve bunu ferdî ve ailevî ilişkilerden daha geniş bir şekilde ele almaktadır.

²¹ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 1, s. 59.

²² A.g.e., c. 1, s. 59.

²³ A.g.e., c. 2, s. 74.

²⁴ A.g.e., c. 1, s. 59.

Hatta ferdin Allah ile olan ilişkisi hakkındaki namaz, oruç, zekât, hac, humus... gibi hükümler dahi çok açık bir şekilde içtimâî özelliklere sahiptir. Cuma ve cemaat namazı, bütün Müslümanların aynı günde oruç tutmaları, humus ve zekâtın fakir ve muhtaçlara verilmesi, hac ibadetinin bütün gereksinimlerinin bir mekânda yapılması... ve benzeri diğer birçok konu İslam fihhının içtimâî özelliğini gösterir.

3- Şer'i Hitaplar ve İçtimâî Heyet:

Kur'an ve sünnete belirtilen şer'i hükümler ikiye ayrılır:

a) *Şahıs ve şahıslara has olup ana mihverî şahıs ve şahıslar olan hükümler. Bu hükümler de kendi içinde üçe ayrılır:*

1- Belli bir şahsa has hükümler: Kur'an'da zikredilen ve Peygambere has hükümler bu gruptandır. Bu hükümlere "Şahsî Farzlar" denilmektedir.

2- Bütün mükelleflere has olmasına rağmen bir grubun bunu yerine getirmesiyle diğer mükelleflerden sorumluluğu kaldıran hükümler: Burada, bir grup tarafından şeriâtın göz önünde bulundurduğu hedeflere ulaşılması durumunda diğer mükelleflerden sorumluluk kalkar. Bu hükümlere "Farzı kifaye" denilmektedir.

3- Bütün mükellefleri ilgilendiren ve bir grubun bunu yerine getirmesiyle diğer mükelleflerden sorumluluğu kaldırma-yan hükümler: Bu hükümlere "Farzı ayın" denilmektedir.

b) *Ferde has olmayan hükümler:*

Bu kategorideki hükümlerde fert ne hükmün muhatabı, ne mihverî ne de konusudur. Belki ilk andan itibaren şer'i hitabın muhatabı toplumdur. Yani toplumsal şahsiyet hitabın konusudur, yoksa ferdî şahsiyet değil. Bu türdeki bir

hitabın hükmü ile ferdi hitabın hükmü arasında zatî farklılıklar vardır. Aynı zamanda farzı ayın'ın aksidir.

Genellikle bu gibi hükümlerin yerine getirilmesi şahıs veya şahısların sorumlulukları dışındadır. Örneğin şer'i hükümlerin icrası, Cuma namazının ikame edilmesi, savaş vb. şahıs ya da bir grup insanın yerine getiremeyeceği hükümler olup bu kategoride yer alırlar.

Bu hükümlerin muhatabı toplumun içtimaî heyetidir. Herhangi bir şahıs veya herhangi bir grup kendi başlarına şer'i hükümleri icra edemez veya savaşta komutan olamaz. Zira bu hükümlerin ferdi icrası genellikle imkânsızdır. Bu hükümlerin doğal icrası ve insan içtması mahlasıyla toplumu hedef alan hitabeler, bunun merkezî icrasıdır. Yargı, şer'i hükümlerin icrası, insanlar arasındaki ihtilafların çözümlü, savaşta askerî idare gibi desturların icrası merkezî hükümetin Veliyyi Emr'inin sorumluluğundadır. Ancak bu durumda bu gibi hükümlerin icrası mümkündür.

Bu gibi hükümlere örnek olması mahlasıyla Allah Teâlâ Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءَ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ
وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

*“Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*²⁵

الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ...

²⁵ Maide, 38.

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun...”²⁶

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ ...

“Baskı ve şiddet kalmayınca ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın...”²⁷

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ...

“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz, fakat Allah’ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz...”²⁸

Bu ayetlerdeki hitap ve Kur’an’da zikredilen diğer içtimaî farzlar, şahısları farz-ı kifaye ekseninde muhatap almamaktadır. Başka bir deyimle bazı insanların yerine getirmesiyle diğerlerinden sorumluluk kaldıran ve hiç kimsenin yerine getirmemesi durumunda herkesi mesul kılan farz-ı kifayede hükümlerdeki hitap şekline, içtimaî farzlar sahip değildir. Keza emir ve yasaklarda... bütün mükelleflerine aynı derece hitap eden farz-ı ayınlardaki hitap şekline de sahip olmayan bu hitap formunun muhatabı, insan icması mahlasıyla toplumdur.

Yöneticiler toplumun önderi ve merkezî hükümet mahlasıyla hükümleri icra ettiklerinde ve halk da bu yöneticilere

²⁶ Nur, 2.

²⁷ Enfal, 39.

²⁸ Enfal, 60.

tabi olduklarında bu kategorideki hükümlerde belirtilen sorumluluklar herkesin üzerinden kalkar.

İleride bu konu geniş bir şekilde ele alınacaktır.

4- Hâkim Fıkıhı:

İslam fıkınının bir diğer özelliği de hâkimiyet ve velayet gibi bariz sıfatlara sahip olmasıdır. İslam fıkınının hükümleri tıpta anılan emirlere benzemediği gibi dinleyicinin istek ve kabulüne bağlı olan vaizlerin nasihatlerine de benzememektedir. Bu açıdan bakıldığında, İslam fıkınının birçok hükümlerinin icra edilmesi de zorunludur. Nihayetinde bu sıfatlar, siyasî ve toplumsal yaşantıda belli bir zorunluluğu gerektiren sıfatlardır. Bu zorunlu hükümler, ilahî desturların icrâ edicisi olan yargı erki tarafından icrâ edilir. Bu durumu örneklerle açıklamaya çalışırsak şöyle bir örnek yerinde olacaktır:

Davalı taraflar yargı hükümlerine uymak zorundadırlar ve hâkimin kararına itiraz etme hakkına sahip değillerdir. Yürütme kurulu suçluyu cezalandırmak ve hâkimin kararını uygulamak ile görevlidir.

Muhasebe ve iyiliği emredip kötülükten sakındırma kurulu; halkın yaşantısını ve şer'i hükümleri uygulama sürecini kontrol etmekle görevlidir. Herhangi bir şahıs ilahî emirlere muhalefet ettiğinde, darp edilmek suretiyle bile olsa, muhalefetten el çekmeye ve itaat etmeye zorlanır. Bunu da ancak şer'i hâkimiyete sahip merkezî bir devlet yapabilir. Bunun dışında caiz değildir.

Allame Hillî bu konu hakkında şunları söylemektedir:

İyiliği emredip kötülükten sakındırmada darp etme, zarar verme ve yok etme gibi ihtimallerin olması durumunda, Şii âlimlere göre; imamların veya imamların kendisine izin verdiği şahıslar

dışında, herhangi birinin ya da birilerinin bu fiilleri yapmaya kalkışması caiz değildir.²⁹

Görüldüğü gibi, bu gereksinim ve zorunluluk sıfatı, kendisi ile birlikte uygun yürütme kurulunu getirir. Başka bir deyişle, halkın hayatında İslam fihhına hâkimiyet ve yönetme sıfatını bahşetmek, kendisiyle beraber toplumsal yaşamda yönetimi ele alacak yürütme kurulunu da ortaya çıkarmaktadır. Böylesi bir erkin olmaması, İslam fihhinin icrası ve bunun göz önünde bulundurduğu hedeflere ulaşılmasını, insan hayatında pratiğe geçilmesini olanaksızlaştıracaktır.

İslam fihhinin hudut, kısas ve diyet gibi bazı hükümlerinin icrası hâkimiyet ve zorunluluk sıfatından ve de halkın yaşantısında, hâkimiyet ve yöneticilik kudretine sahip merkezî bir kuruldaki yoksun olması nasıl mümkün olabilir?

5- Sorumlu Fıkıh:

“Mesuliyet” İslam fihhinin bir diğer özelliğidir. Bu sorumluluklardan bazıları şunlardır: İlahî daveti kabul etmek ve bunu bütün herkese ulaştırmak. Zincirleri parçalamak ve Allah Tealâ'nın hükümleri dışında insanlara hükmeden ve onları köleleştiren sultanlar, hâkimler ve emirlerin yönetimlerine başkaldırıp insanları Allah Tealâ'ya davet etmek. İnsanları birbirlerinin kulu olmaktan kurtarmak ve Allah'a kulluğa yöneltmek. İnsan hayatında Allah Tealâ dışındaki bütün yönetimleri reddetmek.

Bu davetin güç ve kudretlerini tehlikeye atacağı müstebkirlerle karşı karşıya gelmeden bu büyük sorumluluğun

²⁹ Ebu'l-Kasim Necmuddin Ca'fer b. el-Hasen el-Hilli, *Muhtelifu's-şî'a*, c. 1, s. 331.

gerçekleşmeyeceği kesindir. Aynı şekilde ilahî risâletin hiçbir sorun yaşanmadan ve düşman engeliyle karşılaşmadan insanlara ulaşması düşünülemez. Bilmukabele, bu davet mesajının insan hayatında tahakkuk bulması için küfrün öncüleri ile karşı karşıya gelmekten başka bir yol yoktur. Dolayısıyla hiç şüphesiz bu da ancak küfrün öncüleri ile savaşmakla mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ...

“Baskı ve şiddet kalmayınca ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın...”³⁰

İslam fıkhı; yeryüzünde fitne kalmadan, Allah’ın dininden başka dinler yok olmadan, dinin hâkimiyeti mutlak şekilde sağlanmadan toplumda ve bütün yeryüzünde rehberlik, velayet ve hâkimiyeti ele almadan bu büyük davetin sorumluluğunu yüklenemez.

³⁰ Enfal, 39.

İkinci Bölüm

**İslam Devleti Kurma Gereksinimleri
ve
Yöneticinin Atanması**

Kur'an
Sünnet
Akl
İcmâ

Kur'an'ı Kerim

İslam devleti kurmak İslam dininin gereksinimlerinden-
dir. Fakat İslam, uzun zaman devlet yönetiminden ve içtimâî
rehberlikten uzak düştüğü için bu, fikhî konunun derkini
zorlaştırmıştır. Bu mesele bizleri araştırma konumuz olan
“Veliyyi Emr” meselesine ulaşmak için konuyu fikhî açıdan
incelemeye sevk etmektedir.

Şimdi İslam devleti kurma zorunluluğunun fikhî delil-
lerini zikredeceğiz.

Kur'an'ın Toplumsal Yapı Hakkındaki Beyanı:

Kur'an'ı Kerim'de şer'i ve merkezî hâkimiyet olmadan
doğru icra edilmesi ve algılanması imkânsız olan ayetler var-
dır. Bu ayetler açık bir şekilde İslam devletinin kurulması
zaruretine delalet etmektedir.

Biz burada bu ayetlerden üç çeşidini zikredeceğiz. Tabii
Kur'an'da bu iddiamızı destekleyecek birçok delil ve ayetler
vardır; ancak kendisine istidlâl edebileceğimiz ayetleri bu-
rada zikretmekle yetineceğiz.

Birinci Kategori: Bu ayetler, halk arasındaki ihtilafların giderilmesine, ilahî hükümlerin icra edilmesine ve kâfirlerle savaş ve cihada delalet eden ayetlerdir. Burada şer'i hükümlerin icra edilmesine delalet eden ayetlerden örnek zikre-deceğiz.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحَرْبُ بِالْحَرْبِ
وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ...

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir.”³¹

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ
بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيْشْهَدَ
عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah dini(ni tatbik) hususunda sizi sakın acıma duygusu kaplamasın! Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”³²

³¹ Bakara, 178.

³² Nur, 2.

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Allah’a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.”³³

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Yaptıklarına bir karşılık ve Allah’tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁴

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ...

“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın.”³⁵

³³ Maide, 33.

³⁴ Maide, 38.

³⁵ Hucurat, 9.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ

“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”³⁶

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Allah yolunda savaşın ve bilin ki, şüphesiz Allah hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir.”³⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihad için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki, kurtuluşa eresiniz.”³⁸

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ
اللَّهِ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Baskı ve şiddet kalmayınca ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlerse, şüphesiz ki, Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir.”³⁹

³⁶ Bakara, 190.

³⁷ Bakara, 244.

³⁸ Âli İmran, 200.

³⁹ Enfal, 39.

Bu ayetler ile şahısları muhatap kılan ve onları şer'i hükümleri icra etmeye zorlayan ayetler farklıdır. Kur'an'ı Kerim'de muhatapları şahıslar olan ayetler vardır. Örneğin:

وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“Bir de bize, ‘Namazı dosdoğru kılın ve Allah’a karşı gelmekten sakının’ diye emrolundu. O, huzurunda toplanacağınız Allah’tır.”⁴⁰

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرْفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مِّنَ اللَّيْلِ ...

“(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl.”⁴¹

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ ...

“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batıya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namaz kıl.”⁴²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.”⁴³

⁴⁰ En’âm, 72.

⁴¹ Hûd, 114.

⁴² İsra, 78.

⁴³ Bakara, 183.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ...

“Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın.”⁴⁴

Bu ayetlerin muhatapları, farklı sevap ve günahları olan ve bu sevap ve günahlarının kendileri dışında başkalarını ilgilendirmeyen şahıslardır. Örneğin birçok kişi namaz ve orucun hükümlerine riayet edebilir. Bazıları da buna uymayıp günah işleyebilir. Buradaki günahın önceki cümlede zikredilen itaate hiçbir zararı da olmaz. Şer’i hükümlerde geniş bir alanı kapsayan bu hükümlere “Ferdî Hükümler” adını verebiliriz.

Bu hükümlerle birlikte, insanları fert olarak muhatap almayan belki toplumu muhatap kılan başka hükümleri de görebiliriz. Bu hükümlerin birden fazla sevabı veya toplu günahı yoktur. Aynı şekilde fertlerini farklı sevap ve günah sahibi kılan ve her ferdinin farklı sevap ve günahlarının olduğu birinci kategorideki gibi de değildir. Belki her hükmün tek bir sevabı ve günahı vardır. Önemli ve zaruri iki madde olmadan bu hükümlerin icrası imkânsızdır. Bu iki unsur da şunlardır:

1- Kudret, nüfuz, el açıklığı

2- Meşrûiyet

Bu iki ana unsur devletin belkemiğini oluşturur. Suçluları cezalandırmak ve şer’i hükümlere itaate mecbur kılmak için bu hükümlerin icrasında, kudret ve nüfuz olmalıdır. Öbür taraftan bu kudret ve otoritenin, hükümleri icrâ edebilmesi için meşrûiyeti olmadır.

İslam devletinin kurulmasındaki temel unsur olan bu iki unsur olmadan, devletin varlığını devam ettirmesi imkânsız

⁴⁴ Bakara, 196.

olduğu gibi şer'i hükümler de icrâ edilemez. Bundan dolayı bu hükümlerin yerine getirilmesi için İslam devletinin kudret ve meşrûiyete sahip olması bir zorunluluktur.

Bu konuda, Ayetullah Burucerci şunları söylemektedir:

Toplumda fertlerin görevi olmayan ve onları ilgilendirmeyen işler vardır. Bu işler, toplum düzeninin korunmasının kendisine bağlı olduğu genel ve içtimâî işlerdir. Örneğin hüküm verme, kayıp olan şahsın velayeti, yerde bulunmuş malın beyan ve tanımı, iç düzen ve sınırların korunması, düşman saldırıları karşısında cihat emri ve ülkeyi korumak, maliki meçhul olan mal vb. hususlar devlet yönetimi ve siyasetle ilgili işlerdir. Bunlar herkesin sorumluluğunu yükleneyeceği işler değildir. Belki toplumun önderi konumunda olup hilafet ve riyâset makamında bulunan şahsın vazifeleri içinde yer alır.

İslam dininin dillendirdiği hükümlerin çoğu, toplum yönetimi, toplumsal düzenin ve toplumsal saadetin korunması hakkındadır. Bundan dolayı Şii ve Sünniler, her ne kadar rehberliğin şartları, Peygamber tarafından atanma ve seçimle iş başına gelme hususlarında farklı düşünceler de Müslümanları yönetmesi için İslam toplumunda bir siyasetçi ve rehberin varlığının gerekli olduğu ve hatta bunun İslam'ın zorunluluklarından olduğu konusunda hemfikirdirler.⁴⁵

Bir diğer âlim, Necmüddin Nesefi de bu konuda şunları söylemektedir:

Müslümanlar, namazı ikame edecek, sınırları koruyacak, ordu hazırlayacak, sadakaları toplayacak, yol kesicileri ve eşkıyalar

⁴⁵ Hüseyin Ali Muntezeri, *el-Bedr el-Zahir fi Selat-i Cuma vel Müsafir*, s. 52.

ile hırsızları ortadan kaldıracak, cemaat ve Cuma namazlarını ikame edecek, bayram merasimleri düzenleyecek, vatandaşlarının birbirleri ile olan ihtilaflarını çözecek vb. hükümleri icra edecek bir imama (yöneticiye) muhtaçtırlar.⁴⁶

El-Siyaset el-Şer'iyе kitabının müellifi “Yöneticiyi seçme zorunluluğu” faslında şunları söylemektedir:

Allah Resûlü'nün (s.a.a.) küçük bir sefer için birlikte yola çıkanların kendi aralarında birini kılavuz seçmelerini farz kılması farklı toplumsal gruplar için tedai mahiyeti taşımaktadır. Allah Teâlâ iyiliği emretmeyi ve kötülükten sakındırmayı farz kılmıştır. Kudret ve yönetim olmadan bu emrin icrası imkânsızdır. Cihad, adalet, bayramların, namazların ve haccın ikamesi, mazlumlara yardım, kanunların hayata geçirilmesi vb. hükümlerin icrası, kudret ve yönetim ile mümkündür.⁴⁷

İkinci Kategori: Bu kategoride yer alan ayetler, icrası için şer'i ve merkezî bir hâkimin olmasını talep eden ayetlerdir. Burada bu kategori içinde yer alan ayetlerden sadece iki tanesini zikredeceğiz.

1-İtisam (İpe Sarılma) Ayeti:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

⁴⁶ Sadeddin Taftazani, *Şerh-il Akaid el-Nesefiye*, s. 138.

⁴⁷ *el-Siyaset el-Şer'iyе fi Islah-i el-Raii vel Reiyet*.

“Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açık bil-diriyor ki, doğru yola eresiniz.”⁴⁸

Bu ayetteki Allah’ın ipine sarılmak “Mecmua-i Âmm”⁴⁹ olup toplumun görevidir. “İstiğrak-ı Âmm” gibi fertlerin görevleri, içinde yer almaz. Dolayısıyla ayet İslam toplumunda birden fazla sevap ve günaha delalet etmediği gibi bu görevi “İstiğrak-ı Âmm” gibi gereksinimler ve farzlar mecmuası içinde kategorize de edemeyiz. Zira toplumda Allah’ın ipine sarılmak tek bir meseledir. Ya toplumun tamamında uygulanır veya uygulanmaz. Dolayısıyla fert, herkesten ayrı olarak tek başına buna sarılma kudretine sahip değildir, olamaz.

Anlamı; ismet, himayet, düşmekten korunma, Allah’ın emirlerine uyma olan Allah’ın ipine sarılmanın iki şekli vardır:

- a- Ferdi îtisam
- b- İçtimaî îtisam

Birinci gruptaki ipe sarılma fert mahlasıyla şahısların görevidir ve hüküm, şahıslar sayısınca gereksinimler ve farzlar mecmuasına ayrılır. Ferdî veya toplumsal olarak ipe sarılma tahakkuk bulduğu zaman etkisini de bu alanda gösterir. Dolayısıyla toplum fertlerinden bir şahıs hiç kimsenin yardımı

⁴⁸ Âli İmran, 103.

⁴⁹ Âmm; Âmm-1 Bedeli, Âmm-1 İstiğrak ve Âmm-1 Mecmua olmak üzere üçe ayrılır.

bile olmadan Allah'ın ipine sarılıp muttakî olmaya çalışırsa Allah Teâlâ da ipe sarılmasının ve takvasının semeresini kendisine verir.

... وَمَنْ يَعْتَصِمِ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“...Kim Allah'a sımsıkı bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir.”⁵⁰

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمًا

“Allah'a iman edip O'na sımsıkı sarılanları ise (Allah), kendisinden bir rahmet ve lûtf kavuşturacak ve onları kendisine varan doğru bir yola iletacaktır.”⁵¹

İster dar ve ferdî bir sınırdan olsun, isterse de geniş ve içtimaî bir sınırdan olsun Allah'ın ipine sarılmanın neticesi ilahî rahmet, hidayet ve feyze dâhil olmaktır. Kim ilahî ipe sarılırsa Allah Teâlâ da kendisine rahmet edip hidayet eder. Bu ferdî bir îtisamdır.

Buna mukabil cem mahlasıyla mahiyet ve eseri açısından, içtimaî îtisam ferdi îtisamdan farklıdır. İçtimaî îtisam, ancak ferdin karşısında yer alan cem vesilesiyle tahakkuk bulur ve toplumun belli bir kesimi için tahakkuk bulmaz. Başka bir deyimle ya bütün toplum için tahakkuk bulur ya da hiçbir şekilde tahakkuk bulmaz. Zira îtisamı “جَمِيعًا” (cem, hep birlikte) ile mukayyet kılınmıştır. “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın” ayeti, toplumun bütün fertleri

⁵⁰ Âli İmran, 101.

⁵¹ Nisa, 175.

hep birlikte ilahî ipe sarılmazlarsa, hiçbir îtisamın olmaması gibi bir durumun ortaya çıktığını belirtir. Daha sonra ayette “وَلَا تَفْرُقُوا” “Parçalanıp bölünmeyin” cümlesi gelmiştir. Bu da tefrikanın îtisamı tamamen ortadan kaldıracığını ve İslam toplumunu yenilgi ve yok olmaya doğru götürceğini dillendirmektedir.

... وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

“...Birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”⁵²

Dolayısıyla eğer îtisam, ihtilaf ve tefrika ile ortadan kalacaksa herkes hatta Allah'ın ipine sarılırsalar dahi ihtilaf ve tefrikanın sonuçlarından etkilenecektir. Böylesi bir vaziyette toplumun durumunu en iyi şekilde aşağıdaki ayet açıklamaktadır.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً...

“Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının...”⁵³

Dolayısıyla, ihtilaf ve tefrikanın neden olduğu sonuçlar sadece heva ve hevesleri ekseninde hareket edenler ile tağutları kapsamaz. Belki başkalarına zulmetmeyen ve hidayet ekseninde hareket eden insanları da kapsar. Fakat böyle bir günahın uhrevî cezası kıyamette sadece zalimler için olacaktır.

⁵² Enfal, 46.

⁵³ Enfal, 25.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için şöyle bir örnek verebiliriz: Savaşa giden bir ordunun komutanı düşmana galip gelebilmek için askerlerine silahlarını alıp mevzide düşmanı beklemelerini ister. Askerlerden bir grup komutanın emrini yerine getirmeyip silahlanmaz ve pusuda düşmanı beklemeye koyulmazsa yenilgi sadece bu grubu kapsamaz, bütün orduya mal olur.

Binaenaleyh ilahî ipe sarılma vazifesi içtimaî bir heyet olmadan icra edilemez.

Bu vazifenin içtimaî bir heyet tarafından yerine gelmesi ancak halkı ilahî ipe sarılmaya zorlayan, halkı kontrol eden, suçluları cezalandıran, nüfuz ve kudrete sahip merkezî bir hükümet ile mümkündür. Bunun dışında, bu şer'i hükmün hayata geçirilip icra edilmesi imkânsızdır.

Bu ayet Müslümanlardan Allah'ın ipine sarılmalarını ve hiç kimsenin bu içtimaî îtisamı bozmasına izin vermemelelerini ister.

Önceden de belirttiğimizi gibi şer'i ve merkezî bir kudret olmadan ikinci şıkkın hayata geçirilmesi imkânsızdır.

2- Teslim Ayeti:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

“Ey inananlar, hepiniz topluca İslam'a (barış ve güvenliğe) girin ve şeytanın adımlarını izlemeyin; çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır.”⁵⁴

⁵⁴ Bakara, 208.

Bu ayet de îtisam ayeti gibi bütün Müslümanlardan Allah için toplumda barış ve güvenliği sağlamalarını istemektedir.

Ayetteki “كَافَّةً” kelimesi bunu açıkça dillendirmiştir. Barış ve güvenlik bir toplumda, Allah ile olan ilişkide ilahî desturlar karşısında teslimle ferdî veya içtimaî sınırlı bir çerçevede asla tahakkuk bulmaz. Sadece ve sadece geniş içtimaî bir çerçevede bu istek gerçekleşebilir.

Toplumda bir grubun Allah Teâlâya teslim olmaları ve kendi rızaları ile ilahî hükümleri icra etmeleri ve bunun karşısında başka bir grubun da Allah’a teslim olmayıp toplumda Allah’a karşı savaş ilan etmeleri mümkündür. Böylesi bir durumda ikici grubun varlığı, Allah’a teslim olmuş birinci grubu bütün toplumsal alanlarda bozar. Neticede toplumda teslim ortadan kalkar.

Acaba İslamî bir toplumda bir grup bozguncu, ilahî hükümleri açıkça çiğnerse bu toplum ilahî hükümler ve düsturlara tamamen “كَافَّةً” teslim olmuş mudur?

Bu sorunun cevabı açıktır. Toplumu ilahî hükümlerle ilintili ferdî ve grupsal bozulmalara karşı koruyacak ve toplumda bütün güç ve kudreti ile Allah Teâlâya teslimin temellerini sağlamlaştıracak, insan hayatında kudret ve nüfuz sahibi merkezî bir hükümetin yardımı olmadan bu teslimin toplumda tahakkuku mümkün değildir.

Kur’an’ı Kerim’de bu konu hakkında birçok ayet vardır; fakat biz iki ayet zikretmekle yetindik.

Üçüncü Kategori: Bu kategorideki ayetler iyiliği emretmeyi ve kötülükten sakındırmayı beyan eden ayetlerdir.

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.”⁵⁵

Bu ayetin şer’i merkezî bir hükümetin gereksinimine delaletinin açıklanması için aşağıda birkaç noktayı açıklamamız gerekmektedir.

1- İlahî ahkâmda iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma kendi başına nihai bir hedef değildir. Dolayısıyla, toplumda Allah dininin hâkimiyetinin tahakkuku için bir vesiledir. Bu yüzden iyiliği emretmenin ve kötülüğü sakındırmanın kesin bir şekilde faydasız olduğuna yakin edip ümidimizi kestiğimizde –ki çoğu zaman böyle durumlar olur- iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma farz olmaktan çıkar.

Bu anlamıyla konu hakkında din önderlerinden birçok metin elimize ulaşmıştır. Burada bu rivayetlerden bazılarına değineceğiz. İmam Bakır (a.s.) buyurdu ki:

“İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak diğer farzların kendisine bağlı olduğu büyük bir farzdır... İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak peygamberlerin yolu ve salihlerin yöntemidir. Bu, diğer farzların kendisi ile ikame olunan ve yolları güvenli ve ticareti helal kılan büyük bir farzdır. Zulmü geri çevirir, yeryüzünü abat eder, düşmanlardan hak alır ve işleri düzene koyar.”⁵⁶

⁵⁵ Âli İmran, 104.

⁵⁶ Muhammed b Hasan Hürri Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 1, s. 395.

İbn Ebu Amir'in rivayet ettiğine göre İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmuştur:

*“Hiçbir ümmet zayıfın hakkını rahat bir şekilde güçluden almayıncaya kadar temiz olmaz.”*⁵⁷

Bu rivayete göre; “İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak” zayıfların hakkını güçlülerden alan bir vesiledir.

Ahmet b. İsa Alevî, İmam Hüseyin'den (a.s.), o da babası ve ceddinden rivayet etmiştir ki şöyle buyurdu:

*“Müminin günahın işlendiğine şahit olup bir şey yapmaması reva değildir. Onu değiştirmeye çalışmalıdır.”*⁵⁸

İmam Ali (a.s.) buyuruyor ki:

“Allah Teâlâ iyiliği, kötülükten sakınmayı emretti ve ilahî farz mahlasıyla bunu açıkladı. Zira bu farz yerine getirilirse rahat ve zor bütün farzlar yerine getirilir.”

2- İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, emretmek ve sakındırmaktır, nasihat ve tavsiye değildir. Usul-i fıkıh âlimlerinin beyanlarına göre; emretmek ve sakındırmak yöneticilerin yönetilenlere üstünlüğünü de kapsamaktadır. Bu, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın velayetinin gereksinimi ve yönetilenleri yönetme hakkıdır. Bu velayet, kaynağını Allah'ın, Resûlünün ve müminlerin emirinin insanlar üzerindeki velayetinden alır. Binaenaleyh iyiliği emreden yöneticiler halkı itaat etmeye ve ilahî hükümlere teslim olmaya razı kılmak için kudrete tevessül edebilirler.

Din önderlerinden bu anlamda birçok hadis elimize ulaşmıştır. Burada bu hadislerden birkaçına değineceğiz.

⁵⁷ A.g.e., c. 1, s. 395.

⁵⁸ A.g.e., c. 11, s. 399.

Cabir, İmam Bakır'ın (a.s.) şöyle dediğini rivayet etmektedir:

*“Kötülüklerini gönlünüzde kötü bilin ve bunu dile getirip alınlarına yapıştırın. Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayın. Eğer nasihati dinleyip hakka dönerlerse sorun yoktur. Ancak halka zulmeden ve yeryüzünde fitne çıkarana başka. Korkunç bir azap onları beklemektedir. Allah'ın emrine dönüp itaat edecekleri güne kadar onlarla bedeninizle savaşın ve kalbinizde onlara karşı düşman olun. Bu işte de dünya ve mal talibi olmayın ve zulmün gelip gelmesini istemeyin.”*⁵⁹

Bu hadis, yoldan çıkmış insanların tekrar hak yola dönerler güne kadar, müminlerin Allah tarafından bu insanlar üzerinde hâkimiyetleri olduğunu belirtmektedir. Zira sebil (yol) sulta ve nüfuz anlamına da gelmektedir.

İbn Ebu Amir, Yahya Tevil'den, o da İmam Sadık'tan (a.s.) şu hadisi rivayet etmektedir:

*“Allah dilinizin açık, elinizin kapalı olmasını emretmemiştir. Belki defalarca her ikisinin birlikte açılmasını veya kapanmasını emretmiştir.”*⁶⁰

Dolayısıyla dilin açık olmasının yanında ellerin de açık olması gerekir. Zira iyiliği emredenler ellerini suçlulardan çekerlerse dilin açık olması tek başına sorunu çözmez.

Taberî kendi tarih kitabında Abdurrahman b. Ebi Leyla Fakih'in şunları söylediğini nakletmektedir:

⁵⁹ A.g.e., s. 403.

⁶⁰ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 3, s. 342.

Şahlılarla karşılaştığımız bir gün İmam Ali (a.s.) buyurdu ki: ‘Ey Müminler! Kim bir zulmün olduğunu veya insanların münkire davet edildiğini görüp de gönlünde bunları kabul etmezse hiçbir günahı yoktur. Bunları dili ile inkâr edenlere sevap vardır ve gönlünden bunları inkâr edenlerden üstündür. Allah’ın kelamını yüceltmek ve zalimleri baş aşağı etmek için kılıçla inkâra kalkışan doğru yolu bulmuş, bu yolda sabit kalmış ve yakın nurları günlüne yansımıştır.’⁶¹

Şerif Razi, İmam Ali’nin (a.s.) bu muhtevaya sahip başka bir hadisini zikretmektedir. İmam Ali (a.s.) buyuruyor ki:

*“İnsanlardan eli, dili ve kalbi ile kötü işleri sevmeyen kimseler iyi özellikleri kemale ulaştırmışlardır. Kim dili ve kalbi ile münkiri inkâra kalkışıp eli ile bunu ortadan kaldırmaya kalkışmazsa üç güzel özellikten ikisini almış ve birisini yok etmiştir. Kim münkiri gönlünden inkâr eder ve dili ve eli ile bunu inkâr etmezse daha üstün olan iki özelliği elden vermiş, tek bir özelliği almıştır. Münkiri; kalbi, eli ve dili ile inkâr etmeyenler; yaşayanlar arasındaki ölümler gibidirler. İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, ne insanın ecelini yaklaştırır ve ne de rızkını azaltır; ama sevabı artırır ve mükâfatı çoğaltır. Bunlardan daha faziletli olan ise zalim bir yönetici karşısında adaletli bir söz söylemektir.”*⁶²

İmam Hasan Askeri’nin tefsirinde Allah Resül’ünün (s.a.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

“İçinizde kötü bir şeyi gören kimse eğer gücü yetiyorsa onu eli ile gücü yetmiyorsa dili ile inkâr etsin. Eğer gücü yetmiyorsa

⁶¹ A.g.e., hikmet 373.

⁶² İbn Ebi’l Hadid, *Şerh-i Nehcül Belağa*, Tahkik: Muhammed Ebul-fazl İbrahim, hikmet 374.

kalbinde bu işi kötü sayсын. Allah'ın onun kalbinde bunu kötü kabul ettiğini bilmesi kendisine yeter."⁶³

3- İslam'ın, herkesin silah kuşanıp çarşı ve sokaklarda kötülük peşinde koşmalarına izin vermediği açıktır. Zira bu iş toplumda düzensizliğe neden olur. İslam ve diğer hiçbir sistem bunu kabul etmez. Bir sistem halkı silahlanmaya, savaşmaya ve birbirlerini öldürmeye nasıl teşvik edebilir?!

Dolayısıyla bu şer'i vazife, şer'i mesuliyeti olan bir kurumun sorumluluğunda olması gerekir.

İyiliği emreden ve kötülükten sakındıran ayetlerde bu hususa değinilmiştir. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

*"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır."*⁶⁴

"Sizden bir topluluk bulunsun" cümlesi bu hususu beyan etmek içindir. Dolayısıyla bütün Müslümanlar bu işi yapmazlar belki bir grup bu işi yerine getirmekle sorumludur. Ayette zahir ve teb'iz olan مِّنْكُمْ kelimesi bu ilahî görevin müminlerden bir gruba münhasır kılmaktadır. Bunun mukabilinde bu sorumluluğu bütün Müslümanların görevi ilan eden ayetler vardır. Örneğin Allah Teâlâ buyuruyor ki:

⁶³ Muhammed b Hasan Hürr-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 11, s. 407.

⁶⁴ Âli İmran, 104.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ...

“Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar...”⁶⁵

Ayette kullanılan kelimelerin umum olması iyiliği emretmenin ve kötülükten sakındırmanın bütün Müslümanların vazifesi olduğunun göstergesidir. Bu ilahî mesuliyet iki şekilde icra edilir; birincisi uzmanlaşmış bir kurum tarafından icra edilen, ikincisi ise bütün Müslümanlar için farz olan icra türüdür. Dolayısıyla, toplumda herhangi bir kargaşa çıkmadan bu görevi yerine getirmek bütün Müslümanların şer’i vazifesidir.

4- İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla görevli kurumun her hangi bir girişimde bulunması imamın (yönetici) izni ve onayına bağlıdır. Bu insanlar, bu görevde imamın onayı olmadan hiç kimseyi darp etme ve öldürme yetkisine sahip değillerdir. Zira kesin bir izin olmadan kan dökmek haramdır.

Halkın canı ve malı babında ihtiyata riayet etmenin gereksinimi imamın, izni olmadan kimsenin darp edilmemesi ve öldürülmemesidir. Can ve mala saldırıda imamın onayı şarttır. Hudut babının rivayetlerinde bu mesele açıklanmıştır. İmam Sadık (a.s.) buyuruyor ki:

“Hudutların ikamesi hâkimin vazifesidir.”⁶⁶

Bu emrin ölçütü hudut ve darp babında iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma da birdir. Fakihlerden bir grup,

⁶⁵ Tövbe, 71.

⁶⁶ A.g.e., c. 18, s. 338.

darph meselesinde iyiliği emretmede ve kötülüğü sakındırmada imamın onayı şartını zikretmişlerdir. Örneğin Şeyh Tusî, *el-Nihayet* adlı kitapta şöyle diyor:

İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak; kalp, dil ve el ile farzdır. Tabii mükellefin bunu yerine getirme kudretine sahip olması ve bu işin kendisine ve diğer müminlere zarar getirmeyeceğini bilmesi gerekir... el ile yapılan iyiliği emretme halkı tembih etme mahiyeti taşıyabilir. Bunun da yapılması ancak atanmış yöneticinin izni ile farzdır.⁶⁷

Muhakkik Hilli de şöyle demektedir:

Fakihlerin icmasına göre iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak farzdır... Acaba darph etmeye ve öldürmeye gereksinim duyulursa yine de farz mıdır? Bir grup evet demiştir. Bir grup da bunu imamın iznine bağlamıştır. Bu ikinci görüş daha üstündür.⁶⁸

İbn Uhuvve Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Kureyşî, *Meâlim-ül-kurbe fi ahkâm-il-hisbe* adlı kitapta, atanmış şeriat emirlerinin uygulayıcısı ile gönüllü şeriat emirleri uygulayıcısı arasındaki farkı şu sözlerle açıklamaktadır:

Sultan tarafından atanmış şeriat emirlerinin uygulayıcısı münkerleri işleyenlere açıkça tazir cezası uygulayabilir; fakat hudutları icra edemez. Gönüllü şeriat emirlerinin uygulayıcısı tazir cezalarını bile uygulama hakkına sahip değildir.

⁶⁷ Ebu Cafer Muhammed b. Hasan Tusî, *el-Nihayet fi Mücerred-il Fıkh ve'l Fetavi*, s. 299.

⁶⁸ Hasan b. Yüsuf b. Ali b. Mutahhar Hillî, *Şera-i el-İslam*, c. 1, s. 341.

5- Acaba bu, şart gereksinimi midir, yoksa farz mıdır? Eğer farz olursa –ki biz bunu bu şekilde kabul ediyoruz- iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, delilleri kudretin tahsili ile yönetim ve kudretin tahakkuku için devlet olmanın zaruretine delalet eder.

Namaz için taharetin gereksinim olmayıp farz olması gibi kudretin de farzın şartı olduğuna delalet eden birçok delil ve karine vardır. Hac için istitaat, zekât için nisap... Bu delil ve karinelere olup iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmaya delalet ederler.

Dolayısıyla iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak Kitap ve sünnette İslam devleti kurmanın zaruretine delalet eder. Böylece, müminler de İslam toplumunda iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma imkânı bulurlar.

Sünnet

Fazl b. Şazan'ın Rivayeti:

Şeyh Saduk, *Uyun-u Ahbar-i Rıza* ve *İlel-ul Şerai* adlı kitaplarda şu hadisi nakletmektedir:

“Abdulahid b. Muhammed b. Ubduş Nişaburî Attar bana nakledip dedi ki, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Kuteybe Nişaburî bana nakledip şöyle dedi: Ebu Muhammed Fazl b. Şazan Nişaburî dedi: ...Eğer ‘Ulu-l Emr neden atanmış ve halka da ona itaat etmeleri neden emredilmiş?’ denilirse, bunun birçok nedeni olduğunu söyleriz. Bunlardan bazıları şunlardır: Eğer halk için bir sınır getirilir ve kendilerine ‘bu sınırları aşmanız sizin zararınızdır’ denilip buna riayet etmeleri istenirse bunun düzen ve yürürlüğe girmesi için mübahları serbest bırakıp koruyan ve yasakların yapılmasını engelleyen güvenilir birisinin atanması gerekir. Eğer böyle olmazsa birçok kişi lezzet ve menfaati için kötülüklerden el çekmeyebilir. Bu yüzden fesattan sakındıran, ilahî hudutları ve şer’î ahkâmı halk arasında uygulayan birisi atanmıştır.

Dünyada din ve dünya işlerinde kendilerine önderlik edecek birilerini atamadan hiç bir taife ve millet bakî kalmamış ve

hayatına devam etmemiştir. Dolayısıyla, Allah Teâlâ'nın insanları kendi hallerine serbest bırakması, varlığı zarûrî olan, komutası altında düşmanlarla savaşılacak, imameti ile Cuma ve cemaat namazı ikame edilecek, zalimleri mazlumlara zulüm yapmaktan alıkoyacak ve olmaması durumunda ülkenin yok olmasına neden olacak bir rehberin atanmaması caiz değildir.

Eğer halkın emini ve hafızı olan biri Allah Teâla tarafından atanmamış olsaydı halk yok olurdu, din ortadan kalkardı, ilahî sünnetler ve hükümler değiştirilirdi, bunlara bidatler ilave edilirdi. Mülhidler bu hükümleri azaltırlardı, Müslümanlar da dinleri hakkında yanılığa düşerlerdi. Biz insanları eksik, muhtaç, baliğ olmamış, iç ihtilaflara sahip ve değişen ahval üzere bulduk. Bundan dolayı eğer halk arasında Allah Resûlü'nün risaletinin muhafızı olacak bir insan olmazsa önceden de belirttiğimiz gibi insanlar hak yoldan uzaklaşırlar, şeriat, sünnet, ahkam ve iman değişikliğe uğrar ve nihayetinde fesat bütün herkesi kapsar.”

Şeyh Saduk, bu uzun rivayetinin sonunda Ali b. Muhammed b. Kuteybe Nişaburî'den şu sözleri nakletmektedir:

“Bu nedenleri Fazl b. Şazan'dan işittiğimiz zaman kendisine; ‘Bu saydığın nedenler senin kendi istinbat, istihraç ve aklı çıkarımların mıydı yoksa imamdan mı işitip naklettin? Bunu söyle’ dedim.

Bana dedi ki: ‘Ben ne ilahî iradenin farz kıldığı şeyden haberdardım, ne peygamberin koyduğu kanunları ve sünneti biliyordum ve ne de kendi nezdimde bunları çıkarabiliyordum. Bazen ve birbiri ardınca bunları efendim Ebul Hasan Ali b. Musa el-Rıza'dan işittim ve derledim.’

Ben kendisine; ‘Bunu senden ve İmam Rıza'dan rivayet edebilir miyim?’ dedim. Bana; ‘Evet’ dedi.”

Rivayet Senedinin Güvenilirliği: Fazl b. Şazan, İmam Hadi (a.s.) ve İmam Askerî'nin (a.s.) güvenilir sahâbilerinden biridir. Şeyh Tusî, Necaşi ve diğerleri, onu azametle yad etmişlerdir.

Abdulvahid b. Muhammed b. Ubdu Nişaburî Attar, *Meşeyhe* adlı kitapta güvenilir diye zikredilir. Eğer bu, onun güvenilirliğine ispatlarsa delillerden biri olarak kabul edilebilir. Yoksa güvenilirliği hakkında elimize her hangi bir şey ulaşmamıştır.

Rical ilmi âlimleri Ali b. Muhammed b. Kuteybe Nişaburî hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları onu güvenilir kabul etmişlerdir. Zira Keşşi, kendi rical kitabında ona itimat etmiştir. Bu yüzden Şeyh Tusî de onu faziletli bilip kendisini övmüştür. Buna karşın *Medarik* kitabının yazarı Fazl'ın güvenilirliğini reddetmiştir. Ayetullah Muhakkik Hoî de bu görüşü benimsemiştir.⁶⁹

Rivayetin Delaleti: Her halükârda Fazl b Şazan'ın rivayeti İslam devleti kurmanın gereksinimi hakkında üç önemli noktaya işaret etmektedir:

1- Toplumsal kuralları savunma. Toplumsal kanunlar olmadan halk için emin ve güvenilir bir yaşam söz konusu olamaz. Bu kanunlar, zalimlerin zulmü karşısında mazlumlara sığınak olan, insanî içgüdüleri kontrol eden ve hayatı düzene sokan ilahî hudutlardır.

Bu kanunların kontrol ve savunmaya ihtiyaçları vardır ve bunlar olmadan, insan yaşamını düzene koyamaz. Bu toplumsal kanunları kontrol eden ve olası saldırılara karşı bunu savunan devlettir.

⁶⁹ Ayetullah Seyyid Ebul Kasım Hoi, *Mucem-i Ricali'l Hadis*, c. 11, s. 36.

2- Zorunlu içtimaî hizmetleri savunma. İç güvenlik, sağlık ve derman, eğitim ve öğretim, birinci derecede ihtiyaç maddeleri ve toplumsal yaşantının gereksinimi olan diğer ihtiyaçları yerine getirme.

Bu hizmetleri yerine getirmek, bir veya birkaç ferдин işi değildir ve hiç kimse kendisine ait bütün hizmetleri tek başına yerine getiremez.

Toplumsal yaşantı her ne kadar ilerleme sağlarsa bu ihtiyaçlar da o oranda artıp karmaşık hale gelir. Bu işler ancak uzman kurumları olan devlet tarafından yerine getirilebilir.

3- Toplumun en önemli görevlerinden biri, dinin tahrif olmasına ve suistifadeye vesile olmasına izin vermemesidir. Din, toplumda büyük bir güçtür ve daima tahrif, suistifade ve yanlış tevîl tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla suistifade ve tahrifler karşısında dini savunacak güçlü bir sistemin varlığı zaruridir. Bu sistem de İslam devletidir.

Toplumsal hayatta İslam devletinin kurulma zaruretinin beyan eden Fazl b. Şazan'ın rivayetindeki önemli noktalar bunlardı. Bu üç zaruretin belli bir zamanla sınırlı olmadığı açıktır. İmam Ali (a.s.) dönemi için geçerli olduğu gibi gaybet dönemi için de geçerlidir. Bütün mükelleflerin bu üç zarurete binaen bir İslam devleti kurmak için çabalamaları gerekmektedir.

Gazali şöyle demektedir:

Din düzeni, bilgi ve ibadete bağlıdır. Beden sıhhati, hayat bekası, sağlık, elbise, mesken, emniyet vb. insanın bazı ihtiyaçları karşılanmadan buna ulaşamaz... İnsan her durumda malını, canını ve meskenini koruyamaz... Bu önemli hususlarda

güven sağlanmadıkça din düzeni yürürlüğe giremez. Zira bütün ömrü boyunca zalimlerin kılıçlarından canını ve malını korumaya çalışan biri, nasıl ve ne zaman uhrevî saadete ulaşma yolu olan ilim ve ibadetle meşgul olabilir. Binaenaleyh dünya düzeni din düzeninin şartıdır.⁷⁰

Gazali başka bir yerde de şöyle demektedir:

Velhasıl bilgili insanlar; farklı toplumsal tabakaları, farklı istekleri ve değişik görüşleri olan halkın kendi hallerine bıraktıklarında ve herkesi kendi etrafında toplayan ve kendisine itaat edilen önderleri olmadığına her an birbirlerine saldırıp birbirlerini yok etme ihtimali olduğunu bilirler. Bu derdin tek bir dermanı vardır. O da dağınık grupları kendi etrafında toplayan ve kendisine itaat edilen kudretli bir sultanın olmasıdır... Dolayısıyla, dünya düzeni için sultanın varlığı zaruridir. Din düzeni için de dünya düzeni zaruridir. Uhrevî saadet için de din düzeni zaruridir. Doğal olarak bu da peygamberlerin hedefidir. İmamın olması dinin gereksinimlerindedir ve bundan kaçış yoktur.⁷¹

⁷⁰ Ebu Hamid Gazali, *el-İktisad fil İtikad*, s. 105–106.

⁷¹ *A.g.e.*

Akıl

Akıl delilini, iki mukaddime ve bir sonuçtan meydana gelen istisnai kıyas şeklinde beyan edebiliriz.

Birinci mukaddime her toplum için devlet kurmanın gereksinimini dillendirmektedir. Zira devlet olmadan toplumsal yaşantı düzene girmez. Bu devlet ister dinî hükümlere göre toplumu yöneten adil bir devlet olsun isterse zulmeden bir sistem olsun fark etmez. Bu, akli bir mukaddimedir.

İkinci mukaddime, zalim olan devletle işbirliğinin haram olduğunu, böyle bir sistemle mücadele edilmesi gerektiğini dillendirmektedir. Bu, şer'i bir mukaddimedir.

Bu iki mukaddimededen istinbat edilen şer'i netice; birinci mukaddimedede belirtilen İslam devleti kurmanın zarureti ve ikinci mukaddimedede belirtilen tağutlarla ilişkiye geçmenin yasak ve haram olmasıdır.

Burada geniş bir şekilde bu iki mukaddimeyi ve sonucunu inceleyeceğiz.

Birinci Mukaddime: Toplumsal Yaşamda Devletin Gereksinimi:

Bu, aklın dillendirdiği bir önermedir. Toplumsal yaşam için devletin zaruretini aksettiren üç önemli nokta vardır.

1- Zorunlu Hizmetleri Yerine Getirmek:

Doğal olarak bir veya birkaç kişi bu önemli hususu hayata geçiremez. Bu hizmetler; zaruri, yaygın, maddî ve manevî açıdan çok boyutludur. Sağlık hizmetleri; irtibat, eğitim ve öğretim, toplumsal maddî ihtiyaçların tedariki, halkın geçim kaynakları ve yaşantılarını düzene sokmak vb. bunlardan bazılarıdır. Bu hizmetler her gün daha da artıp karmaşık hale geldiği gibi yerine gelme zorunlulukları da her gün biraz daha hissedilmektedir. Bir toplumun bunlara ihtiyaç duymaması imkânsızdır. Hiç şüphesiz bunları da toplum için hazırlamak şahıs ve grupların yapabileceği bir iş değildir.

Buna binaen bazı kurumlara bu hizmetleri yerine getirmeyi ve ihtiyaçları karşılamayı zorunlu hale getirenin, toplumsal yaşamda güç, nüfuz ve kudret sahibi olması zaruridir. Bunu da ancak bir devlet yapabilir.

2- Yargılama, Sorunları giderilmesi ve Halkın Kanunlara Uyma Zorunluluğu:

Bu, devletin ikinci vazifesidir. Toplumsal yaşamın sınırlarını belirlemeli buna göre kanun yapmalı ve bu kanunlar çerçevesinde toplumu düzene sokmalıdır. Keza halkın sorunlarını bu kanunlara göre çözümler getirmelidir. Bununla birlikte, halkı bu kanunlara uymaya zorunlu kılacak bir güç ve otorite de olmalıdır. Bütün bunlar toplumsal yaşam için devletin varlığını zorunlu kılmaktadır.

3- Toplumsal Yaşamda Emniyetin Temini:

Bazı insanların zulümleri ve dış düşmanın saldırıları karşısında halkın güvenliği sağlanmalıdır. Güç ve kudret olmadan zulüm karşısında durulamaz ve halkın emniyeti sağlanamaz. Bu kaide daha önce zikredilen ve halkın ihtilafını bertaraf etmek için, kanunlar koyma ve icra etme kaidesinden farklı olup halkın birbirlerine zulmetmeleri ile ilgilidir. Devlet halkın hukukunu ve güvenliğini savunmakla görevlidir.

Bu önemli ve esaslı noktalar toplumsal yaşamda devletin zaruretini dilendirmekte ve bir devletin kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Halk, her durumda bir devlete ihtiyaç duyar. Bu devlet, ister şer'i usullere göre yönetilsin isterse de yoldan çıkmış bir zalim tarafından yönetilsin. Her iki durumda da fark etmez.

İmam Ali (a.s.) buyuruyor ki:

“İster iyi, isterse de kötü olsun, emirlerden başka hiç kimse halkı ıslah edemez.” Halk: “Ey Müminlerin Emiri! İyi yöneticiyi anladık; fakat kötü emir halkı nasıl ıslah edebilir” dediler. İmam buyurdu ki: *“Allah o kötü yönetici vesilesi ile yolları güvenli kılar, düşmanla savaşır, divan oluşturur, kanunları korur, haccı ikame eder ve eceli gelene kadar Müslümanlar onun sağladığı güvenlik sayesinde Allah’a ibadet eder.”*⁷²

İkinci Mukaddime:

İslam ülkelerinde İslamî olmayan, seküler düzenler günlük faaliyetlerinde birçok münkerâta duçar olup değişik ve

⁷² Muttaki Hindî, *Kenzü'l Ummal*, c. 5, s. 751.

farklı zulümler işlerler. Bu düzenler, halkın hukukunu çiğ-nemeden günlük ve idarî nüfuzunu icra edemez.

Seküler bir düzenin toplumsal yaşamda adaleti icra et-mesi, zulüm ve tecavüzden sakınması ve ilahî desturları çiğ-nememesi tasavvuru, boş ve gerçeklerden uzaktır.

Tarihte bu konu bugünkü yaşantımızdan farklı değildir. İslam tarihinde bu devletler tarafından halka zulüm ve iş-kence edildiğini, münkerâtlara duçar olunduğunu, ilahî des-turların ve İslam şeriatının çiğnendiğini onaylayan herkes bu konuda elde ettiğimiz neticeyi onaylamıştır.

Beş şer'i hükmün konusu olan bu düzenleri daha sonra inceleyeceğiz. Bu beş şer'i hüküm şunlardır:

- Bu düzenlere güven ve itimattın haram olması.
- Kâfirin Müslüman'ı yönetmesinin kabul etmenin ha-ram olması.
- İnkâr ve tağutun reddi.
- Tağutla cihadın farz olması.
- Müsriflere itaatin yasaklanması.

Bu beş meseleyi burada kısaca açıklamaya çalışacağız.

1- Zalimlere Güven ve İtimatın Haram Olması:

Allah Teâlâ, zalimlere güvenmemizi, onlara itimat etme-mizi ve yaptıklarını onaylamamızı bizlere haram kılmıştır. Allah'ı Teâlâ Kur'an'ı Kerim'de buyuruyor ki:

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ
أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

“Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah’tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez.”⁷³

Haram olan ركون (güven ve itimat); susmak, temayül, zalime güven ve zalim devletin benimsenmesidir.

Lügat âlimleri الركون (güven ve itimat); kelimesinin المصافحه (uyum), الحب (sevmek), المودّة (dostluk muhabbet), الطاعت (itaat), الرضا (rıza), الميل (istek, temayül), الاستعانت (yardım), الدنوّ (yakınlık) anlamlarına geldiğini söylemişlerdir.

Kuşkusuz Allah’ın gönderdikleri ile hükmetmeyenler ve ilahî sınırları çiğneyenler zalimlerdirler. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

...وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Allah’ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.”⁷⁴

...وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الكَافِرُونَ

“Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.”⁷⁵

Kuşkusuz zalim, ilahî hükümleri görmemezlikten gelen ve yoldan çıkmış kimsedir. Zalimin yönettiği bir düzende zalimlerle birlikte yaşamak, böyle bir devletin yüceliğini

⁷³ Hüd 113.

⁷⁴ Bakara, 229.

⁷⁵ Maide, 44.

benimsemek, kanun ve kararlarına itaat etmek, kendileri ile uyum içinde olmak, üstünlüklerini benimsemek, bu düzenin kurum ve kuruluşlarında çalışmak, bu kurumlarda yürürlüğe koyduğu kanunlara riayet etmek vb. zalimlere itimat ve güvenin en açık numuneleri olup Allah Teâlâ tarafından yasaklanmış ve bariz bir şekilde bunlardan sakınılması emredilmiştir.

Zemaşeri bu ayetin tefsirinde şunları söylemektedir:

اركنه kelimesi onu yönelttiği zaman anlamını vermektedir. Bu ayette yasaklanan ركون (güven ve itimat) ise şunları kapsamaktadır: Zalimlerin taraftarı olmak ve onlara bağlanmak, zalimlerle aynı mecliste bulunmak, onları ziyaret etmek, onlarla anlaşmak, onların işlerine razı olmak, onlara benzemeye çalışmak, onlar gibi yaşamak ve onları büyüklükle yâd etmek.

Nakledildiğine göre, Muvaffak, imamın cemaat namazına durdu. İmam namazda *وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ* “Zalimdenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur.”⁷⁶ ayetini okuduğu zaman Muvaffak bayıldı. Kendisine geldiği zaman bunun nedenini sordular. “Bu zalimlere güvenip itimat edenin halidir. Artık zalimlerin hali ne ola!” dedi.

Hasan Basrî'nin şöyle dediği nakledilir:

“Allah dinin لا تطغوا ولا تركزوا olmak üzere iki لا (hayır) arasında olmasına karar vermiştir.”

Muhammed b. Şahab sultanlarla ilişkiye geçip onlarla aynı meclislerde yer alınca İmam Zeynelabidin (a.s.) ona şunları yazdı.

“Ebubekir! Allah beni ve seni fitnelerden korusun. Öyle bir duruma düşmüşsün ki, seni tanıyan herkesin ilahî dergahta

⁷⁶ Hüd, 113.

sana dua ve rahmet etmesi gerekir. Allah kitabından, sana öğrettiği ve peygamberinin sünnetinden sana bellettiği şeyler sayesinde büyük bir şeyh oldun ve ilahî nimetler seni ağır kıldı. Yoksa Allah âlimlerden ‘*Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz*’ sözünü almamış mıdır?

Bil ki, duçar olduğun en küçük şey ve yüklendiğin en hafif şey zalimin vahşeti ile menus olmandır. Hakkı eda etmeyen ve bâtili terk etmeyen ile dost olman isyan ve tuğyanı kolaylaştırmıştır. Seni kendilerine yakınlaştırdıkları zaman seni bâtiların etrafında döndürecekleri mihver yaptılar. İsteklerine kavuşmak ve üzerinden geçmek için seni köprü yaptılar. Delaletleri için yukarı çıkacakları merdiven kıldılar seni. Âlimleri ve bilgileri senin vesilenle şüpheye düşürecekler ve cahillerin gönüllerini senin vesilenle elde edecekler. Sana verdiklerinin yanında senden aldıkları hiçbir şey değildir. Dininden, senden aldıkları sana verdiklerinden çok fazladır. Allah Teâlâ'nın kendileri hakkında buyurduğu *فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا* ‘Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.’⁷⁷ insanlardan olmadığını nereden biliyorsun?

Senin işbirliği yaptığın kimseler tanınmaz değillerdir ve seni savunanlar gözlerden uzak değillerdir. Dinini tedavi et ki, hastalık kendisine bulaşmıştır. Ağızını hazırla ki, uzun bir yolculuğun zamanı yaklaşmıştır. Yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan her şeyi en ufak bir zerresine kadar bilen Allah'tır, vesselam.”

Süfyan da şöyle demektedir: “Cehennemde, sultanları ziyarete giden karilerden başka kimsenin geçmeyeceği bir kapı vardır.”

⁷⁷ Meryem, 59.

Uzai'nin şöyle dediği nakledilmiştir: “Allah'ın nezdinde hiçbir şey, sultanlarla işbirliği yapan âlim kadar nefret edici değildir.”

Muhammed b. Müslim şunları söylemektedir: “Pislik üzerindeki sinek zalimlerin sarayındaki Kur'an karisinden daha iyidir.”

Allah Resûlü (s.a.a.) buyuruyor ki: “Bir zalim için dua eden kimse Allah'ın arzında günah işlemeyi seven birisi gibidir.”

Süfyan'a: “Halkı arasında ölmek üzere olan bir zalime bir miktar su verilebilir mi?” diye soruldu. Süfyan: “Hayır” dedi. Kendisine: “Ölecek” dediler. Süfyan: “Bırakın ölsün” dedi.”⁷⁸

Kurtubî bu ayetin tefsirinde şunları yazmaktadır:

وَلَا تَزْكُوتُوا: ayetinde zikredilen ركون kelimesi itimat etmek, bir şeyin kenarında dinlenmek ve bir şeyden razı olmak anlamına gelmektedir. Konu hakkında Kutade şunları söylemiştir: “Onları sevmeyin ve onlara itaat etmeyin” anlamındadır. Ebul Âla da şöyle demektedir: “İşlerine razı olmayın”. Bütün bu görüşler birbirine yakındır. İbn Zeyd diyor ki: “ركون uzlaşma ve işbirliğidir.”

الَّذِينَ ظَلَمُوا kelimesinin tefsirinde ise şöyle demektedir; kastın müşrikler olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da bu kelimenin tümel olduğunu müşriklerle birlikte günahkârları da kapsadığını söylemişlerdir. Örneğin Allah Teâla buyuruyor ki:

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا

⁷⁸ Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmi, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, c. 2, s. 433-434.

“Ayetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit...”⁷⁹

Daha önce bu ayeti açıkladık, ancak şimdiki konumuz olan ayetin mefhumu hakkında bu anlam doğrudur. Yani küfür ve günah ehlinden uzaklaşmaya delalet etmektedir. Günah ehli ise bidatçiler ve diğerleridir.⁸⁰ İbni Kesir ise:

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ
أَوْلِيَاءٍ ثُمَّ لَا تُنصِرُونَ

ayetin tefsirinde şöyle demektedir:

Nakledildiğine göre şöyle denilmiştir: ‘Onlarla uzlaşıp işbirliği yapmayın.’

Ebu’l Aliye; “İşlerine razı olmayın” anlamına geldiğini söylemektedir. İbn Cerir, İbn Abbas’tan; “Zulmedenlere meyletmeyin” anlamına geldiğini söylemektedir. Bu beyan, güzel bir beyandır. Yani zalimlerden yardım istemeyiniz ki, sizin onların işlerinden razı olduğunuz düşüncesine kapılmasınlar. فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ kelimesi ise “İşte o zaman ateş size dokunur” anlamındadır.⁸¹

Seyyid Kutub:

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ
أَوْلِيَاءٍ ثُمَّ لَا تُنصِرُونَ

ayetin tefsirinde şöyle demektedir:

⁷⁹ En’âm, 68.

⁸⁰ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî, *el-Câmi’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, c. 9, s. 108.

⁸¹ İbn Kesir, *Tefsir el-Kur’an el-’Azim*, c. 2, s. 461.

Zalimlere, müstekbirlere, tağutlara, yeryüzünde kudret sahiplerine, Allah'ın kullarını kudretleri ile ezenlere ve kulları kendilerine köle edenlere itimat etmeyin. Zira bunlara itimat etmek işledikleri büyük günahları onaylamak ve buna ortak olmak anlamına gelir. Bu da büyük günahlardandır.⁸²

Buraya kadar müfessirlerin zalimlere itimat edilmemesi hakkında dillendirdikleri beyanlardan bazı pasajlar aktarıldı. Binaenaleyh **وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا** ayeti şu manalara gelmektedir: Onlara meyletmeyin, onlarla sükûnete ermeyin, onlardan yardım almayın, işlerine rızayet göstermeyin, onlarla uzlaşıp işbirliği yapmayın, onları sevmeyin, onlara itaat etmeyin, onlardan hoşnut olmayın ve onları onaylamayın. Zalimler, günahkâr asilerdir.

Önceden de belirttiğimiz gibi zalimlerin velayet, hâkimiyet ve üstünlüklerini benimsemek keza bunlarla birlikte olmak Kur'an'ın açık ifadesi ile haramdır.

2- Kâfirlerin Kudret ve Nüfuzlarının Benimsemenin Haram Olması:

Kâfirlerin müminleri yönetmesini benimsememe ikinci kaidedir. Allah Teâla kâfirlerin üstünlüklerini benimsemekten sakındırmış ve onlara itaat etmeyi müminlere haram kılmıştır. Allah Teâla şöyle buyuruyor:

...وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

“...Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere tasallut için hiçbir yol vermeyecektir.”⁸³

⁸² Seyyid Kutub, *Tefsir-i fî Zilal-i Kuran*, c. 12, s. 147.

⁸³ Nisa, 141.

Bu, Kur'an'ı Kerim'in muhkem ayetlerde belirttiği açık hükümlerindendir. Ayetteki سبيل “yol” kelimesi nüfuz ve saltanat anlamındadır. Halk arasında Allah'ın nazil ettikleri dışında başka şeylerle yargıda bulunanlar Kur'an'ın açık beyanıyla kâfirdir.

...وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

“...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.”⁸⁴

Maide Sûresi'nin bu ayetini de göz önünde bulundurduğumuz zaman سبيل “yol” kelimesi, kâfirlerin müminler üzerinde hükmetmelerini kabul etmekten sakınmak anlamında olup teşri-i velayeti kapsadığını ve tekvini velayetle bir ilgisinin olmadığını görürüz. Zira tarihin farklı dönemlerinde tekvini açıdan kâfirler müminler üzerinde tasallut sahibi olmuşlardır. Bugün bile İslam dünyasının bazı bölgelerinde Müslümanları yönetmektedirler.

Dolayısıyla, Maide Sûresi'nde belirtilen yasak teşri-i yasak olup kâfirlerin bu anlamda Müslümanları yönetmesinin haram olduğunun beyanıdır ve tekvini yasak söz konusu değildir.

Kurtubî, söz konusu ayeti yorumladığı zaman bu manaya işaret etmiştir. O şunları söylemektedir:

Allah Teâlâ, her ne kadar tekvini bir hükümlerlik söz konusu olsa da şer'i açıdan kâfirlerin müminlere hâkim olmasını kararlaştırmıştır.

⁸⁴ Maide, 44.

Kurtubî, İbn Arabî'den nakledip diyor ki:

Âlimlerimiz bu ayete dayanarak kâfirlerin müminlerin mâliki olamayacağını söylemişlerdir. Eşab ve Şafii de bu görüştedir. Zira Allah Teâlâ kâfirin Müslüman'a hâkim olmasını yasaklamıştır. Malikiyet de satın almaktır. Dolayısıyla böyle bir hâkimiyet şer'i olmadığı gibi satış muamelesi de geçerli değildir.⁸⁵

Biz de bu ayetten bu görüşü benimsiyoruz.

3- İnkâr ve Tağutun Reddi:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

... يُرِيدُونَ أَنِ يَتَّحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ...

“Tâğûtu tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar.”⁸⁶

Ragıb İsfahanî şöyle demektedir:

Her zalime ve Allah'tan başka her ilaha tağut denilmektedir. Bu yüzden sihirbaz, kahin ve delalet gidenlere tağut adı verilmektedir.⁸⁷

Nisa Sûresi'nin altmışıncı ayetinin nüzul sebebi olarak aşağıdaki olay zikredilmiştir:

Bir Yahudi ile münafıklardan biri arasında husumet vardı. Münafık olan adam Yahudi olan adamı Yahudilerin nezdinde sorunu çözmeye çağırıyordu. Zira Yahudilerin rüşvet aldıklarını

⁸⁵ A.g.e., s. 421.

⁸⁶ Nisa, 60.

⁸⁷ Ragıb İsfahanî, *Müfredât-ı Elfâzî'l-Kurân*, s. 305.

biliyordu. Yahudi de Müslümanların rüşvet almadıklarını bildiğinden o münafığı Müslümanların nezdinde sorunu çözmeye davet ediyordu. Sonunda Cüheyneh ahalisinden olan kâhinin yanına gidip sorunu çözmeye karar verdiler. Allah Teâlâ da bu mesele hakkında şu ayeti nazil etti.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ
قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ
وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

“(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur’an’a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğüt’u tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.”⁸⁸

Salebî ve İbn Hakem’in İbn Abbas’tan naklettiklerine göre; Beşer adındaki bir münafığın bir Yahudi ile husumeti vardı. Yahudi adam, Beşer’i, peygamberin huzuruna çıkmaya davet etti. Münafık da onu Kab b. Eşref’in nezdinde muhakeme olmaya çağırırdı. Binaenaleyh tağüt Kab b. Eşref’tir.⁸⁹

Dolayısıyla tağüt, Allah ve Resûlüne (s.a.a.) tuğyandan istihraç edilmiştir. Alusî şöyle demektedir:

Tağüt kelimesinin ona (Kab b. Eşref) ıtlak olunması fazla tuğyan etmesinden kaynaklanmaktadır.⁹⁰

⁸⁸ Nisa, 60.

⁸⁹ Ebu İshak Salebî, *Tefsir-u el- Keşf-u Vel Beyan*, c. 3, s. 337.

⁹⁰ Şahabüddin Muhammed Alûsi, *Ruhü'l-Meanî*, c. 5, s. 67.

Bursevî bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir:

Tağut Kab b. Eşref'tir. O Allah Resûlüne düşmanlıkta ve tuğ-yanda ifrat etmekten dolayı tağut adıyla adlandırılmıştır. Bâtıla hükmeden ve bâtıl için böbürlenene de tağut denilmektedir.⁹¹

Suyutî de şöyle demektedir:

Tağut, Kab b. Eşref adındaki Yahudi adamdır. Allah'ın hükümlerine davet edildiklerinde ve hüküm vermesi için Allah ve Resûlüne müracaat edin denildiğinde “Biz Kab b. Eşref'in yanında sorunlarımızı çözeriz” diyorlardı. Bu yüzden Kur'an'da “*يُرِيدُونَ أَن يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ*” “*onun önünde muhakeme olmak istiyorlar*” denilmektedir.⁹²

Bu tefsire binaen Allah'ın hükümleriyle hükmetmeyen, Allah'ın kullarına zulmü reva gören ve ilahî sınırları çiğneyen zalim hâkimler ve despot yöneticiler bu ayetin dillendirdiği tağut kelimesinin en bariz mısdaqlarıdır.

Tağutu inkâr etmek; bu gibi insanlardan uzaklaşmak, onları reddetmek, hükümlerine itaat etmemek ve toplumda sahip oldukları kudret makamlarından kendilerini uzaklaştırmaktır.

Ragıb İsfahanî, şöyle demektedir:

Bazen teberri –uzaklaşmak- küfür ve inkâr olarak da tabir edilir. Örneğin Allah Teâlâ Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

⁹¹ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyan Tefsiri*, c. 2, s. 230.

⁹² Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 2, s. 179, Nisa Süresi 60. ayetin tefsiri.

... ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ ...

“...Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak...”⁹³

... إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ ...

“... Kuşkusuz daha önce ben, beni (Allah'a) ortak koşmanızı reddettim...”⁹⁴

... فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ ...

“...O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa...”⁹⁵

Bu son ayet, kalpte inkârın yeterli olmadığını ve tağutla karşı karşıya gelip onunla mücadele etmekle şeytanın inkâr edilebileceğini dillendirmektedir.

Allame Muhammed Hüseyin Tabatabai, *Tefsir-ul Mizan* adlı kitabında şöyle demektedir:

Nahl Sûresi'nin otuz altıncı ayetinde de bu durum tağuttan içtinap –kaçınma- olarak dillendirilmiştir. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

... وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ...

‘Andolsun biz, her ümmete, “Allah’a kulluk edin, tağuttan kaçın” diye peygamber gönderdik...”⁹⁶

⁹³ Ankebut, 25.

⁹⁴ İbrahim, 22.

⁹⁵ Bakara, 256.

⁹⁶ Nahl, 36.

İçtinap; Müslüman bir insanın kendi konumunu, hesabını, safını, nizamını ve nüfuzunu tağuttan ayırması ve tağutla ilişkisini kestiğini açıkça ilan etmesidir.

Tağuta İbadet: Tağuttan beraat ve tağutun inkâr ve içtinabı karşısında tağuta ibadet mefhumu yer alır. Tağuta itaat ona ibadettir. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى
فَبَشِّرْ عِبَادِ

“Tağuttan, ona kulluk etmekten kaçman ve içtenlikle Allah’a yönelenler için müjde vardır. O hâlde, kullarımı müjdele!”⁹⁷

Mecme-ul Beyan adlı kitabın naklettiğine göre, tağuta itaatin ona ibadet olduğu hakkında İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“Zalime itaat eden ona ibadet etmiş gibidir.”⁹⁸

Başka bir yerde de İmam Sadık (a.s.) şöyle buyuruyor:

“İsa b. Meryem, ahalisinin öldüğü bir köyden geçiyordu. Ölülerden birini diriltip kendisine: ‘Siz ne yaptınız?’ dedi. O da: ‘Tağuta ibadet ettik ve dünyayı sevdik’ dedi. İsa b. Meryem: ‘Tağuta nasıl ibadet ettiniz?’ diye sordu. O da: ‘Günahkârlara itaat ediyorduk’ diye cevap verdi.”⁹⁹

Buna binaen Allah Teâlâ tağutun huzurunda muhakemeyi ve ona itimat edip güvenmeyi kullarına haram kılmıştır. Ha-keza, bâtıldan kaçınip uzaklaşmayı emretmiştir. Günah ol-

⁹⁷ Zümer, 17.

⁹⁸ Eminul İslam Ebu Ali Tabersî, *Mecme-ul Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, c. 8, s. 432.

⁹⁹ Seyyid İsmail Nuri Akili, *Nur-ul-Sakaleyn*, c. 5, s. 531, Muhammed Muhammedî Reyşehrî, *Mizan-ul Hikmet*, c. 5, s. 543.

mayan yerlerde bile tağuta itimat ve itaat, tağutu koruma ve savunma anlamına gelmekle beraber Müslümanlar üzerinde tağutun hakimiyetine de neden olabilir. Ömer b. Hanzale, İmam Sadık'tan (a.s.) şu hadisi nakletmektedir:

“İki dostum hakkında İmam Sadık’a (a.s.); ‘Borç veya miras konularında ihtilafları var ve sultanın yanına gidip sorunlarını dile getiriyorlar. Sultandan kendileri için hüküm vermelerini istiyorlar. Acaba bu iş helal mi?’ diye sordum. Hazret buyurdu: ‘Onlardan her kim hak veya bâtılda (sultandan) hüküm isterse tağuttan hüküm istemiş gibidir. Her ne kadar haklılığı kesin olsa da kendisi hakkında verilmiş hükümden kaynaklanan menfaat kendisine haramdır. Zira onu, Allah’ın kendisini inkâr etmesini emrettiği kimse ve tağutun hükmü ile almıştır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: ‘Tâğûtu tanınamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar.’”

4- Tağutla Cihadın Farz Olması:

Konu hakkında birçok rivayet nakledilmiştir. Örnek olması açısından bu rivayetlerden birkaçını burada zikredeceğiz. Kuleynî, kendi senediyle İmam Bakır’ın (a.s.) şöyle dediğini nakletmektedir: “Gönlünüzde inkâr edin ve dile getirip alnına vurun. Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayın...Eğer nasihatleri dinleyip hakka dönerlerse bunda bir beis yoktur. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır. İşte acıklı azap bunlardır.”¹⁰⁰

¹⁰⁰ Şura, 42.

Bu durumda bedenlerinizle onlara karşı cihad edin. Saltanat ve kudret talibi olmadan gönlünüzde onlara karşı kin besleyin.”

Yahya el-Tevil İmam Sadık'ın (a.s.) şöyle dediğini rivayet etmektedir:

“Allah dilin açık ve elin kapalı olmasına karar vermemiştir. İkisinin birlikte açılıp kapanmasını istemiştir.”

Şerif Razi *Nehcül Belağ'a*'da Emir'el Müminin İmam Ali'nin (a.s.) şöyle dediğini rivayet etmektedir:

“Ey Müminler! Zulmedildiğini veya halkın kötülüğe davet edildiğini görüp de bunu gönlünde onaylamayan kendisini korumuş ve günaha bulaşmamıştır. Bunu dili ile inkâr eden sevabını alır ve gönlünde inkâr edenden de üstündür. İlahî kelâmın üstün kılınması ve zalimlerin baş aşağı edilmesi için kılıçla mücadele eden kurtuluş yolunu bulmuş, bu yolda sabit kalmış ve gönlüne yakîn nuru yansımıştır.”¹⁰¹

Bu içeriğe sahip olan ve tevatür derecesine ulaşmış hadisler fazladır. Bu yüzden bu hadislerin senetlerini burada inceleme gereksinimi duymadık.

Ehli Sünnet vasıtasıyla da bu gibi rivayetler zikredilmiştir. Tirmizî, Tarık b. Şahab'ın şöyle dediğini nakletmektedir:

“Hutbeyi namazdan önce okuyan ilk kişi Mervan b. Hakem idi. Adamın biri kalkıp ona hitap ederek dedi ki: ‘Sünnete muhalefet ettin.’ Ebu Said de dedi ki: ‘Bu adam görevini yerine getirdi. Ben Allah Resülû'nün şöyle dediğini işittim: ‘Kim bir münkiri görürse eli ile onu inkâr etmeli

¹⁰¹ Muhammed Muhammedî Reyşehrî, *Mizan-ul Hikmet*, c. 5, s. 373; Muhammed b. Hasan Hürr-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî, c. 11, s. 469–470.

(ortadan kaldırmalı) buna gücü yetmeyen dili ile buna da gücü yetmeyen kalbi ile inkâr etsin. Bu da imanın en zayıf mertebesidir.”

Ebu İsa, bu hadisin sahih olduğunu söylemektedir.¹⁰² Ahmed b. Hanbel kendi *Müsned*'inde bu hadisi iki yerde nakletmiştir.¹⁰³ Müslim de buna yakın ibarelerle kendi kitabında bu hadisi nakletmiştir.¹⁰⁴ İbn Mace ve Nesai de kendi eserlerinde bunu nakletmişlerdir.¹⁰⁵

Biz konu hakkında zikredilmiş bütün hadisleri nakle demiyoruz. Zira, bu hadisler çok fazladır ve manevî tevâtür derecesine ulaşmışlardır. Konuyu, tarihçilerin naklettiğine göre; İmam Hüseyin b. Ali'nin el-Beyza bölgesinde ceddi Resûlullah'tan (s.a.a.) naklettiği hadisle bitireceğiz. O hazret, Hür b. Yezid Temimî'nin karargâhında hutbe okudu ve dedi ki:

“Ey insanlar! Allah Resûlü buyurdu: ‘Sizden her kim zalim sultanın Allah'ın haramını helal kıldığını, ilahî ahde vefa etmediğini, Allah Resûlü'nün sünneti ile muhalefet ettiğini ve Allah'ın kulları arasında zora başvurduğunu görür de sözü ile ona muhalefet etmezse Allah'ın onu ateşe atması haktır.’”¹⁰⁶

¹⁰² Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi Tirmizî, *el-Câmiü's-sahih*, c. 4, s. 12.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 10 ve 45.

¹⁰⁴ *Sahih-i Müslim*, c. 1, s. 50.

¹⁰⁵ *Sünen-i İbni Mace*, c. 2, s. 1330, *Sünen-i Nesai (Şerh-i Suyutî)*, c. 8, s. 111–112.

¹⁰⁶ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve'l-mülük*, c. 2, s. 300; Muhammed b. Yakub Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 3, s. 280; *Hevar Havle el-Tesamüh ve el-Ünf*, s. 66–67.

5- Müsriflere, Fasitlere ve Günahkârlara İtaatin Haram Olması:

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُشْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

“Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkaran haddi aşmış-ların emrine itaat etmeyin.”¹⁰⁷

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا

“Artık Rabbinin hükmüne (boyun eğip) sabret; onlardan hiçbir günahkâra yahut hiçbir nanköre boyun eğme.”¹⁰⁸

Kuşkusuz bu yöneticiler müsrifler, fasitler ve günahkârlardır. Allah Teâlâ'nın bunlar hakkındaki hükmünün; bunlara itaat etmemek, emirlerine teslim olmamak ve isteklerini yerine getirmekten kaçınmak olduğundan da hiçbir şüphe yoktur.

Bu ikinci mukaddimedir ve bundan çıkardığımız sonuç ise şudur:

1- Zalimlere güven ve itimadın müsaderesi ve onlara itaat etmekten sakınma.

2-Toplumda sahip oldukları kudret makamlarını ellerinden alınması ve münferit kılınmalarının farz olması.

Mukaddimelerden Elde Edilen Sonuç: Bu iki mukaddime-den; İslam devletinin kurulması ve toplumsal gereksinimler ile şer'i ve ilahî hükümler esasınca toplumu düzene sokacak

¹⁰⁷ Şuara, 151–152.

¹⁰⁸ İnsan, 24.

ve ilahî ahkâmı icra edecek adil bir imamın atanmasının zarureti sonucu çıkarılır.

Dolayısıyla, ister İslamî, isterse de zalim ve zorba olsun devletin varlığı her toplumun kaçınılmaz bir gereksinimidir. Müslümanların bu zalim ve zorba devletler karşısındaki görevi ise mücadeledir. Bu gereksinimin doğru ve meşru bir şekilde hayata geçmesi için Müslümanların bir İslam devleti kurmaya çalışmaları farzdır.

İcma

Fakihler ve mütekellimler defalarca fıkıh ve kelimada farklı münasebetlerle bu icma'ı dillendirmiş ve İslamî bir devletin kurulmasını Müslümanların icma'ı olarak açıklamışlardır. Şeyh Tusî, *Telhisu'l Şafi* adlı eserde şöyle demektedir:

İmametın gereksinimi hakkında halkın iki şekilde ihtilafı vardır: Müslümanların kahir ekseri imametın farz olduğunu söylemişlerdir. Sayıları az olan başka bir grup ise imametın farz olmadığını söylemişlerdir. Bu grup tanınmayan ve meşhur olmayan Haşeviye adlı bir gruptur. İmametın farz olduğuna inanan Müslümanlar da kendi aralarında iki gruba ayrılmaktadırlar: Şia ve birçok Mutezili'ye göre imametın farz olmasının saiki akıldır. Mutezililerden küçük bir grup da imametın farz olmasını şer'i düstürlara bağlamışlardır.¹⁰⁹

Maverdi, *el-Ahkam el-Sultaniye* adlı eserde şöyle demektedir:

¹⁰⁹ Ebu Cafer Muhammed b. Hasan Tusî, *Telhisu'l Şafi*, Necef, Seyyid Hüseyin Ali Bahrelulum'un önsözü ile, c. 1, s. 55-58.

Âlimlerin icmasına göre; ümmetin içinde imamet görevini yüklenene biat etmek farzdır. Bu görüşü ulemadan Asım kabul etmemiştir. . . İmametın farz olmasının kaynağının akıl mı, yoksa şer'i hükümler mi olduğu hakkında ihtilaf vardır. Bazıları bu kaynağın akıl olduğunu, zira aklın hükmüne binaen insan, halkın birbirine zulmetmesini engelleyip husumetleri ortadan kaldıran bir rehberle teslim olma zarureti dillendirdiğini söylemişlerdir. Bu hükmeye göre; eğer yöneticiler olmazsa halk mesuliyetsiz kalıp helak olur. Diğer bir grup da aklın bu hükmün kaynağı olmadığı ve imam şer'i sorumluluk yüklediği için bunun kaynağının şer'i düstürlar olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁰

Kurtubî şöyle demektedir:

İmam ve hâkimin atanmasının zarureti hakkında ümmet arasında ve selefler içinde ihtilaf yoktur. Sadece Asım ve taraftarlarının bunun farz olmadığına inandıkları rivayet edilmiştir. O şöyle demektedir: “Dinde imamet farz değildir. Sadece din bunu caiz bilmektedir. Ümmetin hacca gitmesi, din düşmanları ile cihad etmesi, birbirleri ile olan ilişkilerinde insafa riayet etmeleri vb. yeterlidir ve imamı atamak onlara farz değildir.”¹¹¹

Seyyid Şerif Curcânî, imamın atanmasının farz olması meselesinde ümmetin icma'ını şu şekilde açıklamaktadır:

Sahâbiler her ne kadar imamet makamına gelecek şahsın atanması hususunda ihtilafa düştülerse de halk arasında yaşayıp

¹¹⁰ Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, hadis 1386, s. 5.

¹¹¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dar-ul Kutub ve Dar-ul İlmiye yayınları, Beyrut, c. 1, s. 264.

halkı yönetecek imamın atanmasının farz olduğu hususunda ihtilafları yoktu.¹¹²

Şehristanî şöyle demektedir:

Ebubekir'in ölümü yaklaştığı zaman dedi ki: "İmamet hususunda meşveret ediniz." Ardından Ömer'in sıfatlarını saydı ve kendisi için biat aldı... Ne onun ne de diğerlerinin kalbinde yeryüzünün imamsız kalması düşüncesi geçmedi... Bu, ilk dönem Müslümanları olan sahâbîlerin bir bütün olarak imamın olması gerektiğine inandıklarına delalet eden bir örnektir... Bu icma imametinin farz olmasının kesin delillerindedir.¹¹³

İbn Haldun şöyle demektedir:

İmamın atanması farzdır. Bunun farz olması sahâbî ve tabii'nin icma'ı ile sabittir. Zira Allah Resûlü (s.a.a.) vefat ettiğinde Ebubekir'e biat ettiler ve onun görüşüne göre işlerini düzene koydular. Ondaki sonraki bütün asırlarda bu yöntem uygulandı ve hiçbir zaman halk kendi haline terk edilmedi. Bunun bütün dönemlerdeki müşahedesi imamın atanmasının farz olduğuna delalet eden icma mesabesindedir.¹¹⁴

Taftazanî de icma'ı açıklamış ve Necde b. Avimir'in taraftarları olan ve Necdât adıyla meşhur olan Haricilerden bir gruptan başka hiçbir İslamî fırkanın bu icma'dan müstesna olmadığını dile getirmiştir.¹¹⁵

¹¹² Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Curcânî, *Şerh-ul-Mevâkıf*, el-Saadet yayınları, 1907, c. 8, s. 345.

¹¹³ Şehristanî, *Nihayet-ül İkdam*, s. 479.

¹¹⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 1, s. 366.

¹¹⁵ Sadeddin Taftazani *Şerhu'l-Makâsıd*, c. 2, s. 273.

Elimizdeki karinelere göre; Asım ve Haricilerden Necdât taifesinin imameti farz bilmedikleri iddiası doğru değildir. Abdulcebbar b. Ahmed Mutezili kendi üstadı Cübbâî'nin şunları söylediğini *el-Muğni* adlı kitapta şöyle nakleder:

“Eğer halk birbirine karşı adil davranır, birbirlerine zulmetmez ve ilahî yasakların uygulanmasına gerek kalmazsa halkın imama ihtiyacı olmaz.” Ardından sözlerine şöyle devam etti: “Ancak halkın durumu göz önünde bulundurulduğu zaman bunun aksi görülür. Dolayısıyla dile getirdiği sözlerinden devlet kurmanın farz olduğu çıkarılır.”¹¹⁶

Hariciler ilk dönemlerde bu görüşü savundular; ancak daha sonra bu görüşten vazgeçtiler ve Abdullah b. Veheb Rasibi'yi imam seçtiler.

Bu icma'nın beyanında şunları söylememiz gerekir: Layık olan bir şahıs imam olup Müslümanları yönetmesi gerekir. Müslümanlar hilafetin istihkakı hususunda farklı görüşleri benimsemişlerdir. Bazı Müslümanlar imametın nasla sabit olduğuna inanmaktadırlar. Bazı Müslümanlar da imametın istihkak ve liyakat şartının; adil ve fakih olma, kifayet ve yeterlilik şartı ile seçilmeden ibaret olduğuna inanmaktadırlar. Buna rağmen her iki grup da imamın atanmasının farz olduğu hususunda hemfikirdir.

Doğal olarak bu icma'da herkesin benimsediği husus şudur; imamete layık olan şahıs yönetici olmalıdır... Burada kadar haricilerin Necdât grubu ve Asım ile taraftarları dışında bütün Müslümanlar hemfikirdir. Tabii önceden de belirttiğimiz gibi Asım ve Necdât grubunun görüşleri hakkında kuşkulardır.

¹¹⁶ Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni fi ebvâbi't-tevhid ve'l-adl*, s. 28.

Üçüncü Bölüm

Yöneticinin Fakih Olma Şartı

Yöntem

Velayetin Fakihlere Münhasır Olduğuna Delalet Eden
Rivayetler

Yöntem

Velayetin Fakihlere Münhasır Kılındığına Delalet Eden Rivayetler

Burada velayetin fakihlere özgü kılındığına delalet eden iki grup rivayeti nakledeceğiz.

Birinci Grup:

Veliyyi Emr'in –hâkim- fakih olma şartı: Konu hakkındaki rivayetlerden bazılarını aşağıda zikredeceğiz:

1- Fazl b. Yesar, İmam Sadık'tan (a.s.) şunları işittiğini söylemektedir:

*“Daha âlim birisi olmasına rağmen ayaklanıp halkı kendisine davet eden kimse sapık ve bidatçidir. Kim yalandan imamet iddiasında bulunursa kâfirdir.”*¹¹⁷

2- Senedi sahih olan bir hadiste İbn Kasım, İmam Sadık'ın (a.s.) şunları söylediğini rivayet etmektedir:

¹¹⁷ Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 18, s. 564, bab 10, Mürtedin haddi babı, hadis 36.

“Hiçbir ortağı olmayan Allah’tan korkun. Allah’a yeminler olsun ki eğer bir insan başkasına otlattığı koyunları olursa ve bu kişiden koyunlar hakkında daha bilgili birileri çıkarsa onu kovup koyunlardan daha iyi anlayanı getirir (çoban yapar).”¹¹⁸

İmam Sadık’ın (a.s.) imametın şartı olarak; ilim, ilahî hudutları bilme ve haram ile helali tanımayı zikretmiştir. Bu nokta Ehl-i Beyt ile Abbasî ve Emevî hakimleri arasındaki farklılığın açık göstergesidir. Hakeza, Ehl-i Beyt dışında başkalarının hâkimiyeti için ayaklananların durumunu da beyan etmektedir. Burada zikredilen ilimden kastın yönetme sanatı, savaş sanatı vb. ilimler olmasını uzak bir ihtimal olarak görüyoruz. Zira konuyu ele alanlar için mesele çok açık ve net olup kendisi hakkında hiçbir şüphe yoktur. Bu hadiste İmam Sadık’ın (a.s.) kendisini muhatap aldığı kişi hadisin mazmunundan da anlaşılacağı üzere İmame-tin nassına ve ismetine inancı olmayan bir şahıstır. İmam ne bu hadiste ve ne de başka hadislerde bu ikisini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla ilimden kasıt, imamlardan başkasının kendisinden haberdar olmadığı gerçek hükümlerin olması imkânsızdır. Zira imam, nassı ve ismeti imametın şartı bilmeyen biri ile konuşmakta ve konu hakkında itikadi bahislere girmemektedir.

3- Kuleynî, sahih bir senetle Abdulkerim b. Utbe Haşimî’den İmam Sadık’ın (a.s.) şöyle dediğini rivayet etmektedir:

“Ey Amr! Allah’tan kork. Ey halk! Allah’tan korkun. Yeryüzünün en iyisi ve ilahî Kitap ile sünnet-i nebeviye en âlim şahıs olan babam, Peygamberin şöyle buyurduğunu rivayet etti: ‘Müslümanlar arasında kendisinden daha âlim birileri

¹¹⁸ A.g.e., c. 11, s. 35, bab 13, cihad babı, hadis 1.

olmasına rağmen kılıçla çarpışıp halkı kendisine davet eden sapık ve yalancıdır.”¹¹⁹

Bu hadiste zikredilen ilimden kasıt, İbn Kasım'ın rivayet ettiği hadiste zikredilen ilim ile aynıdır. Burada konu; şartlar, durumlar ve mecliste İmam ile Amr arasındaki diyalogtan dolayı daha açıktır.

Bu iki sahih hadiste dillendirilen daha âlim olma şartı, imametın şartlarından olan yetenek ve takva gibi şartlar kategorisinde yer alır. Dolayısıyla, daha âlim olma sorunu mutlak olmayıp nisbî bir meseledir. Başka bir deyimle daha âlim olma; yetenek, ihlâs ve takva dairesinin içinde yer alır.

Bu iki hadiste zikredilen ilim şartının imam ve hali-fede olması gerektiğine ihtimal vermemekteyiz. Zira imam, İslam'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi velayet ile birlikte ümmetin fikhî merciyetini de uhdesine alan kişidir. Nitekim fetva makamı ile velayet makamının birbirinden ayrılması Emevîlerin ilk dönemlerinden başlayıp Abbasilerin yıkılmasına kadar devam etti. İkinci sahih hadiste de anlaşılacağı üzere İmam Sadık'ın (a.s.), Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın imametine itirazının nedeni onun fikhî mercî'iyet ile velayette salahiyetinin olmamasından kaynaklanmıyordu. Nitekim Muhammed de bu iki makama aday değildi. O sadece velayet makamına talip olmuştu. Fakat o

¹¹⁹ A.g.e., c. 11, s. 28. Amr b. Ubeyd'in de aralarında bulunduğu bir grup, imam Sadık'ın (a.s.) yanına gelip kendisini Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a (Nefs-u Zekiye) davet ettiler. İmam Sadık (a.s.) grubun sözcüsü olan Amr b. Ubeyd'ten imam veya imamın belirlediği şahsın bilmesi gerekenleri sordu. Amr, soruya cevap vermekten aciz kaldığı zaman İmam, Abdülkerim'in *Sahih*'inden zikredilen bu hadisi oradakilere hitap edip buyurdu.

dönemlerde fetva ve velayetin birliği meselesinde hiçbir ihtilaf yoktu. Bunun aksi bir durum olsaydı İmam Sadık'ın (a.s.) huzurunda olanlar böyle bir istidlal ile İmamın itirazlarından kurtulabilir ve devlet işlerinde Muhammed'e tabi olacaklarını fikhî konularda da fakihlere müracaat edeceklerini söyleyebilirlerdi. Bu, o dönemin resmî hilafet kurumunun yaygın yöntemi idi.

4- İmam Ali (a.s.) buyuruyor ki:

*“Ey insanlar! Hilafete en layık kimse buna daha yetenekli ve ilahî desturlarda daha âlim olan kimsedir. Eğer fitne talibi fitneyi başlatırsa kendisinden Müslüman cemaatiyle birlikte olmasını isteriz. Eğer bundan kaçınırsa başını elden verir.”*¹²⁰

5- Süleym b. Kays el-Hilali'nin kitabında İmam Ali'den şöyle bir hadis nakledilmiştir:

*“Allah'ın ve İslam'ın hükmünde Müslümanlara farz olan şey; temiz, siretli, âlim, muttaki, ârif ve sünnete göre yargıda bulunan birini kendilerine imam olarak seçmeleridir.”*¹²¹

6- Berki, *el-Mehasin* adlı eserde Allah Resûlü'nün (s.a.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir.

*“Kim kendisinden daha âlim biri aralarında olmasına rağmen bir toplumun önderi ve imamı olursa o toplumun işleri kıyamet gününe kadar daima kötüye doğru gider.”*¹²²

¹²⁰ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabı İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 173.

¹²¹ Süleym b. Kays, *Kitab-ı Süleym b. Kays el-Hilali*, s. 182.

¹²² Ahmed b. Muhammed b. Halid Berki, *el-Mehasin*, s. 93.

İkinci Grup:

İmam Humeynî (k.s.) başta olmak üzere çağdaş fakihlerin velayetin delili mahlasıyla zikrettikleri rivayetler:

1- Makbule Ömer b. Hanzale, İmam Sadık'tan (a.s.) şu hadisi rivayet etmektedir:

“Hadislerimizi rivayet eden ve bunun içinde (belirtilen) helal ve haramlara dikkat edip hükümlerimizden haberdar olan kimseyi hâkim unvanıyla kabul edin. Onu sanki biz sizler için hâkim olarak atamışız. Herhangi bir hüküm verdiğinde hükmü kabul edilmezse Allah'ın hükmü hafife alınmış ve biz reddedilmiş oluruz. Kim bizi reddederse Allah'ı reddetmiştir. Bu tek olan Allah'a şirk koşmakla eşittir.”¹²³

Fakihlerimiz açıkça Ömer b. Hanzale'nin güvenilir olduğunu söylememiş olsalar da rivayetini kabul etmişlerdir. Bu rivayet “makbule” adıyla meşhur olmuştur.

2- Allah Resûlü (s.a.a.) şöyle buyuruyor:

“Allah'ım! Halifelerime rahmet et.” Kendisinden sordular: “Ya Resûlullah! Sizin halifeniz kimlerdir?” Buyurdu: “Hadis ve sünnetimi tebliğ ettikten sonra bunu ümmetime öğretendir.”¹²⁴

Kuşkusuz, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) nübüvvetten sonraki en önemli makamı velayet makamıdır. Fakihler bu makamda onun vârisleridir. “Hadis ve sünnetimi tebliğ” karinesi ile hilafeti bu makamdan soyutlayıp bunu tebliğ makamıyla sınırlandırmak için hiçbir delile sahip değiliz.

¹²³ Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 18, s. 98, bab 11, Kadının sıfatları babından, hadis 1.

¹²⁴ Şeyh Saduk, *Mean'il-Ahbar*, c. 2, s. 374.

Cümlede görüldüğü üzere bu, halifelerin sıfatlarından ve hilafeti tebliğ makamı ile sınırlayan bir karine değildir.

3- “*Âlimler peygamberlerin vârisleridir.*”¹²⁵

4- “*Fakihler İslam’ın muhkem kaleleridirler.*”¹²⁶

5- “*Fakihler Allah Resûlü’nün eminleridir.*”¹²⁷

6- Muhammed b. Yakub Kuleynî, İshak b. Yakup’tan şunları rivayet etmiştir:

“*Muhammed b. Osman Amiri’den (İmam-ı Zaman’ın nabi) mektubumu İmam Mehdi’ye ulaştırmasını istedim. Mektubunda cevapları benim için zor olan bazı sorular sormuştum. Mevlamız İmam-ı Zaman’dan, elle yazılmış bir mektup elime ulaştı. Bu mektubun bir pasajında şöyle denilmekteydi: “Karşılaşacağımız sorunlarda ravilerimize müracaat ediniz. Onlar benim sizler üzerindeki hüccetlerimdir. Ben de Allah’ın onlar üzerindeki hüccetiyim”*”¹²⁸

Şeyh’ut Taife Tüsi bu rivayeti, *el-Gaybet* adlı kitapta senedi ile birlikte nakletmiştir. Senet zincirinde adları zikredilenler İshak b. Yakub’a kadar hepsi iyi insanlardır; fakat İshak tanınmayan bir şahıstır. Ancak Muhammed b. Yakub Kuleynî, İmam Mehdi’nin mektubu gibi önemli bir meselede ondan bu rivayeti nakletmesi güven nedenidir. Tabii Mu-

¹²⁵ Muhammed b. Yakub Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 1, s. 32, c. 1, s. 43; Muhammed b. Hasan Hürr-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî, c. 18, s. 53.

¹²⁶ Muhammed b. Yakub Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 1, s. 38.

¹²⁷ *A.g.e.*, c. 1, s. 46.

¹²⁸ *A.g.e.*, c. 2, s. 483.

t.me/caferilikcom

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

hammed b. Yakub Kuleynî'nin bu rivayeti *Kâfi* adlı eserde nakletmemesi de şüphe nedenidir.

Bu rivayette İmam Mehdi ortaya çıkabilecek olaylar karşısında halkı Ehl-i Beyt hadislerini rivayet edenlere havale etmektedir.

Rivayette kullanılan ibareler gaybet dönemine delalet etmektedir. İmam Mehdi, imamlar hazır bulduklarında yaptıkları hükümlerin tebliği gibi velayetin gereksinimi olan bütün her şeyi Ehl-i Beyt ravilerinin yapacağını belirtmiş ve müminlerin fakihlere müracaat etmelerini emretmiştir.

7- Peygamber Efendimizin torunu Seyyid-üş Şühedâ İmam Hüseyin (a.s.) sahâbî ve tabiinin önde gelenlerine hitaben şöyle demektedir:

Ey insanlar! Allah'ın kendi dostlarına nasihat amacıyla kınadığı Yahudi âlimlerden ibret alınız. Buyuruyor ki: 'Âlimleri neden Yahudileri günaha götürücü sözlerden alıkoymadı.' Kâfir olan İsraililer (Davud ve İsa b. Meryem'in diliyle) lanet edildiler. (Bunun nedeni günahkâr ve mütecaviz olmalarıydı. Onlar kötü işler yapmaktan sakınmıyorlardı.) Zalimlere itiraz etmenin sonuçlarından korktukları için Allah kendilerini kınadı. Hâlbuki Allah Teâlâ 'Halktan korkmayın benden korkun ve mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler' diye buyurmaktadır. Allah Teâlâ öncelikle iyiliği emretmenin ve kötülükten sakındırmanın farz olduğunu söyledi. Zira O, bu yerine getirildiği zaman ister rahat olsun ister zor olsun bütün işlerin düzene gireceğinden haberdardır. İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak İslam'a çağrıdır ve mazlumların hakkının alıcısıdır. Zalimlere muhalefet için ayağa kalkar, ganimetleri adilce ehli arasında paylaşır. Zekâtı alması

gereken yerden alıp vermesi gereken yere verir. Sizler ilimle meşhur olmuş kimselersiniz. Halkın gözünde rabbanî âlimler mahlasıyla saygınlığınız vardır. Şerif insanlar sizi hesaba katarlar. Zayıflar saygı gösterirler. Kendilerine hiçbir ihmanda bulunmadıklarınız ve üzerlerinde hiç haklarınızın olmadığı kimseler sizleri kendilerinden öncelikli kabul ederler. Hacetler yerine gelmediği zamanlar size aracı olur ve isteğiniz kabul edilir. Yolda sultanların heybeti ve büyüklerin izzeti ile hareket edersiniz. Bütün bu saygının tek nedeni halkın sizden ilahî vazifenizi yerine getirmenizi ve Allah için kıyam etmenizi beklemesidir. Öyleyse neden sorumluluklarınızın birçoğunu yerine getirmiyor ve imamların hakkını hiçe sayıyorsunuz? Hakeza, zayıfların haklarını payımal ediyor ve hakkınız olduğunu düşündüğünüz şeyleri talep ediyorsunuz. Siz Allah yolunda ne bir mal verdiniz ne de can verenin yolunda can feda ettiniz. Allah için hiçbir kavim ve kabile ile sorun yaşamadınız. Nasıl cennete gitmeyi, peygambere komşu olmayı ve azaptan emin olmayı arzulayabilirsiniz? Siz yapmadığımız işlere ve arzularınıza dayanıp Allah'a karşı beklenti içine girdiniz. Ben bu yüzden sizin ilahî intikam ve azaba duçar olmanızdan korkuyorum. Siz Allah'ın lütfu ve keremi ile bazı imtiyazlara sahip oldunuz. Fakat Allah'a ibadet etmekle meşhur olanlara değer vermiyorsunuz. Kendiniz Allah ve hakka bağlılık ile kullar arasında saygınsınız. İlahî ahdin zorbaların eliyle hiçe sayıldığını kendi gözlerinizle görmenize rağmen hiçbir şey yapmıyorsunuz. Ancak babalarınızın ahdini hiçe saymalarından korkuyorsunuz. Peygamberin ahit ve mukaveleleri yok sayılmıştır. Körlerin, dilsizlerin ve diğer sakatların ne bir sahipleri ne de barınakları vardır. Siz ne onlara merhamet ediyor ne de makamınızdan istifade edip onların yararına bir şeyler yapıyorsunuz. Bir şeyler yapmaya çalışanlara da teveccüh etmiyorsunuz. Zalimlerle uyuşup kendinizi kirletmişsiniz. Bütün bu davranışlar Allah'ın yapmayı yasakladığı münkirlerdir; fakat siz bundan gafilsiniz. Sizin musibetiniz herkesten daha fazladır. Zira ilim mesnedine dayanmışsınız.

Keşke hissinez, hareketiniz veya işitecek kulağınız olsaydı. İşlerin gelişimi ve hükümleri Allah'ı tanıyan ve ilahî helal ve harama vâkıf âlimlerin elinde olması gerekir. Ancak bu makamın elinizden alınması bu musibetlerin nedenidir. Bu geri çekilmenin; sizin tefrikaya düşmenizden, haktan uzaklaşmanızdan ve açık delilleri olmasına rağmen Peygamberin sünneti ile ihtilafa düşmenizden başka hiçbir nedeni yoktur. Eğer sizler düşmanların eziyet ve işkenceleri karşısında mukavemet eden insanlar olsaydınız ve Allah yolunda mallarınızı dağıtmaktan sakınmasaydınız Müslümanların yönetimi sizin elinizde olacaktı. Her işin menşei sizler olacaktınız. Ama maalesef zalimleri kendi makamınıza musallat ettiniz ve istedikleri gibi hareket etmeleri ve şehvet yolunda ilerlemeleri için ilahî emirleri onlara teslim ettiniz. Zalimleri makamınıza musallat kılan şey şudur; siz ölümden kaçuyorsunuz ve ebedi olmayan bu hayata gönül vermişsiniz. Zayıf halkı onlara teslim etmişsiniz. Bir grup, köleler gibi iradesiz ve yeniktir. Bir grup da aç ve mağluptur. Zalimler gönüllerinin istediği şekilde ülke ile ilgili konularda tasarrufta bulunmaktadırlar. Heveslerinin peşine takılıp rüsva edici işler yapmaktadırlar. Şerûr insanların yaşamlarını benimsemektedirler ve cebbâr olan Allah'a karşı cesaret gösterisinde bulunmaktadırlar. Her şehrin minberinde bir hatipleri vardır. Bütün ülkeyi ellerine almışlar ve her yer için elleri açıktır. Halkın köleler gibi onlar karşısında kendilerini savunacak güçleri yoktur. Bu zalimlerin bazıları cabbâr ve âsidirler. Bazıları bütün güçleri ile kudretlerini güçsüzlere göstermektedirler. Hâkim, yaratıcı ve tedbir sahibi olan Allah'ı tanımıyorlar. Mebde ve meada inanmıyorlar. Gerçekten hayret verici! Nasıl şaşırmayalım, İslam ülkesi ya hain, zalim ve rüşvetçi veya insafsız ve merhametsiz hâkimlerin eline geçmiş. Bizim ve sizin aranızdaki bu münazaada hakem Allah'tır ve ihtilafımızın kadısı da O'dur.

Allah'ım! Sen biliyorsun ki elimizle ortaya çıkan (münkir ve fesat ile mücadele eden hareket) padişah olmak istediğimizden,

*makam, mal ve servet sahibi olmak için değildi. Biz sadece, mazlum kullarının rahat ve güven için sana itaat etmelerini sağlamak amacıyla senin dininin nişanelerini göstermek ve şehirlerinde fesadı ortadan kaldırmak istedik. Biz İslam'ın farzlarını, Peygamberin sünnetlerini ve senin hükümlerini icra etmek istiyoruz. Sizlerin bizlere yardım için ayağa kalkmanız lazım. Bizim hakkımızda insaflı olun. Bugün zalimler sizlere musallat olmuşlar ve Peygamberinizin nurunu söndürmek için çabalıyorlar. Allah bize yeter. O'na tevekkül ettik. Dergâhında tövbe ettik. Herkesin dönüşü O'nadır.*¹²⁹

Bu rivayeti Hasan b. Ali b. Şube *Tuhef-ul Ukûl* kitabında mürsel bir şekilde rivayet etmiştir. Nitekim onun bu değerli kitaptaki bütün rivayetleri mürseldir. İbn Şube Harranî, Şia'nın değerli âlimlerinden biridir. Birçok âlim kendisini övüp değerli bilmiştir.

Biz rivayetin tamamını zikretmeyi uygun gördük. Zira bu rivayet, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, rab-bani âlimlerin zalimlerle mücadele etmeleri ve mazlumları desteklemeleri ile Allah rızası için kınayıcının kınamasından korkmamaları meselesine değinmiş ve bunun önemini belirtmiştir.

Bu hadiste konumuzla ilgili olan bölüm şudur:

“İşlerin gelişimi ve hükümleri Allah'ı tanıyan ve ilahî helal ve harama vâkıf âlimlerin elinde olması gerekir. Ancak bu makamın elinizden alınması bu musibetlerin nedenidir.”

Âlimler, helal, haram, hadler ve ilahî hükümlerin koruyucularıdır. Bu kesinlikle masum imamlarla sınırlı

¹²⁹ Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şûbe Harranî Hâcebî, *Tuhef-ul Ukûl*, s. 372-377.

değildir. Muhakkik İsfahanî *Mekasib* adlı eserinde bu görüşü dile getirmiştir:

İmam Hüseyin'in (a.s.) hutbesinin içeriğinde de bu açıkça dillendirilmiştir. İmamın muhatapları kendileri ile konuştuğu sahâbiler, tabiin ve âlimlerdi.

İmam Hüseyin (a.s.) bu insanlara makam ve menziletlerini hatırlatmakta ve bu makamın da Allah'ı tanımak olduğunu söylemektedir. Hakeza toplum içindeki konumlarının zalim yöneticiler tarafından tehdit altında olduğunu, bununla birlikte zalimlerle olan mücadelede mustazafların önderliği görevini yerine getirmediğini belirtmektedir.

Bazıları masum imamın Müslümanların gerçek velisi olduğu için bu sözlerin çağdaş âlimleri kapsamadığını düşünebilir. Tabii bu, mezkûr rivayeti dillendirmemize engel değildir. Zira imam farklı mertebeleri olan tümel bir önermeyi açıklamaktadır. Bu önerme de işlerin âlimlerin elinde olmasının gerekliliğidir. Bu hakikat, Müslümanlar üzerindeki genel velayettir. Sıralama olarak bu velayetten sonra gelen ve bu velayetten neşet bulan diğer velayet şekillerinin mertebeleri için de dillendirilebilir.

Konu hakkındaki iş kelimesi birçok şeye delalet etmektedir. Zira halkın yaşantısında farklı ve değişik birçok iş ve mesele vardır. Halkın geçimi, toplumsal emniyet, iş temini, sağlık sorunları, cihad konusu, eğitim ve öğretim bunlardan bazılarıdır. Bu işlerden her birinin kendisine has bir mecrası vardır. Dolayısıyla bu işlerin tek bir şahıs tarafından yerine getirilmesi imkânsızdır. Böyle bir durumda toplumsal yaşamda sorunlar çıkar ve işlerde çözümler başlar. Bu yüzden, bu

işlerden her biri kendi mecrasında, merkezi bir hükümette ve uzmanlardan oluşan bir kurum tarafından yerine getirilmelidir. Kurumlar arası koordine ve idare için bütün bu kurumların kendisine bağlı olduğu bir şahıs olmalıdır. Bu şahıs da ilahî hadlerin uygulayanı olan emin-i fakihtir. Bu husus, İmam Hüseyin'in (a.s.) hutbesinde dile getirilmiştir. İmam Hüseyin (a.s.) buyuruyor ki: *“Hadler ve hükümler haram ve helalin emini, ilahî âlimlerin elindedir.”*

8- Süleym b. Kays kendi kitabında İmam Ali'den (a.s.) şöyle bir hadis nakletmektedir:

“Acaba Allah'ın Kitabını ve Peygamberin sünnetini daha iyi bilen kimseden başkasının ümmetin halifesi olması doğru mudur? Allah Teâlâ buyuruyor ki: ‘Öyle ise hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa iletilmedikçe doğru yolu bulmayan kimse mi?’ Yine buyuruyor ki: ‘İlim ve bilgide onu yüksek buldunuz’ başka bir yerde de buyuruyor ki: ‘Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, bundan evvel (size indirilmiş) bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin.’ Allah Resûlü buyuruyor ki: ‘Hiç bir ümmet aralarında daha âlim birisi oldukça işlerini başkalarını teslim etmemiştir. Yoksa çözülmeye başlarlar ve nihayetinde terk edildikleri şeye geri dönerler.’”¹³⁰

Süleym b. Kays'ın kitabına isnat etmenin doğruluğunu ele almamızda fayda vardır. Şeyh Tûsî kendi *Rical*'inde Süleym b. Kays'ın, İmam Ali'nin (a.s.), İmam Hasan'ın (a.s.), İmam Hüseyin'in (a.s.) ve İmam Zeynelabidin'in (a.s.) sahâbisi olduğunu söylemektedir.

Berki, Süleym b. Kays'ın, İmam Ali'nin (a.s.) sahâbilerinden saymıştır. Berki'nin Süleym b. Kays'ın sadakatine şahadeti

¹³⁰ Süleym b. Kays, *Kitab-ı Süleym b. Kays el-Hilali*, s. 185.

bizim için yeterlidir. Lakin Şeyh Tûsî ile başka birinin zikrettiği rivayete göre; Süleym b. Kays'ın kitabının ravisi Eban b. Ayaş'tır.

Şeyh Tûsî'nin kendi *Rical*'inde belirttiğine göre; Eban b. Ayaş'ın rivayetleri zayıftır.

İbn Ğazayiri, Eban b. Ayaş için şunları söylemektedir: “Şia âlimleri onun için şöyle demektedir: ‘Eban, Süleym b. Kays'ın kitabı ile aşınadır.’”

Biz Şeyh Tûsî'nin ve Necaşî'nin Süleym b. Kays'tan rivayetini inceledik ve bu ikisinin Eban b. Ayaş'ın rivayetini dikkate almayıp Süleym b. Kays'ın kitabını dikkate aldık. Süleym b. Kays'ın, Hammad b. İsa'dan onun da İbrahim b. Ömer Senani'den onun da Süleym b. Kays'tan rivayet ettiğini müşahede ettik. Dolayısıyla, Süleym b. Kays'ın kitabı sadece Eban b. Ayaş tarafından rivayet edilmemiştir. Ancak Şeyh Tûsî ve Necaşî'nin rivayetlerinde ismi geçen Muhammed b. Ali Sirmi (Ebu Semine) yalancılıkla itham edilmiştir. Bu yüzden bu kitap doğru bir senetle elimize ulaşmamıştır.

9- Beyhaki, Peygamber Efendimizin bu konudaki sözünü İbn Abbas'tan şöyle aktarmaktadır: “*Her hangi bir iş için kim Müslümanlardan birini görevlendirir ve bu şahıstan başka Allah'ın Kitabına ve Peygamberinin sünnetine daha âlim biri olduğunu bilirse, Allah'a, Resûlüne (s.a.a.) ve bütün Müslümanlara ihanet etmiş gibidir.*”¹³¹

Bunlar hâkimin fakih olma şartına delalet eden rivayetlerden bazılarıydı.

¹³¹ Ahmed b. Hüseyin Beyhaki, *Sünen-i Beyhaki*, c. 1, s. 118.

İcma:

Şia âlimleri hâkimin fakih olması şartının icma ile sabit olduğunu iddia etmektedirler. Bu icma'ı dile getiren âlimlerden biri Allame Hilli'dir. O, bunu *Tezkiret-ul Fukahâ* adlı eserinde dillendirmektedir.¹³²

Ehli Sünnet âlimleri de hâkimin fakih olma şartını şüpheye yer bırakmayacak şekilde kabullenmişlerdir. Örneğin Ebul Hasan Maverdî *el-Ahkam el-Sultaniye*¹³³ adlı eserde, İbnü'l-Ferra *el-Ahkâmü's-sultaniyye*¹³⁴ adlı eserde, Nevevî *Minhâcû't Tâlibîn*¹³⁵ adlı eserde, İbn Hazm Endülüsi *el-Muhalla*¹³⁶ adlı eserde bunu dillendirenlerden bazılarıdır.

Ehli Sünnet icma'ı, dinin usul ve furuatında müçtehit olan şahsın imamete layık olduğuna inanmaktadır. Zira böyle bir şahsın delillerle itikatta meydana gelen şüphelere cevap verebileceğini ve ahkâmı nas ile birlikte kendi istinbatıyla özgür bir şekilde fetva verip dini koruyabileceğini belirtmişlerdir. Keza, en önemli hedefin ümmet ve akidenin korunması, devlet yönetimi ve sorunların giderilmesi olduğunu bunun da mezkûr şart olmadan yerine getirilemeyeceğini söylemişlerdir.

Ehli Sünnet fakihlerinden İmam Şafii şöyle demektedir:

¹³² Hasan b. Yüsuf b. Ali b. Mutahhar Hilli, *Tezkiret-ul Fukahâ*, c. 9, s. 446 ve 449.

¹³³ Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, hadis 1386, s. 6.

¹³⁴ İbnü'l-Ferra Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la el-Ferra, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, Endonezya, hadis 1386, s. 20.

¹³⁵ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri Nevevî, *Minhâcû't Tâlibîn*, s. 517.

¹³⁶ Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd Zahiri İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar*, s. 359.

İmametın şartı ilimdir. Yani imam ilmi açıdan fetva verebilecek seviyede ve içtihat ehli olmalıdır.¹³⁷

Hanefi mezhebinin âlimlerinden olan İbn Hümam imamet için ilmin gerekli olduğunu söylemiştir; fakat bunu fakihlikle sınırlandırmamıştır. Onun ilimden kastı, imama imamet işinde görevini yerine getirmesine imkân sağlayan ilimdir. O daha sonra sözlerine şöyle devam etmektedir: “Birçok âlim, usul ve furuatta içtihadı da buna eklemişlerdir.”¹³⁸

Kalkaşandi şöyle demektedir:

İlim imametın şartlarındanadır. Bu da ahkâmda içtihatır. Dolayısıyla bu derecede ilim sahibi olmayan şahıs imam olamaz.¹³⁹

Nevevî şöyle demektedir:

İmametın şartları; mükellef, Müslüman, adil, özgür, erkek, âlim ve müçtehit olmaktan ibarettir.¹⁴⁰

Fakihlerden bir grup imamın müçtehitliğini toplumsal konulardan biri bilmektedirler. Bu gruptan olan Şihâbüddîn Remlî şöyle demektedir:

İmamette bu şart, kadı ve hâkim gibi zaruridir ve hatta konu hakkında icma iddiası olmuştur.¹⁴¹

¹³⁷ A.g.e., s. 359.

¹³⁸ Ebu Hanife, *el-Fıkh-ul Ekber*, s. 39.

¹³⁹ Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendi, *Measirü'l-inafe fi mealimi'l-hilafe*, s. 162–168.

¹⁴⁰ A.g.e., c. 1, s. 37.

¹⁴¹ Muhammed b. Ebil Abbas er-Remlî, *Nihâyet-ül muhtac li şerh-il Minhac*, c. 7, s. 389.

el-Bahru'z-Zehhar'ın müellifi de icma iddiasında bulunmaktadır:

İmametın şartlarından biri kendisi hakkında icma olan ilimdir. Devlet kanunlarını şeriata göre hayata geçirebilmesi için imamın kesinlikle müçtehit olması gerekir.¹⁴²

¹⁴² Ahmed b. Murteza, *el-Bahru'z-Zehhar*, el-Senet el-Muhammediye yayınları, s. 125.

Dördüncü Bölüm

**Gaybet Döneminde
Hâkimin Atanması**

Genel Atama

Liyakat

Genel Atamada İnşa Merhalesi

Genel Atama

Fakihler şer'i hâkimin atanma şekli ve yöntemi hakkında fakihin velayeti ile ilgili önceden belirtilen rivayetlerden istifade edip farklı görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşleri belirtip konu hakkında benimsediğimiz görüşü açıklayacağız.

Fakihin velayetine inanan birçok âlim genel atamaya inanmaktadır. Bu grubun delili, fakihin velayeti hakkındaki rivayette belirtilen genel atamadır.

1- İmamın, Ömer b. Hanzale'nin *Makbule*'sindeki sözleri:

“Sizlerden hadislerimizi rivayet eden, helal ve haram hakkında görüş sahibi olup ahkâmı bileni hakem mahlasıyla kabul edin. Ben onun sizler için hâkim olmasını kararlaştırdım.”¹⁴³

2- Saduk'un rivayetinde Hz. Peygamberin sözleri:

“Allah'ım halifelerime rahmet et!’ Dediler ki: ‘Ey Allah Resülü! Senin halifelerin kimlerdir.’ Buyurdu: ‘Benden sonra gelecek sünnet ve hadislerimi rivayet edecek kimselerdir.’”

¹⁴³ Ahmed b. Hüseyin Beyhaki, *Sünen-i Beyhaki*, c. 8, s. 144-145.

3- Rivayet:

“Fakihler İslam’ın muhkem kaleleridir.”

“Âlimler peygamberlerin vârisleridir.”

4- Rivayet:

“Karşılaşacağınız olaylarda hadis ravilerimize müracaat ediniz. Onlar, bizim sizin üzerindeki hüccetlerimizdir.”

5- Tuhef-ul Ukûl’un İmam Hüseyin’den (a.s.) rivayeti:

“İşlerin akışı ve ilahî hükümler âlimlerin ellerindedir.”

Bu rivayetler İslam’da bu tehlikeli makama bütün âlimlerin atanmasına delalet etmektedir. Bu rivayetlere göre hâkimin şartlarına haiz olan her âlim hâkim sayılmaktadır.

Bu görüşün biri sübut merhalesi, diğeri de ispat merhalesi olmak üzere iki esaslı problemi vardır:

Sübüt Merhalesinde Münakaşa: Sübüt merhalesinde münakaşa, bütün fakihleri hâkim sayan genel atamanın makul ve mantıklı olmamasıdır. Eğer hükümet ve genel velayetin anlamına dikkat edecek olursak atamanın bütün âlimleri aynı oranda kapsamadığını görürüz. Zira “Hâkim” kelimesi fakih olan hâkimin fakihleri de kapsayacak şekilde umumî velayetine delalet etmektedir. Bu da genel bir şekilde fakihlerin velayet ve hâkimiyetleri ile tezat teşkil etmektedir.

Genel atamadan hem hâkimin başkaları üzerine velayet sahibi olması hem de başkalarının onun üzerinde velayet sahibi olması gibi imkânsız bir sonuç ortaya çıkar. Diğer bir sonuç da aynı zamanda bir grup fakihin halk üzerinde velayet sahibi olmaları ve her fakihin hüküm ve emirlerinin halk için bağlayıcı olmasıdır. Bu gibi durumlar genellikle tezat ve çatışmalara neden olur.

Ben şeriat sahibinin atamada ve hâkimin belirlenmesinde akıl adamlardan başka bir yöntemi belirlediğine inanmıyorum. Zira atamada akıl adamlar yöntemi, hükümet ve velayet çerçevesinde velayeti yüklenecek birini seçmesidir. Bugüne kadar hükümet ve velayetin farklı makamları için âlimlerin genel atamayı benimsedikleri ve halktan bir sınıf veya grubu bu iş için seçtikleri görülmemiştir. Ancak belli bir grubun içinden gerekli şartlara ve özelliklere haiz birinin hâkim olarak seçilmesi ve atanması mümkündür. Şeriat sahibinin hâkimi seçme ve atama yöntemi bu yöntemden farklı değildir. Dolayısıyla, genel atamaya delalet eden rivayetleri bu yönetime uygun olacak şekilde tevcih etmek gerekir.

İspat Merhalesinde Münakaşa: Genel atamanın en bariz delili Ömer b. Hanzala'nın Makbule'sinde İmam Sadık'dan (a.s.) rivayet edilen -yukarıda zikredilmiştir- hadistir.

İmam Sadık'ın (a.s.) kendi döneminde bu makama atadıkları kimseleri umumî velayet için atamadıkları açıktır. Zira umumî velayet İmam Sadık (a.s.) zamanında kendisine aittir ve kendisinden sonra bu makam evlatları olan diğer masum imamlara aittir. Dolayısıyla bu makam, kayıp malda tasarrufun velayeti gibi cüz'i velayetlere delalet etmektedir.

“Karşılaşacağımız olaylarda hadis ravilerimize müracaat ediniz. Onlar bizim sizler üzerindeki hüccetlerimizdir” ve diğer rivayetlerde aşağıdaki iki ihtimalden birine sahiptir:

- a- Fakih olmak velayetin şartlarındandır.
- b- Velayet fakihliğin hükümlerindedir.

Her ne kadar kesin olmasa da biz birinci ihtimalin daha mantıklı olduğunu düşünüyoruz.

Birinin şöyle dediğini farz edelim: “Hastane yönetiminde doktorlara müracaat edin veya millî savunma bakanlığında idari yönetimde askerî uzmanlara müracaat edin. Çünkü onların bu konuda tecrübeleri daha fazladır.” Bu sözler, bütün doktorların hastaneyi yönetebileceği veya her askerî uzmanın millî savunma bakanlığında yönetici olabileceği anlamına gelmez. Biz bu gibi sözlerden doktorluk tecrübesinin sağlık bakanlığının ve askerî tecrübenin millî savunma bakanlığının şartlarından biri olduğunu anlarız. Bu yöntem halkça bilinen ve derk edilen bir yöntemdir. Halk bunun aksini derk etmemektedir.

Her halükârda bu ihtimal kesin olmasa da akil adamlar yöntemine daha yakındır ve şeriat sahibi de bu akil adamlar yönteminin dışına çıkmaz. Dolayısıyla genel atama hakkındaki mezkûr rivayetlerden bu görüşü benimseyenlerin çıkardığı anlam çıkmaz.

Liyakat

Birinci görüşün zikrettiğimiz paradoksları, bizi fakihin velayeti hakkındaki rivayetlerin mazmunlarının atama olmayıp liyakat olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.

Böylelikle birinci görüşün dillendirdiği “Her fakih hâkimdir” cümlesi ile özetleyebileceğimiz umumiyeti “Her hâkim fakihtir” cümlesine dönüşür. Aslında bu rivayetlerin mazmunları, hâkim için fakihlik şartını getirmiştir. Bu yorum –zikredilen münakaşalar göz önünde bulundurulduğunda- fakihin velayetinin delillerinin makul yorumudur. Zikredilen paradokslardan dolayı fakihin velayeti genel atamayı dillendirmemekte, belki hâkimin fakih olması şartına dikkat çekmektedir. Fakihin velayet makamına atandığını ve bu atanmanın delillerinin neler olduğunu anlamak için atama konusunu incelememiz gerekir.

Seçim (Biatle):

Velayet makamına sadece Allah Teâlâ atama yapabilir. Bunun ne bir problemi ne de paradoksu vardır. Hiç kimse Allah'ın izni olmadan başkalarına velayetini tahmil edemez.

Halk da Allah'ın izni olmadan kimseyi bu makama seçemez. Zira hâkimiyet hakkı sadece Allah'a mahsustur ve sadece O, insanı yönetmede söz sahibidir. Bu hakikat direk tevhidden neşet bulmuştur.

Allah Teâlâ ve Masum İmamlar tarafından gaybet döneminde belli bir atama ile ilgili her hangi bir şey elimize ulaşmamıştır. Bu da mukaddes şariat sahibinin belirlediği özelliklere haiz bir hâkimin seçimini halka bırakmış olması ihtimalini arttırmıştır. Bu özelliklere, fakihin velayeti bölümünde kısaca değindik ve fakihlik, takva ve liyakatin, bir insanı bu makama getirdiğini gördük. Bunun delilleri ise şunlardan ibarettir:

1- Bir İslam devleti kurmak için çabalamak Müslümanlar için farz-ı kifayedir.

2- Mukaddes şariat sahibinden gaybet dönemi hakkında hâkimin atanması ile ilgili herhangi bir şey elimize ulaşmamıştır.

3- Mukaddes şariat sahibi İslamî hâkimiyet ve velayet makamı için gerekli şartları ve özellikleri açıklamıştır. Bunları en önemlileri fakihlik, takva ve liyakattir.

Bu üç noktanın ışığında mukaddes şariat sahibinin önceden belirlediği şartlar ve özellikler çerçevesinde hâkim seçimini halka bıraktığından emin olmaktayız.

Nitekim İslam bizleri bir İslam devleti kurmak için mücadeleye davet etmiştir. Bu da kesinlikle bir hâkimin atanması olmadan olası değildir. Allah Teâlâ da bu önemli makam için kimseyi atamadığından halkın belirlenmiş şartlar çerçevesinde kendisine bir yönetici seçmesinden başka mantıklı bir yol yoktur.

Bu seçim, İslam tarihinde geçmişİ olan biattir. Burada seçim ile ilgili iki meseleyi açıklamamızda fayda vardır.

1- Bu seçim Allah Teâlâ'nın belirlediği fakihlik, yeterlilik, adalet, takva ve diğer öncelikler gibi ölçütler göz önünde bulundurulurak yapılmalıdır. Dolayısıyla İslam hâkimin seçimini tamamen halka bırakmamış ve herkesin istediği ölçütlere göre hâkimi seçmesine olumlu bakmamıştır.

2- Velayet ve riyaset makamı için doğal olarak bütün toplumun bir araya gelip bir şahısta karar kılması imkânsız olduğundan bir vekilin kararlaştırılması bir zorunluluktur. Bu vekil ümmetin önde gelen şahıslarının veya halkın ekseri tarafından belirlenmiş bir şahıs olabilir. Üçüncü görüş olan genel atamada inşa merhalesi bölümünde konu hakkında daha geniş bir şekilde bilgi verilecektir.

Genel Atamada İnşa Merhalesi

Bu görüş birinci görüşün tekâmül bulmuş şekli olup birinci görüşte var olan bazı zaafları ve eksiklikleri bertaraf etmiştir.

Bu görüşün özeti birinci görüşte de dillendirilen gaybet döneminde bütün fakihlerin atanmasıdır ve bunun uygulama merhalesinde fakihler arasında ortaya çıkan karışıklık meşhur öncelik yöntemi ile çözülür. Velayet ve hâkimiyet için fakihlerin genel ataması hiçbir şekilde velayette paradoks yaratmaz. Zira bütün fakihler velayet ölçütüne bir bütün olarak sahiptirler. Bu da paradoks nedeni değildir. Birinin bu makama atanması diğerinin bu makama atanma yeterliliğinden yoksun olması anlamına gelmemektedir. Ancak iki farklı fetva veya iki farklı rivayete göre; amel etmede ortaya çıkan sorun gibi, her ne kadar velayet için fakihlerin genel atamasında paradoks olmasa da çatışmanın çıkmasına neden olur. Zira toplumun birden fazla velayete tahammülü yoktur. Dolayısıyla farklı fakihlerin velayetleri birbiriyle çatışırsa bu velayetlerden birini seçmek için çatışma babında tercih ve öncelik yöntemine müracaat

edilmelidir. Tezahüm babında öncelik, taarruz ve tezat babından öncelikten farklıdır. Zira çelişkili iki delil veya iki şey birbirlerini tekzip ve her biri diğerinin doğruluğunu nefyeder. Nitekim eğer bir konuda iki farklı delil ile iki farklı hüküm beyan edilirse hükümlerden her biri diğerinin doğruluğunu ve her delil diğerinin sıhhatini çürütür. Bu kesinlikle doğaldır ve biz de bu konuda bir hükmün doğruluğuna ve bir delilinin sıhhatine inanmaktayız. Bu yüzden eğer sorun taarruz ve tezat olmayıp tezahüm olursa öncelik senedine müracaat edip senedi daha güçlü olan delili seçip senedi zayıf olan delili bir tarafa bırakmamız gerekir. Örneğin eğer namaz son anlara kalırsa hemen eda edilmesi delili ile gasp edilmiş toprakta durmanın haram olması delili arasında tezahüm olursa bir önceliğe göre iki taraftan birini seçip diğerini terk etmek zorundayız. Tabii bu öncelik senedi olmayan bir önceliktir. Zira senet açısından iki delilin de doğruluğundan şüphemiz yoktur. Lakin mükellef, Rabbimizin nezdinde daha güçlü ölçütü olan iki delilden birini seçmelidir. Dolayısıyla tezahüm babında, senetten çok, öncelik ölçüttür.

Konumuzla ilgili meselede hâkim olacak fakihin fakihlikte, takvada ve yeterlilikte diğerlerinden üstün olması öncelik nedenidir. Bu vesilesiyle velayeti diğer bütün velayetler arasında fiiliyat kazanmış olur.

Ölçüt; fakihlik, takva ve yeterlilik olmak üzere sahip olunması gereken üç unsur olduğunu hatırlatmamız gerekir. Eğer bir şahıs başkalarına oranla daha fakih ve kifa-yet sahibi olur, ancak takvada diğerlerinden eksik olursa bu durumda daha takvalı olan şahıs seçilir. Diğer şekillerde de bu geçerlidir. Böylece önceliği, sahip olunması

gereken daha güçlü ölçütlere göre açıklamış olduk. Binaenaleyh, mezkûr ölçütleri daha güçlü olan fakihin velayeti fiiliyat kazanmış olur.

Her mükellefin velayet ölçütlerinin daha güçlü olduğunu belirttiği fakih, hâkim olur. Dolayısıyla ispat merhalesinde Müslümanların geneli tarafında velayet ölçütlerinin daha güçlü olduğu ikrar edilen fakih diğer fakihler arasında velayet makamına atanır.

Lakin bütün Müslümanların bu konuda ortak görüşe sahip olmaları zordur. Yönetim ve velayet için daha iyi olan fakihini tanıma hususunda farklı gruplara ayrılırlar.

Dolayısıyla ispat merhalesinde velayet makamına oturacak fakihin teşhisi hususunda pratikte sorunlar ortaya çıkar ve halktan her grup farklı teşhislerde bulunur. Ancak velayet ve hâkimiyet meselesinde ihtilaf caiz değildir. Bir taraftan da İslam devleti kurmanın mukaddimesi mahlasıyla yönetimi eline alacak fakihin belirlenmesi farzdır. Bundan dolayı, ispat makamında halkın ekserinin veya ümmetin önde gelenlerinin teşhisine itimat edilmelidir. Aksi bir durumda aşağıdaki fesatlardan birine duçar olmamız kaçınılmazdır.

1- Hâkim olacak fakihin belirlenmesinde gevşeklik, Allah Teâlâ'nın İslam devleti kurma emrinde gevşeklikle ile sonuçlanır. Zira daha layık fakihin teşhisi hâkim fakihin belirlenmesinin mukaddimesidir. Bu da kendisi hakkında gevşekliğin kesinlikle caiz olmadığı İslam devleti kurmanın mukaddimesidir.

2- Halkın teşhisteki ihtilafları hasebince birçok yönetici ve hâkimin kabulü, bu toplumda kargaşaya neden olur. Tek imamın olması hakkındaki ayet ve rivayetleri göz önünde

bulundurmazsak bile kesinlikle Allah Teâlâ toplumda böyle bir kargaşadan razı olmaz.

3- Şer'i ve örfü açıdan böylesi işler için yaygın olmayan yol ve vesilelerden istifade etmek. Örneğin hâkimin kura ile belirlenmesi veya azınlığın ya da toplumun önde gelen azınlığının görüşünün esas alınıp hâkimin atanmasını onaylama. Biz Allah Teâlâ'nın bu gibi yol ve vesilelerden hoşnut olmadığına eminiz.

Dolayısıyla halkın çoğunluğunun oyuna veya halkın böylesi bir iş için seçtiği büyüklerin çoğunluğunun oyuna müracaat etmek tek yoldur.

Biz gaybet döneminde hâkimin atanması hakkındaki bu üç farklı görüşten ikinci görüş olan liyakat görüşünü benimsiyoruz. Bizim birinci görüşün münakaşasında ve ikinci görüşün takviyesinde tarafımız açıkça göze çarpmaktadır. Üçüncü görüş aslında birinci görüşün tekâmül bulmuş şeklidir ve birinci görüşten daha iyidir. Ancak problemlerden de ârî değildir.

Beşinci Bölüm

Siyasî Biat

Biatın Kelime Anlamı

Allah Resûlü'nün Siresinde Biat

Biatın Erkan ve Şartları

Ehli Sünnet Fakihlerine Göre Biat

Biati Bozma

Biatın Kelime Anlamı

Biat kelimesinin lügat anlamını bilmemiz bunun gerçek anlamını bilmemizde bizlere yardımcı olur. İbn Manzur “Biat” kelimesi hakkında şunları söylemektedir:

Biat; satın almanın gerçekleşmesi için el uzatmak, mübayaat (satın almak) ve itaattir. Mübayaata ve itaate biat denilmektedir.¹⁴⁴

Araplar bir şeyi satın aldıklarında birbirlerine el uzatır ve tokalaşırlardı. Bu el verme, satın almanın zorunluluklarındandı. İslam, imama itaatın delaleti olması için Arapların, satın almanın gereksinimi olan bu meşhur geleneklerini aldı.

Biatın Tahlili Anlamı:

Biatın, İslam’da irfanî yüce bir manası vardır. Biat mümin bir insanın Allah Teâlâ için canından ve malından geçmesidir.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ

¹⁴⁴ İbn Manzur, *Lisan-ul Arab*, c. 8, s. 26.

“Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.”¹⁴⁵

Can ve maldan geçmek ve mutlak soyutlanma ayetin işaret ettiği alım ve satımdır. İnsan bir şeyi her hangi bir değer karşılığında sattığı zaman o şeyi tamamen gönlünden çıkarır. Daha sonra bu muamele dillendirilir veya sözleşme imzalanırsa satıcının sattığı malı tekrar istemeye hakkı yoktur ve bu malı tamamen gönlünden çıkarması gerekir. Aynı şekilde insan, cennet karşılığında canını ve malını Allah’a satarsa bu muamele hakkında şüpheye düşme ve geri dönme hakkına sahip değildir. Böyle bir işte, bu insanların söz konusu tavırları sergilemesi de düşünülemez zaten. Allah’a canını ve malını satan bir insanın sattığı bu şeylere iştiaak duyması ve bunlara gönül vermesi doğru değildir.

Dolayısıyla biat, mutlak soyutlanma, can ve maldan geçme ve işleri Allah Teâlâ havale etmektir. Bu, biatin kapsadığı itaat ve emre uymak için bir taahhüttür.

Allah Resûlü’nün Siresinde Biat

Allah Resûlü’nün (s.a.a.) siresinde, ilk biati Ukbe ile başlayıp Gadir-i Hum biati ile son bulan farklı biat şekilleri ile karşılaşmaktayız. Bu biat şekillerini titiz bir şekilde incelersek Allah Resûlü’nün (s.a.s.) siresinde üç biat şeklinin var olduğunu görürüz.

- Davet biati.
- Cihad biati.
- Velayet ve imaret biati.

¹⁴⁵ Tevbe, 111

Bütün bu biatler Allah ve Resûlü'ne itaat ve emirlerine uyma anlamına gelmektedir. Buna rağmen her biatin kendisine has ve diğerlerinden farklı bir tabiatı vardır.

Davet biati, cahili tehditler karşısında sabırlı olmaya davet için taahhüttür.

Cihad biati, savaş zorlukları karşısında sabırlı olmaya ve askerî emirlere itaate taahhüttür.

Velayet ve imaret biati, velayet ve imaretin kabulünde ve emirleri yerine getirip itaat etmede emirin hakkını ikrar etmeye taahhüttür.

1- Davet Biati:

Bu biat Allah Resûlü'nün (s.a.a.) siresinde müşahede edilen ilk biattir. Burada bu biatin tarihi metnini özet bir şekilde İbn İshak'tan nakledeceğiz:

Allah Teâlâ kendi peygamberine izzet verip yardım etmek ve İslam kelimesini yüceltip vaadini yerine getirmek için Ensar ile peygamberi arasında ülfet meydana getirdi. Bu ülfet de şuydu; peygamber âdeti olduğu üzere her yıl hac mevsiminde farklı kabilelere gidip İslam'ı anlatıyordu. Bir defasında Ensar'ın Hazrec kabilesinden bir grup hac kafilesi ile Mekke'ye gitmişlerdi... Peygamber Efendimiz onları Ukbe'de gördü ve onlara hangi kavimden olduklarını sordu. Dediler ki: "Hazrec kabilesindeniz." Peygamber Efendimiz: "Sizin kitap ehli yani Yahudilerle bir irtibatınız var mı?" diye sordu. Onlar da: "Evet" dediler. Peygamber Efendimiz: "Biraz oturup sözlerimi dinleyebilir misiniz" diye sordu. Onlar: "Oturalım" dediler. Oturdular ve Peygamber Efendimiz onları Allah'a davet etti İslam'ı kendilerine sunup onlar için Kur'an okudu...

Peygamberin sözleri bittikten sonra birbirlerine dediler ki: “Ey kavmimizin fertleri! Bilin ki bu, Yahudilerin bize vaat ettikleri peygamberdir. Gelin Yahudiler bizi geçmeden buna tabii olup dinini kabul edelim.” Herkes bu sözleri kabul etti. Peygamberi tasdik edip iman ettiler ve Müslüman olup dediler ki: “Ey Allah’ın Resûlü! Araplar içinde kavmimiz gibi aralarında kin ve düşmanlık olan başka bir kavim yoktur. Savaşta hiçbir kavim bizimle savaşamaz. Eğer izin verirsen gidip kavmimizi İslam’a davet edelim ve zuhurunu onlara haber verelim. Eğer tevfik hasıl olur ve onlar İslam’ı kabul ederlerse bizim için âlemde senden daha aziz kimse olmayacaktır. Böylece hiç kimse sana karşı gelemeyecektir...”

Daha sonra Peygamber onların kendi kafileri ile Medine’ye dönmelerini emretti. Onlar da kavimlerine Peygamberi anlattılar ve O’nun dostluğunu gönüllerde yeşertip İslam’a ilgi duymalarını sağladılar... Gelen yıl hac mevsimine kadar bu durumdaydılar ve o yıl Ensar’ın önde gelen şahıslarından on iki kişi kendi aralarında Peygamberin yanına gitmeyi kararlaştırdılar... Birinci Ukbe’de Peygamber Efendimizi bulup kendisine biat ettiler. Bu biat savaş farz olmadan önce gerçekleştiği için Nisa (Kadın) biati adıyla anıldı...

Ubade b. Samet şöyle diyor: “Ben de ilk Ukbe biatinde vardım. Biz on iki kişiydik ve Nisa (Kadın) biati ile Allah Resûlü’ne biat ettik. Bu, savaş bize farz olmadan önceydi. Biz Allah’a şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, kimseye iftira etmemek ve iyi işte O’na itaatsizlik etmemek üzere biat ettik. (Allah Resûlü cevap verip) ‘Eğer ahdinize vefa ederseniz cennet sizin olur. Eğer bunlardan birini yaparsanız işiniz Allah’a kalır O isterse sizi bağışlar ve isterse cezalandırır.’”¹⁴⁶

¹⁴⁶ İbn İshak, *Siret-i İbn İshak*, c. 2, s. 70–75; Bkz. Abdülmelik b. Hişam, *Siret-i Resûlullah*, Tashih; Asgar Mehdevi, Harezmi yayınları, Tahran, hş. 1364, c. 1, s. 426–431

Bu on iki kişi döndüler ve Allah Resülû (s.a.a.), Musab b. Umeyr'i kendilerine Kur'an öğretmesi için onlarla birlikte Medine'ye gönderdi.

Ubade b. Samet'in anlattığı bu Nisa Biati'ni Kur'an'ı Kerim kadınlar için dillendirmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ
شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ
يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعُهُنَّ
وَاسْتَعْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

*“Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*¹⁴⁷

Bu biat ilk Ukbe'dir.

2- Velayet ve İmaret Biati:

Bu, ikinci Ukbe biatidir. İbn İshak bu hususta şöyle demektedir:

Musab b. Umeyr Mekke'ye döndü. Müslüman Ensar'lar kendi kavimlerinin müşrikleri ile Mekke'ye doğru yol aldı ve Allah Resülû ile Ukbe'de görüşme kararı aldılar. Kab

¹⁴⁷ Mümtehine, 12.

şöyle diyor: “Kararlaştırılan gece, her zamanki gibi âdet olduğu üzere yol arkadaşlarımızla yattık ve gecenin dörtte üçü geçtikten sonra uyanıp dikkatli bir şekilde gizlice ve birbirimizden ayrı olarak Ukbe’ye doğru gittik. Biri Kab’ın kızı Nesibe (Ümmü Ammar) diğeri Ömer b. Adi’nin kızı Esmâ (Ümmü Menii) olmak üzere iki kadın ve yetmiş iki erkek toplanıp Allah Resûlü’nü beklemeye koyulduk. Peygamber, o güne kadar kavminin dinine tabi olan, ama yeğenin işlerini gözetip emin olmak isteyen, amcası Abbas b. Abdulmutalib ile birlikte çıkageldi.

Peygamber oturdu, önce Abbas konuştu: “Ey Hazrec kavmi! Bildiğiniz gibi Muhammed bizdendir ve biz O’nunla olan akrabalığımızı koruduk. Dolayısıyla bizim gibi...”

Göründüğü gibi bu, esası, Allah Resûlü’nün imametini benimseyip itaat etmeyi ve onun velayet ve hâkimiyetini kabul etmeyi gerektiren başka bir biat şeklidir. Bu biat ile esası davet ve öğretim olup bu öğretilere uyma hakkında olan birinci Ukbe biati arasındaki fark açıkça görünmektedir.

3- Cihad ve Savaş Biati:

Allah Resûlü’nün (s.a.a.) siresinde olan üçüncü biat şekli savaş ve cihad biatidir. Bu biatin esası savaş meydanlarında itaat ve ölümüne zorluklara tahammül etme taahhüdüdür. Aşağıdaki iki ayet bu biate işaret etmektedir.

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ
فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا
عَظِيمًا

“Sana biat edenler ancak Allah’a biat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”¹⁴⁸

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

“Andolsun ki, o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.”¹⁴⁹

Bu biat, Rıdvan veya Şecere Biatı’dır. Bu biatin özeti şu şekildedir:

Allah Resûlü (s.a.s.), sahâbîlerinden kendisi ile birlikte umreye doğru hareket etmelerini istedi. Bin üç yüz atmış kişi yetmiş kurban ile yola koyuldular. Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdu: “Yanımda silah taşımayacağım, umre için çıkıyorum.” Müslümanlar Zil halife’de ihrama girdiler ve Mekke’ye dokuz mil uzakta olan Hudeybiye’ye vardılar. Bu haber Mekke halkına ulaştığında hemen harekete geçtiler ve kendilerine itaat eden etraf kabileleri de çağırıldılar. Halid b. Velid veya İkrime b. Ebu Cehil’in komutasından iki yüz süvariye Müslümanların üzerine gönderdiler. Allah Resûlü onlarla karşılaşmak üzere hazırlandı ve sahâbîlerine buyurdu ki: “Allah Teâlâ bana biat emri vermiştir.” Müslümanlar kaçmamak üzere Allah Resûlü ile biat ettiler. Denildiğine göre; Allah Resûlü ölüm üzerine onlardan biat aldı. Kureyşliler müzakere için bir heyeti Müslümanlara gönderdiler.

¹⁴⁸ Fetih, 10.

¹⁴⁹ Fetih, 18.

Müslümanların hazırlıklarını gördükleri zaman hayrete kapıldılar ve Allah Resûlü ile barış anlaşması imzaladılar.¹⁵⁰

İbn İshak şöyle demektedir:

Halk, Allah Resûlü'nün kendilerinden ölüm üzerine biat aldığı söylüyorlardı. Cabir b. Abdullah diyor ki: "Allah Resûlü ölüm üzerine bizden biat almadı belki kaçmamamız üzere bizden biat aldı."¹⁵¹

Ahmet b Hanbel'in *Müsned*'inde şöyle denilmektedir: "Seleme b. Eku'a: 'Ne üzere Allah Resûlüne biat ettiniz?' diye sorduk. 'Onunla ölüm üzerine biat ettik' dedi."¹⁵²

Ahmet b. Hanbel kendi *Müsned*'inde Cabir'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Hudeybiye gününde kaçmamak üzere Allah Resûlü'ne biat ettik."¹⁵³

Bu biat savaş ve cihad biatidir.

Biatın Erkan ve Şartları

Biatın Erkânı:

- Biat edici
- Kendisine biat edilen
- İtaate ahdetme

¹⁵⁰ Seyyid Murteza el-Askerî, *Mualim-ul Medreseteyn*, c. 1, s. 1155, Ebu Hayyan Tevhidi, *el-İmtina' ve'l-Muanese* kitabının 274–291 sayfalarından özet bir şekilde nakledilmiştir. Bkz. İbn İshak, *Siret-i İbn İshak*, c. 3, s. 330.

¹⁵¹ İbn İshak, *Siret-i İbn İshak*, c. 3, s. 330.

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 4, s. 51.

¹⁵³ A.g.e., c. 3, s. 292.

Bu taahhüdün hedefi üç şeyden biridir. Bunlar ya davet için itaat ya imamet veya velayet için itaat ya da savaşta itaattir.

Biatın Şartları:

Biatın en önemli şartları şunlardır:

1- İtaat: Abdullah b. Ömer şunları nakletmektedir: “Allah Resûlü’nün sözlerini dinleyip itaat etmek üzere biat ettik...”¹⁵⁴

2- Büluğ: Hermas b. Ziyad şöyle demektedir: “Allah Resûlü’ne biat etmek için elimi uzattım. Ben o zamanlar yaşı ufak bir çocuktum. Peygamber benimle biat etmedi.”¹⁵⁵

3- Günah dışında itaat: Abdullah b. Ömer şunları nakletmektedir: “Allah Resûlü buyurdu ki: ‘Müslümanların sevdikleri ve nefret ettikleri şeylerde imamlarının sözlerini dinlemeleri ve kendisine itaat etmeleri gerekir. Eğer günah işlemeye ve Allah’a itaat etmemeye davet ederse sözleri dinlenip itaat edilmez.’”¹⁵⁶

Abdullah b. Mesud da şunları rivayet etmektedir: “Çok yakında benim sünnetlerimi görmemezlikten gelen, bidatlarla amel eden ve namazları tehir eden insanlar işleminizi (yönetimi) ele alacaklardır.” Dedim ki: “Ey Allah’ın Resûlü! Ben onları derk edersem ne yapayım?” Buyurdu: “Ümmü Abd’in oğlu! Nasıl amel etmen gerektiğini bana mı soruyorsun? Allah’a itaat etmeyene itaat edilmemesi gerekir.”¹⁵⁷

¹⁵⁴ *Sahih-i Buharî*, c. 6, s. 2633, el-Biat babı.

¹⁵⁵ *A.g.e.*, s. 2636, Biat-ul Sagir babı.

¹⁵⁶ *A.g.e.*, işitme ve itaat babı, c. 3.

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 400.

Kenzü'l Ummal'da Ahmed, Enes'ten Peygamberimizin şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Allah’a itaat etmeyen kimseye itaat edilmemesi gerekir.”¹⁵⁸

Biatın Ulvî Değeri:

Biat; Allah’a itaat etmeye ahdetmek anlamındadır. Bu tahhüt insanın irade ve seçimine bağlıdır. Dolayısıyla cebrî biatin hiçbir değeri yoktur. Zira Allah Teâlâ bütün mahlûkatlar arasında insana değer verip ondan özgür iradesini ve bilinçli olarak sünnetine tabi olmasını istemiştir.

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ

عَلِيمٌ

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”¹⁵⁹

Bu, İslam’ın önemli kurallarından biridir ve bu olmadan İslam iyi bir şekilde anlaşılamayacaktır. İslam bu kaideye binaen Müslümanların zorla ve bilmeden kimseye itaat edilmesini istememektedir. Belki kendi özgür iradeleri ile ilahî ahkâma olumlu cevap vermesini talep etmektedir. İstek özgür iradenin esası, özgür irade de bunun neticesidir. Aşağıdaki nükteler İslam’da bu hakikati açıklamaktadır.

¹⁵⁸ Muttaki Hindî, *Kenzü'l Ummal*, c. 6, s. 67.

¹⁵⁹ Bakara, 256.

1- Allah Teâlâ insanı yeryüzünde kendi halifesi olmasına karar vermiş ve şöyle buyurmuştur:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...

“Hani, Rabbin meleklerle, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti...”¹⁶⁰

İnsanlara hayvanlar, bitkiler ve cemadât arasında üstünlük bağışlanmış ve özgür iradesi ile ilahî ahkâma olumlu cevap verilmesi istenmiştir. Allah Teâlâ ahkâmını, kendi özgür iradesi ile yeryüzünde icra etmesi için insana bırakmıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın insanın hayatında olan “Teşri-i İrade”sidir. Teşri-i İrade, hayvanlar, bitkiler ve cemadât olmak üzere bütün varlıkları içine alan Allah'ın “Tekvini İradesi” karşısında yer alır.

Bu, Allah'ın bütün yaratıkları arasında kendi ahkâmını, iradesini ve meşiyetini icra etmeye layık gördüğü insana verdiği değerdir.

2- Allah'ın insanı değerli bildiği merhalelerden biri de şudur: Allah Teâlâ insanın cibr ve zorlama ile itaat etmesini istememiş, sadece insanın fitratına yerleştirilmiş ve hiçbir zaman kendisinden ayrılmayacak olan fitrî taahhütle kendisine ve Resûlüne itaate insanı yönlendirmiştir.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

¹⁶⁰ Bakara, 30

“*Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbinizsiniz)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik’ dememeniz içindir.*”¹⁶¹

Bu, insanın rububiyetini kabul ettiği Rabbi ile arasında Rabbine itaat edeceğine dair gerçekleşmiş bir taahhüttür. Bu taahhüt bütün insanların fitratlarının derinliklerinde gizlidir. Sadece Allah vergisi olan bu sâlim fitratı değişime uğrayan insanlar, bu durumdan istisna teşkil eder. Dolayısıyla insanoğlu bu taahhüt ve misaka binaen Allah Teâlâ’ya teslim olup itaat etmeye mecburdur.

İtaat ve zorunluluk da aşağıdaki şekilde ayan olur:

a- Şahsın onayı alınmadan onun mecbur kılınmasıdır. Buradaki taahhüt ve zorunluluk; savaş esirlerinin, mahkûmların, kölelerin ve reşit olmayan çocukların durumlarına benzer.

b- Bir şahsın iltizamdan kaynaklanan ilzâmı ve taahhüdü benimsemesidir. Bu, askerlik hizmeti için gönüllü olan şahsın benimsediği iltizama benzemektedir. Zira bu şahıs askerliğe gönüllü olduğu andan itibaren askerlikle ilgili bütün zorunlulukları, hükümleri ve emirleri kabul edip boyun eğer. Dolayısıyla, bütün askerî gereksinimler ferdin kendi özgür iradesi ve temayülü ile ona uygulanır.

Askerlik hizmeti için gönüllü olan ferdin kendisini bütün askeri kurallara uymaya mecbur hissetmesi, gerekli sorumlulara karşı itaatkar olmak zorunda olan bir esirin veya mahkûmun iltizamına benzemektedir.

¹⁶¹ Araf, 172.

Allah Teâlâ insanın değerli olmasını irade etmiştir. Zira Allah; insanın sahip olduğu şuur, bilinç, şahsî temayüller ve Rabbi ile bağladığı misak vesilesi ile kendisine hükmeder. Bu, –fıtratı bozulanlar dışında- istisnasız her insanın bânında var olan muhkem fitrî bir misaktır. Bu misaktan dolayı bütün insanlar kesin bir şekilde Allah Teâlâ'ya itaat eder. Rağbet, özgür irade ve fitrî şuur vesilesi ile o Zât-ı Kübra'ya teslim olur.

Bu misak ayetinde dillendirilen, değerli bilmenin anlamıdır. Konu hakkında daha detaylı bir şekilde araştırma yapmak isteyenler, misak ayeti hakkında geniş bir şekilde yazılmış eserlere müracaat edebilirler.

3- İslam; davet, savaş, imaret ve velayet biatleri olmak üzere her üç biatte de Müslümanlardan kendi alın yazılarını kendilerinin belirlemesini istemiştir. Bu üç nükte (davet, devlet ve savaş) insanın hayatındaki en önemli siyasî meselelerdir. İslam Müslümanların siyasî hayatlarını irade, bilinç ve ihtiyar olmadan belirlemek istememektedir.

Tabii ki bu, İslam'ın Müslümanlara davet, velayet ve cihad karşısında ilgisiz kalmalarına izin verdiği anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, gerçek Müslüman taahhüdüne riayet ve ilahî ahkâma itaat etmelidir. Ancak İslam, bir program çerçevesinde bu itaatin bilinçli ve özgür bir şekilde Allah, Resûlullah (s.a.a.) ve Müslümanlar arasında tahakkuk bulması için çabalamaktadır. Nitekim fitrî misak dediğimiz bu misak daha önce insan fıtratında tahakkuk bulmuştur. Aslında biat; daha önceden Allah Teâlâ'nın insanın bânına yerleştirdiği, kendisine bağışladığı bu fitrî misakın takviye edilmesidir.

Bu, kısaca biatin ulvî değeri idi. Bu konu daha geniş araştırmalara gereksinim duymaktadır.

Biatın Teşri-i Değeri:

Eğer imamet –bizim inandığımız şekilde- has bir nas ile sabit olmuşsa acaba biat, imamet ve itaatin tahkim ve tekidini mi, imama itaatin sıhhatinin (farzın şartı gibi) şartı mı, yoksa itaat ve imamet ahdinin zorunluluk şartı mıdır? Bu sorunun cevabı hakkında fakihler arasında üç farklı görüş mevcuttur:

Birinci Görüş: Fakihlerden bir grup biatin, imamın velayet ve rehberliğine taahhüt ve iltizamın tahkimi olduğuna inanmaktadır.

Bu nazariyeye göre; imamın velayeti has delillerle sabittir. İtaat, sıhhat ve zorunluluğa bağlı değildir. Bu grup görüşlerini ispatlamak için birinci ve ikinci Ukbe biati ile Gadir-i Hum biatini delil olarak zikretmişlerdir. Diyolar ki: ‘Allah Resûlü’nün velayeti bundan önce sabitti ve Müslümanların O Hazrete davet, cihad ve imarete biat etmeleri veya bundan sakınmaları O’nun davet, cihad ve imarete itaat edilmesi hususundaki hakkından her hangi bir değişiklik meydana getirmez.

Keza, Şia akidesine göre Peygamber Efendimizden sonra Hz. Ali’nin (a.s.) da imareti Gadir-i Hum’da sabitti. Her ne kadar Allah Resûlü (s.a.a.) Müslümanlara Gadir-i Hum’da İmam Ali’ye (a.s.) biat etmelerini istediye de bu imaret Gadir-i Hum’da Müslümanların biati ile sabit olmamıştır. Teşri-i boyutuyla bu biat bir açıdan velayeti başka bir açıdan da itaati tekitten başka bir şey değildir.

Bu görüş kabul edilebilir ve makul bir görüş olduğundan kendisi hakkında münakaşa edebilecek her hangi bir şey yoktur.

Âlimlerden biri, bu görüşü *Deraset'u fi velayet-i fakih* adlı eserinde tartışmaya açmıştır. Lakin ben bu tartışmayı okumakla velayet ve itaati pekiştirip vurgulayan biat delillerini yok saymaya ve müellifin kendi kitabında kabul ettiği velayetin üçüncü anlamını ispatlamaya dönük neticeyi elde edemedim.

Ben imamın velayetinin Kitap ve sünnette has bir nassın yardımı ile ispat olunduğu yerde biatin delaletinin velayet ve itaati tahkimden başka bir şey olduğuna inanmıyorum. Nitekim Şia akidesine göre Allah Resül'ünün (s.a.s) ve İmam Ali'nin velayetleri bu şekildedir. Ancak Ehli Sünnet'in halifeler hakkındaki düşüncesinde ve Şia'nın gaybet döneminde fakihlerin velayeti hakkındaki teorisinde de görüldüğü üzere bu velayet has bir nassın yardımı ile sabit olmazsa biat, velayetin inşasına delildir. Keza, velayet biat ile tamamlanır ve esasen biatten önce hâkimin Müslümanlar üzerinde herhangi bir velayeti yoktur. Üçüncü görüşte konu hakkında daha geniş bilgi verilecektir.

İkinci Görüş: Bu görüşe göre biat; -abdestin namaz ile olan ilişkisinde görünen farzın şartı gibi- velayetin sıhhatinin şartıdır. Başka bir ifade ile imama itaat mükellefe farzdır. Mükellef ancak biat etmekle bu farzı yerine getirebilir ve bu hususta biat olmadan itaat ya da biat olmadan itaatin zorunluluğu bu farzın yerine getirilmesi olarak kabul edilmez. Nitekim mükellef abdest almadan namazı eda ederse namaz eda etme görevi üzerinden kalkmaz. Zira namaz, mükellef ister temiz olsun ister olmasın kendi başına ayrı bir

fiildir. Ancak ikinci durumda –temiz olmadan- mükellef namazı eda etmek için abdest almak zorundadır ve abdest almayınca de namazı eda etmemiş olur.

Biat ile itaat arasındaki ilişki hakkındaki bu yorumun doğruluk ihtimali çok azdır. Biatın delillerinde biatin mukaddime olduğuna delalet eden her hangi bir ima yoktur. Konu hakkında bu kadar açıklama ile yetinip üçüncü görüşü beyan edeceğiz.

Üçüncü Görüş: Bu görüş biat ile itaat arasındaki ilişkiyi mukaddime ile varlık arasındaki ilişki esasınca değil de mukaddime ile zorunluluk arasındaki ilişki esasınca yorumlar. Buna binaen şer'i yol ile biat velayetin inşasıdır. İmama biat ile itaat halka farzdır. Böylece imamet kurumu ile yöneticinin etkinliği tahakkuk bulur. Lakin biatten önce ne imamın velayet hakkı ne de halkın itaat etme vazifesi vardır. Biz çağdaş bazı fakihlerin inandığı bu görüşü reddetmiyoruz; ancak üç hususu açıklayarak bu görüşe değinmeyi gerekli görüyoruz.

1- Bundan önce işaret ettiğimiz ve fakihler nezdinde meşhur olan deliler şunlardır:

“Sizlerden hadislerimizi rivayet eden, helal ve haram hakkında görüş sahibi olup ahkâmı bileni hakem mahlasıyla kabul edin. Ben onun sizler için hâkim olmasını kararlaştırdım.”

“Karşılaşacağınız olaylarda hadis ravilerimize müracaat ediniz. Onlar bizim sizler üzerindeki hüccetlerimizdir.”

“İşlerin akışı ve ilahî hükümler âlimlerin ellerindedir.”

Bazı fakihlerin dedikleri gibi bu, genel atama esasınca bütün fakihlerin velayetini dillendirmemektedir. Zira genel atama velayette hiçbir anlama sahip değildir. Bunun

gereksinimi bir fakihın belli bir zaman için bütün fakihler üzerinde velayet hakkına sahip olması ve aynı zamanda diğer fakihlerin de onun üzerinde velayet hakkına sahip olmasıdır. Bu da genel velayete uygun değildir.

Hakeza, mukaddes şariat sahibinin bu alanda akil adamlar yöntemi ile hâkimin atanması dışında yeni bir yönteminin olması lazım. Zira akil adamlar yönteminin velayet hakkındaki yöntemi aşağıdaki iki yoldan biridir.

a- Velayet için bir kişinin belirlenmesi. Bu teşhis yöntemidir.

b- Velayet ve yöneticilik görevini yüklenecek kişinin sahip olması gereken şartların belirlenmesi. Bu, liyakat ve ehliyet yöntemidir. Müslümanların idaresini üstlenecek kişinin bu şartlara haiz olması gerekir.

Akil adamlar yönteminin üçüncü bir tercihi yoktur. Dolayısıyla mukaddes şariat sahibinin, halkın benimsediği bu iki yöntem dışında farklı bir yönteminin olması uzak bir ihtimaldir. Fakihın velayetini dillendiren rivayetler teşhis yöntemine delalet etmemektedir. Dolayısıyla, liyakat ve ehliyet yöntemine delalet etmesi gerekir. Lakin genel atama, rasyonel yöntemler arasında halk için bilinmeyen ilginç bir yöntemdir. Öbür taraftan genel atama, mukaddes şariat sahibinin kesinlikle onaylamayacağı siyasi, içtimaî ve güvenlik gibi toplumsal hayatın değişik alanlarında buhran ve problemlere neden olur.

Böylece fakihın velayetinin dillerinde olan ve “Her fakih hakimdir” önermesinde görünen “Genel” ve “İtlak” özellikleri “Her hâkim fakih olmalıdır” şeklindeki önermeye dönüşmesi gerekir.

Aslında bu rivayetlerin ortak içerikleri hâkimin fakihliğidir yoksa her fakihin velayeti değildir. Bu, fakihin velayetini dillendiren delillerin tek mantıklı yorumudur.

2- Gaybet döneminde velayet delillerinin genel ve özel atamaya delalet etmeyip liyakat ve yeterliliğe delalet ettiğini bildikten sonra Allah Teâlâ'nın bu dönem için hâkimin atamasında akıl adamlar yöntemi ile amel etmesi gerektiğini belirtmemiz lazım. Bu yüzden Allah Teâlâ'nın velayet ve devlet gibi çok önemli bir meseleyi müphem bırakıp insanların hâkim ve yöneticilerini seçmeleri için her hangi bir yöntemi açıklamamış olması imkânsızdır. Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın gaybet döneminde hâkimin şartlarını Müslümanlar için beyan edip bunun seçimini halka bırakması gerekir. Halkın seçimi, bu araştırmamızda biat dediğimiz şeyin kendisidir.¹⁶²

3- Biat ile hâkimin şer'i velayeti tahakkuk bulur. Biat hâkimin sabit velayetinin tahkimi, tekidi ve genel nassta belirtilen halk üzerindeki farz olan itaatidir. Nitekim bunu has nassta da açıkladık. Zira biat hâkimin imametinin öncülü ve şartıdır. Bu olmadan ne kimsenin imameti sabit ne de itaati farz olur.

Biatın, itaat ve imamet ile olan ilişkisi, abdestin namaza olan nispeti gibi, farzın mukaddimesinin farza olan nispeti gibidir. Dolayısıyla biat olmadan imamet toplumsal hayattaki yerini alamadığı gibi itaat de farz olmaz.

¹⁶² Aslında Şia'ya göre bu biat ile hâkim atanmaz. Zira Şii inancına göre hâkim ve imam has bir nass ile atanır. Halk ise biat ile sadece rivayetlerde belirtilen özelliklere sahip imamın vekilini seçerler.

Ancak imamın velayetinin şartı olan (Biat) ve imama itaat edilmesinin “Farz” olması ile İslam devleti kurma meselesi ve imamın atanması (ki bütün Müslümanlara farzdır) arasındaki nispet, farzın mukaddimesi değildir, varlık mukaddimesidir. Zira İslam devleti kurma ve imamı atama bunun varlık mukaddimesine bağlıdır ve bunu bil-gayr zorunluluk ile farz kılmaktadır.

Bu yüzden bu ilişki biat, imamın atanması ve itaat olmak üzere üç aşamalı bir silsile ile tahakkuk bulur.

Biat, imamın atanmasının varlık mukaddimesi olmakla beraber imama itaatin farz mukaddimesidir. Çünkü imamın atanması kesinlikle farzdır ve bu farz mukaddime babında ele alındığında biatin farz olmasının gereksinimi olduğu görülecektir. Bundan dolayı biat, imamın atanmasının mukaddimesi mahlasıyla zorunluluğu bil-gayr’dır. Atama, itaatin zorunluluk şartıdır ve atamadan önce itaat farz değildir. Biat, atamanın varlık mukaddimesi olduğundan zorunlu bir şekilde imama itaatin farzının mukaddimesi ve itaatin farz olmasının şartlarından biridir.

Allah Teâlâ’nın, fakihin velayetinin delilleri bahsinde biati bazı şartlar ve ölçütler çerçevesinde farz kıldığını anlatmamıza gerek yoktur. Ancak hâkimin seçiminde halkın bir bütün olarak bir kişide karar kılması imkânsız olduğundan herkesin benimseyeceği uygun seçeneğin kararlaştırılması gerekir. Bunun da tek çıkar yolu aşağıdaki iki seçenektir:

- a- Toplumun önde gelenlerinin belirlediği aday
- b- Halkın çoğunluğu tarafından seçilen aday.

Tekit Edilen Atama:

İslamî metinlerin bir bölümünde bu anlam dillendirilmiştir. Biz burada bu metinlerin sadece kısa bir bölümüne değineceğiz.

Uyun-u Ahbar-i Rıza adlı eserde Sekizinci İmama istinaden Peygamber Efendimizin (s.a.s.) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir.

*“Kim yanınıza gelip cemaatinizi parçalamaya, ümmetin imaretini gasp etmeye ve meşveret etmeden velayet makamına otursa onu öldürün. Allah bu işin iznini vermiştir.”*¹⁶³

Bu rivayet imaretin Müslümanların önde gelenlerinin meşvereti ile meşruiyet kazanacağını ve bu olmadan imaretin hiç şer’i meşruiyetinin olmayacağını açıkça belirtmiştir.

Üçüncü Halife Osman öldürüldüğü zaman Müslümanlar biat etmek için İmam Ali’ye (a.s.) geldiklerinde İmam Ali (a.s.) şöyle buyurdu:

*“Sizleri kabul ettim ve sizlere bildiğim şekilde davranacağım. Söyleyenin sözlerine ve kınayıcının kınamasına kulak asmayacağım. Eğer beni bırakırsanız sizlerden biri gibiyim ve işlerinizi kendisine teslim ettiğiniz şahsa daha çok itaat eder ve sözlerini dinlerim. Benim sizin veziriniz olmam, emiriniz olmamdan daha iyidir.”*¹⁶⁴

İmamın bu sözlerinden biatin itaati gerektirdiği ve imamet in biat ile sabit olacağı çıkmaktadır. Bu hakikat, İmam Ali’nin (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından has bir nass

¹⁶³ Şeyh Saduk, *Uyun-u Ahbar-i Rıza*, Nefes, hadis 1390, c. 2, s. 32.

¹⁶⁴ *Nehc’ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe 92.

ile atandığına inanan Şia'nın görüşüne ters değildir. Zira imamın bu hutbesindeki muhatapları has bir nassa inanan kimselerdi. İmam onlardan ayrılmamak için onların dili ile konuştu ve benimsedikleri görüşü esas alarak biat etmelerini istedi.

İmam Ali (a.s.) başka bir yerde de şöyle buyurmaktadır:

“Meşveret ancak Muhacirlerle Ensar'a aittir. Onlar, toplandılar ve birisine uydular, ona imam dediler mi bu, Allah'ın da razı olduğu bir şey. Onların yaptığı işe razı olmayıp imami kınamak yahut bir bidate uymak suretiyle verdikleri hükümden çıkamı, çıktığı şeye bırakırlar. Fakat ısrar ederse, inananların yoluna uymadığı için onunla savaşa girerler ve döndüğü şeyin vebalini de Allah, onun boynuna yükler.”¹⁶⁵

Taberî ve İbn Esir, İmam Ali'nin halkın kendisine biat edeceği gün Peygamber Mescidi'ne gelip şöyle dediğini nakletmektedirler:

Ey insanlar!... Bu sizin işinizdir ve sizin imarete seçtiklerinizden başka hiç kimsenin bunda bir hakkı yoktur.¹⁶⁶

Bu konuyu dile getiren başka metinler de vardır. Ancak senet açısından bu metinlere istidlal edilmemekte ve hüccet olarak kabul edilmemektedir. Tabii ki, bunların bizim biraz önce dile getirdiklerimizi teyit etme yetileri kesinlikle vardır.

¹⁶⁵ A.g.e., mektup 6.

¹⁶⁶ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve'l-mülük*, c. 6, s. 3077; İbn'ül-Esir el-Cezeri, *el-Kâmil fi'l Târih*, c. 3, s. 193.

Bu Şia'nın fıkihtaki görüşüdür. Fıkhi açıdan bazı bölümleri araştırmamızın konusu içine giren bu görüş teorik yönüyle İran İslam Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturur ve işler buna binaen yürütülür.

Binaenaleyh Müslüman hâkimin imameti biat ile sabit olur ve ona itaat etmek bütün Müslümanlar için farz olur.

Ehli Sünnet Fakihlerine Göre Biat

Şimdi de Ehli Sünnet'e göre biat ve bunun teşri'i değerini ele alacağız. Ehli Sünnet fakihlerinin geneline göre imamet ve fakih hâkimin velayeti, ümmetten büyük bir kesimin temsilcisi konumunda olan ileri gelenlerin çoğunun biatıyla veya kemmiyyet ve keyfiyyet açısından ümmetin ekseriyetinin doğrudan –ki genellikle Allah Teâlâ böylesi bir durumda seçimi halka bırakmıştır- biat etmesiyle seçilir. Tabii bu seçimin gerçekleşebilmesi için Allah Teâlâ'nın imam için belirlediği şartların yerine getirilmesi gerekir.

Bu, Ehli Sünnet fakih ve mütekellimlerinin geneli tarafından benimsenen itikattır. Burada bu büyüklerden bazıının beyanlarından pasajlar aktaracağız.

1- Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî (h. 450) şöyle demektedir:

Toplumun önde gelenlerinin oluşturduğu şura, hâkimi seçmek için bir araya geldikleri zaman, adayların imametın şartlarına haiz olup olmadıklarını incelerler... Şartlar açısından herkes-ten daha kâmil, faziletli ve halkın başkalarına oranla kendisine itaat etmeye daha yatkın şahsı biat için seçerler. Dolayısıyla toplumun önde gelenlerinin oluşturduğu şura eğer insanlar arasında bir kişiyi seçerlerse ona biat önerisinde bulunurlar.

Kabul etmesi durumunda kendisine biat ederler. Onların biati ile imamet sabit olur. Bu şüranın biatından sonra bütün ümmetin o şahsa biat ve itaat etmesi farzdır.¹⁶⁷

2- Kadı Abdulcebbar (h. 415) şöyle demektedir:

Eğer şura ehli bir kişiyi imamet makamına atarsa başları üzerindeki imamı atama farzı kendiliğinden kalkar ve imamete atanan kişi imam olur. Diğerlerinin de mektup ve ulaklar aracılığıyla bütün Müslümanlara başka bir imam seçmemeleri için bu durumu iletmeleri gerekir. Zira onların seçimi ile yapılması gerekenler yapılmıştır ve onların da fitneye duçar olmamaları için bu gereklidir. Ümmetin diğer fertlerinin buna biat etmemeleri imametnin gerçekleşmesinde bir etkisi olmayacaktır. Zira imamet şüranın biati ile tahakkuk bulmuştur. Şura, imam ile biat etmediği sürece imamet akdi sahih değildir.¹⁶⁸

3- Ebu Abdullah Kurtubî (h. 671) diyor ki:

İmametnin ispatında üçüncü yol, büyükler şürasının icma'dır. Eğer Müslümanların imamı vefat ederse ve kendi yerine birilerini atamamışsa, o bölge ahalişi imamet hakkında ortak görüşe sahip olduğu şahsı önceki imamın yerine imamet makamına atarlar. Böylece bütün şehirlerde yaşayan Müslümanlar, eğer imam açıkça fesada bulaşmamışsa kendisine itaat etmeleri farzdır. Zira imama itaat onları kapsayan bir davettir ve buna icabet etmek herkese farzdır. Hiç kimse bundan kaçınmamalıdır. Zira iki imamın atanması Müslümanlar arasında ihtilaf ve

¹⁶⁷ Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, hadis 1386, s. 6.

¹⁶⁸ Kadı Abdulcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, m. 1966, c. 20, s. 303.

tefrikaya neden olur. Allah Resûlü (s.a.a.) buyuruyor ki; “Müminin gönlü üç şeyi unutmaz: Amelde ihlâs, Müslümanlar cemaati ile birlik ve Müslüman yöneticilere nasihat.”¹⁶⁹

4- İbn Teymiye (h. 728) şöyle demektedir:

Onlara göre –Ehli Sünnet- imamet şevket ehlinin onayı ile sabit olur. İtaati ile imametın maksadı hasıl olan şevket ehlinin onayı olmadan hiç kimse imamet makamına oturamaz. İmametın maksadı sadece kudret ve saltanatla hasıl olur. Dolayısıyla bir kişiye biat edildiği zaman, kudret ve saltanat elde edilir ve aday şahıs imam olur. Bundan dolayı Ehli Sünnet camiasının önderleri şunları söylemişlerdir: “Kim kudret ve saltanata sahip olursa o, günah ve isyana teşvik etmediği sürece Allah'ın kendisine itaat edilmesini istediği şahıstır. Bundan dolayı imamet, velayet ve devlettir ve bu bir, iki veya dört kişinin onayı ile elde edilemez. Ancak bunların onayı diğerlerinin onayını gerektirse ve bu onayla şevket ehlinen biri hâkim olursa bunda bir sakınca yoktur.”¹⁷⁰

5- Kalanisi ve taraftarları; imamın yerinde olan ve kesin bir sayıları olmayan ümmetin âlimlerinin onayı ile imametın sabit olduğuna inanmaktadırlar.¹⁷¹

¹⁶⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dar-ul Kutub ve Dar-ul İlmîye yayınları, Beyrut, c. 3, s. 168–169.

¹⁷⁰ Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiye, *Minhac'us-sünnet'ün-nebeviyye*, c. 1, s. 141.

¹⁷¹ Osman, Dr. Muhammed Rafet, *Riyasetü'd-devle fi'l-fikhi'l-İslamî*, s. 265; Bağdadî'nin *Usûlu'd Dîn*'inin 281. sayfasından nakledilmiştir.

Biat Edenlerin Sayısı Hakkında Müsamaha:

Ehli Sünnet'in birçok fakih ve mütekellimi, biatleri ile imametın sabit olduğu biat edenlerin sayısı hakkında toleranslı davranmıştır. Bazıları biat edenlerin en az kırk, bazıları beş, bazıları üç, bazıları iki bazıları da bir kişinin olması gerektiğini söylemişlerdir. Burada bu beyanlardan pasajlar nakledeceğiz.

1- Kadı Abdurrahman el-İcî eş-Şafîî (h. 756) şöyle demektedir:

Şia'nın aksine Ehli Sünnet'e göre imamet şura ehlinin biati ile sabit olur... İmamet seçim ve biat ile tahakkuk bulduğunda bu işin icma'a gereksinim hissetmediğini bilin. Zira konuda hiçbir aklı ve naklî delil yoktur. Bu yüzden şura ehlinin bir veya iki kişinin olması yeterlidir.¹⁷²

2- Ebu Hasan Ali b Muhammed Maverdî (h. 450) şöyle demektedir:

Âlimler, biatleri ile imametın sabit olduğu şahısların sayısı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları imametın ülkedeki bütün şura ehlinin biati olmadan kimsenin imam olmayacağını bu yüzden genel onayın lazım olduğunu söylemiş ve böylece herkesin imama itaat edeceğini dillendirmişlerdir... Bir grup da beş kişinin üzerinde ortak karara vardığı veya bunlardan birinin diğer dört kişinin onayı ile seçilmesi durumunda imametın sabit olacağını söylemişlerdir. Bu insanlar görüşlerinin ispatı için iki delil zikretmişlerdir.

a- Ebubekir'in biati beş kişinin icma'ı ile gerçekleşti ve ardından halk da onlara uyarak Ebubekir'e biat ettiler.

¹⁷² Kadı Abdurrahman el-İcî el-Şafîî, *Şerh-ul Mevakıf*, c. 3, s. 265.

b- Ömer, imamı seçmek için altı kişiyi atadı ve bu altı kişiden beş kişinin onayladığı bir kişinin halife olmasını kararlaştırdı.

Bu, fakihlerin çoğunun söylediği şeydir. Kûfeli fakihlerden bir grup ise şöyle demişlerdir: İmamet, üç kişiden iki kişinin onayı ile sabit olur. Başka bir grup da bir kişinin seçimi ile imamet sabit olduğunu söylemişlerdir. Zira Peygamberin amcasının İmam Ali'ye gelerek, "Elini uzat sana biat edeyim. Eğer ben sana biat edersem halk peygamberin amcasının biat ettiğini söyleyecek hatta bir kişi bile sana karşı gelmeyecektir" sözünü delil olarak nakletmişlerdir.¹⁷³

3- Mutezili âlimlerden Cübbâi şöyle demektedir:

Beş kişinin bir kişi hakkında icma etmesi ile imamet sabit olur.¹⁷⁴

Celâleddin Mahallî, *Minhâcî't-Tâlibîn* adlı esere yazdığı şerhinde Nevevî'nin, imametın dört kişi ile sabit olduğuna inandığını söylemektedir.¹⁷⁵ Hakeza o imametın üç kişinin biati ile sabit olduğunu, zira onlar kendilerine muhalefetin caiz olmadığı bir grup olduğunu dile getirmektedir.¹⁷⁶

Süleyman b. Cerir Zeydî ve bir grup Mutezili, imametın; içtihat ehlerinden iki kişinin biati ile sabit olduğuna inanmaktadırlar.¹⁷⁷

¹⁷³ Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, hadis 1386, s. 6-7.

¹⁷⁴ Ebu Ali Cübbâi, *el-Fasl fi'l Milel ve'n-Nihal*, c. 4, s. 167.

¹⁷⁵ Celâleddin Mahallî, *Şerh-i Minhâc-it Tâlibîn*, c. 4, s. 173.

¹⁷⁶ A.g.e.

¹⁷⁷ Ebu Mansur Abdulkahir el-Bağdadî, *Usûlu'd Dîn*, s. 381.

Hakeza önceden de belirttiğimiz gibi bir grup, imametin bir kişinin biati ile sabit olduğuna inanmaktadır.

4- İmam-ı Haremeyn Cuveynî (h. 478) şöyle demektedir:

Bil ki imamette icma şartı yoktur ve ümmetin icma'ı olmadan da sabit olur. İmamette icma şart olmadığı zaman sayı ve had sınırı olmaz. Dolayısıyla şöyle hükmetmemiz daha uygun olur; imamet, şura ehlerinden bir kişinin biati ile sabit olur.¹⁷⁸

5- Kurtubî kendi tefsirinden şöyle demektedir:

Eğer şura ehlerinden bir kişi biat ederse imamet sabit olur ve başkalarının da biat etmelerini gerektirir. Lakin bunun aksini söyleyenler de vardır ve bunlar imametin ancak şura ehlerinden bir grubun biati ile sabit olabileceğini ifade etmişlerdir. İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî şöyle demektedir: “Bir kişinin biati ile imameti sabit olan kimsenin imameti zorunlu olur ve delil olmadan imametten azledilemez. Bu görüş hakkında icma vardır.”¹⁷⁹

6- Abdulkadir Bağdadî, Ebul Hasan'dan (h. 330) şunları rivayet etmektedir:

Layık olan kimsenin imameti, içtihat ehlerinden bir kişinin biati ile sabit olur... Böyle bir kişi biat ettiği zaman, başkalarının da biat etmesi farz olur.¹⁸⁰

¹⁷⁸ İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî, *el-İrşâd ilâ Kavâti' el-Edille fî Usûl el-İtikâd*.

¹⁷⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Dar-ul Kutub ve Dar-ul İlmiye yayınları, Beyrut, c. 1, s. 269

¹⁸⁰ Ebu Mansur Abdulkahir el-Bağdadî, *Usûlu'd Dîn*, s. 280–281; Dr. Muhammed Rafet Osman, *Riyasetü'd-devle fi'l-fikhi'l-İslamî*, s. 266.

7- Pezdevî şunları söylemektedir:

Eşari'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Rey ve tedbir ehlin-den meşhur birinin halk içinden en üstün olan bir şahsa halife mahlasıyla biat etmesi durumunda o şahıs halife olur.”¹⁸¹

8- Nevevî ise *Ravzatü't-tâlibîn* adlı eserde şöyle demektedir:

Eğer biat ediciler bir grup olursa daha iyidir ve her ne kadar bir kişinin şahitliği şart olsa da bu durumda şahitlik şart değildir.¹⁸²

Askerî İhtilal ve İmametın Gerçekleşmesi:

Ehli Sünnet fakihlerinin çoğu, bir askerî ihtilal sonucu eski hükümetin ortadan kaldırılıp silah gücü kullanılarak devlet kurumlarının ele geçirilmesi kaydı ile imametın gerçekleşebileceğine inanmaktadırlar. Bundan dolayı imamet için şura ehlinin atamasına veya Müslümanların genelinin biatine gerek yoktur.

Bu görüş eskiden beri Ehli Sünnet nezdinde kabul gören bir görüştür.

1- Ebu Ya'la el-Ferra şöyle demektedir:

Ahmed b. Hanbel, Abdus b. Malik'in rivayetine göre diyor ki: “Kim kılıç zoru ile halka galip gelip onların halifesi olur ve

¹⁸¹ Pezdevî, *Usûlu'd Dîn*, s. 189, Dr. Muhammed Rafet Osman, *Riyasetü'd-devle fi'l-fıkhi'l-İslamî*, s. 266.

¹⁸² Dr. Muhammed Rafet Osman, *Riyasetü'd-devle fi'l-fıkhi'l-İslamî*, s. 267.

Emir'el Müminîn adını alırsa Allah ve kıyamet gününe iman eden bir kimsenin o şahsı –ister iyi isterse kötü bir insan olsun- imam bilmeden gecesini gündüze kavuşturması caiz değildir.”

Yine o (Ahmed b Hanbel) İbn Hâris'in rivayetine göre şöyle demektedir:

Hâkim olan imama karşı ayaklanıp saltanatı talep eden kimseler ile hâkim arasındaki mücadelede galip gelenlerin Cuma namazını ikame etmesi gerekir.¹⁸³

2- Taftazanî şöyle demektedir:

İmam öldüğü zaman gerekli şartlara haiz kişi, halk kendisine biat etmeden veya önceki imam kendisini halife olarak atamadan, imamet makamına oturursa ve halkı kendi azametine hayran bırakırsa imameti sabit olur. Bu durum fasık ve cahil için de geçerlidir. Bu nazariyenin hiçbir iphamı yoktur ve imam olan şahıs şeriat hükümlerinin aksine bir iş yapmadıkça ister adil isterse de zalim olsun, halkın ona itaat etmesi farzdır.¹⁸⁴

3- Dr. Muhammed Rafet Osman şöyle demektedir:

Ehli Sünnet ulemasının geneli imametini, bu şekilde gerçekleştireceğine inanmaktadırlar. İmam olacak şahsın gerekli şartlara haiz olması veya olmaması hakeza fasık veya cahil olması önemli değildir.¹⁸⁵ Hatta eğer bir kadın bile zorla imamet makamına oturursa imameti sahih olduğu¹⁸⁶ gibi bir kölenin de

¹⁸³ Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, hadis 1386, s. 58.

¹⁸⁴ Sadeddin Taftazanî, *Şerhu'l-Makâsîd*, c. 2, s. 272.

¹⁸⁵ Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendi, *Measirü'l-inafe fi mealimi'l-hilafe*, s. 57.

¹⁸⁶ Kastalanî, *İrşâd-üs-Sârî fi Şerh-il-Buhârî*, c. 10, s. 263.

imameti sahihtir.”¹⁸⁷ Zira ulemaya göre eğer galip şahsın imametini benimsemesek galip şahıs ve taraftarları ile imam ve taraftarları arasındaki mücadele fitne ve kargaşaya neden olur. Hakeza galip şahsın emirlerinin bağlayıcılığının olmamasından dolayı halk arasında fitne ve fesat yayılır. Müslümanların imamı olacak şahıs öncelikle ilahi hükümleri icra etmeli ardından cizye almalıdır. Ulema, eğer birileri galip şahsa karşı galip gelir ve onun makamına oturursa birinci şahsın bu makamdan azledildiğini ve ikinci şahsın imam olacağını belirtmişlerdir.¹⁸⁸ Başka bir ibare ile ulema iki kötülüğü karşılaştırıp ümmet için daha az sorunlu olanı benimsemiş ve ümmetin daha büyük bir soruna giriftar olmasına fetva vermemişlerdir.¹⁸⁹

Ehli Sünnet Fakihlerinin Görüşlerinin Münakaşası:

Bu delil, üzerinde tartışılması gereken bir delildir. Biz bu istidlal hakkındaki problemleri iki başlık altında kısaca ele alacağız.

1- Kudreti askerî ihtilal zoruyla gasp eden zalim gruplar karşısında şer’î tutum; teslimiyet, kabul ve itaat değildir. Belki İslam’ın bu gibi durumlarda takındığı tutum ret, mücadele ve zalime sığınmayı yasaklamaktır. Bu, Kur’an’da da açıkça beyan edilmiştir.

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فْتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن
أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

¹⁸⁷ A.g.e, s. 264.

¹⁸⁸ İbn Abidi, *Haşiye-i İbn Abidin*, c. 3, s. 478.

¹⁸⁹ Dr. Muhammed Rafet Osman, *Riyasetü’l-devle fi’l-fıkhi’l-İslamî*, s. 293–294.

“Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!”¹⁹⁰

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

“Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkararak, haddi aşmışların emrine itaat etmeyin.”¹⁹¹

...وَلَا تُطِيعُوا مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

“..Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.”¹⁹²

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

“(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût'u tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.”¹⁹³

Bazen ümmet iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma farzını eda etme gücünden yoksun olur. Bu durumda, fert

¹⁹⁰ Hüd, 113.

¹⁹¹ Şuara, 151, 152.

¹⁹² Kehf, 28.

¹⁹³ Nisa, 60.

üzerinden İslam'ın bu farzı kalkar. Başka bir ibare ile eğer askerî ihtilali bastırmak, mağlup adil imama yardım etmek ve tekrar hâkim olmasını sağlamak imkânsız olur ve ihtilalcilere karşı mücadele etmenin daha fazla zararı olursa mücadele etme farzı ümmetin üzerinden kalkar. Tabii bu istisnai bir durumdur ve her zaman için geçerli olan tümel bir kaide değildir. Asıl olan kaide, zalimlere karşı mücadeledir. Bu istisna özel şartlarda geçerlidir; ancak tümel bir kaide olarak algılanıp kabul edilmesi caiz değildir. Ehli Sünnet ulemasının sözlerini incelediğimiz zaman teslim, sığınma, zalimlere itaat etme, mücadelenin haram olması ve suskunluğun istisna olmayıp tümel bir kaide olduğu hükmü çıkarılmaktadır. Yukarıda Abdus b. Malik'in Ahmed b. Hanbel'den naklettiği sözleri dile getirdik. O diyordu ki:

Kim kılıç zoru ile halka galip gelip onların halifesi olur ve Emir'el Müminin adını alırsa Allah ve kıyamet gününe iman eden bir kimsenin o şahsı –ister iyi isterse kötü bir insan olsun- imam bilmeden gecesini gündüze kavuşturması caiz değildir.¹⁹⁴

Hâlbuki zorunluluklar karşısında zalime teslim olmaya mecbur olursak bu teslimiyetin geçici olduğu bilinmelidir. Dolayısıyla, Müslümanların zalim bir devleti yıkmak için kendilerini hazırlamaları gerekir. Hatta teslimiyet ve birlik-telik döneminde bile hâkim sistemi yıkmamanın zeminlerini hazırlamak için çalışmak bütün Müslümanlara farzdır.

Yukarıda dillendirdiklerimiz kendisi hakkında şüphe bulunmayan açık hakikatlerdir. Hâlbuki Ehli Sünnet ulemasının geneli itaate inanmaktadır. Hakime itaat etmenin, imametini

¹⁹⁴ Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, hadis 1386, s. 23–24.

kabul etmenin, hiçbir şart olmadan kendisi ile mücadele etmenin yasak olmasının herhangi bir açıklaması yoktur.

2- Bu istidlalin menşei Peygamber Efendimizin buyurduğu “İslam’da zarar vermek ve zarara uğramak yoktur” rivayetinden istidlal edilen “zararın olmaması” kaidesidir.

Zararın Olmaması Kaidesinin Beyanı:

Müminlerin zarar görmesine neden olmadığı durumlarda veya faydasının zararından fazla olması durumunda zalimlere sığınmak yasaktır ve onları inkâr edip kendileri ile mücadele etmek farzdır. Ancak zalimlerle mücadele etmek ve onlarla çarpışmak müminlerin saflarında büyük zararlara neden olacaksa ve işin nihayetinde zarar faydadan fazla olacaksa “zararın olmaması” kaidesine binaen bu yasak ortadan kalkar. Zararın olmaması kaidesi yasak hükmünü “Zulmedenlere meyletmeyin” وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا ayetinden ve haddini aşanlara itaat edilmemesinin gerekliği hükmünü de “haddi aşmışların emrine itaat etmeyin” وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ayetinden alır. Kuşkusuz bu kaide hâkim ile ilgili desturlar içinde birincil hükümler kategorisine girer. Başka bir deyim ile cümlenin yüklemi bu delaleti mükellefin zarar görmediği zaman ile sınırlandırmıştır. Dolayısıyla, bu kaideye binaen zararın olması durumunda hüküm ortadan kalkar. Nitekim namaz, abdest ve oruç farz olmalarına rağmen mükellefe zararı olması durumunda mezkûr kaideye binaen hükümleri ortadan kalkar.

Zararın olmaması kaidesinin en önemli işlevi zararın büyük olması durumunda yüklem nahiyesinde tasarruf ve hükmün kalkmasıdır. Mezkûr kaidenin ortadan kaldırdığı

hüküm, önceki misalde de belirtilen mükellef için belirtilen görev veya muamelelerde belirtilen zararı kapsar. Zira zararın olmaması kaidesi mükellef için zarar nedeni olan her hükmü ortadan kaldırır. Bu hüküm ister namaz, abdest ve oruç gibi teklifi hükümler olsun isterse de muameleler gibi vaz'i hükümler olsun fark etmez.

Olmaması durumunda mükellefin zarar göreceği hükmünde zararın olmaması kaidesinin hiçbir etkisi yoktur. Bu mesele hem teklifi hükümlerde hem de vaz'i hükümlerde aynıdır. Zira “zarar vermek ve zarara uğramak yoktur” kaidesinin iktizası sadece mükellef için zarara neden olacak hükmün ortadan kalkmasıdır.

Dolayısıyla bu kaideye, sadece zalim ve galip hâkimle mücadelenin zorunluluğunu ve kötülükten sakındırmanın farz olmasını ortadan kaldıracığı zamanlarda uymak doğru olur. Binaenaleyh bu kaide ile başka bir şey ispatlanamaz. Mezkûr kaideden sadece yararlanabileceğimiz tek şey de budur. Yani zararın olmaması kaidesi gayrimeşru bir şekilde kurulan bir devletin meşruiyetini ispatlamadığı gibi Müslümanların biat ve rızayetleri olmadan askerî ihtilal ile tahmil edilen hâkimin imametini de ispatlamaz. Hakeza mezkûr kaide kanunî olmayan hâkimin baliğ olmayan bir fert için gerçekleştirdiği evliliğe sıhhat mührünü vurmadağı gibi hâkimin şer'i desturların icrasındaki hakkını veya mal toplama ve emlak müsadere etme meşruiyetini ispatlamaz. Önceden de belirttiğimiz gibi zararın olmaması kaidesinin delili sadece zarar hükmünün kalkmasıdır. Yoksa başka bir hükmün ispatına neden değildir.

Bu delilden başka, ülkeye hâkim olan zalime itaati farz kılan başka bir delil yoktur.

Biati Bozma

Biati bozmanın büyük günahlardan ve bunun ağır bir cezası olduğunu belirten birçok hadis rivayet edilmiştir.

Burada bu rivayetlerden birkaçını zikredeceğiz.

1- *Mehasin* adlı eserde Ali b. Cafer kardeşi Musa b. Cafer'den şunları nakletmektedir:

“*Biati bozmak, sünneti terk etmek ve cemaatten ayrılmak üzere üç günah helak edicidir.*”¹⁹⁵

2- *Mehasin*'de İbn Fazl'ın İbn Cemile'den onun Muhammed b. Ali'den onun da İmam Sadık'dan (a.s.) şu rivayeti naklettiği zikredilmiştir:

“*Kim bir karış Müslümanların cemaatinden uzaklaşırsa İslam'dan çıkmıştır. Kim biatini bozarsa eli kesik Allah'ın huzuruna çıkar.*”¹⁹⁶

3- Şeyh Saduk, Cafer b. Muhammed'ten o da babasından Peygamber Efendimizin (s.a.a.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“*Biati bozmak, sünneti terk etmek ve cemaatten ayrılmak üzere üç günah helak edicidir.*”¹⁹⁷

4- İmam Sadık'ın (a.s.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“*Kim Müslümanlar cemaatinden uzaklaşır ve imama biatini bozarsa eli kesik Allah'ın huzuruna gelecektir.*”¹⁹⁸

¹⁹⁵ Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar'ül Envar*, Cedid yayınları, c. 2, s. 266.

¹⁹⁶ *A.g.e.*, 267.

¹⁹⁷ Şeyh Saduk, *el-Hisal*, c. 1, s. 42.

¹⁹⁸ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 1, s. 404- 405.

5- Emir'ül Müminîn Ali b. Ebutalib (a.s.) buyuruyor ki:

*“Ömrüm hakkı için imamet, bütün insanların bir araya gelip rey vermeleriyle olmayacağı gibi zaten buna imkân da yoktur. Ancak bu işe ehil olanlar, orada bulunmayanlar hakkında rey yürütebilirler; bundan sonra da o toplulukta bulunanların bu reyden dönmeleri, bulunmayanın da başka birini seçmesi mümkün olamaz.”*¹⁹⁹

6- İmam Ali (a.s.), Muaviye'ye yazdığı mektupta şunları söylemektedir:

*“Ebubekir'e, Ömer'e, Osman'a biat edenler, onlara biat ettikleri şartlarla bana da biat ettiler. Orda bulunanlardan birinin bir başkasını seçmesi, bulunmayanın bu biati reddetmesi mümkün değildir.”*²⁰⁰

7- İmam Ali (a.s.), Muaviye'ye yazdığı başka bir mektubunda da şöyle demektedir:

*“Allah'a hamd ve senadan sonra, Şam'da olan senin bana biat etmen gerekir. Zira Ebubekir'e, Ömer'e, Osman'a biat edenler bana da biat ettiler.”*²⁰¹

Binaenaleyh biatin bozulmasının haram olması sadece hazır olanlarla sınırlı değildir. Hazır olan ve olmayan herkesi kapsar.

¹⁹⁹ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe 173.

²⁰⁰ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, mektup 6

²⁰¹ Ebü'l-Fazl el-Minkari et-Temîmî Nasr b. Müzahim, *Vak'atu Sıffin*, s. 290.

8- İmam Ali (a.s.) Müslümanların kendisine biat ettiği imama itaat etmekten kaçınanlar hakkında şöyle buyurmaktadır:

“Onların yaptığı işe razı olmayıp imamı kınamak yahut bir bidate uymak suretiyle verdikleri hükümden çıkarak, çıktığı şeye bırakırlar. Fakat ısrar ederse, inananların yoluna uymadığı için onunla savaşa girerler ve döndüğü şeyin vebalini de Allah, onun boynuna yükler”²⁰²

Biatın Farklı Şekilleri:

1- Her şeyden önce imaret ve velayet biatinde asıl olan şeyin bütün Müslümanların imam veya valiye biat etmeleri olduğunu bilmemiz gerekir. Zira bir görüşü göre, imamın atanması biat ile tahakkuk bulur. Başka bir görüşü göre de biat ile velayeti kesinlik kazanır. Her halükârda asıl olan, bütün Müslümanların icma ve ortak kararı ve biati vesilesiyle bir şahsın imamet ve velayet makamına seçilmesidir.

2- Yukarıdaki mezkûr asıl, genellikle icra edilememekte ve bütün Müslümanlar bir imam veya hâkimde karar kılmamaktadır. Eğer tarih sayfasında her hangi bir İslam ülkesinde böyle bir şey tahakkuk bulmuşsa genel durumla karşılaştırıldığında nadir ve yok hükmündedir.

Dolayısıyla, bu şartlarda bütün Müslümanlar vesilesi ile imamı seçme işi bütün Müslümanların icma'nını kapsayan vekaletle kalır. İmam Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“Ömrüm hakkı için imamet, bütün insanların bir araya gelip rey vermeleriyle olmayacağı gibi zaten buna imkân da

²⁰² *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, mektup 6.

yoktur. Ancak bu işe ehil olanlar, orada bulunmayanlar hakkında rey yürütebilirler; bundan sonra da o toplulukta bulunanların bu reyden dönmeleri, bulunmayanın da başka birini seçmesi mümkün olamaz.”²⁰³

Bundan önce de biatte vekâletin, Müslümanların çoğunun bir şahıs etrafında toplanıp ona biat etmesi olduğunu izah etmiştik. Zira bu mesele hakkında dört ihtimal vardır:

a- İmamet ve velayetin ihmali kesinlikle haramdır ve caiz değildir. Daha önce bu konuyu açıkladık

b- Ümmetin bütün fertlerinin bir şahıs hakkında ortak karara varması. Bu icma nadir veya yok denilecek kadar azdır.

c- Çoğunluğun görüşlerinin görmezlikten gelinip azınlığın görüşünün benimsenmesi. Bu iş kabih ve yanlıştır.

d- Ekseriyetin görüşü benimsenip azınlığın görüşünün reddedilmesi.

Bu ihtimaller arasında en tutarlı ihtimal dördüncü ihtimaldir. Dolayısıyla ümmetin çoğunluğunun bir şahsa biati genel biatin yerini almalıdır. Binaenaleyh fakih, Müslümanların ekseriyetinin biati ile imamet makamına atanır.

3- İmam olacak şahıs, Müslümanların ekseriyeti tarafından aşağıdaki iki yoldan birisi ile seçilir:

a- Doğrudan ve halkın oyu ile,

b- Halk tarafında seçilen uzmanlar meclisindeki uzmanların ekseriyetinin oyu ile layık insanlar arasında birinin velayet makamına seçilmesi.

²⁰³ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe 173.

Yukarıdaki iki durumun da sonucu birdir. O da imam olacak fakihin ümmetin çoğunluğu tarafından seçilmesidir. Yani imam olacak şahıs ister bugün yaygın olduğu şekilde doğrudan halkın oyları ile isterse de gayrı müstakim bir şekilde seçilmiş olsun, her iki durumda da imam halkın çoğunluğu tarafından seçilmiştir. Bugün medya ve iletişim araçlarının yardımıyla genel bir seçim yapmak çok rahattır.

4- Eskiden olduğu gibi bugün de genel seçim yapma imkânı olmadığı durumlarda halkın direk ve gayrı müstakim seçimi yerine halkın kendilerinden emin oldukları bir grup uzman Müslüman'a bu işi yapma yetkisini vermesi.

Bu durum, örfî ve şer'î olan genel seçimin yerine istifade edilebilir ve bunun muayyen bir şekli de yoktur. Belki bunun tek ölçütü imam olacak şahsın seçiminin halkın genelini güvendiği uzman Müslüman bir gruba bırakmaktır.

Muhammed b. Cerir Taberî üçüncü Halife Osman b. Affan'ın öldürülmesinden sonra İmam Ali'ye (a.s.) yapılan biat hakkında şöyle demektedir:

Medine ahalisi toplandığı zaman Mısırlılar onlara dedi ki: "Siz şura ehlisiniz ve imamet makamına oturacak şahsı belirlersiniz. Sizin emriniz (seçiminiz) ümmetin hayırınadır. Dolayısıyla baki ve imamet için birini atayın. Biz de size tabi olacağız" halkın geneli: "Biz Ali b. Ebutalib'in imametine razıyız" dedi.²⁰⁴

İslam tarihinde genel biat yerine şura ehlinin biatine bazı örnekler vardır. Burada bunlardan bazı numuneler aktaracağız.

²⁰⁴ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve'l-mülük*, c. 6, s. 3075.

1- İmam Ali (a.s.) şöyle buyuruyor:

“Meşveret ancak Muhacirlerle Ensar’a aittir. Onların toplanarak birisine uyup ona imam demeleri Allah'ın da razı olduğu bir şeydir. Onların yaptığı işe razı olmayıp imâmı kınamak yahut bir bidate uymak sûretiyle verdikleri hükümden çıkarak, çıktığı şeye bırakırlar. Fakat ısrâr ederse, inananların yoluna uymadığı için onunla savaşa girerler ve döndüğü şeyin vebâlini de Allah, onun boynuna yükler.”²⁰⁵

2- İmam Ali (a.s.) başka bir yerde de şöyle buyurmaktadır:

“Halk, Ensar ve Muhacirlere tabidir. Onlar din ve velayet konusunda Müslümanların şahitleridir. Onlar benim imametime razı olmuş ve bana biat etmişlerdir. Muaviye'nin ümmete hâkim olup onlara binerek cemaatlerini dağıtmasını reva görmem.”²⁰⁶

3- Suyutî şunları söylemektedir:

“Halk İmam Ali'nin (a.s.) etrafında toplandı ve ona: “Sana biat edeceğiz, elini uzat ki emirimiz sen olasın” dediler. İmam Ali: “Bu sizin işiniz değildir. Bedir ehlinin işidir. Onlar kimin halife olmasına rızayet gösterirse o halifedir” dedi.”²⁰⁷

4- İbn Kuteybe şöyle demektedir:

“Halk kalkıp İmam Ali'nin yanına geldiler.- Evde idi- “Biz sana biat edeceğiz, elini uzat ki sen emirimiz olasın. Sen bu işe herkesten daha layıksın” dediler. İmam Ali buyurdu ki:

²⁰⁵ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabı İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, mektup 6.

²⁰⁶ İbn Ebi'l Hadid, *Şerh-i Nehc'ül Belağa*, Tahkik: Muhammed Ebulfazl İbrahim, c. 4, s. 17.

²⁰⁷ Celaleddin Suyutî, *Tarih-ül Hulefâ*, s. 109.

“Bu sizin işiniz değildir. Bedir ehlinin işidir. Onlar kimin halife olmasına rızayet gösterirse o halifedir.”²⁰⁸

5- *Taberî Tarihi*'nde şunlar nakledilmiştir:

“Medine ahali toplandığı zaman Mısırlılar onlara dedi ki: “Siz şura ehlisiniz ve imamet makamına oturacak şahsı belirlersiniz. Sizin emriniz (seçiminiz) ümmetin hayrındır.”²⁰⁹

6- Şeyh Müfid, İmam Hüseyin'den (a.s.) şunları nakletmektedir:

“Ben; kardeşim, amcaoğlum ve güvendiğim şahıs Müslim b. Akil'i size gönderdim. Eğer bana, görüş olarak fazilet ve ilim sahiplerinizin ile birlikte ulaklarla gönderdiğiniz ve okuduğum namelerinizdeki gibi olduğunuzu ve bir araya geldiğinizi yazarsa bir an önce size doğru, yola çıkacağım.”²¹⁰

Sahip oldukları özellikleri nedeniyle dört grup İslam'ın ilk dönemlerinde şura ehli olarak ümmetin yerine Müslümanların imamını seçmiştir. Önceden de belirttiğimiz gibi bu dört grup şunlardır;

1-Ensar ve Muhacirler

2-Bedir ehli

3-Medine ehli

4-İlim ve Fazilet ehli

Yukarıda bahsedilen gruplardaki özellikler şura ehlinde aranan genel mısdaqlar olmakla birlikte, bunlar şartlara göre değişmiştir.

²⁰⁸ İbn Kuteybe ed-Dinerî, *el-İmamet ve's-Siyaset*, c. 1, s. 47.

²⁰⁹ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve'l-mülûk*, c. 6, s. 3075.

²¹⁰ Şeyh Müfid, *el-İrşad*, c. 5, s. 18.

İmamet ve Velayette Vahdet:

Araştırdığım kadarıyla fakihler bu konuyu bütün yönleri ile incelemedikleri gibi bu mütalaaya ulaşma yolunu da yeterince kat etmemişlerdir. Bu yüzden böylesi bir araştırmanın mecburiyetten, yüzeysel olacağını düşünüyorum.

Ehli Sünnet fakihleri imaret ve velayette vahdetin olmasının farz ve zaruri olması hususunda hemfikirdiler. Bu gruba göre eğer yönetimde adil ve layık bir imam olursa ve başka biri Müslümanların imameti makamını ele geçirmek için ayaklanırsa bütün Müslümanların o kişiyi bu işten alıkoyması ve kendisine muhalefet etmesi farzdır. Eğer yine bu işten el çekmezse geri adım atacağı güne kadar kendisi ile savaşılmaması farzdır.

İmamiyye Şiası'na göre Masum İmamlar döneminde bunun hükmü açıktır. Masum imamın hayatta olması durumunda hiç kimse imamet makamını uhdesine alma hakkına sahip değildir. Masum imam da ancak kendisinden önceki imamın vefatı ile imamet makamına oturabilir.

Konu hakkında birçok rivayet vardır. Lakin bu konu fikhî olmaktan çok kelamî bir konu olduğu için konuyu inceleme niyetinde değiliz.

Şia fakihleri masum imamın gaybet dönemi hakkında açık ve ortak bir görüşe sahip değildir. Benim bildiğim kadarıyla bu konuyu açık bir şekilde incelememişlerdir bile.

Konunun detaylarına inmeden önce şunu açıklamamızda yarar vardır. Bu araştırmamızda bizim için önemli olan şey bu konunun şer'i açıdan birincil hükmünün incelenmesidir.

Konunun birincil hükmünü araştırmamızın farklı yerlerinde inceledikten sonra ikincil hükmünü ele alacağız ki,

bu, uluslararası ve bölgesel zorunluluklar ışığında ikincil hüküm içinde yer alır. Böylece ikincil hükümde mukadder olan zaruretler ölçüsünde birincil hükmün gereksiniminden ikince hükme ulaşabiliriz. Eğer ikincil unvanı reddedersek veya bunun tahakkukundan şüphe duyarsak birincil hükme geri döneceğiz.

Ana Temanın Açıklanması:

Bu konunun, gerçek olmayan ve fakihlerin hükmü üzerinde tartıştığı birçok misali vardır. Biz bunların geçmişte tahakkuk bulduğuna veya gelecekte tahakkuk bulacağına inanmıyoruz. Örneğin iki kişinin siyasî bir organ ve idarede hâkimiyeti birbirlerinden ayrı olarak uhdeye aldıkları veya ikisinden birinin her hangi bir konuda bir hüküm vereceği zaman, diğerinin de onayını aldığı düşünülür. Bütün bu örnekler nazari faraziyeler kategorisinde yer alırlar.

Bu mesele defalarca İslam dünyasında vuku bulduğu için konu hakkında var olan bu gibi farazi örneklerden uzaklaşarak direk konuya girmenin faydalı olacağını düşünüyorum. Zira bundan sonra iki veya daha fazla insanın birbirinden ayrı olarak İslam dünyasındaki siyasî ve idarî organlarda çalışmalarını ve devleti yönetmelerini daha iyi bir şekilde analiz edebiliriz.

İslam dünyasında bu yöntem ile birden fazla hâkimin olmasını isteyen ilk insanlar Beni Sakife'de bulunan ve adayları da hilafet makamına seçilemeyen Ensar'dı. Bu toplantıda Ensar Muhacirlere hitaben: "Bir emir sizden bir emir de bizden olsun" dediler.

Onlar bu sözleriyle bir emirin kendilerinden bir emirin de muhacirlerden olmasını istiyorlardı. O toplantıda Ömer b. Hattab: “Bir kında iki kılıç olmaz” dedi.²¹¹

Taberî, Hicretin kırkınıcılında Muaviye'nin İmam Ali'den (a.s.) Şam eyaletini kendisine verilmesini Irak'ın da kendisinin olmasını istediğini İmam Ali'nin (a.s.) bu isteği onayladığını rivayet etmektedir.²¹²

Biz Taberî'nin bu rivayetini inkâr etmemekle birlikte rivayetin ikinci bölümü olan İmam Ali (a.s.) Muaviye'nin bu isteğine olumlu cevap verdiğine dair ifadeyi kesinlikle kabul etmiyoruz. Tarihçiler İmam Ali (a.s.) şehid olmadan kısa bir süre önce Muaviye ile tekrar savaş kararı aldığı ve hiç kimse gelmezse bile taraftarı ve yaranları ile Muaviye'ye doğru yola çıkmak istediği hakkında hemfikirdirler. Ancak Abdurrahman b. Mülcem Muradî –Allah kendisine lanet etsin- İmam Ali'nin aldığı bu kararı hayata geçirmesine fırsat vermeden kendisini şehit etti.

Her halükârda bu siyasî projeyi ilk defa gündeme getiren kişi Muaviye idi. Abbasîlerin ilk dönemlerinde de bunun örnekleri uygulamada görüldü. Zira o dönemlerde Emevîlerden geriye kalanlar Endülüste yönetimi ellerinde bulunduruyorlardı. İslam dünyasının diğer bölgeleri de Abbasi hilafetinin yönetimi altındaydı. Biz İslam dünyasının siyasi geleceğinde bu gibi hadiselerin tekrar vuku bulacağını düşünüyoruz.

Dolayısıyla, İslam'ın siyasî arenaya geri dönmesinden sonra bu konunun pratik bir şekilde incelenmesi reel bir ihtiyaçtır. İtimat edilecek ilmî sonuçlara ulaşabilmek için bu konuyu ciddi bir surette incelememiz bizlere farzdır.

²¹¹ Ahmed b. Hüseyin Beyhaki, *Sünen-i Beyhaki*, c. 8, s. 2453.

²¹² Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve'l-mülük*, c. 6, s. 2453.

Birincil Hüküm:

Birçok Devletin Olmasının Meşruiyetten Yoksun Olduğunun Delilleri:

Bu bölümde İslam dünyasında birden fazla devlet ve velayetin olmasının meşruiyetten yoksun olduğunu belirten delilleri nakledeceğiz. Tabii bu delillerden bazılarında veya bazı delillerin belirli kısımlarında şüphe edilemeyeceğini iddia etmiyoruz. Ancak bunlar bir bütün olarak ele alındığı zaman şüpheye yer kalmayacağına inanıyoruz. Aşağıda da görüleceği üzere bu delilleri bir bir zikredip karışık fikhî istihlakları mecbur olmadıkça kullanmamaya çalışacağız ve konu hakkında yeterli açıklamalarda bulunacağız.

Konuya önce içtihat ardında da fakihlik delili ile giriş yapacağız.

İçtihat Delilleri:

Birinci Delil: Rivayetler

Birinci Rivayet: Saduk'un İlelu'ş Şerayi ve Uyun-u Ahbar-i Rıza adlı eserinde Fazl b. Şazan'ın İmam Rıza'dan (a.s.) naklettiği hadisin konumuzla ilgili bölümünü nakledeceğiz.

“Herhangi bir dönemde yeryüzünde iki veya daha fazla imamın olması neden caiz değildir?” diye sorulursa cevap olarak bunun birkaç nedeni olduğunu söyleriz.

Bu nedenler şunlardır: Bir feridin fiil ve tedbiri bir olduğu gibi iki kişinin fiil ve tedbirleri de birbirinden farklıdır. Zira irade ve himmetleri aynı olan iki kişiyi bugüne kadar görmedik. Dolayısıyla eğer irade, himmet ve tedbirleri bir olan iki imam var olursa her ikisine de itaat etmek farzdır ve itaat yanında hiçbiri diğerinden öncelikli değildir. Bu da ihtilaf, kargaşa

ve halkın fesada duçar olmasına neden olur. Keza birisine itaat etmek diğerine itaatsizliği gerektirir. Böylece fesat yeryüzünü kaplayacağı gibi itaat ve imana da yer bırakmayacaktır. Bu durumun nedeni de iki farklı kişiye itaat etmeyi emredip halkı fesat ve ihtilafa sürükleyen yaratıcı olmuş olur.

Diğer bir neden de şudur: İki imamdan hiçbiri hutbe okumada, hüküm vermede ve iyiliği emredip kötülükten sakındırmada diğerinden öncelikli olamayacaktır. Böyle bir durumda her ikisinin birlikte söze başlamaları farzdır. Eğer şer'i açıdan her ikisi de imam olursa hiçbiri konuşmaya diğerinden önce başlayamaz. Eğer birine susmak caiz olursa diğerine de caiz olacaktır. Nitekim her ikisinin susması ilahi hükümlerin ve şer'i ahkâmın işlevsiz kalmasına neden olur. Böylece halk da imamları olmasına rağmen imamsız kalmış olur.”

Bu rivayetin metni delalet açısından münakaşaya gerek kalmayacak kadar açıktır. Bu yüzden rivayetin metnini incelemeyeceğiz.

Rivayet Senedinin İncelenmesi: Şeyh Saduk bu rivayeti *İlelu'ş Şerayi ve Uyun-u Ahbar-i Rıza* adlı eserinde Abdulvahid b. Muhammed b. Abdus Nişaburî vasıtasıyla Ali b. Muhammed b. Kutibe Nişaburî'den, o da Fazl b. Şazan vasıtasıyla Ebul Hasan Ali b. Musa el-Rıza'dan (a.s.) nakletmiştir.

Aynı şekilde Ebu Muhammed Cafer b. Naim b. Şazan, amcası Ebu Abdullah Muhammed b. Şazan vasıtasıyla Fazl b. Şazan'dan rivayet etmiştir.

Her iki rivayette de adı zikredilen Fazl b. Şazan, İmam Hadi (a.s.) ve İmam Hasan el-Askerî'nin (a.s.) saygın ve değerli yârânıydı. Bu rivayet onun gençlik yıllarında veya büyüğ çağında İmam Rıza'yı (a.s.) derk ettiğini göstermektedir. Elbette bu onun İmam Hadi (a.s.) ve İmam Askerî'yi (a.s.)

derk ettiği oranda olmadığı kesindir. Zira o bu iki imamın sadık ve has yârânlarından biriydi. O rivayetin sonunda şöyle demektedir:

“Bu rivayeti Mevlam Ebul Hasan Ali b. Musa el-Rıza’dan defalarca bölüm bölüm işittim. Ardından hepsini bir rivayette topladım.”

Dolayısıyla Fazl b. Şazan’ın İmam Hadi (a.s.) ve İmam Askeri’nin (a.s.) sahâbîsi olması onun bu rivayeti İmam Rıza’dan (a.s.) işitmesine engel değildir. Ancak muhaddislerin birinci senette adları zikredilen Muhammed b. Abdus ve Ali b. Muhammed b. Kutibe hakkındaki beyanları farklı olup selbî ve icabî açıdan bir değildir.

İkinci senette ise Ebu Muhammed Cafer b. Naim b. Şazan’ın adı zikredilmiştir; fakat onun sadakati hakkında herhangi bir şey bize ulaşmamıştır. Sadece, Saduk ondan razı olduğunu belirtmiştir.

Ebu Muhammed Cafer b. Naim b. Şazan’ın bu rivayeti kendisinden naklettiği amcası Ebu Abdullah Muhammed b. Şazan’ın mukaddes beldelerde vekillik yapması sadakatine yeterli delildir.

İkinci Rivayet: Hüseyin b. el-Alai şöyle demektedir:

“İmam Sadık’a; “Yeryüzünde iki imamın olmaması mümkün mü?” diye sordum. ‘Hayır’ dedi. Ben de: ‘Acaba (aynı dönemde) iki imam olabilir mi?’ diye sordum. ‘Hayır ancak birisi susarsa olur.’ dedi.”²¹³

Üçüncü Rivayet: İbn Ebu Yafur, İmam Sadık’tan (a.s.) sordu:

²¹³ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, el-Hüccet kitabı c. 1, s. 178.

“Yeryüzü İmamsız kalabilir mi?” İmam: “Hayır” dedi. “İki imam olabilir mi?” diye sordu. İmam buyurdu: “Hayır ancak birisi susarsa olur.”²¹⁴

Dördüncü Rivayet: Hişam b. Salim şu hadisi rivayet etmektedir:

“İmam Sadık’a: ‘Acaba bir dönemde iki İmam olabilir mi?’ diye sordum. ‘Hayır. Ancak birisi susar ve diğerine tabi olursa olur. Ancak bir dönemde iki natık imam olmaz.’ dedi.”²¹⁵

Bu rivayetlerin delaletlerinin Masum İmamlar hakkında olduğu şüphesi yersiz olduğu gibi bunun masum imam ile masum olmayan imamın karşılaştırılması hakkında olduğu düşüncesi de yanlıştır ve istidlalimize de herhangi bir zararı yoktur. Zira birinci rivayette zikredilen illet hem gaybet hem de masum imamın toplumun içinde olduğu dönemleri kapsar. Dördüncü rivayette de zikredilenler illet hükmündedir. Rivayette de bu açıkça görünmektedir.

Eğer bu illet imam ve masum imam hakkında doğru olursa doğal olarak masum olmayan iki imam hakkında da doğrudur. Dolayısıyla mezkûr rivayet ya hem masum imamı hem de gayrı masum imamı kapsayacak şekilde geneldir ya da sadece masum imamı kapsayacak şekilde has ve özeldir. Doğru kıyaslardan olan öncelikli kıyas yöntemi ile bu mesele zorunlu olarak masum olmayanlara delalet etmektedir.

Müslim b. Abdullah b. Ömer b. As, Peygamber Efendimizden (s.a.a.) şunları işittiğini rivayet etmektedir:

²¹⁴ Allame Muhammed Bakır Meclisî, *Bihar’ül Envar*, Cedid yayınları, c. 25, s. 106, hadis no 3.

²¹⁵ A.g.e., hadis no 3.

“Her kim gönlünden geçen imama biat ederse gücü yettiği oranda kendisine itaat etmelidir. Eğer başka birisi onunla mücadeleye girişirse boynunu vurmalıdır.”²¹⁶

Ebu Hureyre Peygamber Efendimizden (s.a.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

“Önce kendisine biat ettiğiniz kişinin biatine tabi olun ve imamınızın hakkını eda edin.”²¹⁷

Müslim kendi *Sahih*'inde Beyhakî de kendi *Sünen*'inde Ebu Said el-Hudri'den Peygamber Efendimizin (s.a.a.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“İki halife ile biat edildiği zaman ikincisini öldürün.”²¹⁸

Müslim, *Sahih*'inde Urfece'nin Peygamber Efendimizden (s.a.a.) şunları işittiğini nakletmektedir:

“Benden sonra bazı hadiseler olacaktır. Bu yüzden ümmetin vahdetini bozup parçalamak isteyen her kim olursa olsun boynunu vurun.”²¹⁹

İmam Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“Çünkü biat birdir, iki olamaz; ona başka bir rey katılmaz. Ondan baş çekip kabul etmeyen dine uygun buyruğu kınamış olur. O biatte düşünceye, şüpheye kapılan, müdâheneye düşmüş olur.”²²⁰

²¹⁶ *Sahih-i Müslim*, c. 12, s. 233–234.

²¹⁷ *A.g.e.*, s. 230.

²¹⁸ *A.g.e.*, s. 241; Ahmed b. Hüseyin Beyhaki, *Sünen-i Beyhaki*, c. 8, s. 144.

²¹⁹ *A.g.e.*, c. 8, s. 144.

²²⁰ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, mektup 7.

İkinci Delil: İmam Ali'nin (a.s.) Siresi

İmam Ali'nin (a.s.) siresi bu konuda bizler için yol göstericidir. İmam Ali (a.s.) kısa süren hilafeti döneminde Cemel, Siffin ve Nehrevan olmak üzere ardı sıra üç defa savaştı.

İmamın bu savaşlardaki hücceti; bir grup Müslüman'ın, o hazretin imamet ve velayetinden kaçınıp bağı olmalarıydı. Eğer şer'i açıdan aynı dönemde birden fazla imamın varlığı caiz olsaydı, İmam Ali'nin (a.s.) bu savaşları yapmasının hiçbir nedeni olmazdı. Dolayısıyla İmam Ali'nin (a.s.) Nâkesîn, Kasûtın ve Mârikîn ile savaşları imamet ve imaretin vahdeti için yeterli delil niteliğindedir. Zira her üç savaşta da İmam Ali'nin (a.s.) muhaliflerinden önce kendisi savaş teşebbüsünde bulundu.

Hatta eğer İmam Ali'nin (a.s.) Cemel'de Nâkesîn ve Nehrevan'da Mârikîn ile giriştikleri savaşların Nâkesîn ve Mârikîn'in biatlarını bozmalarından kaynaklandığını ve onların İmam Ali'nin (a.s.) velayet ettiği sınırlar içinde yeni bir devlet ve yönetim istemelerinden kaynaklanmadığını farz etsek bile, bu ihtimal Siffin Savaşı için geçerli değildir. Zira Muaviye ve Şam halkı İmam Ali'ye (a.s.) biat etmemişlerdi. Bu yüzden biatlerini bozdukları için, İmam onlarla savaşa girdi iddiasında bulunamayız. Hatta Nâkesîn ve Nehrevanlıların biatlerini bozdukları için İmam Ali'nin (a.s.) onlarla savaşa girdiklerini farz etsek bile İslam şeriatına göre; bir imam olduğu zaman hiç kimsenin imaret ve velayet makamını üstlenme hakkı yoktur. Buna ilave olarak İmam Ali'ye (a.s.) göre, Medine'de Ensar ve Muhacir'in ona biati yer-yüzündeki bütün Müslümanları onun imamet ve velayetini kabule mecbur kılıyordu. Bu yüzden biatten sonra bu velayetten kaçınıp isyan eden herkes bağı idi. Allah Teâlâ;

kabul edene kadar veya öldürülene kadar onlarla savaşma emri vermiştir. İmam Ali'nin (a.s.) bu husustaki sözleri de çok açıktır:

“Meşveret ancak Muhacirlerle Ensar’a aittir. Onlar toplandı- lar da birisine uydular, ona “İmam” dediler mi bu, Allah'ın da razı olduğu bir şeydir. Onların yaptığı işe razı olmayıp imamı kınamak yahut bir bidate uymak suretiyle verdikleri hüküm- den çıkını, çıktığı şeye bırakırlar. Fakat ısrar ederse, inanan- ların yoluna uymadığı için onunla savaşa girişirler ve döndüğü şeyin vebalini de Allah, onun boynuna yükler.”²²¹

İmam Ali (a.s.) başka bir yerde de şöyle buyurmaktadır:

“Çünkü biat birdir, iki olamaz; ona başka bir rey katıla- maz. Ondan baş çekip kabul etmeyen dine uygun buyruğu kı- namış olur; o biatte düşünceye, şüpheye kapılan, müdâheneye düşmüş olur.”²²²

İmam Ali'nin (a.s.) sözlerini iki noktada özetleyebiliriz.

Velayetin sınırları biatin sınırları ile sınırlandırılmaz.

Var olan şer'i yönetime itaat etmekten sakınıp isyan eden- lerle savaşılması gerekir.

Şimdi bu iki noktayı açıklayacağız.

1- Velayetin Sınırları Biat Sınırları İle Sınırlandırılmaz:

Bu konu hakkında hiçbir sorun yoktur. Özellikle dün- yadaki bütün Müslümanların imamet adayına biat etme imkânının olmadığı o dönemlerde, İmam Ali (a.s.) vela-

²²¹ A.g.e., mektup 6. Şerif Razi'den önce bir grup ravi ve tarihçi de İmam Ali'den (a.s.) bu sözlerini nakletmişlerdir.

²²² A.g.e., mektup 7.

yet sınırlarının biat sınırları ile sınırlandırılmayacağına ve bunun imkânsız olduğuna inanıyordu.

Dolayısıyla velayet sınırlarının biat sınırları ile intibak içinde olmasına gerek yoktur. Şer'i biat eğer küçük ve sınırlı bir bölgede bile tahakkuku bulursa dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan bütün Müslümanları kapsar. Tabii biat bölgesinin kemiyet ve keyfiyetler açısından biate uygun olması gerekir.

Ehli Sünnet'in dört mezhebinin önde gelen fakihleri biat sınırlarının ölçü ve hacmi hakkında farklı görüşlere sahip olmakla beraber velayet sınırlarının biat sınırları ile sınırlandırılmayacağı hakkında hemfikirdirler. Hatta bazıları: "Biat bir kişi tarafından bile olsa yine de kendisi içinde zorunluluğu barındırır." diye söylemişlerdir. Bu grupta yer alan insanlar bu düşüncelerini Peygamber Efendimizin (s.a.a.) vefatından sonra İmam Ali'ye (a.s.) aşağıdaki sözleri söyleyen Abbas b. Abdulmutalib'e isnat etmektedirler: "Sana biat etmem için elini uzat. Böylece: 'Peygamber'in amcası, Peygamber'in amcasının oğluna biat etti.' diyecekler. Hanedanın sana biat edecek, eğer bu iş olursa hiç kimse diyemez ki..."²²³

Kendisi hakkında ihtilafın olmadığı bu sözler genel kurallar dışındaki bir düşüncenin ifadesidir. Ancak biat uygun sınırlar içinde vuku bulursa bütün Müslümanları itaate mecbur kılar. Ehli Sünnet uleması bu konuda hemfikirdirler. Şia uleması arasında da –araştırdığım kadarıyla- bu konu hakkında ihtilaf yoktur.

İmam Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

"Ömrüm hakkı için 'imamet', bütün insanların bir araya gelip rey vermeleriyle olmayacağı gibi zaten buna imkân da yoktur. Ancak bu işe ehil olanlar, orada bulunmayanlar hakkında

²²³ İbn Kuteybe ed-Dinerî, *el-İmamet ve's-Siyaset*, c. 1, s. 21.

rey yürütebilirler; bundan sonra da o toplulukta bulunanların bu reyden dönmeleri, bulunmayanın da başka birini seçmesi mümkün olamaz.

Bilin ki, ben, iki çeşit adamla savaşmadayım: Birisi, kendi hakkı olmayan şeyi iddia etmekte; öbürü, kendisine gerekeni yapmamakta.”²²⁴

2- Şer'i Hâkime İtaat Etmekten Kaçınanlarla Savaş:

İmam Ali'nin (a.s.) sözlerinden çıkarılacak ikinci önemli nokta itaatten kaçınanlarla savaştır. Şer'i yönetime itaatten kaçınan herkes bağı sayılır ve İslam'ın bağiler hakkındaki tutumu nasihat ve kötülükten sakındırmaktır. Eğer kabul etmeyip isyandan el çekmezse öldürülür.

İmam Ali (a.s.) Siffin Savaşı için hareket edeceği zaman üzerinde düşünülmesi gereken iki söz söyledi. Bu sözlerden birinin muhatabı Muaviye diğeri de bütün Müslümanlardı. Muaviye'ye hitaben dedi ki:

“Halkın girdiği şeye gir.”²²⁵

İmam Ali'nin (a.s.) bütün Müslümanlara hitabı ise itaatten sakınıp isyan bayrağını çektiği için Muaviye'ye karşı onları savaşa davet etme amacı taşımaktaydı. İmam bu hutbesinde açıkça şunları söylüyordu:

“Birisi, bu hususta münazaaya kalkışır, fitneyi uyandırırsa hakkı kabule çağrılır; (kabul etmemesi durumunda) onunla savaşa girilir.”²²⁶

²²⁴ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabı İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 173.

²²⁵ *A.g.e.*, Mektup 64.

²²⁶ *A.g.e.*, Hutbe 173.

İmam Ali'nin (a.s.) Hitabında Senet Münakaşası: *Nehc'ül Belağ'a'nın* senedinden ve bilhassa Siffin'e giderken İmam Ali'nin (a.s.) söylediği bu sözlerden şüphe etmek yersizdir. Zira tarihçiler ve muhaddisler bu iki hutbeyi ve imamın diğer sözlerini şüphe bırakmayacak şekilde birçok sahîh senetle rivayet etmişlerdir. İmam Ali'nin (a.s.) bu hutbeleri manevî tevatür hükmündedir. Buna ilave olarak İmam Ali'nin (a.s.) siresi bu iki hutbenin onayı niteliğindedir. Bu, aslında Şeyh Müfid'in kendi meşhur olayında söylediği rivayetten değil dirayetendir. Seyyid Razi'nin *Nehc'ül Belağ'a*'da naklettikleri rivayettir; ancak İmam Ali'nin (a.s.), araştırmacıları senet hususunda araştırmaya muhtaç bırakmayacak siresi dirayetindedir.

İmam Ali (a.s.) Hicaz'dan Irak'tan, Yemen'den ve diğer bölgelerden bütün Müslümanları Muaviye ile savaşmaya davet etti. Bu savaşta her iki taraftan da çok sayıda insan öldürüldü.

İmam Ali'nin (a.s.) Siffin'deki Hitabetinin Mahiyeti: Öncelikle şu soruyu sormamız lazım: İmam Ali'nin (a.s.) Siffin'de kendisi ile birlikte savaşmaya gelen o kadar askerine konuşma yapmaması mümkün mü? Acaba o büyük orduyu Siffin'e götürüp onlara konuşma yapmamayı mı kabul etmiştir?

Eğer İmam Ali (a.s.) istemeden de olsa bir konuşma yapmışsa –ki yapmıştır– bu konuşmasının mahiyeti nedir? Acaba bu konuşma şu şekilde değil midir?

1- İmam Ali (a.s.), hakkıyla Müslümanların imametini uhdesine almış ve Müslümanların şer'i imamıdır. Muhacir ve Ensar ona biat etmiş ve hiç kimse bundan şüphe etmemiştir.

2- Muaviye ve onunla birlikte olan Şam halkı imama karşı isyan etmiş ve bütün Müslümanların kendisine itaat ettikleri imama itaat etmekten sakınmıştır.

3- İmam Ali (a.s.) bütün Müslümanları Muaviye ve ona tabi olanlara karşı savaşımaya davet ediyordu.

Bana göre hutbenin kendisinde şüphe olmadığı gibi muhtevası da yukarıda belirttiklerimizden ibarettir.

Bu, o dönemlerde İmam Ali'nin (a.s.) bütün Müslümanları etrafında toplayabileceği tek şeydi. Eğer İmam Ali'nin (a.s.) söyledikleri bundan başka bir şey olsaydı bir grubun buna tutunması bir grubun da uzaklaşması gerektirir.

İmam Ali'nin (a.s.) Siffin'deki Hitabına Geri Dönüş: Bu nokta hakkında gereğinden fazla açıklama yapmamak için tekrar konuya geri dönüyoruz. İmam Ali (a.s.) bu savaşta iki hutbe irad etti. Bir Muaviye'ye hitaben yaptığı konuşma diğeri de bütün Müslümanlara hitaben yaptığı konuşma idi.

Muaviye'ye hitabetinde bütün Müslümanların dâhil oldukları şeye dâhil olmasını ve isyandan el çekmesini istemektedir.

Müslümanlara hitabetinde Muaviye ve onunla birlikte gelen Şam ordusuna karşı isyandan el çekinceye kadar savaşmalarını istemektedir.

Bu iki hitabenin cevheri şudur: Müslümanların şer'i devlet ve hükümetleri kurulduğunda ve imamlarının hak ile halkı yönettiğinden, hiç kimsenin Müslümanların imametini ele geçirme ve Müslümanları kendisine davet etme hakkına sahip değildir.

Bu, bizim ispatlayamaya çalıştığımız İslam dünyasında velayet ve imaretin vahdeti konusunun ana cevherini teşkil etmektedir.

İmam Ali'nin (a.s.) Hitabı Cidal mi Yoksa Hakikat mi?: Biri şunları söyleyebilir: İmam Ali'nin (a.s.) sözlerinin biri

bâtın diğeri de zâhir olmak üzere iki boyutu vardır. Bu iki boyut da kendi yerinde doğrudur. İmam Ali'nin (a.s.) o gün Müslümanlara hitabının bâtını Muaviye ile savaşa davet idi. Zira Allah Resûlü (s.a.a.) Gadir-i Hum'da İmam Ali'nin (a.s.) imametini dillendirmişti. Bu yüzden imameti nass ile sabit olmuştur, seçim veya biat ile değil. Hiç kimsenin Allah Teâlâ'nın bütün Müslümanlara farz kıldığı şeyden yani nassın gereği olarak itaatten sakınma hakkı yoktur. Ancak Muaviye bu itaatten sakındığı için İmam Ali (a.s.) bu nassa binaen bütün Müslümanları ona karşı savaşmaya davet etmektedir. Yoksa Müslümanlar kendisine biat ettikleri için böyle bir davette bulunmamıştır.

Bu, olayın bâtınî boyutudur.

Lakin İmam Ali'nin (a.s.) ordusunda hazır bulunanlar o gün bu nassa inanmıyorlardı ve İmam Ali'nin (a.s.) biat ile imam olduğunu söylüyorlardı. İmam Ali, cidal babından onları kendi düşüncelerine göre savaşa katılmalarını sağlıyor ve bunu zorunlu kılıyordu. Güya İmam Ali onlara Gadir-i Hum nassına binaen itaatinin bütün Müslümanlara farz olduğunu, bundan dolayı kendisi aleyhine ayaklanana karşı savaşmanın da farz olduğunu söylüyordu. Ancak Gadir-i Hum nassını inkâr etmeleri ve velayetinin Muhacir ve Ensar'ın biati ile tahakkuk bulduğu hususunda ısrar etmeleri durumunda yine de kendisi aleyhine ayaklanıp itaat etmekten sakınan kimselere karşı savaşmanın farz olduğunu söylüyordu.

Bu, olayın zahirî boyutudur.

Ancak bu zahirî boyut şer'î hükümlere göre bizler için hüccet değildir. Hilafet mektebinin fakihlerinin bu vesilelere iman edip inanmaları olasıdır. Fakat İmam ne bu akideyi

benimsiyor ne de bunun doğru olduğuna inanıyor. Sadece onları inandıkları şeye tabi olmaya mecbur kılıyor. Bu, önceki istidlal hakkında zihinlerde oluşabilecek şüphenin kısa bir cevabıydı.

Şüphenin Cevabı ve İmamın Sıffin'deki Hitabının Tefsiri: İmam Ali'nin (a.s.) yönetimi elinde bulundurduğu dönemde Sıffin Savaşı en kanlı savaştı. İmamın bu savaştaki düşmanları ne biatlerini bozan ve Cemel'de İmam ile karşı karşıya gelen Nâkısın idi ne de dinden çıkan ve Nehrevan'da İmama karşı saf tutup savaşan Mârikîn idi. Sıffin'de İmamın düşmanları ilk günden itibaren İmama biat etmedikleri için biat bozucu ve itaatten sakıncılar grubunda yer almayan Kâsıtın idi. Nitekim Sıffin Savaşı'nın böyle bir yüzü vardır.

İmam Ali'nin (a.s.) kendisine biat ve itaat etmemiş bir düşmanla savaşmadan önce kendisi ile birlikte Sıffin'e gelen yaranları gibi kendilerine hücceti tamamlamaması ve her iki grup için bunları açıklamayıp bu konuda kimseyi açıkça muhatap kılmadan, delillerini beyan etmeden böyle büyük bir savaşa girişmesi imkânsızdır. Bu nokta İmam Ali'nin (a.s.) Kâsıtın ile savaş amacıyla Sıffin'e doğru hareket ettiği göz önünde bulundurulursa sorun daha ciddi bir şekilde karşımıza çıkar.

Sıffin'de İmamın Muhatapları: Sıffin'de iki grup vardı. Birinci grup Sıffin'e kadar İmam ile birlikte hareket eden ve İmamın, Muaviye'ye karşı kendilerinden yardım istediği askerleriydi.

İkinci grup ise imama itaat etmekten kaçınan Muaviye yönetimindeki Şam halkıydı.

Dolayısıyla, imamın her iki grup için konuşmuş olması ve bu iki hitabenin her iki grup için de aşikâr olması gerekir.

Şimdi İmamın kendi askerlerine ve düşman askerlerine yaptığı konuşmayı yorumlayacağız.

a- İmamın İlk Hitabesinin Tefsiri: İmamın, kendisine itaat eden Iraklı, Hicazlı ve Yemenli askerlerine yaptığı konuşma birbiriyle uyumlu olmayan iki önemli noktayı ihtiva etmektedir.

1- Medine’de kendisine yaptıkları biate binaen Muaviye ile savaşa davet.

2- Ensar ve Muhacir grubunun – ki Müslümanların o günkü cemiyetlerine oranla küçük bir gruptular- Medine’de imama biat etmeleri, biat eden ve biat etmeyen bütün Müslümanları biate mecbur kılıyordu. Yoksa İmam Ali (a.s.), biat günü Medine’de olmamalarına rağmen Yemen, Hicaz ve Irak ahalisinden Muaviye’ye karşı savaşmak için kendisine itaat edip hareket etmelerini nasıl isteyebilirdi? Hiçbir şekilde İmama biat etmemiş olmalarına rağmen İmam onlardan Muaviye ile savaşmalarını nasıl isteyebilirdi?

Dolayısıyla, ister biat etsin ister biat etmesin her bölgede yaşayan bütün Müslümanlar için biat bir zorunluluktur ve itaati gerektirir. Binaenaleyh biati bozan herkes itaat daire-sinden çıktığı için öldürülmeye müstahaktır.

Yukarıdaki beyana binaen İmamın kendi ordusuna hutbesinin bu iki noktayı içinde barındırması gerektiğini belirtmeliyiz. Aynı şekilde İmam ile birlikte Muaviye’ye karşı savaşmak için hareket eden askerleri de bu iki noktayı İmamın sözünden anlamış olmaları lazım. Yoksa İmamın beyanı eksik kalmış olurdu.

Hitabette Ciddi İrade ve Zahirî Hüccet: Şimdi kısa bir mukaddimeden sonra İmam Ali’nin (a.s.) kendi ordusuna

yaptığı konuşmadaki iki noktanın tefsir ve tahlilini ele alacağız.

Algılamada ilmî yöntem zahirin hücceti eksenindedir. Bir insan konuştuğunda halk onun sözlerinin zahiri ile amel eder ve bu vesileyle konuşmacının lehine ve aleyhine delil getirir. Konuşmacının muradında kesin nass kelamı olmadığı zaman halk arasında sözün zahirî, algılamamanın hüccetidir.

Mukaddes şeriat sahibi de bu yöntemi onaylayıp imzalamıştır. Zahirin hüccet olduğunun onaylanmış olduğunu gösteren delil şudur: Mukaddes şeriat sahibinden bizlere ne bu meselenin feshedildiğine ne de kelamın zahirî ile amel etmede başka bir yöntemi benimsememiz hakkında bir şey elimize ulaşmıştır. Bu kendisi tek başına zahirin hüccet olmasına yeterli delildir.

Bu, içtihatта önemli bir kuraldır. Eğer zahir hüccet olmasaydı Kitap ve sünnetin zahirine tevessül imkânsız olurdu. Netice itibariyle kelamı zahirinden ayıracak açık karineler olmadığı zaman içtihat kapısı da kapınmış olurdu. Bu kuralın mısradaki kelamın, mütekellimin ciddi iradesinde hüccet olmasıdır. Başka bir ibare ile kelam, söz söyleyenin kendi sözünde latifede bulunmadığına ve ciddi olduğuna delalet eder. Bu, zorunlu bir şekilde kelamdan hâsil olan ve tasavvurî delaletin karşısında yer alan kelamın iki tasdiki delaletinden biridir. Kelamın mütekelliminin ciddi iradesinden ayrı olduğuna delalet eden açık karinelerin olmadığı yerde mukaddes şeriat sahibi kesinlikle bu delaleti benimsemiştir.

Kelamın delaleti, mütekellimin kelamdan kastının takiye olmayıp gerçek hüküm olduğunu da gösterir. Ancak iradenin gerçek hükmünün bu olmadığını gösteren sadık karinelerin varlığı durumu değiştirir. Yoksa delalette, gerçek

hükümler için mütekellimin irade ettiği rivayet edilen her hükümde şüphe oluşur ve mütekellimin takiyye yaptığı ihtimali ortaya çıkar. Doğal olarak aksi bir ihtimal delili delaletten düşürmez ve zahirin hüccetinden başka bu ihtimali ortadan kaldıracak bir şey de yoktur. Kelamın zahiri de gerçek hükmün iradesinden ibarettir.

Kelamın delaleti, mütekellimin muradının cidal olmayıp hakikat olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Yani kelamın zahiri, mütekellimin söylediği söze inandığını, buna uymayı kendisi için zorunlu bildiğini, karşıdaki insanı cidal vesilesiyle inandığı şeylere inanmaya mecbur etmek veya o şahsı yenmek için dillendirmediğini gösterir.

İnsanlar birbirlerini derk etmede kelamın zahiri ile amel edip bunu delil olarak benimserler. Bunun aksi ihtimalini göz önünde bulundurmaz. Mukaddes şeriat sahibi bu zahiri onaylayıp imzalamış ve ortak aklın, zahirin alınıp aksi ihtimalinin yok sayılması yöntemini kabul edip bunu hüccet bilmiştir. Hakeza zahirin aksi ihtimalini lağvetmiştir.

Şimdi yukarıda dillendirdiğimiz bu mukaddimeye binaen şunları söyleyebiliriz:

Kuşkusuz İmam Ali'nin (a.s.) hitabetinden birinci noktanın bu anlamıyla o hazretin ciddi iradesine delalet ettiğine hükmedemeyiz. Zira var olan karine, kelamı bu tasdiki delaletten uzak tutmaktadır. Bu karine de şudur: Müslümanların biatine gerek olmadan Resûlü Ekrem'in (s.a.a.) nassı ile O Hazretin Gadir-i Hum gününde imametinin bütün Müslümanlar üzerine farz kılındığı bizler için kesin bir surette sabittir. Sıffin Savaşı'nda, halkı kendilerini uymaya zorunlu hissettikleri şeylere tabi kılmak için cedel babından kendileri ile konuştu. Halkın bu düşüncesi

de İmam Ali'ye (a.s.) itaatin zorunluluğu biatten kaynaklandığı tasavvuru idi.

Lakin İmam Ali'nin (a.s.) halka hitabetindeki ikinci nokta bu şekilde değildir. İmam ikinci noktada halka şöyle diyor: Birine biat edildiğinde ve bu biat kendilerine itimat edilen bir grup Müslüman tarafından onaylandığında biat anında orda hazır bulunan veya bulunmayan bütün Müslümanlara itaati farz kılar.

Bu, İmam Ali'nin (a.s.) ikinci noktadaki kelamının anlamı ve biat hükmünde iradesine delalette hüccettir. Ayrıca birinci noktada var olan ve açıkladığımız sadık karinenin aksine bu noktada İmamın kelamını bu delaletten irak kılacak hiçbir karine yoktur.

Kelamı zahirinden uzaklaştıracak ihtimal tek başına yeterli değildir. Hakeza mütekellimin ciddi iradesine delaletten irak kılmaz. Yoksa Kitap, sünnet ve kendisine istinat edilebilecek hiçbir şey kalmaz.

Takiyye de aynı hükme sahiptir. Bir kelamın takiyye bından dillendirildiğine ihtimal verildiği zaman, mütekellimin ciddi iradesinde kelam veya nassı bu iradeye delaletten irak kıldığımızda birkaç örnek dışında rivayetlere de istinat etme imkânımız olmaz. Sadece kesin deliller veya karinele- rin bunun aksini ispatlamaları durumunda kelamın müte- kellimin ciddi iradesinde delalet etmediğini söyleyebiliriz.

Bizim, İmam Ali'nin (a.s.) halka hitabetindeki ikinci noktada kelamın mütekellimin ciddi iradesine delalet etmediğine dair kesin karinelerimiz yoktur. Hâlbuki bu karineler birinci noktada açıkça görünüyordu.

Dolayısıyla İmam Ali'nin (a.s.) Siffin'deki siresi fikhî bir hükmün delilidir. Bu da İslam dünyasında imamın tek

bir şahıs olması ve siyasî vahdettir. Bu, İmam Ali'nin (a.s.) Sıffin'deki hitabetinin birinci tefsirinin özetiydi.

b-İmam Ali'nin (a.s.) Sıffin'deki İkinci Hitabesinin Tefsiri: İmam Ali'nin (a.s.) Sıffin'deki ikinci hitabetini Muaviye ve Şam halkı için yaptı. İmam, Muaviye ile savaşmak amacıyla Kûfe'den Sıffin'e gitti. Dolayısıyla karşı tarafa hücceti tamamlaması gerekiyordu. İmamın bu hitabeti kendi içinde iki noktayı barındırıyordu:

İmam Ali (a.s.) Muaviye ve Şam halkından ne istiyordu? Ve neden?

Bu iki nokta İmam Ali'nin (a.s.) Muaviye ve Şam halkına hitabetinde en önemli meselelerdi ve İmamın sözlerinin bu iki noktadan ari olması imkânsızdı.

Kûfe'den Muaviye ve Şam ordusu ile savaşmak amacıyla çıkan İmam Ali'nin (a.s.) onlara ne istediğini ve bunun sebebini açıklamaması mantıklı değildir. Bu ikisi daha önceden açıkladığımız delillerle birlikte *Nehc'ül Belağ'a*'da vardır. Şerif Razi'nin bunu mürsel bir şekilde rivayet ettiği iddiasıyla birlikte oluşturulan şüphe, açıklamalarımıza zarar vermez.

Şimdi İmam Ali'nin (a.s.) hitabetindeki ikinci noktayı ele alacağız.

İmam Ali (a.s.) neden Muaviye ve Şam ahalisinden kendisine itaat etmelerini istemektedir? İmamın cevabı açıktır. Muhacir ve Ensar kendisine Medine'de biat ettiği için bu biat Müslümanların geneline itaati zorunlu kılıyordu. Dolayısıyla onlar da diğer Müslümanlar gibi İmam Ali'nin (a.s.) itaat dairesine girmeliydiler.

İmam Ali'nin (a.s.) Muaviye'ye yazdığı mektupta bu hitabın nassı vardır ve Şerif Razi bunu *Nehc'ül Belağ'a*'da nakletmiştir:

Ebubekir'e, Ömer'e, Osman'a biat edenler, onlara biat ettikleri şartlarla bana da biat ettiler. Orda bulunanlardan birinin, bir başkasını seçmesi, bulunmayanın bu biati reddetmesi mümkün değildir. Meşveret ancak Muhâcirlere Ensar'a aittir. Onlar toplandılar da birisine uydular, ona imam dediler mi bu, Allah'ın da razı olduğu bir şeydir. Onların yaptığı işe razı olmayıp imamı kınamak yahut bir bidate uymak sûretiyle verdikleri hükümden çıkını, çıktığı şeye bırakırlar. Fakat ısrar ederse, inananların yoluna uymadığı için onunla savaşa girişirler ve döndüğü şeyin vebalini de Allah, onun boynuna yükler.²²⁷

Biz burada Osman'ın kan davasını gütmeye iddiasında olan ve İmam Ali'yi (a.s.) itham eden Muaviye'nin görüşleri ve onun Şam halkına yaptığı konuşmasını tartışma niyetinde değiliz. Hakeza İmam Ali'nin (a.s.) Muaviye'ye verdiği cevabı da incelemeyeceğiz. Lakin Muaviye ve Şam halkına karşı bir ordu hazırlayan İmam Ali'nin (a.s.) onlara ne istediğini bunun nedenini açıklamamasının imkânsız olduğunu söylemek istiyoruz.

Biraz önce şöyle bir şüphenin olabileceğini söylemiştik. O da şudur: Bu hitabetin delaleti, şura ehlinde bir grubun imama biat etmesi durumunda bütün Müslümanlara itaatin farz olduğudur. Şam ehlinin cedel babında kendilerini uymaya zorunlu bildikleri şeyler buna örnektir. Lakin bu hitabette şer'i hükmün her hangi bir delili yoktur.

Biraz önce konunun içinde bu şüphe hakkında şunları söyledik: Bu şüphe hitabetin birinci bölümünde yani onların imama itaat etmesi için davet edilmeleri hususunda doğrudur. Ancak hitabetin ikinci kısmında bunu mütekellimin

²²⁷ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Mektup 6.

ciddi iradesini tasdik eden delaletten ve sonuç itibariyle şer'i hükümden çıkarmak caiz değildir. Zira konu hakkında açık karineler yoktur. Buna ilave olarak bir şer'i hükmün beyanında İmamın sözleri açıktır ve kelamın bu delaletinde in-siraf için hiçbir delil yoktur.

Bu açıklamalarla İmam Ali'nin (a.s.) Sıffin'deki siresinden istidlalle İslam dünyasının siyasî açıdan bilhassa velayet ve imamet hususunda vahdete sahip olmasının zorunlu olduğunu hakeza kemiyet ve keyfiyet açıdan şura ehlin-den bir grubun biati ile bütün Müslümanların, İmama ita-atlerinin farz ve zorunlu olduğunu açıklamakla konumuzu bitiriyoruz.

Üçüncü Delil: Ümmetin Vahdeti

Kur'an'ı Kerim iki yerde Müslümanların tarih ve yeryü-zündeki vahdetlerine değinmiştir.

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ

“Hakikaten bu (bütün peygamberler ve onlara iman eden-ler) bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rab-binizim. Öyle ise bana kulluk edin.”²²⁸

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ

“Şüphesiz bu (insanlar) bir tek ümmet olarak sizin üm-metinizdir; ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise benden sakının (denildi).”²²⁹

²²⁸ Enbiya, 92.

²²⁹ Müminun, 52.

Kur'an'da vahdet; davet ve siyasetin önemli ilkelerindedir. Allah Teâlâ davet amacıyla istisnasız bütün insanlar için Peygamberini elçi olarak göndermiştir.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”²³⁰

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا

“(Ey Muhammed!) De ki: “Ey insanlar! Şüphesiz ben, Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim.”²³¹

وَأَوْحِي إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنَ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ

“İşte bu Kur’an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyaram yım diye vahyolundu.”²³²

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

“O (Allah), müşrikler hoşlanmasalar da (kendi) dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resülünü hidayet ve hak din ile gönderendir.”²³³

²³⁰ Sebe, 28.

²³¹ Araf, 158.

²³² En’âm, 19.

²³³ Tevbe, 33.

Bu ayetlerin anlamı şudur: İslam bir bölge veya kavmin dini değildir, bütün insanlığın dinidir.

Ama ümmetin vahdetini tefrikaya dönüştüren kavmî ve bölgesel sorunları bertaraf edilmesi ümmetin siyasî vahdeti ile mümkündür.

İslam ümmeti için akidevî vahdet farzdır ve ümmet akidevî vahdet olmadan ümmet olamaz. Kur'an'ı Kerim şöyle buyurmaktadır: *وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ* “Kuşkusuz bu sizin ümmetinizdir.” Nitekim ümmetin akidevî açıdan vahdete sahip olmaması anlamsızdır. Ancak ümmetin siyasî bünyesi altında akide farklılığına izin verilebilir. Dolayısıyla ümmetin vahdeti siyasî vahdete, siyasî vahdet de velayet ve imametle vahdetine bağlıdır.

Allah Teâlâ İslam ümmeti için göz önünde bulundurduğu ölçü takvadır. İnsanların farklı kavim, millet ve bölgelerden olması sadece birbirlerini tanımalarına vesiledir. Yoksa birbirlerinden uzaklaşıp ayrılmalarna neden değildir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”²³⁴

Bu konu hakkında Kur'an ve hadislerde birçok beyan vardır. İmam Ali'nin (a.s.) Mısır Valisi Malik Eşter'e yaz-

²³⁴ Hucurât, 13.

dığı mektupta, halkın durumuna riayet etmesini kendisine tavsiye etmektedir:

“Halka merhametle muameleyi kendine âdet et; onları sevmeyi, onlara lütfetmeyi huy edin. Onlara karşı yiyeceklerini, içeceklerini ganimet bilen yırtıcı bir canavar kesilme. Çünkü halk iki sınıftır: Bir kısmı dinde kardeştir sana, öbür kısmı yaratılıştta eştir sana.”²³⁵

Allah Resûlü (s.a.a.) Veda Haccı’ndan döndükten sonra halka yaptığı tarihi konuşmasında şöyle buyurdu:

“Hiçbir Arap’ın Arap olmayana üstünlüğü olmadığı gibi hiçbir Acemin de Arap’a üstünlüğü yoktur. Hakeza beyazın siyaha ve siyahın da beyaza üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvayladır.”²³⁶

Başka bir rivayette de Resûlü Ekrem (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır:

“Ey insanlar! Rabbiniz birdir, babanız birdir. Hepiniz Âdem’densiniz, Âdem de topraktan. Allahın nezdinde en üstünüz, en takvalı olanınızdır. Hiçbir Arap’ın Arap olmayandan üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvayladır. Haberdar olun! Hazır olanlarınız olmayanlarınıza (bunları) ulaştırın.”²³⁷

Bir diğer hadiste de şöyle buyurmaktadır:

²³⁵ *Nehc’ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Mektup, 53

²³⁶ *Zad-ul Mead*, c. 2, s. 226.

²³⁷ el-Maliki, Şahabuddin Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdurabbih Kurtubi el-Endülüsî, *el İkd-ul Ferid*, c. 4, s. 147–149; İbn-i Mace, *Siret-ül Mustafa*, s. 691.

“Bilin ki! Araplık insanı dünyaya getiren babası değildir. Konuşulan bir dildir. Bu yüzden ameli az olanın nesebinin kendisine hiçbir faydası yoktur.”²³⁸

Başka bir yerde de şöyle buyurmaktadır:

“Bilin ki! Allahın en üstün kulu en takvalı olanıdır.”²³⁹

Bir başka rivayette şöyle buyurmaktadır:

“Âdem'den günümüze kadar bütün insanlar tarağın dişleri gibi eşittirler. Hiçbir Arap'ın Arap olmayandan üstünlüğü olmadığı gibi hiçbir kızılın siyaha üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvayladır.”²⁴⁰

Aşağıdaki hadiste de Resûlü Ekrem (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır:

“İnsanların kendi kavimleri ile övünmeyi bir tarafa bırakmaları lazım. Bunlar cehennemden yakıcılarıdır. Yoksa Allah'ın indinde necaseti ağzı ile taşıyan haşerelerden daha aşağılık olurlar.”²⁴¹

Sayıları çok fazla olan ve bizim de yukarıda sadece bir kaçını zikrettiğimiz ayet ve hadislerle dikkat edilecek olursa kendisinden şüphe edilemeyecek bir sonuca ulaşılır.

İslam halk arasındaki tefrika ve ayrılığı kabul etmemiş ve daima kavmî, bölgesel ve sınıfsal sınır ve fasılları ortadan kaldırmaya ve tek olan Allah'ın doğru yolunda Müslümanların tek bir ümmet olmaları için çalışmıştır.

²³⁸ Sünen-i İbn Davud, c. 2, s. 625.

²³⁹ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 8, s. 246, Hadis 342.

²⁴⁰ Mirza Hüseyin Nuri, *Müstedrek'ül Vesail*, c. 12, s. 89, Hadis 6.

²⁴¹ Sünen-i İbn Davud, c. 2, s. 502.

Böyle açık bir tutumu olan Allah'ın dininin İslam ümmeti için birden fazla devlet, velayet ve siyasi düzeni kabul etmesi nasıl mümkün olabilir?

Eğer İslam tarihine bakacak olursak birden fazla siyasi düzenin, velayetin ve devletin Müslümanlar arasındaki ihtilafların artmasına ve çatışmalara neden olduğunu görürüz. İslam ve beşeriyet tarihindeki savaş, ihtilaf, rekabet ve çatışmaların en önemli nedeni saltanata ulaşmak için vuku bulmuştur. Hâlbuki İslam dini kendi asıl öğretilerinde şunlara inanmaktadır:

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ

“Hakikaten bu (bütün peygamberler ve onlara iman edenler) bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise bana kulluk edin.”²⁴²

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

“De ki: ‘Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah’a ibadet edelim. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin.’ Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: ‘Şahit olun, biz Müslümanlarız.’”²⁴³

²⁴² Enbiya, 92.

²⁴³ Âli İmran, 64.

Dolayısıyla birden fazla devlet, velayet ve siyasî düzen İslam öğretilerine göre kabul edilemez.

Ümmet ve İtaat: İslam'ın yöneticilere itaat etmeye önem vermesi bu meseleye derinlik bağışlamıştır. Bu itaat, Kur'an ve sünnette zikredilen ahkamî konularda Allah'a itaatten farklıdır.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de itaat edin.”²⁴⁴

Ayete dikkat edilirse birinci itaatin ikinci itaatten farklı olduğu görülecektir. Birinci itaat Allah'a itaattir. Bu itaat, Kur'an ve sünnette anılan ve kendisi için özel ve değişmez hükümleri olan bir itaattir. Namaz, oruç ve bu ikisinin cüzziyatı bunun örnekleridir. Lakin ikinci itaat Allah Resûlü'ne ve O'ndan sonra gelen yöneticiye itaattir. Bu itaat siyasî, idarî, iktisadî, zorunlulukların gereksinimi olan siyasî ve idarî bir itaattir.

Kur'an'ı Kerim'de bir kaç yerde bu iki itaat birlikte zikredilmiştir. Örneğin Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin ve Peygamber'e itaat edin.”²⁴⁵

²⁴⁴ Nisa, 59.

²⁴⁵ Nisa, 59.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

“Allah'a itaat edin ve Peygamber'e itaat edin.”²⁴⁶

Şuarâ Sûresi'nde Takva ve İtaat: Bu itaat, takvadan sonra Peygamberin davetinin ikinci aşlıdır. Allah Teâlâ Şuarâ Sûresi'nde; “Allah korkusu” ve “Peygambere itaat” olmak üzere peygamberin davetini iki kelimedede özetlemiştir.

Takva; ilahî sınırlara riayettir. İtaat; peygambere ve idarî işleri ilgilendiren siyasî ve kamusal alanlarda yöneticilik vasıflarına sahip kişilere tabi olmaktır.

Allah Teâlâ Şuarâ Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونَ

“Hani kardeşleri Nuh, onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.’”²⁴⁷

كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ
رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونَ

“Âd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla suçladı. Hani kardeşleri Hüd, onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben, size gönderilmiş güveni-

²⁴⁶ Nur, 54.

²⁴⁷ Şuarâ, 106–108.

lir bir peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.”²⁴⁸

كَذَّبْتَ ثَمُودَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

“Semûd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla suçladı. Hani kardeşleri Salih, onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.”²⁴⁹

كَذَّبْتَ قَوْمٌ لُوطِ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

“Lût kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı. Hani kardeşleri Lût, onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.”²⁵⁰

Bu ayetler mecmuası peygamberlerin davetinin “takva” ve “itaat” ekseninde olduğunu göstermektedir. Bu itaat siyasî bir itaatten başka bir şey olamaz. Ümmet yapısında siyasî itaat asıl unsur sayılmaktadır. Dolayısıyla birden fazla itaat; asilik, ümmetin velayetine başkaldırı ve bir nevi itaat karşısında yer alan itaatın zıttı bir şeydir.

²⁴⁸ Şuarâ, 123–126.

²⁴⁹ Şuara, 141–144.

²⁵⁰ Şuara, 160–163.

Bir bütün olarak bu ayetler tek olan bir ümmetin akidevî itaatten sonra itaat ve nizam vahdetiyle ancak tahakkuk bulduğunu dillendirir. Binaenaleyh “akide” ve “siyasî nizam” ümmetin yapısını sağlamlaştıran iki asıl unsurdur.

Birden fazla itaat; birden fazla siyasî nizam diğer bir ibareyle ihtilaf ve birden fazla ümmet anlamına gelmektedir ve bundan başka bir anlamı da yoktur. Tevhidden başka bir akideye bağlılık, şahsı İslam ümmetinden uzaklaştırıp küfür ümmetinde yer almasına neden olur. Kur’an’ı Kerim tevhid ümmetinin tek bir ümmet olduğunu söylemektedir.

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ

“Hakikaten bu (bütün peygamberler ve onlara iman edenler) bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise bana kulluk edin.”²⁵¹

Müminûn ve Enbiyâ Sûrelerindeki bu iki ayet üzerinde düşünüldüğünde konu açıklığa kavuşur.

Dördüncü Delil: Naiplikteki Umumî Menzilet

Bu delili açıklayabilmemiz için öncül iki delili açıklamamız lazım. Bu öncül deliller şunlardır:

a- Allah Resûlü’nün (s.a.a.) velayeti ve ondan sonra gelen Masum İmamların (a.s.) velayeti.

b- Gaybet döneminde velayet konusunda fakihlerin İmam Mehdi’nin naipleri olmasının delilleri.

Bu iki delilin terkibi ile naiplikte umumî menzilet delili açıklanabilir. Bu delilin üç unsuru vardır:

²⁵¹ Enbiya, 92.

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

1- Velayet, Allah Resûlüne (s.a.a.) aittir. Ondan sonra da bu velayetin devam ettiricileri kuşkusuz Masum İmamlardır –bu konu daha sonra açıklanacaktır–. Bu velayet bütün Müslümanları kapsayan umumî velayet olup ayrıştırılamaz. Dolayısıyla velayet farklı bölümleri olmayan bir bütündür.

2- Velayette fakihlerin, Masum İmamların hakeza gaybet döneminde İmam Mehdi'nin naipleri olması.

3- İmam Mehdi'den fakihlerin niyabetinde umumî menzilet. Bu niyabetin delilleri, fakihlerin velayet konusunda İmam Mehdi'nin yerine velayet edebileceklerine delalet etmektedir. Velayette niyabetin gereksinimi, Masum İmamların sahip oldukları velayetin bütün alan ve özelliklere fakihlerin sahip olmalarıdır. Tabii delille ispatlanan ve sadece Masum İmamlara has olan şeyler bunun dışındadır. Nitekim niyabetin ıtağının gereksinimine binaen fakihin velayetinin sınırları, Allah'ın Masum İmamlar için belirlediği ve sadece Masum İmamlara delille özgü kıldığı istisnalar dışındaki bütün sınırlardır. Bu, niyabette umumî menziletin anlamıdır. Gereksinimi de İmam Mehdi'nin gaybeti döneminde velayet ve imaretin tek bir merkezde toplanmasıdır. Konunun daha iyi anlaşılması için bu üç noktayı daha geniş bir şekilde açıklamamız gerekmektedir.

Birinci Mesele: Allah Teâlâ, Müslümanlara hiçbir şart ve sorun olmadan Allah Resûlü'ne (s.a.a.) itaat etmeyi emretmiştir. Allah kendi Peygamberi için bütün Müslümanları kapsayan umumî bir velayet vermiştir. Kur'an'ın birkaç yerinde bu velayete itaat etme emri vardır. Konu hakkındaki en açık ayetlerden biri aşağıdaki ayalettir.

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ

“Peygamber, müminlere kendi canlarından daha önce gelir.”²⁵²

Müfessirler bu velayetin sınırları hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Konu hakkındaki en meşhur ve açık görüş şudur: Peygamber (s.a.a.) devlet ve siyasî velayeti ilgilendiren bütün hususlarda müminler üzerinde velayete sahiptir. Diğer bir görüş ise velayeti; devlet ve siyasî velayet ile sınırlandırmamakta ve bunun insanların hayatını ilgilendiren bütün alanlarla ilgili olduğunu söylemektedir. Bu görüşü savunanlar ayete istifade edilen ifadelerin Peygamberin (s.a.a.), her konuda müminlere kendilerinden daha öncelikli olduğu ve iradesinin müminlerin iradesinden evla ve onlara hâkim olduğu tezini dillendirmektedirler. Zira *أُولَىٰ النَّبِيِّ أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ* ayetindeki *“önce”* kelimesi bu umumî velayetin delilidir ve siyasî velayet dairesinin içindeki bütün her şeyi kapsamaktadır. Bu beyan ve ibare yakîn için yeterlidir. Ama bu velayetin toplum içindeki sınırlarına gelince; *“الْمُؤْمِنِينَ”* kelimesindeki cem mahalli olan *“ال”* harfleri umumda nass olmazsa bile zahiri en azından bunu göstermektedir ve bundan hiçbir şüphe yoktur. Dolayısıyla Peygamberin (s.a.a.) velayeti umum ve şumul olmak üzere iki çeşittir. Umumî velayet; velayetin bütün çeşitlerini kapsar, ancak şümül-i velayet; velayetin ümmet ve toplum boyutları ile sınırlıdır.

Bu velayet umum ve şümül boyutuyla meşhur Gadir nassı ile o gün İmam Ali'ye (a.s.) intikal etti. Allah Resûlü Gadir-i Hum'da şöyle buyurdu: *من كنت مولاه فهذا علي مولاه*. “Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır.”

²⁵² Ahzab, 6.

Bu velayet daha sonra İmam Ali'nin (a.s.) on bir evladına intikal etti ve bugün bu velayet Ehl-i Beyt'in on ikinci imami, İmam Mehdi'ye aittir. Buraya kadar bu mesele hakkında İmamiyye fakih ve mütekellimleri hemfikirdir ve aralarında hiçbir ihtilaf yoktur.

İkinci Mesele: Bu mesele gaybet döneminde masum imamın naibi, hâkim fakihin velayeti hususundadır. Bazı fakihler, İmam Mehdi'nin naipliği hususunda fakihlerin gaybet döneminde bütün alanlarda velayete sahip olduklarına inanmaktadırlar. Bazıları da gaybet döneminde hâkim fakihin velayetinin seçim ve Müslümanların biati ile vuku bulacağına inanmaktadırlar. Ben şahsen bu görüşü benimsiyorum. Her halükârda hâkim fakih gaybet döneminde İmam Mehdi'nin naibi olduğu için velayete sahiptir. Buraya kadar bu mesele hakkında ihtilaf yoktur.

Üçüncü Mesele: Gaybet döneminde fakihin siyasî alanlarda masum imamın naibi olduğu ispatlanırsa sadece Masum İmamlara delille özgü kılınan istisnalar dışında velayetin bütün boyutlarına hâkim fakih de sahip olur.

Masum İmamlar için imaret ve velayet tek merkezde toplanmak zorundadır. Dolayısıyla niyabetin ıtlakı anlamında olan umumî menzilet deliline binaen gaybet döneminde hâkim olan fakihler için de imaret ve velayet tek merkezde toplanmak zorundadır.

Beşinci Delil: İhtilaftan Sakındırma.

Kur'an'ı Kerim'de birçok ayette ihtilaf ve tefrikadan sakınma emri verilmiştir. Burada örnek olması babında iki ayeti zikredeceğiz.

Allah Teâlâ Enfal Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ...

“Birbirinizle çekişmeyin; sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider.”²⁵³

Bu ayetin içerik ve hükmü açıktır. Ayet, gevşekliğe ve zayıflığa neden olacağı için ihtilaf ve tefrikayı yasaklamıştır.

Allah Teâlâ Âli İmran Sûresi'nde de şöyle buyurmaktadır:

وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...

“Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin.”²⁵⁴

Bu beşinci delilin ilk mukaddimesidir. İkinci mukaddimesi ise şöyledir: Birçok düzen ve devletin olması ihtilaf sebebidir. Yeni bir hâkimin ortaya çıkması ve devlet kurması Müslümanların esasının yarılması olarak tabir edilir.

Bu mukaddimenin, var olan dünya sistemlerinin sorunsuzca birlikte yaşamaları teorisine binaen geçerliliğinin olmadığını söyleyemeyiz. Zira özellikle komşu devletler arasında bu birlikte yaşamının bazen tehlikeyle karşı karşıya kaldığını görürüz. İslam tarihi bu hakikatin en iyi şahididir. Buna ilave olarak tefrika ve ihtilaftan sakındırmanın savaş ve katliamdan daha geniş bir anlamı vardır.

Kur'an'ı Kerim ümmetin gelişimini, ilerlemesini ve vahdetini engelleyen her türlü ihtilaf ve tefrikadan sakındırmıştır.

²⁵³ Enfal, 46.

²⁵⁴ Âli İmran, 103.

Birden fazla devlet ve sistem her ne kadar savaş ve öldürme sebebi olmasa da kesinlikle ihtilaf ve tefrika sebebidir.

Bu, vicdanî bir mukaddime olan ikinci mukaddimedir.

Bu iki mukaddimeden; farklı velayetlerin birden fazla devlet ve sistemi iktiza etmesi haramdır sonucu çıkarılır.

Fakihlerin bu konuya yaklaşımlarına gelince şunları söyleyelim: Birden fazla devlet ve sistem ihtilaf ve tefrika nedeni olacağı için İslamî hükümlere göre yasaktır. Dolayısıyla konu hakkında şüphe edilecek hiçbir şey yoktur.

Ben, üstadımız Muhakkik Hoʻnin dile getirdiği görüşün daha doğru olduğu kanısındayım. Zira o şöyle demektedir:

Allah Teâlâ bizi sadece harama bulaşmaktan sakındırmamıştır. Kendimizi harama karşı korumamızı ve buna önlem almamızı da emretmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.”²⁵⁵

Bu ayette haramdan kendini koruma zâtîdir ve arızî değildir. Dolayısıyla harama götüren yollardan sakınmak –ki insanı zorunlu bir şekilde harama götürür- zâtî farzlardandır. Bu ayet bizleri olay vuku bulmadan önünü tutmamızı emretmektedir.²⁵⁶

²⁵⁵ Tahrir, 6.

²⁵⁶ Ayetullah Seyyid Mahmut Haşimi Şahrudi, *Buhusu'n fi ilmi'l usul* (Şehit Sadr'ın ders takriratları 7 cilt), c. 2, s. 288.

**a- Şia ve Sünni Ulemanın İmarette Vahdet
Hakkındaki İcmaları:**

Seyyid Sıddik Hasan, *er-Ravzatü'n-nediyye şerhu Düreri'l-behiyye* adlı eserde şöyle demektedir:

Sahâbiler ve tabiinler döneminde olduğu gibi eğer halkın kendileri için müracaat edecekleri siyasî tek bir imamları olursa ve toplumsal ve siyasî işlerle o şahıs ilgilenirse İslam şeriatına göre; imameti sabit olan birinci şahıstan sonra gelen ikinci şahıs imamet için mücadeleden el çekmezse hükmü ölümdür.²⁵⁷

Ebu Yala Muhammed b. Hüseyin Ferra Hanbelî (h. 458) şöyle demektedir:

Bir dönem içinde iki farklı şehirde iki imamın olması caiz değildir. Dolayısıyla tek bir akdin altında imametın şartlarına haiz iki kişiye biat edildiği zaman bu biat batıldır. Eğer farklı zamanlarda iki kişiye biat edilirse kendisine daha önce biat edilenin biati doğru, ikincisinin batıldır.²⁵⁸

Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî (h. 450) şöyle diyor:

Eğer iki şehirde iki kişiye imam mahlasıyla biat edilirse imametleri sahih değildir. Zira aynı zamanda iki kişinin birden imam olması caiz değildir. Gerçi bazı insanlar aynı dönem içinde

²⁵⁷ Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kannevci Sıddik Hasan Han, *er-Ravzatü'n-nediyye şerhu Düreri'l-behiyye*, el-Emiriye yayınları, Mısır, s. 413.

²⁵⁸ İbnü'l-Ferra Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la el-Ferra, *el-Ah-kâmüş-sultaniyye*, Endonezya, hadis 1386, s. 25.

iki kişinin birden imam olmalarını caiz bilmişlerdir. Fakihler bu iki kişiden hangisinin imam olduğu hakkında farklı görüşler dillendirmişlerdir. Bize göre sahih olan fakihler ve muhakkiklerin de benimsediği daha erken kendisine biat edilen kişinin imam olduğu tezidir. Dolayısıyla kendisine daha çabuk biat edildiği kesin olan şahsın imametı sahihtir. Diğerinin de birincisine biat etmesi ve devletle ilgili işleri ona teslim etmesi farzdır.²⁵⁹

Taftazanî, *Akaid-i Neseî'ye* yazdığı şerhte;²⁶⁰ İmam Ebu Hanife, *Fıkh-ul Ekber*'de;²⁶¹ Ahmed b. Yahya Murteza da *el-Bahru'z-Zehhar*'da²⁶² birden fazla imamın olmasının caiz olmadığını söyleyen âlimlerdirler.

b- Pratik İlkeler ve Fakihlik Delilleri:

Siyasî imamet ve velayetin vahdetinin içtihadî delillerle ispatlanmadığını farz etmemiz durumunda pratik ilkelere müracaat etmemiz gerekir. Pratik ilkenin gereksinimi delil olmadığı zaman bir şahsın başkası üzerinde velayetinin olmamasıdır. Bu konu açıktır ve açıklanmasına gerek yoktur.

Dolayısıyla bir şahıs sahih ve meşru yoldan Müslümanların imametı makamına oturursa pratik ilkelere binaen birinci şahsın imam olduğu bölgelerde ikinci şahsın imametinin meşru olmamasıdır. Ancak sonradan açıklayacağımız ikincil (sanevi) bir unvanın olması durumu değiştirir.

²⁵⁹ Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, hadis 1386, s. 9.

²⁶⁰ Sadeddin Taftazanî, *Şerh-il Akaid el-Neseîfiye*, s. 138.

²⁶¹ Ebu Hanife, *el-Fıkh-ul Ekber*, el-Edebiye yayınları, s. 39.

²⁶² Ahmed b. Murteza, *el-Bahru'z-Zehhar*, el-Senet el-Muhammediye yayınları, c. 5, s. 386.

Kesretin Meşruiyetine Deliller: Fakihlerin önde gelenlerinden bazıları konuyu fakihin velayetini dillendiren rivayetlere istinat etmişlerdir. Bu rivayetlerin zahirleri genel atamayı dillendirmektir. Yani gaybet döneminde bütün fakihlerin velayete sahip olmalarıdır. Tabii rivayetlerde istifade edilen kelime ve harflere istinat etmemiz durumunda bu anlam çıkar. Rivayetlerdeki harflerin zahirlerine bağlı fakihlerden biri, rivayetlerin bütün fakihleri genel atamayla aynı ölçüde velayet sahibi kıldıklarına inanmaktadır. Arından velayetin kesreti için ikincil unvanları reddetmektedir. Ancak unutmamız gerekir ki, aynı seviyedeki yönetici ve valilerin varlığı ümmetin siyasî yapısında sorunlar meydana getirir.

Şimdi bu rivayetlerden bazılarını zikredeceğiz:

1- Makbule Ömer b Hanzala, İmam Sadık'tan (a.s.) şunları rivayet etmektedir:

*“Sizlerden hadislerimizi rivayet eden, Allah'ın helal ve haramı hakkında görüş sahibi olup ahkâmı bileni hakem mahlasıyla kabul edin. Ben, onun sizler için hâkim olmasını kararlaştırdım.”*²⁶³

2- Meşhure İbn Hatice şu hadisi nakletmektedir:

*“İçinizde hadislerimizle amel eden birini bulun. Onun sizin için kadı olmasını kararlaştırdım...”*²⁶⁴

3- Şeyh Saduk'un *Men la Yahzeruhu'l Fakih* kitabında Resülû Ekrem'den (s.a.a.) rivayet ettiği hadis:

²⁶³ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 1, s. 168; Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî, c. 18, s. 98.

²⁶⁴ *A.g.e.*, c. 17, s. 13.

“Allah’ım halifelerime rahmet et!’ Dediler ki: ‘Ey Allah Resûlü! Senin halifelerin kimlerdir?’ Buyurdu: ‘Benden sonra gelecek sünnet ve hadislerimi rivayet edecek kimselerdir.’”

Konu hakkındaki diğer rivayetler de bu delaletten ârî değildir. Bu rivayetlerin zahirleri bir bölge ve ülkede siyasî imamet ve velayetin kesretinin meşruiyetine delalet etmektedir.

Fakihin Velayetiyle İlgili Rivayetler Hakkındaki Tartışma: Hâkimin atanmasında bu yöntem istisnasız insanlık tarihi boyunca hiç görülmemiş ve toplumların önde gelenleri tarafından benimsenmemiştir. İmamet meselesi tarihin en eski ve en köklü konularından biri olup kaç bin yıllık geçmişi vardır. Beşeriyet tarihinde halkın bir grup veya bir sınıf içinde yer alan bütün insanları yönetim için aynı seviyede gördüklerine dair hiçbir örnek yoktur.

Allah Teâlâ kendi şeriatı olan İslam’da bir defa bile aklın dillendirdiği hükümlerin aksine bir hüküm dile getirmemiştir. Bu birinci noktadır.

İkinci nokta ise şudur: Valiler tarafından verilen hükümlerin birbiriyle çelişmesi ve ikincil hükmün birinci valinin hükmünü feshetmesi durumunda ikinci valinin devleti yönetmesi gerekir. Bu da birden fazla devlet ve velayetin olmamasını zorunlu kılan bir önermedir. Lakin ikinci valinin hükmü birinci valinin hükmüne feshetmezse ortada iki hüküm değil tek hüküm olacaktır.

Aklı açıdan her ne kadar valilerin verdikleri hükümler birbirleri ile çelişmeme olasılığına sahip olsa da aklın ve şeriatın benimsemediği siyasî ve idarî buhranlara neden olur. Tabii bu hükümler yetimler, vakıflar vb. yerlerin yöneticiliği gibi işler için doğrudur.

Dolayısıyla bu ve benzer rivayetler velayet için fakihlik şartını dillendirir. Yoksa bütün fakihler için aynı seviyede velayeti beyan etmemektedir. Başka bir deyimle bu rivayetler hâkimin fakih olmasına delalet etmekte ve her hâkimin fakih olacağını söylemektedir. Bize göre fakihin velayetini dillendiren rivayetlerin mantıklı beyanı budur.

İkincil Hüküm:

Buraya kadar devlet ve velayetin fıkihtaki birincil hükmünü açıkladık. Şimdi konunun ikincil hükmünü açıklayacağız.

İkincil hükümden kastımız; en azından bugün yapılan araştırmalara binaen, gözden irak tutulamayacak uluslararası ve siyasî dengeler ile İslam dünyasındaki bölgesel ve kavmî sınıflamalardır. Örneğin; bir İslam devletinin Ortadoğu'da diğer bir İslam devletinin de Batı Afrika'da kurulduğu böylece siyasî zorunluluklardan dolayı birden fazla siyasî sistem ve velayetin ortaya çıktığını farz edin. Fıkihta buna birincil hükümden farklı olan ikincil hüküm denilmektedir. İmâm-ül-Harameyn el-Cüveynî, bu meseleye değinmiş ancak bu iki farklı unvana ve farklılıklarına değinmemiştir. O, bu konu hakkında şöyle demektedir:

Ashabımız dünyanın iki farklı yerinde iki kişinin imam olmasının caiz olmadığına inanmaktadır. Benim bu konudaki akidem şudur; ufak bir bölgede iki kişinin aynı anda imam olması doğru değildir. Ulemanın bu konuda icması vardır. Lakin mekân olarak fasıllar artmaya ve iki imam arasında uzaklık söz konusu olursa meselenin doğru olma ihtimali ortaya çıkar. Bu kesin hüküm dışındaki bir reydir.²⁶⁵

²⁶⁵ İmâm-ül-Harameyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî, *el-İrşâd ilâ Kavâti' el-Edille fî Usûl el-İtikâd*, el-Saade yayınları, Mısır, s. 425.

Bu bizim dile getirdiğimiz ikincil hükmün kendisidir.

İmâm-ül-Harameyn el-Cüveynî ile Ehli Sünnet fakihlerinden nakledilen görüş arasında bir ihtilaf olmasa da Ehli Sünnet ulemasının üzerinde icma ettikleri şey, konunun birincil hükmüdür. Oysa İmâm-ül-Harameyn el-Cüveynî'nin dile getirdiği –fasılları fazla olan iki devletin olması durumunda- fıkihta dile getirilen ve ikincil hüküm mahlasıyla bilinen hükümlerdir. Bunlar zaman, mekân, nitelik ve nicelik açısından ikincil hüküm ekseninde incelenilir.

Binaenaleyh zorunluluklar ve maslahatlar İslam dünyasında iki İslamî düzenin kurulmasını gerektirir ve bu iki düzenin tek bir merkez tarafından yönetilmesini olası kılar. İki sistemin federal yapı içinde buldukları bölgelerde devleti idare etmeleri ve bu ekseninde kanun çıkarmaları farzdır. Yasama, yürütme ve yargı erklerinde zorunluluk ve maslahatlardan kaynaklanan serbestlikle yetinmelidirler.

Genellikle tek bir merkezi olan sistemlerin zorunluluklardan kaynaklanan böylesi isteklerle karşı karşıya kalması uzak bir ihtimaldir. Zira zorunluluk ve maslahatların iki farklı sistemden olmayıp uluslararası, bölgesel ve milli dengelemlerden kaynaklandığı farz edilir.

Altıncı Bölüm

İslam Devletinin Genel Sınırları

Velayet

İtaat

Velayet

Kur'an'ı Kerim'de yönetim için birincisi “velayet” ikincisi de “itaat” olmak üzere iki kavramla karşılaşırız. Yönetimde hâkim ile yönetilen arasındaki ilişki bu iki kavram belirlenir.

Ayette Velayet:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

“Sizin veliniz ancak Allah, O'nun peygamberi ve namaz kılan ve rüku halinde zekat veren mü'minlerdir.”²⁶⁶

Ayette İtaat:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de.”²⁶⁷

²⁶⁶ Maide, 55.

²⁶⁷ Nisa, 59.

Bu iki ayetteki velayet ve itaat yöneten ile yönetilen arasındaki suudî ve nuzulî sınırdır. Velayet bunun nuzulî sınırı itaat de suudî sınırdır. Bu iki kavram bir sikkenin (hâkimiyet) iki yüzü gibidir. Bu kavramlarla İslam'ın iki aslı tahakkuk bulur. Bu iki asıl da şudur:

- 1- Allah'ın dininin insanların hayatındaki hâkimiyeti.
 - 2- Yeryüzünde hareket ve hayatta İslamî toplum düzeni.
- Ancak öncelikle velayeti ardında da itaati açıklayacağız.

Velayetin Anlamı:

Velayet İslam toplumunun en önemli düşünce mebnası ve temel taşıdır. Kur'an'ı Kerim bu toplumu vasat ümmet olarak nitelemektedir:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ
الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا...

“Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık.”²⁶⁸

İslam'ın bu derin meselesini geniş bir şekilde incelemeyeceğiz. Sadece, kendisine nuzulî sınır dediğimiz imam ile yönetilen arasındaki ilişkiyi ele almakla yetineceğiz. Bu ilişki açık ve muayyen bir düşünce üzerine bina edilmiştir. Bu düşünce Kur'an'da açıkça beyan edilmiştir.

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ...

²⁶⁸ Bakara, 143.

“Peygamber, müminlere kendi canlarından daha evladır...”²⁶⁹

Kur’an’ın muhkem ayetlerinde dillendirilen evla olma Allah Resûlü (s.a.a.) için sabit olduğundan Allah Resûlü’nden sonra imamlar için de sabittir. Biz öncelikle bu ayette belirtilen Allah Resûlü’nün velayetini açıklayacağız. Ardında da bu velayetin, Müslümanların imamları ve Allah Resûlü’nün halifelerine intikalini ele alacağız.

Ahzab Sûresi’nin bu ayetinde Allah Resûlü (s.a.a.) ile İslam ümmeti arasındaki ilişki yani peygamberin, müminlerin kendi canlarından daha evla olması meselesi açıkça dillendirilmiştir.

Evla olma; Allah Resûlü’nün iradesinin müminlerin iradelerinden öncelikli olmasıdır. Biz ayette istifade edilen “ولياً” “evla-öncelikli olma” kelimesinin ism-i tafsilinde bunu bariz bir şekilde görmekteyiz.

Bu öncelik ancak yöneten ile yönetilenin iradelerinin birbirleri ile çelişmesi durumunda gündeme gelir. Bu durumda peygamberin iradesi müminlerin kendi iradelerinden önceliklidir.

Bu öncelik, Allah tarafından belirlenen peygamberin halkın üzerindeki velayetidir. Allah Resûlü’nün halk üzerindeki velayeti için evladan başka bir kelime yoktur ve kimse velayetin bundan başka bir anlamının olduğunu söylememiştir. Evla olmanın bu anlamı hâkimiyetin hakikat ve cevheridir. Bir kişinin başka birisi üzerindeki hâkimiyetinin; iradelerin çakışması durumunda yönetenin iradesinin yönetilen iradesinden öncelikli olmasının dışında başka bir anlamı yoktur.

²⁶⁹ Ahzab, 6.

Yönetenin iradesinin yönetilenin iradesinden evla olması şüphe götürmeyecek bir gerçektir. Her velayetin haki-kati; hâkimin iradesinin mahkûmun iradesinden öncelikli olmasından ve bunun tahakkümünden ibarettir. Velayetler kendi içinde farklı mertebelere sahiptir. Bir üst makamdaki yöneticinin velayeti mertebe bakımında daha alt makamdaki bir yöneticinin velayetinden fazladır. Bu durum genellikle devlet yönetimindeki ast üst ilişkilerinde göze çarpar. Lakin bütün bu velayetler, velayet olmaları babında tek bir hakikattir. Yani her ne kadar velayet sınırları içinde birbirinden farklı da olsa şeriatın belirlediği çerçevede yönetici yönetilene karşı tasarruf hakkına sahiptir. Okul müdürünün velayeti okul içindeki faaliyetleri ile sınırlıdır. Fabrika müdürünün velayeti fabrikanın üretimi ile sınırlıdır. Şehir valisinin velayeti de şehirdeki bütün faaliyetleri kapsar. Velayetin mertebelerinde bir sorun yoktur. Sadece valinin yönettiği sınırlar ve velayet rütbesi hakkında ihtilaflar vardır.

Allah, İnsan Hayatındaki Velayetin Kaynağı:

Bu, dinin usullerinden biridir ve “tevhid” içinde yer alır. Tevhid; nazarî ve amelî olmak üzere iki kısma ayrılır. Amelî tevhid nazarî tevhid üzerine bina edilmiştir. Mutlak velayet Allah’a hastır ve amelî tevhidde itaat bunun gereksinimidir. Velayet ve itaat makalesinde tevhidin anlamı şudur: İnsan hayatında şer’î velayet sadece Allah Teâlâ’ya hastır ve Allah Teâlâ’nın velayetinin imtidadında olan bir velayetten başka hiç kimsenin insan üzerinde velayeti yoktur. İmtidaddaki bu velayet de ancak Allah’ın emrine ve iznine bağlıdır ve bu olmadan hiç kimse başkaları üzerinde velayete sahip olamaz.

İtaat de bu şekildedir. Zira itaat velayetin diğeri yüzüdür. Nitekim şer'i velayet Allah'a hastır ve onun izni olmadan hiç kimse başkaları üzerinde velayet hakkına sahip olamaz. Aynı şekilde Allah'ın itaatinin imtidadında olmayan ve onun izin vermediği hiç kimseye itaat edilemez.

Bu amelî tevhid karşısında nazarî tevhid yer alır. Nazarî tevhid amel ile doğrudan bir ilişki içinde olmamasına rağmen amelî tevhid doğrudan amelle ilişki içindedir.

Nazarî tevhid imanla özetlenebilir. İman edilmesi gereken de şudur; Allah Teâlâ birdir, yaratıcıdır, hâkimdir, müdebbirdir, varlık âleminin mâlikidir ve bütün âlem emrine amadedir. Bu nazarî tevhiddir.

Nazarî tevhid zorunlu olarak, Allah'ın velayeti ve itaati olan amelî tevhidle sonuçlanır ki, bu da insan hayatında Allah'ın velayet ve itaatinin imtidadında olmayan her türlü itaat ve velayetin reddedilmesidir.

Allah Teâlâ'nın varlık âleminde vahit, halik, malik, tedbir ve saltanat sahibi olması onun insan üzerinde velayeti ile sonuçlanır. Nitekim itaatın, velayetin diğeri yüzü olduğunu daha önce dile getirmiştik.

Kur'an'da Nazarî ve Amelî Tevhid:

Allah Teâlâ Kur'an'ı Kerim'de nazarî ve amelî tevhide çok önem vermiş ve bunu birçok yerde dillendirmiştir. Burada nazarî ve amelî tevhid ile ilgili ayetlerden bazı örnekler zikredeceğiz:

a- Kur'an'da Nazarî Tevhid:

Kur'an'ı Kerim'de âlemdeki velayetin sadece ve sadece Allah Teâlâ'ya has olduğu belirtilmiştir. Bu gerçek birbiriyle

uyum içinde bir mecmuada beyan edilmiştir. Burada, Kur'an'ı Kerim'in velayet hakkındaki düşünce silsilesinden örnekler aktaracağız.

1- Kur'an'ı Kerim varlık âleminde var olan her şeyin Allah Teâlâ'nın mahlûku olduğunu beyan etmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ
مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآنَى تُؤْفَكُونَ

“Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı? O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?”²⁷⁰

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

“İşte sizin Rabbiniz Allah. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. O, her şeye vekil (her şeyi yöneten, görüp gözeten)dir.”²⁷¹

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا
مِنَ الْمُشْرِكِينَ

“Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim.”²⁷²

²⁷⁰ Fâtır, 3.

²⁷¹ En'am, 102.

²⁷² En'am, 79.

2- Geçici olan bu âlemin tek müdebbiri Allah Teâlâ'dır. Âlemde var olan her şey O'nun tedbirine teslim olmuştur.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ
النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى
أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْعَفَّارُ

“Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır: Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki, O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”²⁷³

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ
هَدَى

“Firavun, ‘Sizin Rabbiniz kim, ey Mûsâ?’ dedi. Mûsâ: ‘Rabbimiz, her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir.’ dedi.”²⁷⁴

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى
عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve arşa kurulan; geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan; güneşi, ayı ve bütün yıldızları da

²⁷³ Zümer, 5.

²⁷⁴ Taha, 49-50.

buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir.”²⁷⁵

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ

“De ki: ‘Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin hükümranlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı korunulamaz olan kimdir?’ ‘Allah’tır’ diyecekler. ‘Öyle ise nasıl aldandırıyorsunuz?’ de.”²⁷⁶

إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا
إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.”²⁷⁷

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهُ قَانِثُونَ

“Göklerde ve yerde kim varsa yalnızca O'na aittir. Hepsi O'na boyun eğmektedirler.”²⁷⁸

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

²⁷⁵ Araf, 54.

²⁷⁶ Mü'minûn, 88-89.

²⁷⁷ Hûd, 56.

²⁷⁸ Rum, 26.

“Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah’a secde ederler (boyun eğerler).”²⁷⁹

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ

“Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah, kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz Allah, dilediğini yapar.”²⁸⁰

3- Varlık âleminde mutlak malikiyet Allah’a hastır ve hiç kimse O’na engel olamayacağı gibi itiraz da edemez. Hiç kim-
senin bir şeyi olmadığı için malikiyette hiçbir ortağı yoktur.

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا

“O, göklerin ve yeryüzünün mülkü (hükümranlığı) kendisine ait olandır. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde hiçbir ortağı da yoktur. O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir.”²⁸¹

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

²⁷⁹ Nahl, 49.

²⁸⁰ Hac, 18.

²⁸¹ Furkan, 2.

“De ki: ‘Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dile-
diğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini
aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır; senin elindedir. Şüp-
hesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.’”²⁸²

خَلَقَكُمْ مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِّن
الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ
فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى
تُضْرَفُونَ

“O, sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra ondan eşini var etti.
Sizin için hayvanlardan (erkek ve dişi olarak) sekiz eş ya-
rattı. Sizi annelerinizin karnında bir yaratılıştan öbürüne ge-
çirerek üç (kat) karanlık içinde oluşturuyor. İşte Rabbiniz
olan Allah budur. Mülk (mutlak hâkimiyet) yalnız O’nundur.
O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde, nasıl oluyor da hak-
tan döndürülüyorsunuz?”²⁸³

b- Kur’an’da Amelî Tevhid:

Yukarıda dillendirilen nazarî ilkenin üzerine amelî bir
ilke bina edilmiştir. Bu da Allah Teâlâ’nın, insan üzerindeki
mutlak velayeti ve hâkimiyetidir. Allah Teâlâ’nın velayetinin
imtidanında olmayan hiçbir velayet ve hâkimiyetin meşru-
iyeti de yoktur.

Allah Teâlâ Kur’an’ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

²⁸² Âli İmran, 26.

²⁸³ Zümer, 6.

قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ اتَّخَذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعَمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

“De ki: ‘Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği hâlde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allah’tan başkasını mı dost edineceğim.’ De ki: ‘Bana, (Allah’a) teslim olanların ilki olmam emredildi ve sakın Allah’a ortak koşanlardan olma (denildi).”²⁸⁴

وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“O, Allah’tır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dünyada da ahirette de hamd O’na mahsustur. Hüküm yalnızca O’nundur. Kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.”²⁸⁵

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ يَقُضُ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ

“De ki: ‘Şüphesiz ben, Rabbimden (gelen) kesin bir belge üzereyim. Siz ise O’nu yalanladınız. Sizin acele istediğiniz azap benim elimde değil. Hüküm yalnızca Allah’a aittir. O, hakkı anlatır. O, hakkı batıldan ayırt edenlerin en hayırlısıdır.”²⁸⁶

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

²⁸⁴ En’âm, 14.

²⁸⁵ Kasas, 70.

²⁸⁶ En’âm, 57.

“Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allah’a mahsustur. Bütün işler O’na döndürülür. Öyle ise O’na kulluk et ve O’na tevekkül et. Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.”²⁸⁷

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ

“O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh olandır. O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakıyla bilendir.”²⁸⁸

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ لَا يَسْبِقُونَهُ
بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ

“(Böyle iken) ‘Rahman, çocuk edindi’ dediler. O, böyle şeylerden uzaktır, yücedir. Hayır, (evlat diye niteledikleri) o melekler ikrama erdirilmiş kullardır. Onlar Allah’tan önce söz söylemezler ve hep O’nun emriyle iş görürler.”²⁸⁹

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ
بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ
الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Siz Allah’ı bırakıp; sadece sizin ve atalarımızın taktığı bir takım isimlere (düzmece ilâhlara) tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah’a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”²⁹⁰

²⁸⁷ Hüd, 123.

²⁸⁸ Zuhruf, 84.

²⁸⁹ Enbiya, 26-27.

²⁹⁰ Yusuf, 40.

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ...

“Şüphesiz Allah katında din, İslâm’dır...”²⁹¹

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

“O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir.”²⁹²

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Baskı ve şiddet kalmayınca ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir.”²⁹³

c- Kur’an’da Nazarî ve Amelî Tevhid:

Kur’an’ı Kerim’in birçok ayetinde nazarî ve amelî tevhid birlikte zikredilmiştir. Örnek olarak aşağıdaki ayeti zikredebiliriz.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ
عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

²⁹¹ Âli İmran, 19.

²⁹² Tevbe, 33.

²⁹³ Enfal, 39.

“Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri, altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve arşa kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir.”²⁹⁴

Her ne kadar ayette yaratmak ve emretmek fiilleri bağlaç olarak zikredilmişse de “imaret” ve “yönetme” yaratma fiiline bağlı olduğu açıktır. Nitekim yaratıcının yaratılanın üzerinde imaret ve yönetme hakkı vardır.

Allah Teâlâ'nın aşağıdaki beyanı üzerinde iyice düşünülmesi gerekir.

وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ

“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İtaat de daima O'na olmalıdır. Öyle iken siz Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?”²⁹⁵

Ayetteki *وَالْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتِ* “gökteki ve yerdeki her şey” ile *وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا* “itaat de daima O'nadır” cümleleri arasında nasıl mantıklı bir bağ vardır? Yeryüzünde ve gökyüzünde olan her şey yeryüzü ve gökyüzünün sahibine itaat etmelidir. Yaratma fiilinin sahibi zorunlu olarak dinin de sahibidir.

Ben bu giriş ve sonuç arasındaki ilişkiden daha güçlü ve mantıklı bir ilişki göremiyorum. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

²⁹⁴ Araf, 54.

²⁹⁵ Nahl, 52.

أَفَغَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَتَّبِعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا
وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ

“Göklerdeki ve yerdeki herkes ister istemez O’na boyun eğmişken ve O’na döndürülüp götürülecekken onlar Allah’ın dininden başkasını mı arıyorlar?”²⁹⁶

Buradaki istifham ve soru inkârın göstergesidir. İster Allah Teâlâ’nın tekvini (yaratma) sünnetine razı olsun veya razı olmasın, yeryüzünde ve gökyüzünde var olan her şey O’na boyun eğmiştir. Hal böyleyken bazı insanlar Allah’ın dini ve şeriatı dışında bir din ve yönetim arayışı içine girerler. Oysa isteseler de istemeseler de hayatlarında Allah’ın tekvini sünneti geçerlidir. Dolayısıyla kendi hayatları için Allah’ın din ve devleti dışında başka bir şeriat, din ve devlet arayışı içine girebilirler?

Bu ayet insan hayatında ve varlık âleminde Allah Teâlâ’nın tekvinî hakimiyeti ile velayeti arasındaki bağı açıkça beyan etmiştir.

Hakeza yeryüzündeki ve gökyüzündeki mahlûklar isteseler de istemeseler de insanın Allah Teâlâ’ya itaati ve tekvinine teslimiyeti ile Allah’ın din ve devleti arasında bir bağ vardır.

İnsanın Hayatında İlahî Olmayan Devlet ve Velayetin Reddi:

Allah Teâlâ’ya has olmayan veya O’nun imtidadında olmayan hiçbir velayetin şer’i olmadığı ve O’nun izin vermediği

²⁹⁶ Âli İmran, 83.

her velayetin gayrimesru ve insanlar üzerinde O'nun hakkının gasp edilmesi olduğu kesindir. Bu velayete sahip kimse-leri Allah Teâlâ “tağut” olarak nitelemekte ve bizlere onları inkâr etmemizi emretmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

“(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur’an’a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğûtu tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.”²⁹⁷

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen sapaşğlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”²⁹⁸

Kur’an’ı Kerim, Allah’ın emir ve izninin olmadığı melekler, cinler ve insanlar üzerindeki her türlü velayeti reddetmektedir.

²⁹⁷ Nisa, 60.

²⁹⁸ Bakara, 256.

اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ

“Rabbinizden size indirilene uyun. O’nu bırakıp başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!”²⁹⁹

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

“De ki: ‘Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah’a ibadet edelim. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin.’ Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: ‘Şahit olun, biz Müslümanlarız.’”³⁰⁰

أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ

“Onlar yeryüzünde (Allah’ı) aciz bırakacak değillerdir; onların Allah’tan başka (yardım isteyecekleri) dostları da yoktur. Onların azabı kat kat olacaktır. Çünkü onlar (gerçekleri) ne görebiliyorlar ne de kulak veriyorlardı.”³⁰¹

²⁹⁹ Araf, 3.

³⁰⁰ Âli İmran, 64.

³⁰¹ Hüd, 20.

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا
جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا

“İnkâr edenler; beni bırakıp da kullarımı dost edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere konak olarak hazırladık.”³⁰²

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ
مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا

“Onlar: ‘Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular’ derler.”³⁰³

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بِئْتًا
وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

“Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; hâlbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!”³⁰⁴

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Yoksa onlar Allah’tan başka dostlar mı edindiler? Hâlbuki gerçek dost Allah’tır. O, ölüleri diriltir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”³⁰⁵

³⁰² Kehf, 102.

³⁰³ Furkan, 18.

³⁰⁴ Ankebut, 41.

³⁰⁵ Şura, 9.

Tayin ve Atama Vesilesiyle Velayetin Meşruiyeti:

Bu konu sistematik bir şekilde önceki konunun devamı niteliğinde ele alınır. Velayet sadece Allah Teâlâ'ya has olduğu zaman Allah'ın velayetinin imtidadında olmayan hiçbir velayetin meşruiyeti yoktur... İslam ümmetinin imamı da Allah Teâlâ tarafından genel veya özel bir şekilde atanması gerekir. Bunun dışında hiç kimsenin velayeti meşruiyete sahip değildir.

Allah Teâlâ, son peygamberi Resûlü Ekrem'i (s.a.a.) halkın imamı ve hâkimi mahlasıyla atamıştır ve Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmuştur.

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ ...

“Peygamber, müminlere kendi canlarından daha önce gelir...”³⁰⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ
مِنْكُمْ ...

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de...”³⁰⁷

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ
الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا

“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadın için kendi

³⁰⁶ Ahzab, 6.

³⁰⁷ Nisa, 59.

işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır."³⁰⁸

Bundan önce Allah Teâlâ, Hz. Davud'u halife, Hz. İbrahim'i imam ve İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u hidayet ediciler unvanıyla atamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ
اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا الْحِسَابِ

"Ona dedik ki: 'Ey Davud! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır.'"³⁰⁹

Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'i halkın imamı olarak atadığında Hz. İbrahim Allah'tan neslinin de imam olmasını talep etti. Allah Teâlâ da adil ve salahiyet şartıyla İbrahim Halil'in dusasına icabet etti.

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

"Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: 'Ben seni insanlara imam yapacağım.' İbrahim de: 'Soyumdan

³⁰⁸ Ahzab, 36.

³⁰⁹ Sad, 26.

da (imamlar yap, ya Rabbi!)’ demişti. Bunun üzerine Rabbi: ‘Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz.’ demişti.”³¹⁰

Allah Teâlâ, İbrahim, İshak ve Yakub hakkında şöyle buyurmaktadır:

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ وَجَعَلْنَاهُمْ
أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ
الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ

“Ona İshak’ı ve ayrıca da Yakub’u bağışladık ve her birini salih kimseler yaptık. Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren imamlar yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.”³¹¹

Kur’an’ı Kerim’in bu ve buna benzer ayetleri çok önemli bir hakikati beyan etmektedirler. Bu hakikat de şudur: Halk üzerindeki velayet ve imamet sadece Allah Teâlâ’nın ataması ile gerçekleşir. Tâlût’un padişahlık hikâyesi bu hakikati daha iyi bir şekilde açıklamaktadır.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ
الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ
إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي
مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

³¹⁰ Bakara, 124.

³¹¹ Enbiya, 72–73.

“Peygamberleri onlara: ‘Allah, size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi.’ dedi. Onlar: ‘O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız. Ona zenginlik de verilmemiştir.’ dediler. Peygamberleri şöyle dedi: ‘Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.’ Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır; hakkıyla bilendir.”³¹²

Halk Tâlût’un padişahlığını kabul etmeyip “O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız. Ona zenginlik de verilmemiştir” dediği zaman peygamberleri insanların içtimâî hayatlarında Allah Teâlâ’nın sünnetlerinden olan bu hakikati kendilerine açıkladı ve: “Allah, mülkünü dilediğine verir.” dedi.

Eğer halkın Tâlût’un padişah olmasını istememeleri hususunda düşünecek olursak bu reddin, padişah, imam ve vali seçme hususunda tek hak sahibi olan Allah’a yöneldiğini görürüz. Bu yüzden peygamberlerinin seçimde tek hak sahibinin Allah Teâlâ olduğu ve istediğini padişah, imam veya halife seçebileceği; keza başkasının böyle bir hakkının olmadığı cevabını verdiğini görmekteyiz.

Arapçada “vermek” olan “إيتاء” kelimesi ayette rızık anlamında kullanılmayıp atama anlamında yer almıştır. Zira bu kelime rızık anlamında kullanılmış olsaydı soru ve cevap kesinlikle anlamsız olurdu. Cümlelerin anlamı şudur: Allah Teâlâ istediğini padişah olarak atar. Kur’an’ı Kerim’de bunun örnekleri fazladır ve Allah Teâlâ’nın kullarından istediğini imam ve yönetici olarak atayabileceğini dillendirmektedir.

³¹² Bakara, 247.

Resûlullah'tan Sonra Ehl-i Beyt'in İmameti:

İlerlediğimiz bu mantıklı yolda “Gadir-i Hum” hadisinin İslam dinindeki önemini rahat bir şekilde anlayabiliriz. Allah Resûlü (s.a.a.) Gadir-i Hum'da ve yolların ayrılması noktasında Veda Haccı'ndan dönen o kalabalık topluluğa sordu: “*Ben size canınızdan daha evla değil miyim?*”

Aslında Allah Resûlü (s.a.a.), bu sözleri ile Allah Teâlâ'nın, Ahzab Sûresi'nde buyurduğu; **النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ**; “*Peygamber, müminlere kendi canlarından daha evladır.*” sözünü ima ediyordu. Bu ayet Allah Resûlü'nün velayet ve imametini en iyi şekilde beyan eden ayetlerden biridir.

Gadir-i Hum'da insanlar peygamberin sorusuna olumlu cevap verdiler. Akabinde Resûlü Ekrem şöyle buyurdu: “*Ben kimin mevlasıysam, Ali de onun mevlasıdır.*” Daha sonra İmam Ali'yi kendi imamları bilen ve ona yardımcı olanlara dua etti. “*Allah'ım onu seven herkesi sev; ona yardım eden herkese yardım et ve onu küçük düşürmek isteyenleri küçük düşür.*”

Gadir-i Hum hadisi hem Şii hem de Sünnilerin nezdinde mütevatir olarak nakledilmiştir. İlmi ve bilgisi olan herkes bu hadisin sıhhatini onaylamıştır. Hafızlar, muhaddisler ve diğer ilim dallarının önde gelen uleması bunu kendi eserlerinde belirtmişlerdir. Örneğin; Hakim Nişaburî *el-Müstedrek ala Sahihayn*'da, Zehebî, Taberî ve Tirmizî de kendi *Sahih*'lerinde bunu nakletmişlerdir.

Bu hadise göre İmam Ali'nin (a.s.) imamet ve velayeti, Allah Resûlü'nün imamet ve velayetinin imtidadında, Allah Resûlü'nün imamet ve velayeti de Allah'ın velayetinin imtidadında yer alır.

Ehl-i Beyt'in Velayetinin İmtidadı Fakihın Velayeti:

Yukarıda zikrettiğimiz bu sürecin devamında fakihın velayeti gündeme gelir. Nitekim Ehl-i Beyt hadislerinden Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt'in velayeti için deliller naklettik. Fakihın velayeti, şer'i velayet silsilesinin halkalarından biri olup Allah'ın, Peygamberin ve Ehl-i Beyt'in velayetinden alınmış bir velayettir.

Bundan önce zikrettiğimiz hadislere binaen fakihler bu silsilede İmam Mehdi'nin naipileridir. Böylece İslam'ın önemli ilkelerinden olan velayette tevhid ilkesinin gereksinimi olarak fakihın velayeti Allah'ın velayetinin imtidadında yer alır. Bu silsile olmadan İslam'da tevhide bütün boyutlarıyla anlayamayız.

İspat Makamında Velayetin Allah'a İstinadı:

Fıkıhın kesin ilkelerinden biri; şer'i her hangi bir delil olmadığı zaman insanın insan üzerindeki velayet ve imametinin olmayacağıdır.

İlahî dinde bu ispat olmadan kimsenin başkaları üzerinde velayeti yoktur. Allah Teâlâ insanın insan üzerindeki velayetini kendi izni ile sınırlandırmıştır. Bunun dışındaki bir velayetin şer'i olduğunu söylemek Allah'a iftiradır.

قُلْ أَلَا أَدِينُ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

“De ki: ‘Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?’”³¹³

³¹³ Yunus, 59.

Bu, İslam'da fevkalade önemli olan bir konudur. Şia'nın imamet ve velayette inandığı "atama" teorisi bunun üzerine bina edilmiştir. "Atama" teorisi Ehli Sünnet'in imamet konusunda inandığı "seçim" teorisinin karşısında yer alır. Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın açık beyanına binaen genel velayet ve imamet meselesinin Kur'an ve sünnette ispatlanması zardır. Allah'ın izninin olmadığı hiçbir velayet meşru olmadığı gibi doğru da değildir. Nitekim Allah'ın izin ve emrine istinat da açık kanıtlar olmadan sahih değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

قُلْ اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

"De ki: 'Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?'"³¹⁴

Burada dördüncüsü olmayan üç yolla karşı karşıyayız.

1- Birinci yol; halkı ilgilendiren konularda halkın karar alma hakkına sahip olduğu düşüncesidir, yani demokrasidir. Zâtî hakların hiçbir şekilde Allah tarafından şeriat ile ayırma tabi tutulması söz konusu değildir. Bu görüş demokrasiyi inananların görüşüdür. Bu görüşe göre insanlar yönetimde ve kanun koymada temsilcileri olması için yöneticilerini seçme hakkına sahiptir. Dünyada demokratik düzenlere sahip ülkelerde bu yöntem uygulanmaktadır.

2- İkinci görüşe göre; insan mutlak şekilde Allah'ın kulu olduğu için kendisi hakkında seçme hakkına sahip değildir. Ancak Allah Teâlâ, halkın ekseriyetinin seçimi veya icma' ile biat ederek yöneticiyi seçme işini halka bırakmıştır.

³¹⁴ Yunus, 59.

3- Bu görüş; yeni demokrasi felsefesinin mahlasıyla “*toplumsal sözleşme*” teorisi ile Allah’ın hâkimi seçme işini halka bıraktığı teorisini reddeder. İmam ve yöneticinin atanmasında ister Gadir-i Hum nassında olduğu gibi özel bir nass olsun veya isterse gaybet döneminde İmam Mehdi’nin naibi olacak fakihın velayetini dillendiren genel nass olsun, imam olacak şahsı Allah’ın belirlediğine inanır.

Yukarıda belirttiğimiz bu üç yol dışında herhangi bir yol yoktur.

Kesinlikle birinci görüşü seçmek için kabul edilebilecek bir yol yoktur. Şii ve Sünni ve diğer ekollere bağlı Müslüman fakihlerden hiç kimse bu görüşü benimseyemez. İslam’ın dünya görüşünde insan Allah’ın kulludur ve iradesi Allah’ın iradesine bağlıdır.

Demokrasi, kendi zatında Allah’a inanmama üzerine bina edilmiş maddiyatçı bir ekoldür. Her ne kadar demokrasiyi kendi içinde yetiştiren Batı dünyası Allah’a inanyorsa da kesinlikle Batılı düşünürler selbî ve icabî açıdan demokrasinin Allah’a iman ile olan ilişkisini incelememişlerdir.

Dolayısıyla insan, Allah’ın insan üzerindeki mutlak velayeti ve rububiyetini inkâr etmeyip kendisine iman ederse alın yazısını belirlemede hak sahibi olduğunu iddia etmez. Başka bir ifade ile insanın kendi alınyazısını belirlemede hak sahibi olduğu düşüncesi Allah’ın insan üzerindeki mutlak velayeti ve ubudiyete imanı terk etmesi anlamına gelir.

Bu nokta hakkında bundan fazla açıklamada bulunmak istemiyoruz. Lakin ikinci nokta; kulun yeterlilik ve salahiyeti ile Allah’a iman dairesi içinde yer almasını gerektirir. Allah Teâlâ’nın yöneticiyi seçme işini kullarına bırakma

ihtimali vardır. Bu konuyu geniş bir şekilde delilleriyle birlikte “*el-Medkal ila Diraset-i Nass-ul Gadir*” adlı eserimizde inceledik. Ancak bu ikinci noktayı kesin bir şekilde dillendiren her hangi bir delile rastlamadık.

Allah Teâlâ Kur’an’ı Kerim’de açık bir şekilde yönetimin, imaretin, diyanetin ve velayetin bütün boyutlarıyla kendisine ait olduğunu söylemektedir:

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Siz Allah’ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taptığı bir takım isimlere (düzmece ilâhlara) tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah’a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”³¹⁵

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَاذْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ

“Sonra da: ‘Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah’tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah’ındır. Ben O’na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O’na tevekkül etsinler’ dedi.”³¹⁶

³¹⁵ Yusuf, 40.

³¹⁶ Yusuf, 67.

Kur'an'ı Kerim'de bu içeriğe sahip birçok ayet vardır. Bu ayetler insan hayatında hüküm, emir, yasak, teklif, din ve şeriatın Allah'a has olduğunu dillendirmektedir.

Allahın seçme işini insanlara bıraktığı teorisinin mebnası ile insan hayatında velayet ve hâkimiyetin Allah'a has olduğu teorisinin mebnası birbirleri ile çelişmektedir. Oysa Kur'an'ı Kerim, hâkimiyet ve velayetin mutlak bir şekilde Allah'a has olduğunu söylemektedir:

اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ

“Rabbinizden size indirilene uyun. O’nu bırakıp başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!”³¹⁷

أَمْ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Yoksa onlar Allah’tan başka dostlar mı edindiler? Hâlbuki gerçek dost Allah’tır. O, ölüleri diriltir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”³¹⁸

Bu ayetlere göre; velayet, hâkimiyet, şeriat, vazife ve devlet Allah Teâlâ’ya mahsustur. Bu görüş ile Allah’ın yöneticiyi seçme işini halka bıraktığını dillendiren görüş arasında çok fark vardır. Zira ikinci görüşe göre; Allah Teâlâ velayet ve hâkimiyet hakkını kullarına bırakmıştır. Nitekim mezkûr görüşün velayet ve hâkimiyeti Allah’a has kılan görüş ile arasında hiçbir ilişki yoktur.

³¹⁷ Araf, 3.

³¹⁸ Şura, 9.

Allah'ın yöneticiyi seçme hakkını kullarına bıraktığını dillendiren görüşün delillerini daha önce inceledik. Ancak İslam'da seçimi benimseyen tutarlı her hangi bir dile rastlamadık. Bu yüzden üçüncü görüşü yani Allah tarafından nass ile atamayı benimsememizden başka bir yolumuz yoktur.

İmamın, Allah Teâlâ tarafından atanacağını açıkça belirten ayetlerden bazı örnekler zikrettik. Hakeza İbrahim'in imameti, Davud'un hilafeti, Tâlût'un padişahlığı ve Resûlü Ekrem'in velayeti örneklerinde görüldüğü gibi Allah'ın kendi kulları içinde istediğini imam, halife ve padişah olarak seçebileceğini dillendiren ayetler naklettik.

Nass teorisini benimsemek –üçüncü yol– Gadir-i Hum hadisinde olduğu gibi özel bir nassın olmasının gerektiği anlamında değildir. Nass, gaybet döneminde fakihinin velayetini dillendiren nassta olduğu gibi genel de olabilir. Şimdi özel ve genel nassı ele alacağız.

İmamet Meselesinde Üç Yöntem:

İslamî düşünce tarihini dakik bir şekilde mütalaa ettiğimiz zaman imamet meselesi hakkında üç farklı yöntemin olduğunu görürüz. Bu üç görüş; “Haricilerin teorisi”, “Seçim teorisi” ve “Nass teorisi”nden ibarettir.

Haricilerin Teorisi:

Hariciler Allah'ın insan üzerindeki hâkimiyetine inanıyor ve Resûlü Ekrem'den sonra insanın insan üzerinde velayet ve hâkimiyeti olmadığını düşünüyorlardı.

İbn Ebî'l Hadid bu hususta şöyle demektedir:

Denildiğine göre: Hariciler ilk başlarda bu görüşü benimsiyor ve imama hiçbir şekilde ihtiyacın olmadığı söylüyorlarmış. Ancak daha sonra bu görüşten vazgeçtiler.³¹⁹

Haricilerin Siffin'de hakem olayından sonra şiarları “*Hüküm ancak Allah'ındır!*” oldu. İmam Ali (a.s.) bunlara cevap olarak şöyle buyurdu:

Doğru bir söz; fakat onunla bâtil murat edilmede. Evet, gerçekten de hüküm ancak Allah'ın; ama bunlar, emri ancak Allah verir diyorlar; oysaki insanlara iyi yahut kötü, mutlaka bir emir sâhibi gerekir. İnanan, onun buyruğu altında işe koyulur; kâfir, onun sâyesinde faydalar bulur; Allah, takdir ettiği zamânı onunla yürütür. Mallar, ganimetler, o yüzden toplanır; yollar, o yüzden emin olur; zayıfın hakkı, kuvvetliden onunla alınır da iyi kişi huzura erer; kötüden zarar görmez.³²⁰

Haricilerden biri camiye girdi ve bir grup insanın İmam Ali'nin (a.s.) etrafında toplandığını gördü: “Müşrikler istemese de hüküm ancak Allah'ındır!” diye feryat etti.

Halk kendisine döndü. Bu defa da “Helak olmuşlar istemese de hüküm ancak Allah'ındır!” dedi. İmam Ali (a.s.) ona doğru dönüp başını yukarı kaldırdı. Bu defa: “Ebul Hasan (İmam Ali) istemese de hüküm ancak Allah'ındır!” dedi. İmam Ali: “Ebul Hasan hükmün ancak Allah'ın olmasını istemiyor değil!” dedi ve ardından: “Ben sizin hakkınızda Allah'ın hükmünü bekliyorum.” diye buyurdu. Halk İmam Ali'ye (a.s.): “Ya

³¹⁹ İbn Ebî'l Hadid, *Şerh-i Nehcül Belağa*, Tahkik: Muhammed Ebulfazl İbrahim, c. 2, s. 308.

³²⁰ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe, 40.

Emir'el Müminin! Neden onlara karşı zora başvurmuyor ve onları ortadan kaldırmıyorsun?” dedi. İmam Ali: “Onlar kıyamet gününe kadar ortadan kalkmayacaktır. Onlar erkeklerin bellerinde ve kadınların rahimlerindedirler” diye cevap verdi.³²¹

Bu, Allah Teâlâ'nın devleti yönetmesi için bir kişiye izin vermesini kabul etmeyen ve hâkim olan bütün Müslümanların Allah'ın izni olmadan bu makama geldiklerine inanan aşırıya kaçmış bir teoridir. Keza bütün hakimlerin meşruiyetini inkâr eden bir nazariyedir. Bu teorinin sonucunu benimsediğimiz zaman şunları söylememiz gerekir: Resûlü Ekrem'den sonra, İslam toplumunda hiçbir zaman ilahî hâkimiyet tahakkuk bulmaz. Bu, çok ilginç ve birinci teorisinin karşısında yer alan bir teoridir.

Bu teori, taraftarlarını Müslümanlar arasında İslam devleti kurma zorunluluğunu inkâr etmeye götürür. Aslında bunu kendileri de itiraf etmişlerdir.³²²

Seçim Teorisi:

Seçim teorisine inanan insanlar imametin; şura ehlinin seçimi ile tahakkuk bulacağına ve bunun Allah'ın izni ile gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Keza seçim ile Allah'ın izninin ayan olduğunu ve halkın seçiminin imametin meşruiyet kaynağı olduğunu söylemektedirler.

Bu teoriye inanan insanlar hilafetin kendisi ile tahakkuk bulduğu şura ehlinin sayısı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir.

³²¹ *Şerh-i Nehcül Belağa*, İbn Ebi'l Hadid, Tahkik: Muhammed Ebulfazl İbrahim, c. 2, s. 311.

³²² *Şerh-il Muteesil*, c. 2, s. 273; Kadı Abdurrahman el-İcî el-Şafî, *Şerh-ul Mevakıf*, el-Saadet yayınları, m. 1907, s. 729.

Bazıları beş kişinin biati ile yetinmiştir. Bazıları üç kişi, bir grup da imamet için bir kişinin biatinin yeterli olacağını dile getirmişlerdir.

Bu ekolün taraftarlarından bir grup, imamet akdinin kılcı zoruyla ve seçime gerek olmadan tahakkuk bulacağını inanmaktadır.

Ebul Hasan Maverdî (h. 450) şöyle demektedir:

“İmamet; şura ehlinin seçimi ve önceki imamın ataması olmak üzere iki şekilde tahakkuk bulur.”

Âlimler imametın, seçimleri ile tahakkuk bulan şura ehlinin sayısı hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları, halkın razısı ve teslimiyeti için ülkedeki bütün şura ehli insanların aday şahsa biat etmelerini imametın şartı bilmişlerdir. Bir grup da şurada bulunan beş kişinin biati veya bunlardan dört kişinin kendi aralarında bir kişiye biat etmesiyle imametın tahakkuk bulacağını söylemişlerdir. Bu grupta yer alan insanlar görüşlerini iki delile dayandırmışlardır.

1- Ebubekir beş kişinin biati ile halife oldu. Buna müteakip halk da Ebubekir'e biat etti.

2- Ömer, halifeyi seçmek için altı kişiden oluşan bir şura oluşturdu ve bunlarda beş kişinin razı olacağı bir kişinin seçilmesini istedi.

Bu, birçok fakih ve mütekellimin dile getirdiği bir görüştür. Kûfeli âlimlerden birçok âlim de şunları söylemiştir:

İmamet üç kişiden oluşan bir gruptan iki kişinin bir kişiye biat etmesi ile tahakkuk bulur. Başka bir grup da şunları söylemiştir: “İmamet bir kişinin biati ile sabit olur. Zira Peygamberin (s.a.a.) amcası Abbas kendi yeğeni olan İmam Ali'ye (a.s.):

'Ellerini uzat sana biat edeyim. İnsanlar; 'Allah Resûlü'nün amcası, amcasının oğluna biat etti' diyecekler, böylece senin hakkında iki kişi bile ihtilafa düşmeyecek.' dedi. Buna ilave olarak bir kişinin biati bir hüküm sayılmaktadır."³²³

Ebû Ya'la el-Ferra şöyle demektedir:

Ahmed b. Hanbel'den imametin güç ve zorla sabit olacağı bu yüzden biate ihtiyaç olmadığı rivayet edilmiştir. Nakledilen rivayette Abdus b. Malik Attar şöyle demiştir:

'Kim kılıç zoruyla halka galip gelir ve onların halifesi olursa kendisine Emir'el Müminin denilir. Allah ve kıyamet gününe iman edenlerin, ister iyi isterse kötü bir insan olsun o şahsı imam bilmeden gündüzü geceye kavuşturmaları caiz değildir.'

Ahmed b. Hanbel, İbn'ül Haris'in rivayetine binaen şöyle demektedir:

'Hâkim olan imama karşı ayaklanıp saltanatı talep eden kimseler ile hâkim arasındaki mücadelede galip gelenlerin cuma namazını ikame etmesi gerekir.'

Ahmed b Hanbel'in bunları dile getirmesinin sebebi şudur: İbn Ömer, Harre Olayı'nda Medinelilerle birlikte namaz kıldı ve 'Biz galip olanlarla birlikteyiz' dedi.³²⁴

Yukarıda naklettiğimiz sözlerin; Allah ve Resûlü'nün açık nass ile açıkladıkları ve fıkıh kitaplarında adları zikredilen insanlarla hiçbir ilişkisi yoktur. Örneğin; Ebû Ya'la ve Maverdî'nin

³²³ Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, hadis 1386, s. 6-7.

³²⁴ İbnü'l-Ferra Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la el-Ferra, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, Endonezya, hadis 1386, s. 58.

kitaplarında dillendirdikleri beş kişi, üç kişi veya daha fazla ve daha az kişinin biati konusunda, hakeza kılıç zoruyla devleti ele geçirip halife olma hakkında Allah ve Resûlünden elimize açık veya buna yakın her hangi bir nass ulaşmamıştır. Dolayısıyla bu seçimi Allah'ın dinine nispet veremeyiz.

... قُلْ آَللهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

“...De ki: Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?”³²⁵

Velhasıl bu teori imamı seçme hakkını insanlara bırakmıştır. Halkın seçimini yeterli görmüş ve halkın seçtiği hâkimin velayetini meşru kabul etmiştir. Başka bir ifadeyle Müslümanların seçimini velayet ve hâkimiyet kaynağı bilmiştir. Bu teorinin demokrasi ile olan ilişkisi açıktır ve birçok meşhur Müslüman mütekellim ve fakih bu teoriyi ortaya atıp savunmuştur.

Biz fikhî ve kelimî araştırmalarda bu teori için dakik ilmî bir araştırma ile karşılaşamadığımızdan söz konusu teorinin menşesine de ulaşamamaktayız. Beyanlarını naklettığımız bazı fakihlerin, imamın halk tarafından seçilmesi hususunda ... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ... “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de...”³²⁶ ayetine tevessül ettiklerini görmekteyiz. Buna ilave olarak Müslüman halklar için imamın atanmasının farz olmasından Allah'ın Müslümanlara kendi imamlarını seçme hakkını verdiği ve bununla seçime meşruiyet kazandırdığı anlamını çıkarmışlardır.

³²⁵ Yunus, 59.

³²⁶ Nisa, 59.

Nitekim yukarıdaki ayete binaen velayetin kaynağı her ne olursa olsun imama itaatın farz olduğunu ve velayetinin meşru olduğunu dillendirmişlerdir.

Bu iki meseleyi, meselenin her birinin diğeri ile olan farkını açıklayarak inceleyeceğiz.

a- Hüküm Öznesini Belirlemez: İmamın atanması meselesinde hatanın kaynağı hüküm ve öznenin birbirine karışması olabilir. Başka bir ifade ile imamın atanmasının farz olması hükmü ile imamete layık şahsın belirlenmesi öznesi birbirine karışmış olabilir.

İmamın atanmasının halkın uhdesinde olması, zihnimizde, imamete layık ferdin belirlenmesi meselesinin de halkın uhdesinde olduğu düşüncesini oluşturabilir.

Hüküm ve özne arasındaki fark aşıkardır. Allah Teâlâ imamın atanması ve bu şahsın hakimiyete gelmesi meselesini Müslümanlara farz kılmıştır. Ancak öznenin tanı ve teşhisi sadece ve sadece Allah Teâlâ'ya aittir.

El-Ahkam el-Sultaniye adlı eserde fakihlerin beyanlarını mütalaa edenler bu hatayı hemen göreceklerdir. Fakihler bu konuya eğildikleri zaman imamın atanmasının farz olmasının fikhî boyutlarıyla ilgilenip konuyu ispatlamak için güçlü deliller öne sürerler. Bu doğrudur; fakat bunun kendisi, Müslüman halkların imamı seçme hakkına sahip olduğu tezini ispatlamaz. Zira atamanın farz olmasının ispatı, halkın imamı seçme hakkına sahip olduğu anlamına gelmez.

Bu, problemleri kimse için kapalı olmayan bir içtihatır. Zira imamın atanmasının farz olmasının delilleri yani icma, aklın hükmü, hak ve adaleti sağlama, toplumsal yaşamın gereksinimlerini hazırlama ve ilahî hükümlerin icrası, İslam

devletini kurma ve Allah'ın seçtiği imamın kudrete ulaşmasını sağlamayı gerektirir. Hükümün özneyi belirlemediği açıktır ve imamın atanmasının farz olması halkın istediği kişiyi imamet makamına ataması anlamına gelmemektedir. Zira genel bir şekilde farz hükmü Allah Teâlâ'nın imamet için belirlediği şartları bir tarafa bırakmak ve görmemezlikten gelmek değildir.

Aynı şekilde bu ölçüt göz önünde bulundurulduğunda Müslümanlar için imamın atanmasının farz olması Allah'ın imamı seçme hakkını halka vermesi ve halkın Allah'ın izni olmadan istediğini bu makama seçmesi anlamında değildir.³²⁷

Fakihin sahip olduğu velayet Allah'tandır ve bu velayetin kaynağı Allah'ın kulları üzerindeki velayetidir. Allah'ın izin vermediği hiçbir velayet meşru velayet değildir. Hz. İbrahim Allah'tan kendisinden sonra velayetin zürriyeti ile devam etmesini istediğinde Allah Teâlâ cevap olarak şöyle demektedir:

³²⁷ Usul ilminde uzman âlimler şunları söylemektedirler: "Hüküm özneyi belirlemez. Bu çok açıktır. Zira biz eğer birilerinden taşıma aracı için bir şoför seçmesini istersek bu, ona istediği kişiye şoförlük yapma yeterliliği verme hakkını verdiğimiz anlamında değildir. Aynı şekilde eğer bir hastanenin müdüründen hastane için birkaç doktor seçmesini söylersek ona halka tıp diploması verme iznini verdiğimiz anlamına gelmemektedir. Belki Sağlık Bakanlığının yeterliliğini onayladığı insanlar arasında hastane için çalışacak insanları bulmasını veya bunlar arasında bazılarını seçmesini istediğimiz anlamındadır. İmamet meselesi de bunun gibidir. Zira imamın atanmasının farz olması İslam devleti kurma ve Allah'ın atadığı imamın hakimiyete ulaşmasını sağlamaktır. Tabi ki bu, Allah'ın izni olmadan velayet ve hakimiyetin halka verildiği anlamında değildir.

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

“Bir zaman Rabbi İbrahim’i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: ‘Ben seni insanlara önder yapacağım.’ İbrahim de: ‘Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)’ demişti. Bunun üzerine Rabbi: ‘Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz’ demişti.”³²⁸

Dolayısıyla Allah Teâlâ, özel veya genel bir şekilde bir şahsa imamet izni verdiği zaman halkın onu hâkimiyete ulaştırmak için kendisine biat ve itaat etmesi farzdır. Şer’i deliller imamın atanması hususunda imamın seçimini Allah ve Resûlü tarafından Müslümanlara bırakılmadığını göstermektedir.

b- Umum Misdaklarını Belirlemez: İmamet meselesinde Ehli Sünnet fakihlerinin hatalarının başka kaynakları da vardır. Zira bu insanlardan bazılarının, Allah’ın özel ve genel izni olmadan halka hükmeden hakimlerin velayetlerine meşruiyet kazandırmak için girdikleri çabalar bunu göstermektedir. Bunlar ... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ... “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulü’l emre (idarecilere) de...”³²⁹ ayetine tevessül etmişlerdir. Zira onların beyanlarına göre bu ayet genel bir şekilde bu hâkimlerin velayetlerine şer’i açıdan resmiyet kazandırmıştır. İlginç olan, bazı çağdaş fakihlerin İslam ülkelerindeki sultanlara, hâkimlere ve valilere meşruiyet kazandırmak için bu ayete tevessül etmeleridir.

³²⁸ Bakara, 124.

³²⁹ Nisa, 59.

Bu ayet sadece Allah, Resülü ve Müslümanları yöneten emirlerin verdiği hükümlerin bağlayıcı olduğunu dile getirmektedir. Yoksa hâkimin mısdaqlarını ve hâkimin atanmasının şer'i yolunu belirlememektedir. Ayette, hâkime itaatın farz olmasından başka herhangi bir şey yoktur. Hâkimin atanması, hâkimin dış mısdaqlarının belirlenmesi ve Müslümanları yönetmesi için hâkimin atanmasında gereken yöntemler bu ayetin delalet dairesi dışındadır.

Hükümetlerinin meşruiyetini halkın seçiminden alan hâkimlerin velayetlerinin meşruiyetinin ispatı hususunda bu ayete tevessül etmek doğru olmadığı gibi bütün hâkimlere de itaat etmek caiz değildir. Aslında bu mesele fakihler arasındaki ihtilafı ve şüpheli meselelerden biridir. Nitekim usül ilmi uzmanları; “mısdaqları hususunda kuşkuda umuma tevessül etmek caiz değildir” demişlerdir.

Böylelikle bu ayetin, Müslümanlara hükmeden hâkim ve valilerin hâkimiyetlerinin meşruiyetine delalet etmediği anlaşılmıştır.

Kesin şer'i deliller yani özel bir nass veya bir şahsın ya da bir grubun genel velayeti ispatlandığı zaman ... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ... “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de...”³³⁰ ayetinin gereksinimi olarak itaati bütün Müslümanlara farzdır.

Ancak bir hâkimin velayetinden kuşku duyduğumuz zaman velayetin meşruiyetinin ispatı için hâkime itaat etmenin zorunluluğu konusunda genel bir şekilde itaate tevessül edemeyiz.

³³⁰ Nisa, 59.

c- Nass Teorisi: Bu teori, imamet meselesinde önceden anlatılan iki teori arasında yer alır. Söz konusu teori, imametın aynî ve dış gerçekliğini inkâr eden ve halk arasında bir kişinin imamet ve devlet işini uhdesine alması şeklindeecessüm bulan Haricilerin teorisi ile halkın seçimini velayetin meşruiyetine ölçü kabul eden seçim taraftarları ve fakihlerin teorisi gibi değildir.

Bu teorinin başlıca özellikleri şunlardır:

1- Allah Teâlâ'nın özel ve genel izni olmadan hiç kimsenin bir başkası üzerinde velayeti, imameti ve hâkimiyeti yoktur.

2- İslam devletinin bekası için ilahî ahkâmın icrası, Müslümanların emniyeti ve siyasî, iktisadî ve içtimai yaşamlarının zorunluluklarının yerine getirilmesi için çabalamak bütün Müslümanların üzerine farzdır.

3- Bu itaat kesinlikle, Allah Teâlâ'nın hâkimi seçme ve onu kudrete ulaştırma işini halka bıraktığı manasında değildir. İslam devletinin bekası ve imamı atamanın farz olmasının şu anlama geldiğini söyleyebiliriz: Allah Teâlâ'nın, velayet ve imametine özel veya genel bir şekilde izin verdiği kimseyi İslam camiasında halkın kendisini hâkimiyete ulaştırmasıdır.

Gaybet Döneminde Velayet:

Fakihin velayetinin delillerinin derki hususunda iki farklı eğilim vardır:

Birinci Eğilim: Fakihler bu delillerin, adalet ve yeterlilik gibi genel şartlara haiz ve fakih unvanına sahip kimsenin velayetine delalet ettiğini söylemektedirler. Fakihin velayetine

inanan Muhakkik Neraki, Muhakkik Naini gibi çağdaş fakih ve araştırmacılar bu görüşü benimsemişlerdir.

Bu görüşe göre; fakihin velayetinin tahakkuku hususunda hiçbir sorun yoktur ve her fakih bilfiil hâkimdir. Dolayısıyla fakihin hâkimiyeti bütün Müslümanlar için tahakkuk bulmuştur ve şer'i açıdan iyiliği emredip kötülükten sakındırabilir. Hakeza yargıda bulunabilir, vergi toplayabilir, vakıf işlerini uhdesine alabilir ve ilahî ahkâmı icra edebilir.

Ancak bu durumda, velayetin tahakkukundan daha önemli olan “çatışma” sorunuyla karşı karşıya kalabiliriz. Başka bir deyişle bir toplum içinde aynı anda birden fazla velayetin ortaya çıkması, bunlar arasında çatışmanın olmasına neden olmakla beraber her fakihin velayetinin umumî ve kapsayıcı olmasına da sebep olur. Çatışma sorununun çözmek için çatışma kaidesini yani öncelik ve birincilik kaidesini uygulamamız gerekir. Bu çözüm teoride çok sade görünmesine rağmen uygulama aşamasında birçok probleme neden olur.

Bize göre fakihin velayetini ispatlayan deliller teşri-i yöntem ve teşri-i asıldan kaynaklanan iki nedenden dolayı aynı anda fakihlerden her birinin velayetinin tahakkuk bulamayacağı belirtilir. Bu iki nedeni kısaca aşağıda açıklayacağız.

a- Allah Teâlâ, bu gibi konularda kanun koyarken rasyonel yöntemi benimsemiştir. Rasyonel yöntem, fakihin velayet makamına ulaşması için sahip olması gereken fakih olma şartıdır; yoksa velayetinin tahakkuk nedeni değildir. Bu, devlet ve velayet işlerinde istifade edilen rasyonel yöntemdir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan yüce kanun koyucunun kanunları koyarken bu yöntemi benimsediğini gördük. Bugün dünyada hiçbir halk, kurumlar hakkında örneğin

bütün petrol uzmanlarının petrol bakanı veya bütün doktorların sağlık bakanı olacaklarını kabul etmez. Bilakis petrol bakanının petrol uzmanı ve sağlık bakanının da doktor olması gerektiğini dillendirirler. Bu da yaygın ve mantıklı bir yöntemdir.

Buna binaen fakihın velayetini dillendiren deliller fakih olmayı insanın velayeti için ehliyet şartı bilmektedir; velayetin tahakkuk nedeni değil. Başka bir deyişle her hâkim fakih olmalıdır ve her fakih hâkim olmamalıdır.

b- Teşri-i ilkeye gelince böyle bir kanun, velayet ve devlet hakkında ayrımı imkânsız olan olağandışı çatışmalara neden olur. Böylesi bir durumda toplumda hiçbir devlet ve nizam varlığını sürdüremez. Birçok hâkiminin olduğu ve her hâkimin emrinin uygulandığı ve her birinin farklı temayüllerle yönetmekle meşgul olduğu bir toplum dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Böylesi bir toplumda her hangi bir devlet ve düzenin payidar olması da imkânsızdır.

Âlimlerin çatışma sorunu için önerdikleri yollar devlette çatışma problemini çözemeyeceği gibi bütün yeryüzünü ve İslam toplumlarını yönetmek isteyen ilahî nizam ile uyum içinde de değildir. Dolayısıyla, İslamî kanunlarla tek bir İslamî toplum bina etmek ve halk tarafından bilinen yaygın yöntemlerle uyum içinde olmak için bu deliller, zahirleri olan –eğer delillerin zahirleri devletin tahakkuku olursa- devlet ve velayet anlamlarından uzaklaşır.

İkinci Eğilim: Bu, bizim öne süreceğimiz bir öneri ve eğilimdir. Bu eğilime göre; fakihın velayetini beyan eden deliller velayetin tahakkukunu dillendirmemektedir. Sadece kifayet ve ehliyet şartının fakihlik olduğuna delalet etmektedir. Gerçi bu eğilim fikhî açıdan bilinmeyen bir eğilimdir.

Bana göre fakihin velayetini dillendiren delillerin algısı için bu eğilim en sağlıklı eğilimdir.

Tabî fakihin velayetinin delillerinin bu şekilde algılanması bizi başka bir sorunla karşı karşıya getirir. Bu da velayetin tahakkuku sorunudur. Bu eğilimde dakik bir cevap bekleyen bir soruyla karşılaşırız. Soru şudur; Veliyyi Emr'in yöneteceği devlet nasıl tahakkuk bulacaktır? Bu soru dakik fikhî bir yola ihtiyaç duymaktadır. Biz biat meselesi bölümünde bu sorunun çözümü için gerekli açıklamaları yaptık.

İtaat

İtaatin Tanımı:

İtaat; velayet makamında olan birisinin bir şey istediği durumlarda, kişinin hiçbir zorlama olmadan kendi özgür iradesi ile bu isteğe tabi olması ve kabul etmesidir.

İtaat hakkındaki bu tanım karmaşık olmakla beraber, itaatteki ortak noktaları kapsamaktadır. Birkaç noktada itaatin tanımı hakkında ihtilaf vardır. Ancak bunlardan sadece iki tanesini kısaca açıklayacağız. Daha geniş bilgi isteyenler konuyu detaylı bir şekilde ele alan eserlere müracaat edebilirler.

Birinci Nokta: Acaba itaat sadece amelde hitaba tabi olmak ve bunu onaylamak mıdır? Yoksa hiçbir hitap olmadan velayet makamının kendisinden bu işi istediğini bilmesine neden olacak başka bir iradeyi de kapsar mı?

Bazı usul ilmi araştırmacıları itaatin başka birisinin istek ve iradesine tabi olmakla tahakkuk bulacağına inanmaktadırlar. Bu istek ve iradenin sözlü veya yazılı olmasına gerek yoktur. Velayet ve imaret makamında olan kimsenin şahsî talebi ve mükellefin de bunu bilmesi tahakkuku için yeterlidir.

Dolayısıyla mükellefin, kendisine itaatin farz olduğu kişiyi tanınması durumunda bu kişiden her hangi bir hitap olmazsa bile isteğine itaat etmesi farzdır.

Seyyid Murtaza bu hususta şöyle demektedir:

İtaat; bir fiil veya fiil hükmünde olan şeyi eyleme dökmekten ibarettir. Başka bir ifadeyle sığınma kastı gütmekten kendisinden üstün olan birisinin istek ve iradesini onaylamaktır.³³¹

Şeyh Murtaza Ensarî itaatin tanımında, hitabı bunun tahakkuk şartı bilmektedir. O, bu hususta şöyle demektedir:

İtaat ve günah; tafsili hitapları onaylamak veya buna muhalefet etmektir.³³²

İkinci Nokta: Acaba itaatte amele uygunluk ve irade ya da tafsili olmayan hitaba onay şart mıdır? Acaba bu, icmalî hitabı da kapsar mı? Eğer Allah Teâlâ'nın hükmü ve hitap iki şey arasında sanı nedeniye ve Allah Teâlâ'nın bu iki şeyden birini istediğini bilirsek acaba bu icmalî hitaba imtisal ve iki şey arasındaki sanı itaat midir? Yoksa başka bir şey midir?

Şeyh Murtaza Ensarî, bu şartı yani "tafsili hitabın onayı"nı itaatin tanımı konusu hakkındaki dört görüşü belirtirken zikretmiştir.³³³

Şeyh Murtaza Ensarî'ye göre günah; tafsili hitaba muhalefetten ibarettir. Önceden de belirttiğimiz gibi O bu hususta şunları söylemektedir:

³³¹ Seyyid Murteza, *Resail-u Şeyh Murtaza*, s. 275–276.

³³² Şeyh Murtaza Ensarî, *Ferâid'ül Usûl*, c. 4, s. 11.

³³³ A.g.e.

İtaat ve günah; tafsili hitapları onaylamak veya buna muhalefet etmektir.³³⁴

Muhakkik Naini, itaatte; Mevla'nın, mükellefi gönderme ihtimalinin olmadığı durumlarda, kesin ve tafsili hitabında mükellefin faaliyete geçmesi şartını getirmiştir.

Ayetullah Hoî, kendi üstadı olan Muhakkik Naini'nin bu sözlerini açıklarken şöyle demektedir:

Akıl, Mevla'nın göndermesi durumunda kulun bir fiilî gerçekleştirmek için faaliyete geçmesine hükmeder. Ancak gönderme ihtimali itaatin tahakkuk bulmasının şartı değildir.³³⁵

Ayetullah Hoî üstadı Muhakkik Naini'nin bu görüşünü eleştirmiş ve şunları söylemiştir:

Bu görüşün problemi şudur: İtaat burada Resûl'ün emrettiği şeyi kulun bütün şartlarıyla birlikte yerine getirmesinden ibaret değildir. Defalarca aklın hükmünün bunun idrakinden ibaret olduğunu söylemişim. Akıl itaat duygusunu derk ettiği gibi bunun eyleme dökülmesinin sevaba, terkinin de cezaya neden olacağını bilir.³³⁶

Her halükârda itaati meydana getiren unsurlar şunlardır:

- 1- Tabi olma ve onay
- 2- İrade veya bil-gayr hitap
- 3- Amel veya bunun teşbihi makamı

³³⁴ Şeyh Murtaza Ensarî, *Ferâid'ül Usûl*, c. 4, s. 11.

³³⁵ Ayetullah Seyyid Ebul Kasım Hoi, *Misbah'ül Usûl*, c. 2, s. 81.

³³⁶ A.g.e., s. 82.

- 4- Başkası velayet ve önderlik konumunda olduğu zaman
- 5- Hitabın bu makamdan olması
- 6- İcbar ve zorlama olmadan imtisal

İtaatin Temeli:

Eskiden beri itaatin meşruiyetinin ilmi menbası hakkında tartışma vardır. Bu tartışmayı ele alan ilim dalı “Siyasî Felsefe” veya “Siyaset Felsefesi”dir. Konu hakkında birçok ilmî nazariye mevcuttur ve siyaset felsefesi bu hususta ikna edici herhangi bir şey beyan etmemiştir. İtaat; insanın siyasî ve içtimaî hayatının zaruretlerindedir. İtaat olmadan beşerin siyasî ve içtimaî hayatı düzene giremez. Aynı şekilde itaat olmadan devlet ve siyasî nizam varlığını sürdüremez.

Siyaset biliminin itaat için kendisi hakkında münakaşa edilmeyecek ilmî bir beyanda bulunamaması şaşkınlık nedenidir. Birazdan itaat hakkında tek mantıklı yorumu yapan kitabın ilahî kitap olan Kur’an’ın olduğunu göreceğiz. Biz bu araştırmamızda itaatin ilmî temelleri hakkında münakaşa edecek ve bunu değerlendirecek değiliz. Bu konuyu “*el-Misak ve Sirri fi Rihab-il Kur’an*” adlı eserlerde geniş bir şekilde ele aldık. Burada sadece itaatin meşruiyetinin en önemli temellerini açıklayıp mülahazaları ve bunlar hakkındaki ilmî münakaşaların her birini ele alacağız.

a- Kudret İlkesi: İtaatin temellerden biri de “kudret ilkesi”dir. Bu ilke itaatin meşruiyetinin temelini kudret bilmektedir. Bu teori çok zayıf bir teori olduğundan incelememize ve bunu tahlil etmemize gerek yoktur. Ancak burada konu hakkında sadece Jean-Jacques Rousseau’nin “*Toplumsal*

Sözleşme” adlı eserinde dile getirdiği eleştirisini nakledeceğiz. O şöyle demektedir:

Kudret; fiziki bir güçtür. Ben kudretin ahlakî etkisinin (kanunî) olacağına inanmıyorum. İnsanlar zorunluluklardan dolayı kudrete teslim olurlar yoksa iradî istekten değil. Dolayısıyla bu teslimi görev ve mesuliyet bilemeyiz.

Eğer cidal babında, kudretin kendi sahibine üstünlük bağışladığını farz etsek bile bu faraziyenin sonucu ilginç ve hayret verici olmakla beraber hâkim kudrete karşı da başkaldırı nedendir. Eğer bu başkaldırıda, hâkim kudreti yenmeyi başarırsa kudret hâkim güçten kendisine geçecektir. Dolayısıyla hâkim güce karşı zafer kazanan her ayaklanma, eski düzenin hâkimiyet ve üstünlüğünü ortadan kaldırıp yeni haklar oluşturacaktır.

Hakkın kudrete tabi olduğunu kabul ettiğimiz zaman herkesin kudreti ele geçirme çabası içinde olacağı görülecektir. Kudretin zevaliyle ortadan kalkan bu hakkın ne biçim bir hak olduğunu ben bilmiyorum.³³⁷

b- Toplumsal Maslahat İlkesi: Bazı çağdaş siyasi düşünürler itaatin meşruiyetini “Toplumsal maslahat” ile açıklamaya çalışmışlardır. İngiliz düşünür Harold J. Lasky bunlardan biridir. Aşağıda, Arapçaya tercüme edilen Lasky’in *Siyaset İlmine Giriş* kitabından bir pasaj nakledeceğiz. O, konu hakkında şunları söylemektedir:

Devletin görevi insanların hayatını düzene koymaktır. Devlet görevlilerinin vazifeleri de halkın belli bir yolda ilerlemelerini sağlamaktır. Devletin bu husustaki girişimi bir kanunî

³³⁷ Jean-Jacques Rousseau, *Toplumsal Sözleşme*, Birinci Kitap, Üçüncü Bölüm.

gereksinimdir ve vatandaşların buna muhalefet etme hakları yoktur. Devletin bu kudreti neden vardır ve bunu hangi kaynaktan alır? Bu sorunun cevabı zordur. Ancak “maslahat”ın ilmî temellerine göre bunu açıklayabiliriz. Biz sadece devletin tahakkuku için çabaladığı hedeflerin meşruiyetini tevcih edebiliriz.

Devlet, vatandaşların kendisi için rekabet ettiği ve hakkında ihtilafa düştükleri maslahatlar mecmuasını esas alarak toplumu yönetir. Devletin meşruiyeti ve halkın itaati sadece aşamalı bir şekilde bu hedeflerin tahakkuku içindir.³³⁸

Bu çok ilginç bir yorumdur. Hiç kimse halkın “düzen” ve “itaat”e ihtiyacının olduğunu inkâr edemez. Lakin itaatın temelleri konusunda ihtilaf vardır. Bu mesele önceki meseleden farklıdır ve bunlardan birinin açılımı diğerinin açılımı manasında değildir. Birinci mesele, insanın itaat ve siyâsi düzene ihtiyacı ile ilgilidir. Hâlbuki ikinci mesele düzenin meşruiyeti ve itaati ile alakalıdır. Buna olan ihtiyaç, hâkim siyasi düzene itaat meşruiyetini kazandırmaz.

Doktora olan ihtiyaç, insanları tedavi etme sorumluluğunu üstlenen herkese tababet meşruiyeti vermez. Aynı şekilde üniversite araştırmalarına olan ihtiyaç üniversitelerin araştırma ve tahkik işini üstlenen kurumlarına meşruiyet bağışlamaz. Nitekim tedris işini üstlenen herkes üniversite hocalığı unvanını kazanma meşruiyetini elde edemez. Mevzu bahis ve tahkik konusu bu maslahatın şer’i kılıfıdır.

Lasky’in eseri ilmi değere sahip olmakla beraber “ihtiyaç” konusunu “meşruiyet” konusu ile karıştırması kitapta okuduğumuz hayret verici şeylerden biridir.

³³⁸ *Siyaset İlmine Giriş*, Birinci Bölüm, Üçüncü Fasl.

c- *Toplumsal Sözleşme*: Bilinen siyasî düzenlerden bugüne kadar itaatın meşruiyetinin tevcihinde beşerî aklı vahiyden uzaklaştıran en üstün şey kuşkusuz siyasette demokrasi mektebidir.

Bu teorinin hayata geçmesi için halkçı birçok devrimci hareket, ilmî çalışma ve siyasî hareketler gerekli çabayı göstermiş ve nihayetinde insanoglu kendi siyasi tarihinin sonunda bu teoriye ulaşmıştır.

Bu teoriye en son şeklini veren Fransalı Jean-Jacques Rousseau'dur. O "*Toplumsal Sözleşme*" adlı eserinde bu konuyu yeni şekliyle izah etmiştir. Bu eser Arapça ve Farsçaya tercüme edilmiştir.³³⁹ Bu yüzden Rousseu'nin, itaatın meşruiyetinin tevcihinde istifade ettiği ilmî temellerini bilme hususunda Fars ve Arap okuyucular için her hangi bir engel yoktur.

"*Toplumsal Sözleşme*" adlı kitapta bu teori kısaca şu şekilde izah edilmiştir:

1- Hiçbir insanın diğerinden üstünlüğü yoktur. Kudret, güçlü olan ferde zayıf üzerinde velayet hakkını vermez.

2- Halktan hiç kimsenin başkaları üzerinde velayet hakkı yoktur. Ancak karar alma ve yönetme yöntemiyle halk ile hâkimler arasında bir sözleşme olursa durum değişir. Demokratik düzenlerde sadece bu toplumsal sözleşme hâkimlere meşruiyet bağışlar.

3- Toplumsal sözleşme, tarafların anlaşmada uymaları gereken şartlara uydukları sürece geçerlidir.

4- Hiç kimse "*Toplumsal sözleşme*"nin halk arasında çıkan tarihî bir hadise olduğunu tasavvur etmemektedir. Halk bununla anayasaya göre ülkeyi yönetmesi için temsilcilerini

³³⁹ Söz konusu eserin Türkçe olarak da birçok baskısı yapılmıştır.

seçer. Seçim ve temsilcilere dayanan her düzende halk ile yöneticiler arasında çok düşük seviyelerde bu sözleşme olmuşsa da kesinlikle tarihte böyle bir olaya rastlamak mümkün değildir. Bu vesileyle halkın seçtiği temsilci hâkim heyeti icra ve karar almada “hiçbir insanın diğerine üstünlüğü yoktur” birinci ilkesine binaen halkı yönetir.

Yönetici zalim olmaya ve halkın maslahatlarını görmezlikten gelmeye başladığı andan itibaren velayetini elden verir. Dolayısıyla halkın irade ve maslahatlarından uzaklaşmaya başladığı zaman üçüncü ilkeye binaen meşruiyetinden mahrum olur.

Böylelikle devlet bütün halkın iradesinin temsilcisi unvanıyla büyük bir kudrete dönüşür. Devamlı bir şekilde halkın oylarına veya kamuoyuna müracaat edilerek kudret el değiştirir. Bu konular dakik ve geniş bir şekilde anayasada yer alır.

Bu, insanoğlunun kendi siyasi hayatında birçok zorluklara tahammül ettikten sonra ulaştığı son aklı kazanımıdır ki, biz kısaca burada bunu açıkladık.

Toplumsal Sözleşme Teorisinin Eleştirisi:

İngiliz düşünür Harold J. Lasky, “Siyaset İlmine Giriş” adlı eserinde şöyle demektedir:

Bu teori kendisini görmemezlikten gelemeyeceğimiz çok önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Biz bu teorinin sahiplerinin belirttikleri gibi asil ve açık bir toplumsal sözleşme ile karşılaşmadık.

2- Devlet bir defada kurulmamıştır, toplumsal olgular gibi aşamalı bir şekilde gelişmiştir.

3- Devlet işleri her zaman ülkedeki bütün vatandaşların rızası doğrultusunda ilerlemez. Sorun razı olmayan azınlıkların varlıkları değildir ki, bu razı olmayan azınlıkların mevcudiyeti için devletin meşruiyetini tevcih etmeye çalışalım. Belki gerçek sorun devletin işlevinde gizlidir. Devlet dairesi genişlediği zaman karmaşık hale gelir; şehir ve vatandaşların sınırlarından öteye gider. Böylesi bir durumda devlet işlerinin yönetimi ancak yönetici sınıfın iradesinin zuhuruyla mümkündür.

Bu teorinin sahipleri genellikle devlet ile olan ilişkide zımnî bir anlaşmadan ve vatandaşların zımnî rızasından söz etmektedirler. Lakin devletin meşruiyetinin tevcihinde toplumsal sözleşme vesilesiyle bu rızayet ve onaya itimat etmek gerçekten büyük bir sorundur. Sözleşme ve rızayet meselesi, devletin iradî ve bilinçli kabulü anlamında olan bilinç ve şuurdan kaynaklanır.

Devletin ve işlevinin özgür ve bilinçli kabulü anlamında olan toplumsal sözleşme teorisini esas alarak devletin meşruiyetini nasıl tevcih edebiliriz? Kuşkusuz devletin meşruiyetinin tevcihi hususunda toplumsal sözleşmeden daha sağlam bir ilkeye ihtiyacımız vardır.³⁴⁰

Harold J. Lasky, her ne kadar toplumsal sözleşme teorisini eleştirmişse de bu eleştiriye dayanak olacak herhangi bir teori önermemiştir. Harold J. Lasky'nin devletin meşruiyetinin izahında toplumsal sözleşme teorisine göre çok zayıf olan "maslahat teorisine" bağlı olduğunu gördük. Daha önceden maslahat teorisini eleştirdiğimiz için tekrar bu konuya dönmeyeceğiz.

³⁴⁰ *Siyaset İlimine Giriş*, Birinci Bölüm, Üçüncü Fasl.

Demokrasi Öğretisi Hakkında İki Önemli Eleştiri:

el-Misaka adlı eserde demokrasi hakkında iki önemli eleştiri vardır. Burada bu iki eleştiriye nakledeceğiz.

1- Demokrasinin Maddi Özelliği: Konu hakkındaki ilk eleştiri demokrasinin mihveri olan “halkın yönetimi” hakkındadır. Kesinlikle demokrasi “siyasî istibdat” ve “diktatörlük” karşısında yer alan “halkın yönetimi” ilkesini temel olarak benimsemiş ve toplumsal sözleşme teorisini yönetimin halktan devlete intikali olarak gündeme getirmiştir.

Burada tamamen “halkın yönetimi” ilkesini esas alarak sorumluluğu dile getireceğiz. Başka bir ifade ile sorumluluğun yönetme ve velayeti kendisinden aldığı kaynak hakkındadır.

Bu ilke ancak Allah Teâlâ’yı, insanların ve âlemlerin Rabbi ve mâliki olarak kabul etmememiz durumunda doğru olabilir. Böylelikle insan kendi velisi ve her şeyin sorumlusu olur. Hayatını istediği gibi düzene koyma hakkına sahip olur ve hakimiyeti istediği kişiye devredebilir ya da bunu toplumsal sözleşme vesilesiyle hayata geçirebilir.

Ancak, Allah’a iman edenler hakkında bu hâkimiyeti nasıl yorumlayabiliriz? Müminlere göre Allah Teâlâ insanın ve varlık âleminin gerçek Mâliki, Rabbi ve Müdebbiridir. Ha-keza tabiatı, insanları ve dünyayı yönetme işini uhdesine almıştır. Dolayısıyla hâkimiyetin, malikiyet ve rububiyetten ayrılması mümkün değildir. Zorunlu bir şekilde velayet ve hâkimiyet, rububiyet ve malikiyetin peşisıra hareket etmesi gerekir. “Kur’an’da misak” teorisini açıklarken buna değineceğiz.

Bu tasavvura göre; insan nasıl kendisini yönetebilir?

Bu esasa binaen biz toplumsal sözleşme teorisinde dillendirilen başkasının insan üzerindeki hâkimiyetini reddetmekle beraber insanın kendisi üzerindeki hâkimiyetini de reddetmekteyiz. Zira bu Allah Teâlâ'nın mülkünün içine girmektir ve insanın kendisi üzerinde hiçbir malikiyeti yoktur.

Her ne kadar demokrasi Allah'a iman eden Hıristiyan Batı'da, varlık âlemine ayak bastıysa da zâtı itibariyle ilhada dayanan ve Allah'ın varlığını ve bütün varlık âleminin O'nun mülkü olduğunu inkâr eden maddî bir teoridir.

Dolayısıyla demokrasi dinden uzak ilhadî bir teori olduğundan, hangi yönelime sahip olursa olsun Allah'a iman eden hiçbir müminin gözüyle yorumlanamaz ve tevcih edilemez.

Bu eleştirinin toplumsal sözleşme teorisine şamil olduğu gibi misak teorisine - ki biz buna inanıyoruz- de şamil olacağı şüphesi okuyucuların zihninde yer edinebilir. Zira her iki teorinin de dayanağı insanın kendisi üzerindeki velayetidir. Bu iki teorinin tek farkı birincisinin işleri seçilmiş hükümete diğerinin de Allah'a, Peygamberine ve İlahî Velilere havale etmesidir.

Dolayısıyla “insanın kendisi üzerindeki velayeti” her iki teorinin de esas ilkesidir. Sadece misak teorisinde, insan bu hakkı Allah'a ve toplumsal sözleşme teorisinde de bu hakkı devlete vermiştir.

Okuyucularımızın zihinlerinde böylesi bir şüphenin yer edinmemesi için şunları söylememiz yerinde olacaktır. Misak teorisi “insanın kendisi üzerindeki velayeti” ilkesine dayanmadığı gibi insan kendi mülkünden de Allah'a hiçbir şey vermemektedir. Belki bu teoriye göre insan Allah Teâlâ'nın

Rububiyetini ikrar eder. İnsanı itaate sevk eden ve işleri Allah'a havale etmesine neden olan bu ikrar, insan aklının ve fitratının hâsılıdır.

Burada insanın inkâr edemeyeceği akıl ve fitrat yoluyla oluşan nazari bir ikrar söz konusudur. Bu nazari ikrar, Allah Teâlâ ve O'nun kendisine itaat etmeyi emrettiği kimselerin yanında teslim ve amelî itaat ile yer almayı gerektirir. İnsanın bundan kaçışı yoktur.

Bu konu "insanın kendisi üzerindeki velayeti" ilkesini savunan demokrasi teorisi ile tamamen farklılık arz eder.

2- Toplumsal Sözleşme Teorisi Hakkındaki Eleştiriler: Konu hakkındaki ikinci eleştiri toplumsal sözleşme teorisinin, devletin meşruiyetinin yorumunda tenkit ettiği, vatandaşların hükümetin kurulması ve bunun işlerine olan rızayet ve onayları ile ilgilidir. Acaba hükümetin kurulmasında bütün vatandaşların onay ve rızayetlerinin alınması mümkün müdür? Acaba bütün vatandaşlarının onay ve rızayetini alabilecek bir devlet veya hükümet var mıdır? Bu soruya şöyle cevap vermemiz gerekir: Vatandaşların seçimlere katılımı, ekseriyetin oylarının onayı ve seçim sonuçlarının vatandaşların ekseriyetinin oylarına göre olduğunu kabul etmeleri anlamındadır. Ancak vatandaşları şartsız ve koşulsuz seçim sonuçlarına razı olmalarına sebep olan şey nedir?

Devletin meşruiyetinin halkın onayına bağlı olduğu güne kadar vatandaşlar kendi istekleri doğrultusunda devlet ve hükümetin kurulmasını onaylayabilir. Hakeza devletin bu istek ve hedeflere bağlı kalması şartını dile getirebilir. Elbette hiç kimse vatandaşların bu haklarını ellerinden alamaz. Ekseriyetin oylarına rağmen vatandaşların istemediği şekilde devlet veya hükümetin kurulması veya vatandaşların istek

ve hedeflerinin tahakkuk bulmaması durumunda vatandaşlar işin başında ilan ettiği şartlara binaen rızayet ve onaylarını geri alabilir.

Fakat böylesi bir durumda demokrasi; muhalif azınlığın onayını görmezlikten gelip ekseriyetin onayı ile yetinmekten ve güç kullanmaktan başka ne yapabilir? Ekseriyetin onayına itimat ve böylesi bir tasarrufun gereksiniminin zorunluluğu, muhalif azınlığı itaat etmeye zorlamaya ve onların rızayetlerini görmezlikten gelmeye neden olabilir. Lakin bizim kabul ettiğimiz ve reddetmediğimiz zorunluluk, modern demokrasinin üzerine bina edildiği “Toplumsal Sözleşme” teorisinin tamamen ortadan kalkmasına sebep olacağı gibi bu teorinin devletin meşruiyetinin tevcihi için lazım olan salahiyetini de yitirmesine neden olacaktır.

Acaba kim, bütün halkın toplumsal sözleşmede yer almasını ve seçimlere katılmasını garanti edebilir? Eğer halktan bir grup toplumsal sözleşmede yer almaktan ve seçimlere katılmaktan kaçınırsa, kim onların bu sözleşmede yer almalarını ve seçimlere katılmalarını sağlayabilir? Acaba onların bu katılımını zaruri kılacak herhangi bir yol var mıdır?

Halktan birilerinin seçime katılmamaları ve bundan kaçınmaları durumunda hükümetin kurulmasında hiçbir katkısı olamaz. Ve bu hükümetin iş başına gelmesine razı olmadığını ilan eden grubu güç kullanarak devlete itaate zorlamaktan başka bir yol var mıdır? Kesinlikle her toplumda bu gibi olaylar vardır. Bütün halkın kayıtsız şartsız bir hükümetin kurulmasını onaylaması ve sonucu çoğunluğun zaferi olduğunu bildiği seçimlere ve toplumsal sözleşmeye katılması imkânsızdır. Böylesi bir düşünce realiteden uzak ve hayalden öte bir şey değildir.

Her sistemde, inkâr edilmesi mümkün olmayan başka bir hakikat daha vardır. Bu hakikat de şudur: Seçimler zamanında kanunî yaşına girmediği için oy kullanmayan ve toplumsal sözleşmeye iştirak etmeyen; fakat hükümetin iş başına gelmesinin ardından kanunî yaşına giren ve bu hükümeti onaylayan hiçbir fiili olmamasına rağmen işbaşındaki hükümete itaat etmek zorunda olan kimselerin durumudur.

Bu inkâr edilemeyecek bir hakikattir. Bu grupta yer alan insanlar her toplumun büyük bir kesimini içine almaktadır. Demokrasi, bu insanları onayları olmadan devlete itaat etmeye zorlamaktan, rızayetlerini hiçe saymaktan ve olmuş bir işi benimsetmeye çalışmaktan başka ne yapabilir?

Bir daha söylüyoruz; bunun bir zorunluluk olduğu ve demokrasinin mecburiyetten bu yola tevessül ettiği hususunda münakaşamız yoktur. Ancak şunu sormak istiyoruz: Bu zorunluluklar olduğu zaman “toplumsal sözleşme” teorisinden geriye ne baki kalır? Bu büyük sorunlardan dolayı toplumun ekseriyetinin onay ve rızayetine sığınan demokrasinin toplumsal sözleşme teorisine itimat etmek nasıl mümkün olabilir?

Belki, Jean-Jacques Rousseau toplumsal sözleşme teorisinin önünde bu engelleri biliyordu. Bu yüzden “*Toplumsal Sözleşme*” adlı kitabında bu sorunları çözmeye çalıştı; fakat bunu başaramadı.

Jean-Jacques Rousseau şöyle demektedir:

Toplumsal Sözleşme anlaşması yapıldığında muhaliflerin olması durumunda onların muhalefeti sözleşmeyi bâtil kılamaz. Bu muhalefet sözleşmenin içine giremeyen sadece salt bir değişimdir. Vatandaşlar arasındaki muhalifler yabancılar gibidir

ve hükümet kurulduğunda bunların bu devlet içindeki ikametleri, onaylarının nişanesidir. Zira bir bölgede sakin olmak o bölgenin devletini kabul etmek anlamındadır.³⁴¹

Bu cevap teorinin kendisinden daha zayıftır. Halkı devlete itaat ve ülkeyi terk etmeye sevk eden nedir? Eğer insanların birbirlerinden üstün olmadıklarına inanacak olursak –ki biz böyle olduğuna inanıyoruz- bir devlet kendi vatandaşlarını nasıl itaat veya hicret etmeye zorlayabilir? Acaba dikta rejimler baskıdan başka bir şey mi yapıyorlar?

Bu rejimler de vatandaşlarını bundan fazla bir şeye mecbur kılmamaktadır. Yani kendi vatandaşlarından ya doğdukları vatanlarını terk etmelerini veya istemeden de olsa var olan rejime itaat etmelerini istemektedirler. Dikta rejimlerinde baskının fazla olması ve demokratik ülkelerde bunun az olması bu hakikatten hiçbir şeyi değiştirmez. Hatta “Ekersiyetin Devleti” kanununa sığınmak bile bu durumda sorunun çözümüne yardımcı olmaz. Zira bu toplumsal sözleşmede yer almayan kimseler ilk günden itibaren buna iştirak etmedikleri için buna inanan kimselerin kendilerini uymak zorunda hissettikleri şeylere uymaya zorlayamayız.

Demokrasinin yine bu sorunun devamında girift olduğu başka bir sorun da şudur: Devlet sadece seçime katılan nesil ile sınırlı değildir. Belki devlet, seçimler zamanında kanunu yaşına ulaşmamış ve seçilmiş hükümeti derk etmeyen veya daha sonra gelecek olan nesilleri de kapsar.

Devlet bir bölgede yer alan maden ve doğal kaynakları sadece hazır olan neslin hakkıymış gibi bir anlayışla istihraç

³⁴¹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplumsal Sözleşme*, s. 73.

edemez. Yaptığı tasarruflarda daima gelecek nesilleri de göz önünde bulundurmak zorundadır. Hakeza, devlet hazır olan ve toplumsal sözleşmeye müşareket eden neslin maslahatları doğrultusunda gelecek nesillerin maslahatlarını görmezlikten gelme hakkına sahip değildir.

Bazen bir devlet savaşma kararı alır ve savaş harcamalarını gelecek nesillere tahmil eder. Zira giderlerini karşılayabilmek için borç alır ve sonraki nesilleri bu borçları ödemeye mecbur bırakır. Bunun gibi tasarruflar çok fazladır.

Dolayısıyla milletvekillerinin ülke ve sonraki nesillerin maslahatlarına zarar vermemeleri için bazı kanunların koyulması gerekir. Modern devlet bu meseleye teveccüh etmiş gelecek nesillerin maslahatlarını korumak amacıyla gerekli bazı kanunları tedvin etmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Seçmen yaşını sınırlandırılması, itiraz etme hakkı, yargı organının yürütme organı için belirttiği yönetmenlikler, yargı organının yargılarını denetlemek için millet meclisinin yanında halkın doğrudan seçmediği senatörler meclisinin kurulması ve yaşayan neslin ve milletvekillerinin salahiyyet ve sınırlarını mahdut kılan diğer kanunlar.

Bütün bu meseleler “Toplumsal Sözleşme” teorisinin önündeki engeller ve soru işaretleridir. Eğer, Jean-Jacques Rousseau’nun dediği şekilde –tabii Rousseau şahsen yeni devletin uygulamalarından dolayı çıkacak sorunlara teveccüh etmemektedir- yaşayan neslin rızayet ve onayı doğrultusunda bir devlet kurulacak olursa sonraki nesiller birçok haklarından mahrum kalacak ve birçok sorumluluğun altına girmiş olacaktır. Zira sonraki nesil daha önceden onayını belirtmemesine rağmen rızayetleri olmadan sahip oldukları hakları hususunda devlet tasarrufta

bulunur. Bu açıkça “Toplumsal Sözleşme” teorisinden kaçış ve hak ihlalidir.

Eğer modern demokraside yeni değişimlerden dolayı zorunlu olarak bir devlet kurulacak olursa vatandaşlar önceden bunun hakkında herhangi bir karar almamış olmasına rağmen kanun ve yasalardan dolayı toplumsal sözleşmeye iştirak etmiş olacaklardır. Bu kanun ve yasalar devlet ve anayasanın hâkimiyetini peşisıra getirecektir. Bu da toplumsal sözleşmeye katılmadan ve onayını belirtmeden önce halkın kendisini sınırlandıracaktır.

Vatandaşların oyları alınmadan kendilerine tahmil edilen bu kanun ve hâkimiyet meşruiyetini nereden alır?

Eğer devletin meşruiyeti milletin onay ve rızasından kaynaklanıyorsa devlet halkın oylarını almadan ve seçime katılmadan önce seçim için koymuş olduğu kanun ve yasaların meşruiyetini nereden alır sorusunu sormamız gerekir. Ancak bunu “Toplumsal Maslahat” veya “Toplumsal Yaşamın Zorunlulukları” ile açıklayabiliriz. Bu yorum her ne kadar doğru olsa da “Toplumsal Sözleşme” teorisini temelden yıpratır. Dolayısıyla önceden de söylediğimiz gibi demokrasi teorisinde devlet hâkimiyetinin meşruiyeti hakkındaki soru cevabını bulamaz. Hakeza bu itaat ve velayet –ki her ikisi de maslahatın gereksinimlerinden- hakkındaki soru da cevapsız kalır. Zira –önceden de belirttiğimiz gibi- ihtiyaç ve maslahat bir şeydir meşruiyet ise başka bir şeydir.

Elde etmek istediğimiz netice şudur: İtaat ve hâkimiyet, insan hayatındaki iki zorunluluktur ve bu olmadan insan hayatı düzene giremez.

Siyaset felsefesi uzmanları geniş ilmî araştırmaları yapmalarına rağmen, bugüne kadar itaatın meşruiyetinin ilmî temelleri hakkında ilmî problemlerden irak, herhangi bir teori öne sürememişlerdir. Bizim problemlerden kastımız, hiçbir ilmî teorinin masun olmadığı ilmî problemler değildir. Belki kastımız; olması durumunda teorinin ispatlanamayacağı açık ve bariz problemlerdir.

Şimdi Kur'an'ın, itaatın temel ilkesi olmasını kararlaştırdığı "misak" kaidesini inceleyeceğiz.

Misak Teorisi:

Bu kaidenin temel esası Allah Teâlâ'nın, Araf Sûresi'nde buyurduğu şu ayetidir.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى
 أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا
 عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

"*Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. Onlar da: 'Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)' demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindir.*"³⁴²

El-Misak adlı eserimizde bu konu hakkında detaylı açıklamalarda bulunduk. Burada müfessirlerin bu ayetin tefsiri hakkındaki görüşlerini belirttikten sonra kendi görüşümüzü dillendireceğiz. Bu mübarek ayetin dile getirdiği misak istisnasız bütün insanların fitratlarında vardır.

³⁴² Araf, 172.

Misakın ilk merhalesi; Allah Teâlâ'ya iman etmek, Rububiyetini ikrar etmek ve insanın ubudiyetidir. Zira Allah Teâlâ, ayette *أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى* “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” ibaresini kullanmaktadır. Nitekim Allah insanların kıyamet gününe kadar “biz bundan gafildik” dememeleri için kendi aleyhlerine bu ikrarı almıştır. Ayette insanların bu ikrarı şu sözlerle dile getirilmiştir:

وَأَشْهَدُهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا
يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

“Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik’ dememeniz içindir.”

Bu, misakın ikinci merhalesidir.

Bu iman ve ikrar nazarî aklın zaruretlerindedir. İnsan fitratının kapıları açık olduğu güne kadar hayatın hiçbir merhalesinde hiçbir akıl bu iman ve itaatten ârî değildir.

Misakın üçüncü merhalesi; amel makamında Allah Teâlâ'ya itaat taahhüdüdür. Bu taahhüt amelî aklın zorunlu hükümlerindedir.

Bu, Allah ile insan arasındaki teşri-i bir ilişkidir ve insan ile Allah arasındaki tekvinî ilişkiden kaynaklanmaktadır. Dayanağı ise rububiyet ve ubudiyettir.

Amelî aklın zarurî ahkâmının ve rububiyet ile ubudiyete iman ve ikrarın gereksinimi olarak insan, Allah Teâlâ'ya itaat ile sorumludur. İtaate bu iman ve taahhüt, nazarî ve amelî aklın hükmüne binaen insan fitratının derinliklerinde zorunlu bir şekilde cereyan halindedir.

Bu “taahhüt” mübarek Araf Süresi’nin ayetinde zikredilen misakın kendisidir. “İtaat” de bu “taahhüt”ten alınmıştır.

Hiçbir insan bu “itaat” ve “taahhüt”ten beri değildir. Her ikisi de bütün insanların fitratında hiçbir farklılık olmadan hareket halindedir. Fitratından sapan kimseler, fitratının derinliklerinde yer alan bu hakikatten haberdar olup iman ettikten ve bütün emir ve yasaklara itaat etmenin zorunluluğuna vakıf olduktan sonra sapaırlar. Hiç kimse hatta Allah’ı inkâr eden mülhıtlırlı bile bundan müstesna değildir.

Bundan dolayı kıyamette hiç kimsenin *إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ* “Biz bundan habersizdik” demeye hakkı yoktur. Zira insanoğlıu söz konusu bu iman, ikrar, taahhüt ve misakı hayatının bir döneminde, fitrat kapılarının açık olduğu bir zamanda, ölüp bu dünyadan göçmeden önce çok iyi bir şekilde hatırlayacaktır.

Aklın zarurî hükümlerine binaen bu taahhüt etkindir ve hiçbir insanın fitratı bundan ârî değildir. Zira bu, insan fitratının genel isteklerindedir. Tabî ki bu, insanın kendi fitratından fasıla almadığı ve fitratını zayı etmediğı güne kadar geçerlidir. Hiç kimsenin söz konusu iman, ikrar, taahhüt ve misakın isteklerini kabul etmekten kaçınması mümkün değildir. Zira bu, nazarî ve amelî aklın gereksinimlerine binaen pekişir.³⁴³

Akıl bundan başka bir şeye hükmedemez. Zira akıl, insan ile Allah arasındakiı tekvini ilişkiye yani ubudiyet ve rububiyet ilişkisine, mülke, yaratma ve tekvine, ibdaa, rızka iman ettiğı zaman, rububiyet ve ubudiyetin hakkını eda

³⁴³ İki akıl yoktur. Nazarî ve amelî akıl tek bir akıldır. Lakin aklın hükümleri nazarî konular hakkında olduğu zaman nazarî akıl ve aklın hükümleri amelî konuları ilgilendirdiğı zaman buna amelî akıl denilmektedir.

etmek maksadıyla insanın Allah'a itaat etmesinden başka bir şeye hükmedemez.

Birincil nazarı hüküm (rububiyet ve ubudiyetin ikrarı) zorunlu ve farz olduğu gibi ikincil hüküm (taahhüt ve itaat) de zorunlu ve farz olmalıdır.

Her insanın fitratının derinliklerinde etkin olan bu misak, itaatın esas ve temeli olmakla birlikte İslam'da da itaatın meşruiyetinin ilmî dayanağıdır.

İnsanın Allah Teâlâ'ya itaatının zorunluluğu ilmî, aklî ve fitrî bir şekilde izah edildiğinde, meşru itaati tanımlayıp bunu meşru olmayan itaatten ayırabiliriz.

Mübarek Araf Sûresi'nin "Misak" ayetinden Allah Teâlâ'ya itaat etmenin zorunluluğunu misak ve taahhüdün gereksinimi olarak bildik. Bundan hareketle meşru itaati meşru olmayan itaatten ayırıp tanımaya çalışacağız. Binaenaleyh, Allah'ın emriyle ve itaatının devamı niteliğinde olan her itaat meşru ve farzdır. Allah'ın emriyle olmayan ve onun itaatının devamlılığı niteliğini taşımayan hiçbir itaat meşru değildir ve herkesin bundan sakınması gerekir.

Böylece Araf Sûresi'ndeki "Misak" ayetinin ışığında itaatın meşruiyetinin dakik ilmî temellerini gündeme getirip güzel bir şekilde açıklayabiliriz.

Allah'a İtaatte Aklın Hükümü:

Allah Teâlâ'ya itaat hususundaki emirler, şer'i ahkâm ve bundan istinbat edilen ilgili emirler gibi olamaz.

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin"*³⁴⁴ cümlesi Allah Teâlâ'ya itaat hususunda aklın hükümünün

³⁴⁴ Enfal, 20.

irşadından başka bir şey değildir. Eğer Allah Teâlâ'ya itaat hususundaki emir **أَطِيعُوا اللَّهَ** “Allah’a itaat edin” ayetinden istinbat edilen bir hüküm olsaydı bunun delilini sormamız gerekirdi. Zira Allah’a itaat emrini veren Enfal Sûresi’ndeki ayetin hükmüne binaen itaat etmeye mecbur kalırdık. Eğer Allah’a itaatın delili olan **أَطِيعُوا اللَّهَ** “Allah’a itaat edin” cümlesi Allah’ın Enfal Sûresi’nde buyurduğu **أَطِيعُوا اللَّهَ** “Allah’a itaat edin” cümlesinin kendisinden kaynaklanırsa tersinmekle³⁴⁵ karşı karşıya kalırız. Eğer Allah’ın emrine itaatın zorunluluğunun delili olan **أَطِيعُوا اللَّهَ** “Allah’a itaat edin” cümlesi kitap ve sünnette zikredilen itaat hakkındaki başka bir emir olursa bu soruyu o emir hakkında da sorarız. Akabinde başka bir nassta itaati farz kılan delili sorarız. Bu şekilde sorularımız peşi sıra gelecek bu da imkânsız olan teselsüle neden olacaktır. Dolayısıyla Allah’ın emri olan Enfal Sûresi’ndeki **أَطِيعُوا اللَّهَ** “Allah’a itaat edin” ayetini aklın Allah’a itaat etme hususundaki hükmünün tembih ve irşad edicisi bilmek dışında başka bir yolumuz yoktur.

İtaatte Birlik:

Akıl kesinlikle Allah Teâlâ'ya itaati emretmektedir. Ha-keza Allah Teâlâ'nın sadece kendisine itaat edilmesini emrettiğini biliyoruz. Sadece Allah Teâlâ insan hayatına hükmeder ve O'nun emri olmadan başkalarına itaat etmek meşru ve caiz değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

³⁴⁵ Geri dönmek, rücu etmek anlamını gelen tersinmek kelimesini felsefi açıdan şu örnekle izah etmek mümkündür: “A olgusunun illeti B olgusudur ve B olgusunun illleti A olgusudur” dediğimiz zaman tersinmekle karşı karşıya kalırız.

أَفَغَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَتَّبِعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا
وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ

“Göklerdeki ve yerdeki herkes ister istemez O’na boyun eğmişken ve O’na döndürülüp götürülecekken onlar Allah’ın dininden başkasını mı arıyorlar?”³⁴⁶

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ

“Siz Allah’ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimlere (düzmece ilâhlara) tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah’a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur.”³⁴⁷

اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا

“Rabbinizden size indirilene (Kur’an’a) uyun. O’nu bırakıp da başka dostların peşlerinden gitmeyin.”³⁴⁸

Bu ayet yönetim ve hâkimiyetin Allah Teâlâ’ya ait olduğunu dillendirmekte ve kimsenin “Allah Teâlâ’ya itaat ile başkalarına itaat arasında her hangi bir fark yoktur” dememesi için başka hâkimiyetlerin de olduğunu söylemektedir.

Dolayısıyla Allah’ın itaat ve velayetinin imtidadında olmayan bir itaat ve velayete kimse tabi olmamalıdır. İslam

³⁴⁶ Âli İmran, 83.

³⁴⁷ Yusuf, 40.

³⁴⁸ Araf, 3.

dininde her meşru itaat ve velayet Allah'ın velayet ve itaatının imtidadında olmak zorundadır. Hatta insanın kendisi üzerindeki velayeti bile Allah'ın velayetine bağlıdır. Bu yüzden Allah Teâlâ'nın izin vermediği yerde insanın kendisi üzerinde bir tasarrufta bulunma hakkı yoktur.

İslam'da velayet ve itaat tevhid düşüncesinin içinde yer alır. Allah Teâlâ'nın velayetinin imtidadında olmayan hiçbir velayet meşru değildir ve hiç kimsenin başkaları üzerinde velayeti yoktur. Hakeza Allah'ın itaatının imtidadında olmayan bir itaat meşru değildir ve hiç kimsenin başkaları üzerinde itaat hakkı yoktur.

Bu mesele, İslam kültürünün önemli ve esaslı meselelerinden biridir. Bu esasa binaen toplumsal önderlerin Allah tarafından atanması gerekir. Bu kimselerin meşruiyet kaynakları Allah'ın velayetidir. Nitekim daha önceden de belirttiğimiz gibi Allah'ın velayetinin imtidadında olmayan hiçbir velayet hatta anne ve babanın velayeti dahi yoktur. Allah'ın izni olmadan başkalarının insan üzerinde velayeti olmadığı gibi insanın kendisi üzerinde dahi velayeti yoktur.

İtaatin Değeri:

İmam Bakır (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“Allah Resûlü şöyle buyurdu: ‘Allah Teâlâ, canını rehberine itaat ve onun iyiliği yolunda zahmetlere sokan dostuna bizimle yüce makamlarda olması dışında başka bir şekilde nazar etmez.’”³⁴⁹

Muhammed b. Fazl şöyle demektedir: “Hazretten, kulları Allah Teâlâ'ya yakınlaştıracak en önemli vesilenin ne olduğu

³⁴⁹ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 1, s. 404, el-Hüccet Kitabı, hadis 3.

hususunda sorduğumda şöyle buyurdu: ‘Kulların kendisi vesilesiyle Allah Teâlâ’ya yakınlaşacağı en önemli vesile Allah’a, Resûlüne ve velilerine itaattir.’³⁵⁰

İtaatsizlik:

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurdu:

“Müslümanların cemaatinden ayrılıp imama olan biatini bozan kimse eli kesik olarak Allah Teâlâ’nın dergâhında hazır olacaktır.”³⁵¹

Her Durumda İtaat:

İtaatin hakikati; Allah Teâlâ’nın kendisine itaat edilmesini emrettiği kişiye çalışmada ve oturmada, takdim ve tehirde, kıyamda ve kuâdda, sevinçte ve yorgunlukta, gizlilikte ve aşikârlıkta, zorluklarda ve kolaylıklarda olmak üzere bütün durumlarda emirlerine tabi olmaktır.

Emir’el Müminin Ali (a.s.), Malik b. Eşter’i Mısırlılara vali olarak atadığı zaman onlara şu emirlerini yazdı:

Size Allah kullarından öyle bir kul gönderiyorum ki, korku günlerinde uyumaz, ürküntü çağlarında ihtiyatı elden bırakmaz. Kötülük edenlere de ateşten daha çetindir. O Muzhac boyundan Haris oğlu Malik’tir. Gerçeğe uyan sözlerini dinleyin; emirlerine uyun; çünkü o, Allah kılıçlarından bir kılıçtır ki, yüzü, hiç mi hiç gedilmez, nereye vurursa keser, hata etmez. Size; “gidin, dağılın” diye emir verirse gidin; “dağılın; durun, dayanın” diye emir verirse durun, dayanın. Çünkü o, gereken

³⁵⁰ A.g.e., s. 187, İmamlara İtaat Babı, hadis 12.

³⁵¹ A.g.e., s. 405, hadis 5.

şeyden ne bir adım ileri atar, ne de bir adım geri kalır. Gereken işi ne geciktirir, ne o iş için iver; ancak ne yaparsa benim emrimle yapar. Kendisine ihtiyacım olmasına rağmen sizin faydanız için onu size yolladım. O size öğüt verir, düşmanınıza karşı da çetindir. Ben bu yüzden gönderdim onu.³⁵²

Ebu Hureyre Allah Resûlü'nün şöyle buyurduğu nakletmektedir:

*“Zorlukta ve rahatlıkta, sevinçte ve üzüntüde imamının sözlerini dinle ve emirlerine itaat et.”*³⁵³

Ubade b. Samet şöyle demektedir:

*“Allah Resûlüne, zorlukta ve rahatlıkta, sevinçte ve üzüntüde sözlerini dinleyip kendisine itaat etmek, idari yöneticilerle münazaa etmemek, her yerde hakkı söylemek ve Allah yolunda kınayıcının kınamasından korkmamak üzere biat ettik.”*³⁵⁴

Allah'ın İtaatini Benimsemek ve Tağutun İtaatini Reddetmek:

Ali b. Hüseyin (İmam Seccad) (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“Allah'ın emir ve itaati ile kendisine itaati farz kıldığı kimselere itaat, her şeyden önceliklidir. Zorbalara itaati ve dünyanın metasına hayranlık gibi işleri, Allah'ın ve ulû'l emrin emirlerine itaatten mukaddem kılmayınız. Bilin ki, hepiniz Allah'ın kullarısınız. Bizler de sizlerle birlikteyiz. Sizleri tekrar diriltip

³⁵² *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Mektup 38.

³⁵³ *Sahih-i Müslim*, c. 3, s. 1468, Kitab-ul İmare, Bab. 8, hadis 35.

³⁵⁴ *A.g.e.*, s. 147, hadis 41.

sorguya çekecek olan kıyamet gününün hâkimi, bizleri ve sizleri yönetip hakemlik edecektir.”³⁵⁵

Ulû'l emre İtaat Allah'a İtaattir:

Allah'a itaatten başka bir itaat yoktur ve Allah Teâlâ'nın itaatinin karşısında yer alan her itaat bâtıldır. Allah'ın itaatinin imtidadında olmayan hiçbir itaat doğru değildir ve bu itaatın dışındaki hiçbir itaatın meşruiyeti yoktur. Zira varlık âleminde mutlak velayet Allah'a aittir. Dolayısıyla kullarının mutlak itaati de ona has olmalıdır ve onun izin vermediği hiçbir itaat doğru değildir.

Allah Teâlâ, Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ

“Siz Allah'ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimlere (düzmece ilâhlara) tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur.”³⁵⁶

Dolayısıyla hâkimiyet ve velayet sadece ve sadece Allah Teâlâ'ya aittir.

³⁵⁵ Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şübe Harranî Hacebî, *Tuhez-ul Ukûl*, s. 182.

³⁵⁶ Yusuf, 40.

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Yoksa onlar Allah’tan başka dostlar mı edindiler? Hâlbuki gerçek dost Allah’tır. O, ölüleri diriltir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”³⁵⁷

Buna binaen insan hayatında Allah Teâlâ dışında veya O’nun emrettiği kişiler dışında hiç kimsenin velayet ve itaati yoktur.

İbn Ebu Leyla, İmam Sadık’tan (a.s.) şunları nakletmektedir:

“Allah Teâlâ, veliyyi emrine itaati Resûlüne itaat ile Resûlüne itaati de kendisine itaat ile birleştirmiştir. Dolayısıyla, veliyyi emre itaat etmeyen Allah’a ve Resûlüne de itaat etmemiş olur.”³⁵⁸

İslamî Düzendeki İtaat:

İnsan hayatında İslam’ın risaleti; halkın dünya ve ahiretini düzene koymaktır. Bu düzen de ancak itaat ile sağlanabilir. Şeyh Müfid, İbn Abbas’ın aşağıdaki hadisi rivayet ettiğini nakletmektedir:

“Allah Resûlü buyurdu: ‘Allah’ın kendisine imaret verdiği kimsenin sözünü dinleyin ve emrine itaat edin ki, bu İslam’ın düzenidir.’”³⁵⁹

³⁵⁷ Şura, 9.

³⁵⁸ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 1, s. 182, Hücet Kitabı, Marifet Babı, Hadis 6.

³⁵⁹ Şeyh Müfid, *el-Emali*, s. 7, Meclis 2.

İlahî Dinlerde İtaat:

İtaat İslam'a has bir şey değildir. Belki bütün ilahî dinlerde dinin iki erkânından biridir. Her ilahî dinin iman ve itaat olmak üzere iki erkânı vardır. İtaat de iki kısımdır.

1- Helal, haram ve şeriatın sabit ahkâmlarında Allah'a itaat...

2- Peygamber ve onun vekillerine ve onların, insan hayatının düzeni için gerekli olan görevler ve iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma işlerini yürütmek için atadığı kimselere itaat...

Bu itaat, insan hayatının düzeni ve bütün ilahî mekteplerde dinin iki erkânından biri yani bütün peygamberlerin davetidir. Peygamberlerin risaletinde insanların itaate daveti Şuarâ Sûresi'nde silsileler şeklinde zikredilmiştir. Örnek olması açısından gerekli olduğu kadar bu sûreden bazı ayetler aşağıda nakledeceğiz. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ

“Nuh'un kavmi de Peygamberleri yalanladı. Hani kardeşleri Nuh, onlara şöyle demişti: 'Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. O hâlde, Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin!’”³⁶⁰

³⁶⁰ Şuara, 105–110.

كَذَّبَتْ عَادَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ

“Âd kavmi de peygamberleri yalanladı. Hani kardeşleri Hûd, onlara şöyle demişti: Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben, size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Öyle ise Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir. Siz her yüksek yere bir alamet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz? İçlerinde ebedî yaşama ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Tutup yakaladığımız zaman zorbaca yakalarsınız. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. O Allah’tan korkun ki, size O bildiğiniz şeyleri verdi.”³⁶¹

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ أَتَتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ وَتَنْجُونَ مِنَ الْجِبَالِ الَّتِي نُبِيتُ فِيهَا عِصْيَانٌ فَأَتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

³⁶¹ Şuara, 123–132.

“Semüd kavmi de peygamberleri yalanladı. Hani kardeşleri Salih, onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Öyle ise Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin! Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir. Siz burada, bahçelerin, pınarların içinde; ekinlerin, salkımları sarıkmış hurmalıkların arasında güven içinde bırakılacak mısınız (sanırsınız)? (Böyle sanıp) dağlardan ustaca evler yontuyorsunuz (oyup yapıyorsunuz). Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkararak haddi aşmışların emrine itaat etmeyin.”³⁶²

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Lût’un kavmi de peygamberleri yalanladı. Hani kardeşleri Lût, onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?’ Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”³⁶³

كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ

³⁶² Şuara, 141–152.

³⁶³ Şuara, 160–164.

“Eyke halkı da peygamberleri yalanladı. Hani Şuayb, onlara şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık, Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.’”³⁶⁴

İlahî peygamberler bu ayetlerde ümmetlerini “ilahî takva” ve “peygamberlerine itaat” olmak üzere iki şeye davet etmektedirler. Bu itaat, peygamberlere ve onlardan sonra gelen vâsilerine ve vâsilerinin atadığı kimselere aittir. Bu ayetlerde peygamberlerin davetleri “ilahî takva” ve “peygamberlere itaat” olmak üzere iki cümlede özetlenmiştir.

İlahî takva; Allah Teâlâ’nın belirlediği sınırlara uymayı, peygamberlere itaat etmeyi, hayatın zor aşamalarında ve davetin gerektirdiği konularda onların emir ve yasaklarına tabi olmayı gerektirir.

Bu iki cümlenin öneminden dolayı bu davet Şuarâ Sûresi’nde, Nuh tarafından ikinci defa tekrar edilmiştir.

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ

“Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir. O hâlde, Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin!”³⁶⁵

Nitekim bu, Salih ve Hud’un davetinde de tekrarlanmıştır.

³⁶⁴ Şuarâ, 176–180.

³⁶⁵ Şuara, 108–100.

Sabit ve Değişken Hükümlerde İtaat:

İslam'da itaat iki kısımdır. Birincisi, Allah'ın itaati olan sabit şer'i ahkâmda itaat; ikincisi ise her birinin kendisine ait hükmü bulunan ve buna göre itaati talep eden değişken hükümlerde itaattir.

Şer'i sabit ahkâmda Allah'a itaat olan birinci itaat; namaz, oruç, hac, zekat, cihad, iyiliği emretme kötülükten uzak tutma, kumar, fuhuş ve faizin yasaklanması, şer'i hudutların açıklanması, cinayette kısas... vb. konuları kapsamaktadır.

Bu ve benzer hükümler, şeriatın sabit hükümleridir ve bunların kanun olarak belirlenmesi Allah'a özgü bir durumdur. Doğal olarak bunlara uymak Allah'a uymak ve itaat etmektir. Peygamber Efendimiz (s.a.a.) tarafından tebliğ edilen bu hükümler ister Kur'an'da beyan edilmiş olsun, ister hadisler ve Allah Resûlü'nün sünnetinde dillendirilsin Allah'ın indinden gelmiş hükümlerdir. Bu hususta itaat Allah'a itaattir.

İkinci kategorideki itaat, değişken hükümlerdeki itaattir. Savaş ve barış zamanlarında, ekonomik alanda, olağanüstü durumlarda ve yönetim ile ilgili insan hayatının değişken koşullarını kapsar.

İnsan mecburen bu değişkenler hususunda bazı hükümlere muhtaçtır. Bu hükümler de zaman ve mekân gibi etmenlerden dolayı değişir. Söz konusu hükümler sabit hükümler gibi şer'idir. Bunlara uymak farz ve bundan kaçınmak haramdır. Zira Müslümanlar üzerinde velayetleri olan; Peygamber (s.a.a.), O'nun halifeleri ve halifelerinin atadıkları kişilerin kararları bunda etkilidir. Belki de aşağıdaki Kur'an

ayeti bu hakikati dillendirmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de itaat edin.”³⁶⁶

Bu ayette itaat emrinin tekrarlanması itaatın iki kısım olduğuna delalet etmektedir.

1- Ayetteki birinci bölüm olan اطيعوا الله “Allah’a itaat edin” kelimesi ilahi itaat olan şeriatın sabit hükümlerinde itaattir.

2- Ayetteki ikinci bölüm olan وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ “Peygamber'e ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de itaat edin.” kelimesi, Müslümanların önderleri konumunda olan Allah Resûlü, halifeleri ve onların vekillerinin emirlerini ihtiva eden değişken hükümlerde itaattir.

Bu kategoride yer alan hükümler Müslüman fakihlerin ıstılahında “Ahkâm-ı sultaniye” veya “Ahkâm-ı velayi” adlarıyla adlandırılmıştır. Fakat Şehid Seyyid Muhammed Bakır Sadr bunlar için “Mantikat’ül Ferağ” ıstılahını kullanmıştır.

Hak ve Sorumluluk İstihalesi:

Kuşkusuz itaat, imamın halk üzerindeki hakkıdır. Lakin her zaman hak kendisi ile birlikte sorumluluğu da getirir ve hakkı sorumluluktan ayırmak imkânsızdır. Buna binaen Allah Teâlâ kim için bir hak göz önünde bulundurmuşsa

³⁶⁶ Nisa, 59.

bu hakka karşılık bir sorumluluk da kendisine yüklemiştir. Dolayısıyla hak ve sorumluluk iki yönlü karşılıklı bir ilişki içerisinde. Bu özellik ve kanun insan hayatında hukuksal bütün alanlarda etkindir. Allah Teâlâ'nın halkın umumu için mukarrer kıldığı toplumun yöneticilerine itaat hakkı buna örnektir. Şerif Razi *Nehc'ül Belağa'da* şöyle demektedir:

İmam Ali (a.s.) Sıffin'de hutbeye çıkıp şöyle buyurdu: “*Sonra gerçekten de Allah beni, buyruk sahibi etmekle üzerinizde hakkım olduğunu takdir etmiştir. Fakat benim, sizin üzerinizde hakkım olduğu gibi sizin de benim üstümde hakkınız vardır.*”³⁶⁷

İmam Ali (a.s.) başka bir hutbesinde de şöyle buyurmaktadır:

“*Ey insanlar! Benim sizin üzerinizde hakkım var, sizin de benim üzerimde hakkınız var. Bana farz olan hak, size öğüt vermektir, ganimetleri size bölüştürmektir, bilmediğinizi size öğretmektir, sizi edebe sokmaktır, böylece nasıl hareket etmeniz gerektiğini öğrenirsiniz. Size farz olan hak da biatinize vefa etmenizdir, ben varken de yokken de birbirinize öğüt vermenizdir, çağırdığım zaman gelmenizdir, buyurduğum zaman itaat etmenizdir.*”³⁶⁸

Ebu Hamza'dan şu hadis nakledilmiştir:

“Ebu Cafer'den (a.s.) (İmam Bakır) sordum: ‘İmamın halkın üzerindeki hakkı nedir?’ Buyurdu: ‘*İmamın halkın üzerindeki*

³⁶⁷ *Nehc'ül Belağa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 216.

³⁶⁸ A.g.e., Hutbe 34.

hakkı sözlerini dinleyip emrine itaat etmektir. ‘Onların imam üzerindeki hakkı nedir?’ diye sordum. Buyurdu: ‘*Halkın imam üzerindeki hakkı beytülmalдан paylarını eşit bir şekilde bölüş-türmesi ve halk arasında adaletli davranmasıdır.*’³⁶⁹

Zeyd’in *Müsned*’inde İmam Ali’den (a.s.) şu sözler nakle-dilmiştir: ‘*İmam üzerindeki hak şudur: Allah Teâlâ’nın nazil kıldıklarıyla hükmetmesi ve halka karşı adilce davranmasıdır. Böyle yapması durumunda halkın da onun sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmesi, davet ettiği zaman icabet etmeleri ge-rekir. Allah Teâlâ’nın nazil ettikleriyle hükmetmeyen imama itaat hakkı yoktur.*’³⁷⁰

Nehc’ül Belağ’a’da İmam Ali’nin (a.s.) bir hutbede şunları söylediği rivayet edilmiştir:

‘Allah haklarının en büyüğü, buyruk sahibinin buyruğu altındakilere, buyruğu altında olanların da buyruk sahibine terettüp eden haktır. Bu, Allah’ın herkese farz ettiği şeydir. Halkın düzene girmesine, dinlerin üstün olmasını vesile kılmıştır bunu. Halk, ancak buyruk sahiplerinin düzgün ol-malarıyla düzene girer, buyruk sahipleri de ancak buyruğa uyanların doğruluğuyla yücelir, kurtuluşa erer. Halk, kendi-sine emredenin hakkını eda ederse, halka emreden de emret-tiklerine haklarını verirse aralarında gerçek üstün olur, din yolları düzelir, adalet yerine gelir, yollar-yordamlar halk ara-sında yürür gider. Bununla da zaman düzelir, devletin be-kası umulur, düşmanların ümitleri ye’s’e dönüşür.

Ama buyruk altında bulunanlar, buyruk sahibine itaat etmezlerse yahut buyruk sahibi, buyruğu altındakilere

³⁶⁹ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 1, s. 405, Hadis 1.

³⁷⁰ Zeyd b. Ali, *Müsned-i Zeyd*, s. 322.

zulmederse, o vakit söz çeşit çeşit olur, birlik düzen bozulur, zulüm alâmetleri belirir, dindeki hükümler değişir, sünnetler yürürlükten kalkar. Artık işler, hevâ ve hevesle görülür, hükümler kalkar, tutulmaz olur, insanlar bozgunluğa düşer, ellerinden attıkları, riayet etmedikleri pek büyük haktan bile korkmazlar, işledikleri pek büyük bâtıldan bile çekinmezler. İşte o vakit iyiler alçalır, hor gören hakir olur, kötüler yücelir, üstün kesilirler. Allah'ın azabı da büyük bir tarzda kullara yönelir.”³⁷¹

İtaat Etmesi Durumunda Halkın Ödülü:

Halkın imama itaat etmesi durumunda imamın yapması gerekenler şunlardır: Kapılarını halka açık tutmalı, korunması zorunlu olan devlet sırlarından başka halktan hiçbir şeyi gizlememeli, karar almada onlara da danışmalı, onlara eziyet etmemeli, kendisini onlardan üstün tutmamalı ve halk onun nezdinde eşit ve bir olmalıdır.

Şerif Razi *Nehc'ül Belağ'a* da İmam Ali'nin (a.s.) kendi ordusunun komutanlarına şunları yazdığını rivayet etmektedir:

Sonra, emire gereken şey, ulaştığı üstünlüğe güvenip elde ettiği yüceliğe dayanıp hâlini, şanını değiştirmemesi; Allah'ın ona ihsan ettiği nimeti kullarına vererek onları kendisine yaklaştırması, ısındırması, din kardeşlerine lütuflarda bulunmasıdır.

Bilin ki sizden, ancak savaş halinde gizlemem gereken bazı şeylerden başka hiçbir şey gizlememekteyim. Şer'i hükümlerden başka hiçbir şeyde sizinle danışmaktan uzaklaşmadım, çekinmedim. Uygun ve doğru bulduğum, icra ettiğim, gerçek

³⁷¹ *Nehc'ül Belağ'a*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 216.

olarak tanıyıp yerine getirdiğim şeyden başka, her şeyde hak bakımından siz benim katımda denksiniz, eşitsiniz.

Bunları da yaparsam bu, Allah için bir nimettir size; sizden gereken şey de itaat etmektir bana. Buyruğumdan çıkıp geri kalmayın, uygun gördüğünüz şeyleri yapmaktan kaçınmayın, gerçek uğruna zahmetlere katlanın, sıkıntılara dayanın.

Bu hususta doğru hareket etmezseniz, bence, sizden eğrilen, doğruluktan sapan kişiden daha aşağı kişi bulunamaz; ona ceza vermem de mümkün olamaz; o da benden kurtuluş yolunu bulup kaçamaz, kaçınamaz.

Bu emirleri buyruk verenden duyun, kabul edin; önce siz, bunlara itaat edin ki, Allah da sizi düzene soksun, işlerinizi onarsın.³⁷²

İmamın halk üzerindeki hakkı itaattir. Ancak itaat karşılığında imamın da yapması gereken bazı sorumlulukları vardır. Halkla yaşamalı, kendisini halktan gizlememeli, onlardan hiçbir şeyi saklamamalı, kendisini onlardan üstün tutmamalı ve onlara eziyet etmemelidir.

İtaatte Irk Ayırımının Lağvedilmesi:

Ebuzer şöyle demektedir: “Halil bana, eğer eli ve kolu kesik bir köle dahi olsa imamın sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmemi tavsiye etti.”³⁷³

Yahya b. Hasin şöyle demektedir: “Ceddinden Peygamber Efendimizin Veda Hutbe’sinde şöyle buyurduğu işit-

³⁷² *Nehc’ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 50.

³⁷³ *Sahih-i Müslim*, c. 3, s. 1467, Bab. 8, Hadis 30.

tim: 'Eğer sizleri ilahî kitaba göre hidayet eden biri sizin için atanırsa sözlerini dinleyip emirlerine itaat edin.'³⁷⁴

Günahta Mahlûkun İtaati:

Bu, İslam'da itaatın sınırlarını belirleyen çok önemli bir ilkedir. Hiç kimse Allah Teâlâya karşı günah işleme hususunda itaat sahibi değildir. Konu hakkında İslamî metinlerde detaylı bilgiler yer almaktadır. Bunlardan bazılarına değineceğiz.

Allah Resûlü (s.a.a.) şöyle buyurdu: "Allah'a itaatsizlik hususunda hiçbir mahlûka itaat edilmemesi gerekir."³⁷⁵

Abdullah b. Ömer, Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Müslümanlar sevdikleri veya nefret ettikleri şeylerde Allah'ın yasaklarını yapmayı emretmediği zaman imamın sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmeleri gerekir. Dolayısıyla Allah'a itaatsizliği emrettiği zaman sözlerini dinlemeyip kendisine itaat etmemek gerekir."³⁷⁶

İmam Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır: "Allah Resûlü bir seriye için asker gönderdi ve birisini komutan yaptı. Komutan ateş yakıp orduya 'Ateşe girin' dedi. Askerlerden bir grup ateşe girmek istedi. Diğerleri de 'Biz ateşten kaçtık' dedi. Olayı Allah Resûlü'ne anlattılar. Hazret ateşe girmek isteyenlere, 'Eğer ateşe girmiş olsaydınız kıyamet gününe kadar devamlı orda kalırdınız' dedi ve diğerleri ile güzelce konuştu. Akabinde buyurdu: 'Allah'a itaatsizlik hususunda kimseye itaat edilmemesi gerekir...'³⁷⁷

³⁷⁴ A.g.e., s. 1468, Hadis 37.

³⁷⁵ Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 11, s. 422, Bab. 11, Hadis 7.

³⁷⁶ *Sahih-i Müslim*, c. 3, s. 1469, Bab. 8, Hadis 38.

³⁷⁷ A.g.e., Hadis 40.

Fazl b Şazan, İmam Rıza'nın (a.s.) Abbasi halifesi Memun'a aşığadaki mektubu yazdığını rivayet etmektedir:

Anne ve babaya iyilik müşrik bile olsalar farzdır. Ancak Allah'a itaatsizlik hususunda o ikisine ve diğerlerine itaat etmemek gerekir. Zira Allah'a itaatsizlik hususunda hiçbir mahlûka itaat edilmemelidir.³⁷⁸

Bu ilke hakkında biraz daha açıklama yapmamız gerekir.

Günahkâra İtaat:

Bundan önce de belirttiğimiz gibi Allah Teâlâya karşı günah işleme (itaatsizlik) hususunda hiç kimseye itaat edilmemesi gerekir. İtaat sadece iyi işlerde olur. Konuyu dillendiren hadisleri daha önce naklettik. Şimdi günahkâra yani Allah'ın emirlerine itaatsizlik eden kimseye itaat etme konusunu ele alacağız. Emevîler döneminde Müslümanlar, Allah'ın yasaklarından kaçınmayan ve günah işleyen hâkimlere müptela oldular ki, sözlerinin dinlenilip emirlerinin itaat edilmesini istiyorlardı.

Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr b. As gibi fakih sahâbî ve tabiinin konu hakkındaki görüşü şuydu: Hâkim, Allah'a isyan emrini vermediği güne kadar kendisine itaat etmek farzdır. Lakin günaha irtikap emri verdiğinde kendisine itaat edilemez. Bu sözlerin anlamı şudur: Açıkça zulmeden ve günah işleyen bir hâkim günah emri vermedikçe kendisine itaat farzdır. Cuma namazına katılma, cihad etme ve diğer işlerde itaat zaten farzdır.

³⁷⁸ Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 11, s. 422–423, Bab. 11, hadis 10.

Zalim İmamlara İtaatin Haram Olması:

Biz, zalim imamlara günaha irtikâp emri vermeseler bile itaat etmenin haram olduğuna ve imkân dâhilinde bunlara karşı kıyam etmenin farz olduğuna inanıyoruz. Nitekim bu zalim imamları kabul etmemek, onları reddetmek ve onlardan uzak olduğunu ilan etmek farzdır. Bütün Şia fakihler ve Ehli Sünnet'in birçok fakihî bu düşünceye sahiptir.

El-Hayat el-Tayyibât adlı dergi bu konu hakkında benimle röportaj yaptı ve bunu yayınladı. Söz konusu röportaj daha sonra *Hevar Havle el-Tesamüh* ve *el-Ünf* unvanıyla kitap olarak yayımlandı. Ben bu röportajda zalim hâkime itaat etmeyi farz bilen grubun görüşlerini eleştirdim ve yeryüzünde fesat çıkaran, ilahî sınırları hiçe sayan, zalim ve tağut hâkimlere itaat etmenin haram olduğunu Kur'an ve Sünnete dayandırarak delillerimi dile getirdim.

Aynı zamanda zalim hâkime karşı kıyam etmenin, ondan uzak olduğunu ilan etmenin, kendisini inkâr edip emirlerinin yerine getirilmemesinin farz olduğunu, hakeza Kur'an ve Sünnetteki iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma kaidesine binaen bu gibi hâkimlerle işbirliği yapmanın haram olduğunu açıkladım.

Burada zalim ve günahkâr hâkimlere itaat etmenin haram olmasının delillerini, bunlara karşı ayaklanmanın farz olmasını, bunlarla işbirliğinin haram olmasını ve onlardan uzak olduğunu ilan etmenin zorunluluğunu söz konusu ki-taptan izah edeceğiz.

a- Kur'an'dan Deliller:

1- Tağutu inkâr etme ayeti:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ

“Tağutu tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar.”³⁷⁹

Tağut Kimdir?: Tağut kelimesinin daha iyi anlaşılması için bu ayetin nüzül sebebine dikkat etmemiz gerekir. Bu ayetin nüzül sebebi hakkında şunlar nakledilmiştir: “Yahudi bir adam ile münafıklardan biri arasında anlaşmazlık vardı. Münafık adam onu Yahudilerin yanına çağırıyordu. Buna karşılık Yahudi adam da onu Müslümanların nezdine davet ediyordu.” Zira Müslümanların rüşvet almadıklarını biliyordu. Sonunda Cehine’den bir kâhinin yanına gidip sorunlarını dile getirmeye karar verdiler. Allah Teâlâ da bu ayeti nazil etti.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ
قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ
وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

“(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur’an’a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tağutu tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.”³⁸⁰

³⁷⁹ Nisa, 60.

³⁸⁰ Nisa, 60.

Ayette geçen *“Sana indirilen Kur’an’a inandıklarını iddia edenler”* cümlesinden kasıt, o münafık adamdır. *“Senden önce indirilene inandıklarını iddia edenler”* cümlesinden kasıt, o Yahudi adamdır.

“Tağutun önünde muhakeme olmak istiyorlar” cümlesinden kasıt, o kâhindir.³⁸¹

Salebî ve İbn Ebu Hakem, Abdullah b. Abbas vasıtasıyla söz konusu ayetin nüzûlü hakkında şunları nakletmişlerdir: “Beşer adlı bir münafık ile Yahudi bir adam arasında ihtilaf çıktı. Yahudi onu Peygamberin yanına davet etti. O da Yahudi’yi Kab b. Eşref’in yanına çağırdı...”

Yukarıdaki rivayete binaen tağut, Kab b. Eşref’tir.³⁸²

Tağut kelimesi, Allah ve Resûlü (s.a.a.) aleyhinde isyandan (tuğyandan) alınmıştır. Alûsî şöyle demektedir:

Tağut kelimesinin onun (Kab b. Eşref) için kullanılması aslında tuğyanının çokluğundan kaynaklanmaktadır.³⁸³

Bursevî bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir:

Tağut; Kab b. Eşref’tir. O, tuğyanda ve Allah Resûlüne olan düşmanlığında çok ileri gittiği için kendisine tağut adı veril-

³⁸¹ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmiü’l-beyân fî tefsiri’l-Kur’an*, c. 5, s. 67, Nisa Süresi 60. ayetin tefsiri.

³⁸² Ebu İshak Salebî, *Tefsir-u el- Keşf-u Vel Beyan*, c. 3, s. 337.

³⁸³ Şahabüddin Muhammed Alûsî, *Ruhü’l-Meanî*, c. 5, s. 67

miştir. Kim bâtulla hükmederse ve bâtl için üstünlük bağışlarsa ona tağut denilir.³⁸⁴

Suyutî, İbn Abbas vasıtasıyla şunları nakletmiştir:

Tağut, Yahudi bir adam olan Kab b. Eşref'tir. Onları hüküm vermesi için Allah'ın indirdiklerine ve Peygamberin iblağ ettiklerine çağırıldıkları zaman, "Biz aramızda hüküm vermesi için sorunumuzu Kab b. Eşref'e götürürüz" diyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ da bundan dolayı *أَنْ يَتَّحَاكُمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ يُرِيدُونَ* "Tağutun önünde muhakeme olmak istiyorlar" diye buyurmaktadır.³⁸⁵

Tağutu Tanımamak: Tağutu tanımamak; ondan kaçınmak ve kendisini inkâr edip reddetmek anlamındadır. Ragıb İsfahanî, *Müfredât-ı Elfâz'l-Kurân* adlı eserinde şöyle demektedir: Kûfür; nimetin inkârının gereksinimi olduğundan bu kelime inkârın yerine kullanılmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ* "Onu inkâr edenlerin ilki olmayın..." Bazen küfür teberri yani uzaklaşma anlamındadır. Örneğin; Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ* "Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kiminize lânet edecektir." Aynı şekilde diğer bir ayette şöyle buyurmaktadır: *نَبِيٌّ كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونَ مِنْ قَبْلُ* "Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim." Bu kelime

³⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyan Tefsiri*, c. 2, s. 230, Nisa Süresi 60. ayetin tefsiri.

³⁸⁵ Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 2, s. 179, Nisa Süresi 60. ayetin tefsiri.

bazen bir şahsın Allah'a iman edip şeytana muhalefet etmesi anlamında kullanılmaktadır. Örneğin Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ* “O hâlde, kim Tağutu tanımayıp Allah'a inanırsa...”

Dolayısıyla burada küfür; tağutu reddetmek, inkâr etmek ve ondan kaçınmak anlamındadır. Elbette sadece yüz çevirmek ve kendi içinden inkâr etmek anlamında değildir. Belki bu ancak tağutun karşısında cephe almakla mümkün olabilir. Bu, Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabâ'nin, *el-Mizan* tefsirinde dile getirdiği konu hakkındaki görüşüydü.³⁸⁶

Nahl Sûresi'nde bu durum tağuttan kaçınma şeklinde tabir edilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

“Andolsun biz, her ümmete, ‘Allah’a kulluk edin, Tağuttan kaçının’ diye peygamber gönderdik.”³⁸⁷

Kaçınma ve çekinme; Müslüman bir insanın yer ve konumunu tağutun düzeninden, konumundan ve etkisinden ayırması, hakeza ondan uzak olduğunu açıkça ilan etmesi ve kendisinden uzaklaşması anlamındadır.

Tağuta İbadet: Tağuttan kaçınma ve çekinmenin mukabilinde tağuta ibadet mefhumu gündeme gelir. Tağuta ibadet etmek ona itaat etmektir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى

فَبَشِّرْ عِبَادِ

³⁸⁶ Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir-il Kuran*, c. 4, s. 402, Nisa Sûresi 60. ayetin tefsiri.

³⁸⁷ Nahl, 36.

“Tağuttan, ona kulluk etmekten kaçman ve içtenlikle Allah’a yönelenler için müjde vardır. O hâlde, kullarımı müjdele!”³⁸⁸

Tağuta ibadet; onun sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmektir. *Mecme-ul Beyan* tefsirinde nakledildiğine göre; Ebu Besir, İmam Sadık’tan (a.s.) şu hadisi rivayet etmektedir: “Kim bir zalime itaat ederse ona ibadet etmiş gibidir.”³⁸⁹

İmam Sadık (a.s.) başka bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

“İsa b. Meryem, ahalisi ölen bir köyden geçti. Onlardan birini diriltip kendisine: ‘Ne yaptınız?’ dedi. O da ‘Dünyayı sev-dik, tağuta ibadet ettik’ dedi. İsa: ‘Tağuta nasıl ibadet ediyordunuz?’ diye sordu. O kişi: ‘Günahkârlara itaat ediyorduk’ diye cevap verdi.”³⁹⁰

Allah Teâlâ tağuta itimat etmeyi, ona güvenmeyi ve onun nezdinde muhakeme olma isteğini haram kılmıştır. Hakta ve bâtulda ondan kaçınmayı ve kendisinden uzak olduğunu ilan etmeyi farz kılmıştır. Tağuta itimat ve güven, günah olmayan konularda bile onu savunma ve destekleme anlamına gelip tağutu Müslümanlara musallat etmeye vesilesidir.

Ömer b Hanzala’nın *Makbule*’sinde şunlar nakledilmiştir:

“İmam Sadık’tan, borç veya miras hususunda anlaşmazlığa düşen ve sultanın yanında sorunlarını gündeme getirip ondan hüküm vermesini isteyen yârânlarımızdan iki kişinin

³⁸⁸ Zümer, 17.

³⁸⁹ Eminul İslam Ebu Ali Tabersî, *Mecme-ul Beyan Fi Tefsiri’l-Kur’an*, c. 8, s. 432.

³⁹⁰ Seyyid İsmail Nuri Akili, *Nur’ul-Sakaleyn*, c. 5, s. 530–531; Muhammed Muhammedî Reyşehrî, *Mizan-ul Hikmet*, c. 5, s. 543.

bu işleri hakkında sordum. Hazret şöyle buyurdu: “Kim onlardan hak veya bâtil hususunda hüküm isterse tağuttan hüküm talep etmiş gibidir. Kendisi lehine hükmedilen kişinin her ne kadar kendisinin olduğu sabit olsa da aldığı haramdır. Zira bunu tağutun ve Allah'ın kendisini reddetmeyi emrettiği kişinin hükmü ile almıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ* “Tağutu tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar.”³⁹¹

2- Zalime Güveni Yasaklayan Ayet:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَمَا تَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ
أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

“Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!”³⁹²

Dil bilimcilerin dediklerine göre; ayette geçen *ركون* kelimesi; uyum, muhabbet, itaat, rızayet, temayül, eğilim, yardım ve yakınlık anlamındadır.

Zemahşerî bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir:

اركنه; kelimesinin Türkçe karşılığı “onu mütemayil kıldığı zaman”dır. Ayette yasaklanan meyletme; aşırı taraftarlığı ve

³⁹¹ Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 18, s. 98–99, Bab. 11, hadis 1.

³⁹² Hüd, 113

zalimin tarafında yer almayı, onlarla sohbet etmeyi, oturmayı, onları ziyaret etmeyi, temayülü, uyumu, işlerine rızayet göstermeyi, onlara benzemeye çalışmayı, onlar gibi yaşamayı, hayranları olmayı ve onları görkemle anmayı kapsamaktadır.

Anlatıldığına göre; Muvaffak, cemaat imamının arkasında namaza durdu. İmam namazda *وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ*da “Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız)” ayetini okudu. Muvaffak bayıldı, kendisine geldiği zaman bunun nedenini sordular. Dedi ki: “Bu zalime itimat edip güvenenin durumudur. Peki, zalimin durumu ne olacak?”³⁹³

Kurtubî bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir:

ركون; aslında dayanmak, itimat etmek, bir şeyin kenarında dinlenmek ve ondan razı olmak anlamındadır. Kutade söz konusu kelimenin anlamı hakkında şöyle diyor: “Yani onları sevmeyin ve onlara itaat etmeyin.” İbn Cerih de şunu söylemektedir; “Onlara temayülde bulunmayın.” Ebu’l Aliye ise şöyle diyor: “İşlerinden razı olmayın.” Bütün bu görüşler birbirine yakındır. İbni Ziyad da *ركون* kelimesinin uyum ve ahenk manasında olduğunu söylemektedir.³⁹⁴

Kurtubî, *الَّذِينَ ظَلَمُوا* *Zulmedenler* kelimesinin tefsirinde ise şöyle demektedir:

³⁹³ Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmi, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, c. 2, s. 433–434.

³⁹⁴ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 9, s. 108.

Bunların müşrikler olduğu söylenmiştir. Bazıları da; bu kelime geneldir, müşriklerle birlikte günahkârları da kapsar demişlerdir.

Ayetin anlamı hakkındaki bu sözler doğrudur ve küfür ile günah ehline yani bidatçiler ve diğerlerine delalet etmektedir.³⁹⁵

İbn Kesir *وَلَا تَزْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا* ayetinin tefsirinde şöyle demektedir:

İbn Abbas'ın şunları söylediği nakledilmiştir; ahenk ve uyum içinde olmayın... Ebu'l Aliye diyor ki: "İşlerinden razı olmayın." İbn Cerir de şöyle diyor: "İbn Abbas'ın bunu zulmedenlere meyletmeyin şeklinde tefsir ettiği söylenmiştir, bu güzel bir tefsirdir. Yani zalimlerden yardım istemeyin ki, işlerinden razı olduğunuz kanısı uyanmasın."³⁹⁶

Seyyid Kutub da *وَلَا تَزْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ* ayetinin tefsirinde şöyle demektedir:

Zalimlere, cebbarlara, tağutlara, yeryüzündeki kudret sahiplerine, Allah'ın kullarını kendi kudretleri ile ezen ve başkalarını köle kılanlara itimat edip dayanmayın. Zira bunlara itimat ve güven; yaptıkları büyük cürümleri onaylamak ve onlara şerik olmak manasındadır.³⁹⁷

Yukarıda, müfessirlerin zalimlere itaat etmeyi yasaklayan *وَلَا تَزْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا* ayetinin tefsirinde dile getirdiği beyanları açıklandı. Bu beyanların dile getirdikleri ortak noktalar

³⁹⁵ A.g.e.

³⁹⁶ İbn Kesir, *Tefsir el-Kur'an el-'Azim*, c. 2, s. 461.

³⁹⁷ Seyyid Kutub, *Tefsir-i fi Zilal-i Kuran*, c. 12, s. 147.

şunlardan ibarettir; onlara meyletmeyin, onlarla huzura ermeyin, onlardan yardım almayın, işlerine razı olmayın, onlarla uyum içinde olmayın, onları sevmeyin, onlara itaat etmeyin, onlardan hoşnut olmayın ve onları teyit etmeyin. Zalimler günahkâr asilerin kendileridir.

Her ne kadar önceden de Kur'an'ın beyanıyla haram olduğu açıklandıysa da bir daha sormak istiyoruz; bu grupta yer alan insanları onaylamak, üstünlüklerini ve velayetlerini kabul etmek ve onlarla birlikte olmak nasıl caiz olabilir?

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُشْرِكِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

“Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkaran haddi aşmışların emrine itaat etmeyin.”³⁹⁸

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا

“O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme.”³⁹⁹

b- Hadislerde Tağutla Cihadın Zorunluluğu:

Bu konu hakkında birçok rivayet vardır. Şahit olması açısından bu rivayetlerden bazılarını nakledeceğiz.

Şeyh Kuleynî kendi senediyle Cabir b. Abdullah Ensârî'den İmam Sadık'ın (a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

³⁹⁸ Şuara, 151-152.

³⁹⁹ İnsan, 24.

“Kötülüklerini gönlünüzde kötü bilin ve bunu dile getirin... Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayın. Eğer nasihatleri dinleyip hakka dönerlerse bir sorun yoktur. Problemlili olan; halka zulmeden ve yeryüzünde zalimler gibi fitneye neden olanlardır. Şiddetli bir azap onları beklemektedir. Onlarla bedeninizle savaşa girin ve kalbinizle düşman olun. Bu yolda kudret ve mal talibi olmayın ve Allah'ın emrine dönüp kendisine itaat etmemesi için zulmün zaferini istemeyin.”⁴⁰⁰

Bizim bu rivayetdeki delilimiz İmamın şu sözüdür: “Problemlili olan; halka zulmeden ve yeryüzünde zalimler gibi fitneye neden olanlardır. Şiddetli bir azap onları beklemektedir. Onlarla bedeninizle savaşa girin ve onlara kalbinizle düşman olun.”

İbn Ebu Amir, Yahya Tevil'den; o da İmam Sadık'tan (a.s.) şu hadisi nakletmiştir: “Allah ellerinizin bağlı dillerinizin de açık olmasını emretmemiştir. Belki ikisinin birlikte açılmasını ve birlikte kapanmasını emretmiştir.”⁴⁰¹

Şerif Razi, *Nehc'ül Belâğa*'da İmam Ali'nin (a.s.) Sıffin'de şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Ey Müminler, her kim bir zulmün işlendiğini veya bir kötülüğe davet edildiğini görür de kalbiyle reddederse, salim kalır ve günahattan korunmuş olur; kim de diliyle reddederse, mükâfatlanmış olur ve ilkinden daha üstün sayılır; her kim de Allah'ın kelimesi yücelsin ve zalimlerin kelimesi alçalsın diye kılıcıyla reddederse, kurtuluş yoluna ermiş, Allah yolunda kıyam etmiş ve kalbini yakîn nuruyla aydınlatmış olur.”⁴⁰²

⁴⁰⁰ Muhammed b. Hasan Hürri Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 11, s. 403, Bab. 3.

⁴⁰¹ A.g.e., s. 404, hadis 2.

⁴⁰² *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabı İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 373.

Yukarıdaki rivayet, senet zinciri bakımında mütevatirdir. Bu yüzden senedini inceleme ihtiyacı hissetmemekteyiz.

Ehli Sünnet tarafında da konu hakkında değişik rivayetler nakledilmiştir. Tirmizî, Tarık b. Şahab'tan şunları nakletmektedir:

“İlk defa Mervan b. Hakem hutbeyi namazdan önce okudu. Biri kalkıp Mervan'a: 'Sünnete muhalefet ettin...'
Ebu Said dedi ki: 'Bu adam görevini yerine getirdi. Allah Resûlü'nden işittim şöyle buyurdu: 'Kim bir münkiri görürse eli ile onu inkâr etmeli (ortadan kaldırmalı) buna gücü yetmeyen dili ile buna da gücü yetmeyen kalbi ile inkâr etsin. Bu da imanın en zayıf mertebesidir.'”

Ebu İsa bu hadisin sahih olduğunu söylemektedir.⁴⁰³

Ahmed b. Hanbel bu rivayeti kendi *Müsned*'inde iki yerde nakletmiştir.⁴⁰⁴

Müslim de kendi *Sahih*'inde buna yakın ibarelerle bu hadisi nakletmiştir.⁴⁰⁵

İbn Mace ve Nesaî de söz konusu hadisi kendi *Sünen*'lerinde rivayet etmişlerdir.⁴⁰⁶

Biz bu konu hakkında nakledilen bütün hadisleri zikretmek istemiyoruz. Zira bunlar çok fazladır ve senet açısından da manevî mütevatirdir. Bu konuyu İmam Hüseyin b. Ali'nin (a.s.) el-Beyza bölgesinde cediti Allah Resûlü'nden

⁴⁰³ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi Tirmizî, *el-Câmiüş-sahih*, c. 4, s. 469-470, Bab. 11, hadis 2172.

⁴⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 10 ve 54.

⁴⁰⁵ *Sahih-i Müslim*, c. 1, s. 69, Bab. 20, hadis 78.

⁴⁰⁶ *Sünen-i İbn Mace*, c. 2, s. 1330, hadis 4013; *Sünen-i Nesaî* (Şerh-i Suyutî), c. 8, s. 111-112.

(s.a.a.) naklettiği hadisle bitireceğiz. O hazret, Hür b. Yezid Temimî'nin karargâhında hutbe okudu ve dedi ki:

“Ey insanlar! Allah Resûlü buyurdu: ‘Sizden her kim zalim sultanın Allah’ın haramını helal kıldığını, ilahî ahde vefa etmediğini, Allah Resûlü’nün sünneti ile muhalefet ettiğini ve Allah’ın kulları arasında zora başvurduğunu görür de sözü ile ona muhalefet etmezse Allah’ın onu ateşe atması haktır.’”⁴⁰⁷

c- Ehl-i Beyt Siresinde Tağutla Cihad Etmenin Zorunluluğu:

Konu hakkındaki en açık durum İmam Hüseyin’in (a.s.) siresidir. Hazret kendi zamanının tağutu Yezid b. Muaviye b. Ebu Süfyan’a karşı çocukları, ailesi ve seçilmiş yâranlarıyla kıyam etti. İmam Hüseyin (a.s.) Kербela’da halk ve yâranları arasında kalkıp hutbe okudu. Hutbesinin bir bölümünde şöyle buyurdu:

“Müminin hak yolunda Rabbini görme iştihakına sahip olması için acaba hakka bakmıyor musunuz ki, kendisi ile amel edilmemektedir ve bătıla dikkat etmiyor musunuz ki, kendisinden sakındırılmamaktadır. Ben ölümü saadetten ve zalimlerle yaşamayı zilletten başka bir şey bilmiyorum.”⁴⁰⁸

Muaviye öldüğü zaman Mervan b. Hakem, İmam Hüseyin’den (a.s.) Yezid’e biat etmesini istedi. İmam Hüseyin (a.s.) şöyle buyurdu:

⁴⁰⁷ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve’l-mülük*, c. 4, s. 300; Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 3, s. 280, *Hevar Havle el-Tesamüh ve el-Ünf*, s. 66–67.

⁴⁰⁸ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve’l-mülük*, c. 4, s. 301.

“Biz Allah’tan geldik O’na döneceğiz. Ümmet Yezid gibi bir hâkime müptela olduğu için İslam’a veda etmek gerekir. Ceddim Allah Resûlü’nden işittim, buyurdu ki: ‘Hilafet Ebu Süfyan hanedanı için haramdır.’”⁴⁰⁹

Kerbela’da İmam Hüseyin’den (a.s.) Yezid’e biat etmesini istediklerinde şöyle buyurdu: “Hayır, Allah’a yeminler olsun! Ne zeliller gibi elimi onlara veririm ne de köleler gibi kaçırım.”⁴¹⁰

Diğer Görüşler:

Tagut hakkında dile getirdiğimiz görüşler İslam dininin açık hükümleri ve öğretileridir. Ebu Abdurrahman b. Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Amr b. As’ın bu konu hakkında farklı düşünceleri vardır. Onlara göre; zalim hâkim kılıç ve kudret ile hükmettiği güne kadar saltanatı kabul edilmelidir ve kendisi aleyhine ayaklanma haramdır. Emevi hâkimleri bu görüşü beğendiler ve savunup yaymaya çalıştılar. Nitekim tarih boyunca birçok hâkim bu görüşü savunup bu görüşün gölgesi altında rahatça dinlendiler ve buna istinaden muhaliflerinin ayaklanmalarını ve kıyıamlarını feci şekilde basturdılar.

Bu görüşe göre zalim hâkime itaat ve kendisine tabi olmak farzdır. Yani her ne kadar yeryüzünde fitne çıkarırsa, insanlara zulmetse, İslam’la alay etse, ilahî ahkâmı çiğnese, Müslümanların beytülmalını kendi istek ve hevesleri doğrultusunda istediği gibi harcasa, hatta açıkça şarap içse, sarhoş

⁴⁰⁹ Seyyid Muhsin el-Emin, *Levâhcü’l-eşcûn it makteu’l-Hüseyin*, s. 24.

⁴¹⁰ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve’l-mülük*, c. 4, s. 330.

gezse ve başka günahları da işlese, günahsız insanları katletse, salih ve layık insanları öldürse yine de açıkça küfre gittiğini ilan etmediği ve insanlara günah işleme emri vermediği güne kadar sözlerini dinlemek ve emirlerine itaat etmek farzdır. Söz konusu hâkimin aleyhine ayaklanmak da haramdır.

Yezid b. Muaviye, Haccac b. Yusuf Sakafî ve Velid b. Yezid gibiler başını şarap fıçısının içine sokup merkepler gibi bundan içen zalim hâkimlerden olmalarına rağmen bu fetvaya göre aleyhlerinde ayaklanmak haramdır...

Bu, Emevîler döneminde ortaya çıkan ve Abbasîler döneminde de varlığını sürdüren ikinci görüştür. Ehli Sünnet'in bazı âlim ve fakihleri bu görüşe olumlu yaklaştılar ve insanları bu görüşe davet ettiler. Buna muhalefet etmenin dinde bidat olduğunu söylediler. Bu fetva varlığını sürdürüp kök saldı. Hatta Emevîler ve Abbasîler döneminde bu fetva, yaşayan Ehli Sünnet ulemasının resmî görüşü olmaya çok yaklaşmıştı.

Biz burada, açıkça küfre gittiklerini ilan etmedikleri ve insanları günaha zorlamadıkları güne kadar, zalim hâkimlere itaat etmenin farz ve bunlar aleyhine ayaklanmanın haram olduğunu belirten fakih ve muhaddislerin beyanlarından örnekler aktaracağız.

Abdullah b. Ömer'in Görüşü:

Müslim, Zeyd b. Muhammed ve Nafii'den şunları nakletmektedir:

“Abdullah b. Ömer, Harre Olayı'nda Yezid b. Muaviye'nin hâkimiyeti döneminde Abdullah b. Metî'nin yanına geldi.

Abdullah b. Metî: ‘Ebu Abdurrahman’ın sırtını dayaması için kendisine bir yastık getirin’ dedi. Abdullah b. Ömer dedi ki: ‘Oturmak için yanına gelmedim, Peygamberden işitiğim bir hadisi nakletmeye geldim. Allah Resûlü buyurdu ki: ‘Kim imama itaat etmekten el çekerse kıyamet gününde hiçbir hücceti olmadan Allah ile mülakat eder. Kim öldüğünde her hangi bir biat boynunda yoksa cahiliye üzerine ölmüş olur.’”⁴¹¹

Abdullah b. Amr b. As’ın Görüşü:

Abdullah b. Amr b. As da bu görüşü savunmaktadır ve bu görüşün sahibi olmakla tanınmaktadır. O insanları bu görüşü benimsemeye davet ediyordu.⁴¹²

Ben söz konusu rivayetin onun mu yoksa başka birisinin bunu rivayet edip ona nispet verdiğini bilmiyorum. Ancak bu rivayet Peygamber Efendimizin hadisi olamaz.

Hasan Basrî’nin Görüşü:

Hasan Basrî aşağıdaki görüşleri savunmakla meşhurdu. Onun şunları söylediği nakledilmiştir:

“Hâkimler cuma, cemaat ve bayram namazlarını kıldırarak, sınırları korumak ve ilahî hükümleri uygulamak üzere hayatımızın beş alanında sorumluluk sahibidirler. Allah’a yeminler olsun ki! Her ne kadar zalim de olsalar din bunlardan başka birilerinin eliyle yoluna girmez. Allah’a yeminler olsun ki! Bunlar fesada gitmeden önce ıslah ederler.”

⁴¹¹ *Sahih-i Müslim*, c. 4, s. 1478, Bab. 13, hadis 58.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 344.

Süfyan-ı Sevri'nin Görüşü:

Süfyan-ı Sevri de bu görüşü şiddetli bir şekilde savunmaktadır ve bunu dinin temellerinden biri bilmektedir. O, öğrencilerinden biri olan Şuayb'e şöyle demektedir:

“Ey Şuayb! İyi ve kötü herkesin arkasında namaz kılmadıkça, kıyamet gününe kadar cihada inanmadıkça, adil veya zalim olsun sultanın bayrağı altında yaşamadıkça yazdıklarının sana hiçbir faydası olmayacaktır”.

Ali b. Medinî'nin Görüşü:

O şöyle demektedir:

“Halkın icma ve rızasıyla hilafet makamına ulaşmış kimse- nin, ister iyi olsun ister kötü olsun, sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmek farzdır. Allah ve kıyamet gününe iman eden hiçbir müminin iyi veya kötü olsun bir imama biat etmeden geceyi sabahlaması caiz değildir. O müminlerin emiridir ve hiç kimsenin onun yaptığı işleri sorgulama ve kendisi ile münazara etme hakkı yoktur. Bunlara vergi ödemek caiz ve gereklidir. Kim söz konusu hâkime vergi verirse zimmi- den beri olur ve hâkimden ödül alır.

... Onun arkasında veya atadığı kişinin arkasında Cuma namazı kılmak caizdir. Cuma namazı iki rekattır ve kim bunu kılmazsa bidatçidir. Hakeza imanını bırakıp muhalifler safında yer almıştır. İmamın –ister iyi ve ister kötü olsun- arkasında namaz kılmanın doğruluğuna inanmayan kimse zerre kadar Cuma namazının faziletlerini derk etmemiştir. Sünnete göre onların arkasında namaz kılınmalı ve göğüs- lerde bundan bir sorun olmadığı düşüncesi olmalıdır. Kim, halkın etrafında toplandığı ve kendisini zorla veya güzellikle

halife kabul ettiği Müslümanların imamlarından biri aleyhine ayaklanırsa Müslümanlar cemaatini parçalamış ve Allah Resûlü'nün eserlerine muhalefet etmiştir. İmam aleyhine ayaklandığı durumda ölecek olursa cahiliye üzeri ölür. Müslümanlardan hiç kimsenin halife ile savaşması caiz olmadığı gibi onun aleyhine ayaklanmak da haramdır. Kim böyle bir şeye kalkışacak olursa sünnetin aksine bidatçi olur.”

Lalkai (h. 418) ve Buharî:

Şeyh Lalkai, *el-Sünnet* adlı eserinde Ehli Sünnet akidesini açıkladığı bölümde şöyle demektedir:

“Bunlar şundan ibarettir; iyi veya kötü olsun onlara (yöneticilere) inanmak, sözlerini dinlemek ve emirlerine itaat etmek farzdır.”

O, ardından Buharî'nin görüşlerini nakledip şöyle demektedir:

“Hicaz'dan, Basra'dan, Kûfe'den, Bağdat'tan, Şam'dan, Vasıt'tan ve Mısır'dan binden fazla ilim ehli insanla görüştüm. Defalarca kendileri ile mülakatım oldu. Kırk altı yıl önce yanıma geldiler hepsi de bu görüşü savunuyorlardı.”

Sahih-i Müslim'in Şerhi'nde Nevevî'nin Görüşü:

Nevevî, *Sahih-i Müslim'e* yazdığı şerhinde şöyle demektedir:

“Halifelere karşı ayaklanmak ve her ne kadar fasık veya zalim de olsalar onlarla savaşmak, Müslümanların icması ile haramdır. Ehli Sünnet icmasına göre sultan fasık olduğu için görevinden azledilmez.”

Sahih-i Buhârî'nin Şerhi'nde İbn Hacer'in Görüşü:

İbn Hacer, *Feth-ül Bârî Fî Şerh-i Sahih-il Buhârî* adlı eserde İbni Betal'dan şunları nakletmektedir:

“Fakihler; kılıç zoruyla hâkimiyete ulaşan, sultana itaat etmenin ve onunla birlikte cihada çıkmanın farz olduğu hususunda hemfikirdirler. Hakeza kendisine itaat etmenin ayaklanmaktan daha iyi olduğunu söylemektedirler. Zira itaat kan dökülmesine engel olacağı gibi halkın da huzurlu olmasına ve rahatlıklarını elden vermemesine neden olur. Fakihler sultanın açıkça küfrünü ilan etmesi dışında hiçbir şeyi bundan istisna etmemişlerdir.”

Ebubekir İsmaili'nin (h. 371) Görüşü:

Şeyh Ebubekir İsmaili, *Hadis Ehlinin İtikadı* adlı eserinde şöyle demektedir:

“Vakit ve Cuma namazlarını, ister iyi ister kötü olsun, Müslümanların imamının arkasında eda etmeye inanmaktadırlar. Zira Allah Teâlâ her dönemde fasık imamların olacağını bilmesine rağmen Cuma namazını her durumda eda edilmesini farz kılmıştır. Nitekim Allah bunun için hiçbir istisna göz önünde bulundurmamıştır. İmam her ne kadar zalim de olsa onunla birlikte cihad etmenin gerekliliğine inanmaktadırlar.”

Tahavî ve Akidetü't-Tahaviyye:

Şeyh Tahavî şöyle demektedir:

“Biz imam ve valiler aleyhinde ayaklanmaya inanmaktayız. Eğer zulüm ve sitem etseler bile kendilerine beddua etmez ve itaatlerinden el çekmeyiz. Günah işlemeye

zorlamadıkları güne kadar itaatleri Allah Teâlâ'nın itaatidir ve farzdır. Onlar için iyilik ve afiyet istemekteyiz.”

Şeyh Tahavi, imam ve valilerin sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmenin farz olmasının delillerini beyan ettikten sonra şöyle demektedir:

“Kitap ve sünnet ulü'l emrin günah işlemeye zorlamadığı güne kadar itaatinin farz olmasına delalet etmektedir.

Bu hususta Allah Teâlâ'nın buyurduğu şu sözler üzerinde iyice düşünelim. Buyuruyor ki: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de itaat edin.”⁴¹³ Zira ayette imama itaat ayrı bir şekilde ele alınmamıştır. Allah ve Resûlüne itaat edilen her hususta imama da itaat edilmelidir. Nitekim ayette Resûle itaat edenin Allah'a itaat ettiğini göstermesi için “İtaat edin” fiili ikinci defa Resûl ile birlikte zikredilmiştir. Çünkü Allah Resûlü, Allah'a itaatten başka bir şeye emretmez. Dolayısıyla Allah ve Resûlüne itaatten başka bir şeyde ona itaat edilmez. Ancak zalim de olsa hâkime itaat edilmesinin sebebi şudur; bunlar aleyhinde ayaklanmanın bunların yaptıkları zulümden kaç kat fazla zararı vardır. Bu yüzden söz konusu zulümlere karşı sabretmek günahlara kefarettir ve kıyamet gününde insana verilecek ödülü kaç katına çıkarır. Allah Teâlâ onları, amellerimizin düzgün olmadığı için bizlere musallat kılmıştır. Nitekim amelin cezası yapılan amelin cinsindedir. Dolayısıyla kendi amellerimizi düzeltmek için tövbe ve istiğfar etmeye çalışmalıyız.

⁴¹³ Nisa, 59.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

أَوْلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ
عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Onların (müşriklerin) başına (Bedir’de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud’da) sizin başınıza geldiğinde, ‘Bu, nereden başımıza geldi?’ dediniz, öyle mi? De ki: ‘O (musibet), kendinizdendir.’ Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”⁴¹⁴

وَكَذَلِكَ نُؤَيِّ بِعَضِّ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“İşte biz, kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına böyle musallat ederiz.”⁴¹⁵

İlahî kitapların birinde şunlar nakledilmiştir: “Ben mülkün maliki Allah’ım. Şahların kalpleri benim ellerimdedir. Kim bana itaat ederse onları onun için rahmet kılarım. Kim bana itaat etmeyip isyan ederse onları onun için azap ve eziyet sebebi kılarım. Dolayısıyla kendinizi şahlara kötü sözler söylemekle meşgul etmeyin. Ancak dua edin ki gönüllerini sizlere karşı yumuşatayım.”

Şeyh Sabuni’nin (h. 499) Görüşü :

Şeyh Ebu Osman Sabuni, *Hadis Ashabının Akidesi* adlı eserinde şöyle demektedir:

“Hadis ashabı vakit namazlarını, Cuma namazlarını, kurban ve ramazan bayramları namazını, ister iyi ister kötü olsun

⁴¹⁴ Âli İmran, 165.

⁴¹⁵ En’âm, 129.

Müslümanların imamının arkasında kılmayı doğru bilmektedirler. Söz konusu imamların ıslahı için dua edilmesi gerektiğine inanmakta ve Müslümanların bunların adil olmasına neden olabilecek bir ayaklanmanın içine girmemesi gerektiğini söylemektedirler.”

Vahhabilerin Görüşü:

Şeyh Abdullah b. Abdullatif'in *Risale*'sinde şunlar yazılmaktadır:

“Şeyh dedi ki: ‘Allah Resûlü’nün sahâbîleri bu ve benzer hadislerle amel etmişlerdir ve bunun, İslam’ın bundan başka bir yolla düzene girmeyeceği ilkelerden biri olduğunu söylemişlerdir. Onlar Yezid b. Muaviye, Haccac b. Yusuf ve ardından gelen bütün halifelerin -Ömer b. Abdülaziz dışında- kimseden gizli olmayan işlerini görmelerine rağmen aleyhlerinde ayaklanmamış ve yaptıklarını sorgulamamışlardır. Kim bunlar aleyhine ayaklanırsa Hariciler gibi İslam’dan çıkacaklarını belirtmişlerdir.’”

Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab’a bağlı; Şeyh Muhammed b. Abdullatif, Şeyh Sad b. Hamd b. Atik, Şeyh Abdullah b. Abdülaziz Ankarî ve diğer âlim ve şeyhler bu konu hakkında bir risalede şöyle demektedirler:

“Kur’an’ın nassından, nebevî hadislerden ve muhakkik âlimlerin, yöneticinin sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmek ve onlarla münazara etmemek hususundaki beyanlarını anlayan herkesin bunu kabul etmesi gerekir. Eğer hâkim (yönetici) ilahî emirlerin bazısına uymazsa halktan hiç kimsenin bu hususta onunla husumete girmesi doğru değildir. Hâkimin açıkça küfre gittiğini ilan etmesi bundan istisnadır.”

Şeyh Muhammed b. Abdullatif şöyle demektedir:

“Şeyh, Muhammed b. Abdulvehhab ve Şeyh Abdullah b. Abdülaziz Ankarî şöyle demişlerdir: Kitap ve sünnette hâkimin sözlerini dinleyip emirlerine itaat etme hususundaki deliller peşi sıra zikredilmiştir. Hatta Şeyh dedi ki: ‘Eğer mallarını elinden alıp sırtından da vursalar dinle ve itaat et.’ Bu yüzden imama itaatsizlik ve itirazı yasaklayıp haram olduğuna hükmediyoruz.”

Şeyh Abdullah b. Abdülaziz Ankarî bir risalede işitip itaat etmenin farz olmasının delillerini beyan ettikten sonra konu hakkında bazı âlimlerin görüşlerini nakletmektedir:

“Kur’an’ın nassından, nebevî hadislerden ve muhakkik âlimlerin, hâkimin sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmek ve onlarla münazara etmemek hususundaki beyanlarını anlayan herkesin bunu kabul etmesi gerekir. Eğer hâkimler ve valiler ilahî emirlerin bazılarını uymazlarsa bu onların küfre girdikleri ve İslam’dan çıktıkları manasında değildir. Valilere şer’î ölçülere göre nasihat etmek farzdır. Meclislerde ve halk arasında onlar aleyhine konuşmayan seleflere tabi olmak gerekir. Bu işin münkirin inkârı olduğu inancını inkâr etmek bütün Müslümanlara farzdır. Bu inancın hatası ve zahiri cehaleti açıktır. Bu inanca sahip insanlar, bu dünyada ne büyük bir fitneye neden olduklarını bilmemektedirler. Bunu ancak Allah’ın kalbini nurlandırdığı ve selef salihlerin yöntemini benimseyen insanlar anlayabilirler. Bu bizim inancımızdır ve biz buna bağlıyız. Bu inanca muhalefet eden ve nefsinin hevasına tabi olan kimselerden Allah’a sığınırız.”

Şeyh Abdülaziz b. Abdullah başka bir yerde de şöyle demektedir:

“Müslüman emirlere ve onların alimlerine, Allah’ın itaatini emrettiklerinde ve bu emirleri günaha neden olmadığında itaat edilir. Zira bu itaat ile işler yoluna girer, toplumda emniyet oluşur, emirler uygulanır ve mazlumun hakkı zalimden alınır. Lakin onlara itaat edilmediği zaman her şey yok olmaya doğru gider ve güçlü zayıfı ortadan kaldırır.”

O başka bir pasajda da şöyle demektedir:

“Âsi bile olsa imama karşı ayaklanmak caiz değildir. Belki sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmek farzdır. Ancak günaha zorlama hususunda onlara itaat etmeyiz ve itaatten el çekeriz.”

Akabinde bu görüşünü desteklemek için bazı hadisleri delil olarak nakletmektedir:

“Dolayısıyla farz olandan kastımız, günaha zorlayan işler dışında hâkimin sözlerini dinleyip emirlerine itaat etmektir. Bu vesileyle işler düzene girer, toplumda emniyet oluşur, mazlumun hakkı zalimden alınır ve yollar güvenli olur. İmamlara ve valilere karşı ayaklanmak ihtilaf nedeni olduğundan caiz değildir. Tabii küfürlerini açıkça ilan etmeleri bundan istisnadır. Bu durumda toplumsal yapıyı daha da bozmamaları şartıyla onlara karşı kıyam edenlerin Allah’ın nezdinde delilleri vardır ve Allah onları güçlü kılar.”

Mescid’ul Haram’ın hatip ve imamı Şeyh Muhammed b. Abdullah b. Sebil şöyle demektedir:

“Kendisinden dönmenin caiz olmadığı Ehli Sünnet mezhebinin inancı şudur: Müslüman hâkimler açıkça dinden çıktıklarını ilan etmedikleri ve insanları günaha zorlamadığı sürece her ne kadar zalim ve fasık olurlarsa olsun sözlerinin dinlenilip emirlerinin yerine getirilmesi gerekir. Nitekim

Allah Resûlü şöyle buyurmaktadır; '(Hâkimlerden) açık bir küfür görmeniz durumunda Allah'tan deliliniz vardır.'

Dolayısıyla her ne kadar hâkimlerin zulümleri karşısında sabretmek şer'i açıdan farz olsa da bunun zararları hâkimlerin aleyhine ayaklanmaktan ve onlara itaatten el çekmekten daha azdır. Zira onların aleyhine ayaklanmanın çok büyük zararları vardır. Hatta bu ayaklanma, etkisi her zaman devam edecek olan büyük bir fitneye ve kan dökmeye neden olabilir..."

Zalim Hâkime Karşı Çıkmaktan Kaçınmanın Delilleri:

Zalim hâkime karşı çıkmaktan kaçınmayı savunanlar iki delile tevessül etmişlerdir:

1- Kitabın Delaletine Tevessül:

Ebubekir İsmaili (h. 371) *Hadis Ehlinin İtikadı* adlı eserinde önceden de belirttiğimiz gibi şöyle demektedir:

"..Vakit ve Cuma namazlarının Müslümanların imamının, ister iyi ister kötü olsun, arkasında eda etmeye inanmaktadırlar. Zira Allah Teâlâ her dönemde fasık imamların olacağını bilmesine rağmen Cuma namazını her durumda eda edilmesini farz kılmıştır. Nitekim Allah bunun için hiçbir istisna göz önünde bulundurmamıştır. İmam her ne kadar zalim de olsa onunla birlikte cihat etmenin gerekliliğine inanmaktadırlar."

İstidlalin Özeti: Cuma namazına katılmaya çalışma emri gibi yöneticilere itaat emri de mutlaktır. Dolayısıyla halkı günah işlemeye zorlamadıkları sürece itaatleri farzdır ve din-den çıktıklarını açıkça ilan etmedikleri sürece onlara karşı ayaklanmak haramdır.

Muhammed b. Abdullah b. Sebil şöyle demektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ
 “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulu'l emre (idarecilere) de itaat edin.”⁴¹⁶ Ayeti açıkça hâkimlere itaatın farz olmasına delalet etmektedir. Onlara itaatın farz olmasının gereksinimi onlara itaatsizlikten kaçınmaktır.”

Eleştiri: İlahî kitabı delil olarak getirmede bildiğimiz en ilginç şey ayetin ıtlakına tevessüldür. Şimdi bu noktayı açıklamaya çalışacağız.

a- Allah Teâlâ Müslümanlar için fasık birinin velayet ve imametini kararlaştırmamıştır. Evlatları için de imameti talep eden Halil İbrahim'e “Benim Ahdim zalimlere erişmez” diye buyurmaktadır. Ayetin tamamına teveccüh ediniz.

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
 إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

“Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: ‘Ben seni insanlara önder yapacağım.’ İbrahim de: ‘Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)’ demişti. Bunun üzerine Rabbi: ‘Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz’ demişti.”⁴¹⁷

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ
 أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

⁴¹⁶ Nisa, 59.

⁴¹⁷ Bakara, 124.

“Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarımız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!”⁴¹⁸

Nisa Sûresi ulû'l emre itaat emri vermekte, Hud ve Bakara Sûreleri de zalimlerin Müslümanlar üzerinde hiçbir velayetlerinin olmadığını belirtmektedir.

Fıkıh usûlü ilminin uzmanlarının ilmî verilerden uzak böylesi istidlallerin reddi hususunda güzel beyanları vardır. Onlar; hükmün öznesini sabit kılmayacağını, burada da kılıç zoruyla Müslümanlara hâkim olan emirlerin itaatlerini de sabit kılmayacağını söylemektedirler.

b- Vahhabî ulema ve şeyhlerinin beyanlarında dillendirildikleri muhalefet ve ayaklanma arasındaki ayrılık gerçeklerden uzak bir faraziyedir. Bu yüzden siyasî ve içtimâî realitelerde uygulanmaz. Vahhabî uleması şöyle demektedir: “Zalim hâkimler halkı günah işlemeye zorlamaları durumunda kendilerine itaat etmek caiz değildir. Zira Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: ‘Allah’a itaatsizlik hususunda hiçbir mahluka itaat edilmemesi gerekir.’”

Ancak Vahhabî alimlerinin naklettikleri rivayete göre ayaklanma fesat ve kan dökmeye neden olacağı için bu hâkimler aleyhinde her hangi bir girişim doğru olmadığı gibi haram hükmüne de sahiptir.

Biz buna karşılık şunları söylemek zorundayız; muhalefet ve karşı çıkma arasındaki ayrılık, gûnahta muhalefetin farz olduğu inancı ve zalimlere karşı ayaklanmanın haram olduğu düşüncesi, gerçeklerden uzak bir faraziyedir. Zira eğer bu hâkimler halkın karşı çıkmasından emânda olursa,

⁴¹⁸ Hüd, 113.

halk tarafından hiçbir korkuları olmazsa ve halkın kendileri aleyhinde ayaklanmaktan sakındıklarını bilirlerse onları günah işlemek hususunda da itaate mecbur bırakırlar. Nitekim bu mesele son zamanlarda bazı İslam ülkelerinde tahakkuk buldu. Söz konusu ülkelerde bu hâkimler ve valiler yönetimi ellerine alıp halkın ayaklanmasından emânda oldukları zaman Allah'a itaatsizlik hususunda da halkı kendilerine itaate mecbur bıraktılar. Bu durum ilmî konularda da görüldü ve halk, batnî temayüllerine rağmen hâkimlerin zorbalığa tevessülleri yüzünden haram olan konularda da onlara tabi olup kendilerine itaat ettiler.

Bu birçok İslam ülkesinde görünen bir gerçektir. Bu zalim hâkimlerin işledikleri günahlardan kaçış için Müslümanların önlerinde hiçbir yol yoktur.

c- Allah Teâlâ bizlere zalim hâkimleri tanımamızı yasaklamıştır. Zalimi tanımak sadece ona itaatle sınırlı değildir. Belki imametinin kabulünü de kapsamaktadır. İmamet ve rehberliğin kabulü ve zalimin yönetimine katılım tanımının en bariz mısdaqlarıdır.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَزْكُوتُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ
أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

“Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız). Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!”⁴¹⁹

Eğer Nisa Süresi'ndeki:

⁴¹⁹ Hüd, 113.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ
 “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de itaat edin.”⁴²⁰ ayetinin mutlak olduğunu ve isyan ve itaat durumlarını da içerdiğini kabul etsek bile Hûd Sûresi'nin bunu özelleştirdiğini söylememiz gerekir. Dolayısıyla Nisa Sûresi'ndeki velayet emri hâkimin ilahî ahkâma riayet ettiği ve ilahî yolda ilerlediği dönemler için geçerlidir. Lakin bu yoldan saptığı ve halka zulmetmeye başladığı zaman Müslümanlar üzerinde hiçbir velayeti yoktur.

d- Zalim hâkim Allah'a itaatsizlik edip halkı günaha zorladığında kendisine muhalefet etmek farz olduğu gibi günaha zorlama olmadığı durumlarda bile kendisine itaat haramdır. Zira zalim hâkime itaat havzasına girmek zalimi tanımının misdaklarından ve Allah Teâlâ zalimleri tanımayı bizlere haram kılmıştır.

Şaşkınlığıma neden olan şey, İbn Teymiye'nin *Minhac'us-sünnet'ün-nebeviyye* adlı eserinde savundukları görüşlerdir. O bu kitabın bir pasajında şöyle demektedir:

Kâfir ve fasıkın emrettiği şey Allah'ın itaati olursa ona itaat etmek haram olmadığı gibi Allah'ın emrine itaati emreden fasıkın emrine itaatin farz olmasını da ortadan kaldırmaz. Hak olan bir şeyi söylediği zaman kendisini yalanlamak caiz değildir ve fasık bunu dile getirdiği için hakka tabi olmanın zorunluluğu ortadan kalkmaz.

Bu beyanlar hayret vericidir. Hakk'ın indinde fasık kimseye tabi olmak ile hakka tabi olmak farklı şeylerdir. Biz hakka tabiyiz; fakat hak olan bir hususta fasık kimseye tabi olmayız.

⁴²⁰ Nisa, 59.

Zira Allah Teâlâ onu tanımamızı bizlere yasaklamıştır. Fasika tabi olmak ve emirlerine itaat etmek, onu resmi bir şekilde tanımaktır. Nitekim Allah Teâlâ tağuta karşı çıkmamızı ve onu reddetmemizi bizlere emretmiştir. Zalim hâkim, tağutun en bariz mısdadıdır. Bundan bizim hiçbir şüphemiz yoktur. Aynı zamanda tağutu inkâr etmenin, onun itaatini reddetmek anlamında olduğunu da biliyoruz.

İbn Teymiye; Allah'a itaat ile Allah'ın emrettiği şeye emretmesinde tağuta itaati bir ve eşit bilmektedir. Halbuki bu ikisi arasındaki fark aşikardır. Keza tağut, Allah'ın emrettiği şeyi yapmayı emrettiğinde kendisine itaat etmemek, günah ve Allah'a itaatsizlik değildir.

Bütün bunlar aşikardır ve bundan fazla açıklamaya gerek yoktur. Tağut her ne kadar hâkimiyetini yargı, Cuma, bayram ve vakit namazları vesilesiyle müminleri dayatmak istese de Allah Teâlâ, tağutun Müslümanlar üzerinde hâkimiyet sahibi olmasını istememektedir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

“(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tağutu tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.”⁴²¹

⁴²¹ Nisa, 60.

Fakihler nezdinde çok meşhur olan Ömer b. Hanzala'nın rivayetindeki şuur ne makbul bir şuurdur. Rivayette şöyle denilmektedir:

“Kim onlardan hak veya bätıl hususunda hüküm isterse tağuttan hüküm talep etmiş gibidir. Kendisi lehine hükmedilen kişinin her ne kadar kendisinin olduğu sabit olsa da aldığı haramdır. Zira bunu tağutun ve Allah'ın kendisini reddetmeyi emrettiği kişinin hükmü ile almıştır.”

Allah Teâlâ, tağutu, hak ile hükmederse bile tanımamız ve onu reddetmemiz emrini vermiştir. Zira tağutun hükmünü hatta doğru bile olsa kabul etmek mümini tağutun saltanat havzasının içine sokar ve saltanatını daimi eyler... Bu, Allah Teâlâ'nın bizlere yasakladığı ve reddetmemizi istediği şeydir.

e- Allah Teâlâ bizleri; müsriflere, müsitlere, gafillere, nefisperestlere ve isyankarlara itaat etmekten men etmiştir.

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

“Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkararak haddi aşmışların emrine itaat etmeyin.”⁴²²

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ
وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ
عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

“Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de

⁴²² Şuara, 151, 152.

gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımızı, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.”⁴²³

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا

“O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme.”⁴²⁴

Allah Teâlâ'nın bizlere sadece müsrif ve zalim kimselerle ilişkilerimizi kesmemizi emrettiğini söylememiz doğru değildir. Zira bunlara itaat etmenin yasaklanması mutlak bir yasadır ve bu yasağın israf ve zulüm ile sınırlandırılması için her hangi bir delilimiz yoktur.

Allah Teâlâ'nın zulüm ve fesadın olmadığı yerlerde bile zalim, müfsit ve mücrimlerle ilişkiye geçmememizi emrettiğinden hiçbir şüphe yoktur. Zira bu hususta onlara itaat müminler üzerinde hâkimiyetlerine ve konumlarının güçlenmesine neden olacağı için Allah Teâlâ bu işten gazaba gelir ve bunu kabul etmez.

2- Rivayetlere İstinat:

Bu görüşün sahipleri zalim hâkimlere itaat etmenin farz olduğu inançlarını ispatlamak için bazı rivayetleri delil olarak öne sürmüşlerdir. *Deraset'u fi velayet-i fakih ve fikh-u devlet-i İslamiyye* adlı eserin müellifi bu rivayetlerden bazılarını kitabında nakletmiştir. Biz bu rivayetlerden bir kısmını burada zikredeceğiz.

⁴²³ Kehf, 28.

⁴²⁴ İnsan, 24.

Müslim kendi *Sahih*'inde Huzeyfe b. Yemame'nin sene-diyle şu rivayeti nakletmektedir:

“Ey Allah Resülü! Biz şerre giriftar olmuştuk, Allah bi-zim için hayır getirdi. Acaba bu hayırdan sonra tekrar şer olacak mı?’ dedim. ‘Evet’ dedi. Ben: ‘Acaba bu şerden sonra hayır olacak mı?’ dedim. ‘Evet’ dedi. Ben: ‘Bu nasıl olacak?’ dedim. Buyurdu ki: ‘Benim hidayetimle hidayet olunmayan imamlar benden sonra gelecekler ve sünnetimle amel etme-yecekler. Çok yakında bunların içinde bedenleri insan be-deni, ama gönülleri şeytanî gönüller olan insanlar çıkacak-tır.’ Dedim ki: ‘Ey Allah Resülü! Bu zamanı derk edersek ne yapalım?’ Buyurdu: ‘*Emirin sözlerini dinleyip emirlerine itaat et. Eğer mallarını ellerinden alıp sırtından da vursalar dinle-yip itaat et.*”⁴²⁵

Yine söz konusu kitapta müellif kendi senedi ile Seleme b. Yezid Cafi'nin Allah Resülü'nden (s.a.a.) şunları sordu-ğunu rivayet etmiştir:

“Ey Allah Resülü! Haklarını bizlerden isteyen fakat bizim haklarımızı bizlerden sakınan emirler bizlere hâkim oldukla-rında ne yapmamızı emredersiniz?’ Allah Resülü ondan yü-zünü çevirdi. Seleme sorusunu tekrarladi. Allah Resülü yine yüzünü çevirdi. Seleme üçüncü defa sorusunu sordu. Eşas b. Kays onu tutup kendisine: ‘Dinle ve itaat et, siz, size ve-rilmişlerle sorumlusunuz. Onlar da onlara verilmişlerle so-rumludur’ dedi.”⁴²⁶

Başka bir rivayete göre Eşas b. Kays onu tuttu. Ardında Allah Resülü (s.a.a.) şöyle buyurdu: “*Dinle ve itaat et, siz*

⁴²⁵ *Sahih-i Müslim*, c. 3, s. 1476, hadis 1847/52.

⁴²⁶ *A.g.e.*, s. 1474, Bab. 12, hadis 49.

siz verilmişlerle sorumlusunuz. Onlar da onlara verilmişlerle sorumludur."⁴²⁷

Yine bu kitapta Ubade b. Samet'in şunları söylediği nakledilmiştir:

"Allah Resûlü bizleri davet etti. Biz; zorlukta ve rahatlıkta, sevinçte ve üzüntüde sözlerini dinleyip kendisine itaat etmek, her yerde hakkı söylemek ve Allah yolunda kınayıcının kınamasında korkmamak... idarî yöneticilerle münazara etmemek üzere kendisine biat ettik. Buyurdu ki: *'İdarî yöneticiler açıkça küfre gittiklerini ilan ettiklerinde sizler için Allah'ın bir delili olacaktır.'*"⁴²⁸

Yine bu kitapta Avf b. Malik'in Allah Resûlü'nden (s.a.a.) şunları rivayet ettiği nakledilmiştir:

"Sizin en iyi imamlarınız kendilerini sevdiğiniz ve onların da sizi sevdikleri ve kendilerine selam gönderdikleriniz ve onların da size selam gönderdikleri imamlardır. En kötü imamlarınız kendilerinden nefret ettiğiniz ve kinlerini taşıdığınız ve onların da sizden nefret ettikleri ve kinlerinizi taşıdıkları, sizin onlara lanet ettiğiniz ve onların da size lanet ettiği imamlardır. Dediler ki: 'Ey Allah Resûlü! Kılıçla kendilerine karşı savaşmaya gidelim mi?' Buyurdu: 'Aranızda namazı ikame ettikleri müddetçe, hayır. Dolayısıyla sevmediğiniz bir şeyi valilerinizde gördüğünüz zaman işlerini sevmeyin ve itaatten el çekmeyin.'"⁴²⁹

Bu kitapta Ümmü Seleme'nin Allah Resûlü'nden (s.a.a.) şunları rivayet ettiği nakledilmiştir:

⁴²⁷ A.g.e., hadis 50 .

⁴²⁸ A.g.e., s. 147, hadis 41.

⁴²⁹ Sahih-i Müslim, c. 3, s. 1481, bab. 17, hadis 65.

“Çok yakında tanıyacağınız ve kendilerini yalanlayacağınız emirler olacaktır. Onları tanıyıp da yalanlayanlar beri olurlar. Onlara tabi olup rızayet gösterenler emânda olurlar.’ ‘Onlarla savaşalım mı, dediler.’ Buyurdu: ‘Hayır namaz kıldıkları müddetçe savaşmayın.’”⁴³⁰

Bu hadisin şerhinde şunlar söylenmiştir:

“Onları tanıyanlar beri olacaktır’ cümlesinden kasıt; münkiri tanıyanın, günah ve azaptan korunmak için girecek yolu olur. Böylece bunu eli, dili ve kalbiyle değiştirir.”⁴³¹

Bu hadis başka bir rivayette “Sevmeyenler beri olurlar” cümlesi ile nakledilmiştir.⁴³² Bunun da anlamı açıktır.

Yine bu kitapta İbn Abbas’ın Allah Resûlü’nden (s.a.a.) şunları rivayet ettiği nakledilmiştir:

“Emirinden sevmediği bir şeyler gören kimse sabretmelidir. Hiç kimsenin onun saltanatından bir elin parmakları kadar uzaklaşmaya hakkı yoktur. Eğer birileri başkaldırır ve ölecek olursa cahiliye üzerine ölmüştür.”⁴³³

Bu kitap Nafii’den şu rivayeti nakletmektedir:

“Abdullah b. Ömer, Harre Olayı’nda Yezid b. Muaviye’nin hâkimiyeti döneminde Abdullah b. Metii’nin yanına geldi. Abdullah b. Metii: ‘Ebu Abdurrahman’ın sırtını dayaması için kendisine bir yastık getirin’ dedi. Abdullah b. Ömer dedi ki: ‘Oturmak için yanına gelmedim, Peygamberden işittiğim bir hadisi senin için nakletmeye geldim. Allah Resûlü buyurdu

⁴³⁰ A.g.e., s. 1480, bab. 16, hadis 62.

⁴³¹ Bkz. *Haşiye-i Muhakkik ber Sahih-i Müslim*, c. 3, s. 1480, dipnot 3.

⁴³² *Sahih-i Müslim*, c. 3, s. 1481, bab. 16, hadis 64.

⁴³³ A.g.e., s. 1477, bab. 13, hadis 55.

ki: ‘Kim imama itaat etmekten el çekerse kıyamet gününde hiçbir hücceti olmadan Allah ile mülakat eder. Kim öldüğünde her hangi bir biat boynunda yoksa cahiliye üzerine ölmüş olur.’”⁴³⁴

Ebu Yusuf Kadı'nın kaleme aldığı *el-Harac* adlı eserde Hasan Basrı'nın şunları söylediği nakledilmiştir:

“Allah Resülü buyurdu: ‘Valilere kötü sözler söylemeyin. Eğer iyilikle davranırlarsa ödülleri vardır ve şükürünü eda etmeniz gerekir. Eğer kötü davranırlarsa cezalandırılacaklardır. Sizler de sabredin. Allah istediği kişiden intikam almak istediği zaman valiler onun azabı olur. Dolayısıyla hamiyet ve asabi bir şekilde Allah'ın intikamını karşılamayın. Belki alçak gönüllülükle ve mütevazi bir şekilde Allah'ın intikamını karşılamaya gidin.’”⁴³⁵

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Ebu Hureyre'nin Allah Resülünden (s.a.a.) şunları rivayet ettiği nakledilmiştir:

“İyi veya kötü her emirle birlikte cihada çıkmak sizlere farzdır. Hatta büyük günahlar işlemiş iyi ve kötü her Müslüman'ın arkasında namaz kılmak sizlere farzdır.”⁴³⁶

Eleştiri:

Bu rivayetler; delalet etmeleri açısından daha güçlü ve rivayet açısından daha çok ve sahih olan iki grup rivayetle ilişki içindedir. Bu iki grup rivayet şunlardan ibarettir:

1- İyiliği emreden ve kötülükten sakındıran ve münkirin kökünün kazınmasını emreden rivayetler.

⁴³⁴ *Sahih-i Müslim*, c. 4, s. 1478, Bab. 13, hadis 58.

⁴³⁵ Kadı Ebu Yusuf, *el-Harac*, s. 10.

⁴³⁶ *Sünen-i Ebu Davud*, c. 3, s. 18, hadis 2533.

2- Zalim hâkime yardımcı olmayı yasaklayan rivayetler.

Bu iki grupta yer alan hadisler daha önce nakledilen hadislerle tezat arz etmektedir. Burada bu rivayetleri nakledeceğiz.

1- İyiliği Emretme ve Kötülüğün Kökünü Kazımanın Farz Olması:

Bu grupta yer alan rivayetler çok fazladır ve şunları dillendirmektedir: Birinci mertebe iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaktır yani pratik değişimdir. İkinci mertebe dille yapılan dehalettir. Üçüncü mertebe ise kalbî inkârdir, bu da imanın en zayıf mertebesidir. Birinci mertebedeki pratik değişimden kasıt, elle yapılan değişim ve münkirin güç vesilesiyle kökünün kazınmasıdır.

Tirmizî kendi *Sünen*'inde Tarık b. Şahab'tan şunları nakletmektedir:

“Hutbeyi namazdan önce okuyan ilk kişi Mervan b. Hakem idi. Adamın biri kalkıp ona hitap ederek dedi ki: ‘Sünnete muhalefet ettin.’ Ebu Said de dedi ki: ‘Bu adam görevini yerine getirdi. Ben Allah Resûlü’nün şöyle dediğini işittim: ‘Kim bir münkiri görürse eli ile onu inkâr etmeli (ortadan kaldırmalı) buna gücü yetmeyen dili ile buna da gücü yetmeyen kalbi ile inkâr etsin. Bu da imanın en zayıf mertebesidir.’”

Ebu İsa bu hadisin sahih olduğunu söylemektedir.⁴³⁷

Bu hadiste iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın “Suudî özelliklere sahip” mertebelerini görmekteyiz. En zayıf mertebesi kalbî inkâr, en güçlü mertebesi ise zulme karşı

⁴³⁷ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi Tirmizî, *el-Câmiü's-sahih*, c. 4, s. 469-470.

amelî mücadeledir. Bu rivayetin karşısında yer alan diğer rivayetler “Nüzulî özelliklere sahip” rivayetlerdir ve iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma hususunda oturmanın ayağa kalkmaktan daha iyi olduğuna inanmaktadır. Bu rivayete göre, zalimlerin işlerinin yolunda gitmesi, gönüllerinin huzur içinde olması ve onlarla birlikte ülke ve halkın da yoldan çıkması için imanın en güçlü mertebesi uyumaktır.

Tirmizî kendi *Sünen*'inde Ebu Said Hudri'den Allah Resûlü'nün (s.a.a.) şöyle dediğini rivayet etmektedir:

*“En büyük cihad zalim sultanın yanında söylenen adil sözdür.”*⁴³⁸

Münzirî, Numan b. Beşir'in şöyle dediğini nakletmektedir:

*“Biz yatsı namazından sonra camideydik, Allah Resûlü dışarı çıktı ve gökyüzüne baktı. Sonra gözlerini öyle bir şekilde kapattı ki, gökyüzünde bir olayın gerçekleştiğini zannettik. Ardından buyurdu: ‘Bilin ki! Benden sonra çok yakın bir zamanda zulmedip yalan söyleyen emirler olacaktır. Kim onların yalanlarını onaylar ve zulümlerine temayül gösterirse benden değildir, ben de ondan değilim. Kim onları yalanlarında onaylamaz ve zulümlerinde onlara temayül etmezse ben ondanım o bendendir.”*⁴³⁹

Müslim kendi *Sahih*'inde Ebu Said Hudri'den Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Kim bir münkiri görürse eli ile onu inkâr etmeli (ortadan kaldırmalı) buna gücü yetmeyen dili ile buna da gücü yetmeyen kalbi ile inkâr etsin. Bu da imanun en zayıf mertebesidir.”

⁴³⁸ A.g.e., s. 471, bab. 13, hadis 2174; *Sünen-i İbn Mace*, c. 2, s. 1329, hadis 4011.

⁴³⁹ Hafız el-Münzirî, *Terğib ve Terhib*, c. 3, s. 195.

Müslim yine bu kitabında kendi senediyle Cabir b. Abdullah'ın şunları rivayet ettiğini nakletmektedir:

“Allah Resülü'nün şunları söylediğini işittim, buyurdu ki: *‘Benim ümmetimden bir grup kıyamet gününe kadar açıkça hak yolda savaşacaktır.’*”⁴⁴⁰

Hakeza o kendi senedi ile Cabir b. Sümre'den Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

“*Her zaman bu din, İslam, ayakta olacaktır ve Müslümanlardan bir grup kıyamet gününe kadar onun yolunda savaşacaktır.*”⁴⁴¹

Ebu Davud kendi senedi ile Abdullah b. Mesud'tan Allah Resülü'nün (s.a.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

“İsrail oğulları arasında ortaya çıkan ilk eksiklik şuydu: Onlardan biri diğerini gördüğü zaman: *‘Ey filan! Bu işi bırak helal değildir’* diyordu. Ancak sonraki gün onu gördüğünde kendisi ile birlikte oturup yemek ve içmek için bu işten sakındırmıyordu. Böyle yaptıkları zaman Allah Teâlâ gönüllerini birbirlerine karşı soğuttu. Ardından buyurdu:

“İsrail oğulları arasında küfre gidenler Davud ve Merem oğlu İsa'nın diliyle lanete uğradı. Küfürlerinin nedeni *de isyan edip Allah'ın emirlerini çiğnemeleri ve duçar oldukları kötü işlerden birbirlerini sakındırmamalarıydı. Ne kötüydü yaptıkları.*

Onlardan birçoğunu, küfre gidenlerle dost olduklarını görürsün. Gerçekten kendilerinden önce gönderdikleri şeyler ne kadar kötüdür. Allah onlara karşı gazaba geldi ve onlar daima azapta kalacaklardır. Eğer Allah'a peygamberine ve

⁴⁴⁰ A.g.e., c. 3, s. 1524, bab. 53, hadis 173.

⁴⁴¹ A.g.e., hadis 172.

*onlara gelmiş olan şeye iman etmiş olsalardı onlarla dost olmazlardı. Lakin onların çoğu fasıktır.*⁴⁴²443

Yine kendi senediyle Kays'ın rivayet ettiğine göre Ebubekir'in Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dediğini nakletmektedir:

“Ey insanlar! Siz;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ
إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah, size yaptıklarınızı haber verecektir.”⁴⁴⁴ ayetini okuyor ve yanlış yerde kullanıyorsunuz.”

Halid'ten de şunları rivayet etmektedir:

“Biz peygamberin şöyle buyurduğunu işittik: ‘Halk zalimi görüp elinden tutmadığı (zulümlerine engel olmadığı) zaman Allah'ın bundan ötürü hepsini azaba duçar kılması yakındır.’”

Amr b. Hişam Peygamberden şunları işittiğini nakletmektedir:

“İçlerinde Allah'a itaatsizlik olan, günah işlenen ve bunları değiştirme kudreti olup da değiştirmeyen hiçbir kavim yoktur ki bu işlerinden dolayı bir bütün olarak azaba yaklaşmamış olsun”⁴⁴⁵

⁴⁴² Mâide, 78-81.

⁴⁴³ Sünen-i İbni Davud, c. 4, s. 121, hadis 4336.

⁴⁴⁴ Maide, 105.

⁴⁴⁵ A.g.e., s. 122, hadis 4338.

Yine bu kitapta müellif kendi senediyle Cerir'in şöyle dediğini nakletmektedir:

“Allah Resûlü’nden işittim, buyurdu: ‘Allah’ın emrine itaat etmeyen ve günah işleyen biri olduğunda kavmi onu değiştirme kudretine sahip olmasına rağmen değiştirmezse Allah ölümden önce onları azaba duçar edecektir.’”⁴⁴⁶

İbni Mace Sünen’inde kendi senediyle Ebu Hureyre’nin, Allah Resûlü’nün (s.a.a.) şunları söylediğini nakletmektedir:

“Benim ümmetimden her zaman Allah’ın emrini yerine getiren ve başkalarının muhalefetinin kendilerine zarar vermediği bir grup olacaktır.”⁴⁴⁷

ed-Dürrül Mensur adlı tefsir kitabı Muaz b. Cebel’in Peygamberden şunları rivayet ettiğini nakletmektedir:

“İslam’ın döngüsü dönecektir. Kur’an’ın döndüğü yerde siz de etrafında dönün. Çok yakında sultanlar ile Kur’an savşa girecek ve birbirlerinden ayrılacaklardır. Yakın bir zamanda kendileri için bir hüküm sizler için başka bir hüküm göz önünde bulunduran sultanlar size hükmedecekler. Eğer onların emirlerine itaat ederseniz sizleri hak yoldan saptırır- lar ve eğer emirlerine itaat etmezseniz sizleri öldürürler.’ Dediler ki: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Eğer bu zamanı derk edersek ne yapalım?’ Buyurdu: ‘Testerelerle kesilen ve ağaçlara asılan İsa’nın yâranları gibi olun. Allah’a isyan edip yaşamaktansa itaat edip ölmek daha iyidir.’”⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ A.g.e., hadis 4339.

⁴⁴⁷ Sünen-i İbni Mace, c. 1, s. 5, bab. 1, hadis 7.

⁴⁴⁸ Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 2, s. 300–301, Maide Süresi 78. ayetin tefsiri.

Nehc'ül Saadet fi Şerh-i Nehc'ül Belağa adlı eserde şunlar nakledilmiştir:

Ebu Ata dedi ki: ‘Emir’el Müminin Ali, üzgün ve zorla nefes alacak bir şekilde bize doğru geldi ve dedi ki: ‘Üzerinize gölgelerini saldıklarında, ilahî ahkâmları rafa kaldırdıklarında, ummun mallarını kendileri için aldıklarında, Allah’ın evliyalarına düşmanlık ve düşmanlarına dostluk ettiklerinde nasıl olacaksınız?’ Biz: ‘Ey Müminlerin Emiri, böyle bir zamanı derk ettiğimizde ne yapalım?’ diye sorduk. Buyurdu: ‘Testerelerle kesilen ve ağaçlara asılan İsa’nın yârânları gibi olun. Allah’a isyan edip yaşamaktansa itaat edip ölmek daha iyidir.’⁴⁴⁹

Şeyh Kuleynî kendi senediyle Cabir’den İmam Bakır’ın (a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Kötülüklerini gönlünüzde kötü bilin ve bunu dile getirip alınlarına yapıştırmın. Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayın. Eğer nasihati dinleyip hakka dönerlerse sorun yoktur. Ancak halka zulmeden ve yeryüzünde fitne çıkaranlar başka. Korkunç bir azap onları beklemektedir. Allah’ın emrine dönüp itaat edecekleri güne kadar onlarla bedeninizle savaşın ve kalbinizde onlara karşı düşman olun. Bu işte de dünya ve mal talibi olmayın ve zulmün galip gelmesini istemeyin.”⁴⁵⁰

Bu hadis, yoldan çıkmış insanların tekrar hak yola dönecekleri güne kadar müminlerin Allah tarafından bu insanlar üzerinde hâkimiyetleri olduğuna delalet etmektedir. Başka

⁴⁴⁹ Muhammed Taki Şuşterî, *Nehc'ül Saadet fi Şerh-i Nehc'ül Belağa*, c. 2, s. 639, hutbe 345.

⁴⁵⁰ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 3, s. 342.

bir ifade ile Allah Teâlâ müminlere, zalimlerin zulümlerinden el çekip hak yola dönmeleri için nasihat, ardından da zora tevessül etmelerine izin vermiştir.

Şerif Razi, *Nehc'ül Belağ'a*'da İmam Ali'den (a.s.) şunları nakletmektedir:

“İnsanlardan bir grup münkeri eli, dili ve kalbiyle reddeder. Bunlar bütün iyi hasletleri kendilerinde toplamışlardır. Bir grup da münkeri kalbi ve diliyle inkâr eder, ancak eliyle bir iş yapmaz. Bunlar da iyi hasletlerden iki haslete sarılmış, bir hasleti zayı etmişlerdir. Bir grup da sadece kalbiyle inkâr eder ve diliyle inkâr etmez. Bunlar da üç hasletten en değerli iki hasleti zayı etmiş, sadece bir haslete sarılmışlardır. Bir grup da münkeri eli, dili ve kalbiyle reddetmeyi terk etmiştir. Bunlar da yaşayan ölülerdir. Bütün iyi ameller ve Allah yolunda cihad, marufu emredip kötülükten alıkoymak karşısında, engin denizdeki bir damla gibidir. Marufu emredip münkerden alıkoymak ne eceli yaklaştırır, ne de rızkı azaltır. Bunların hepsinden daha üstünü, zalim bir önderin karşısında hak sözü söylemektir.”⁴⁵¹

İmam Hasan Askeri'ye (a.s.) nispet verilen tefsirde şunlar nakledilmiştir:

“Allah Resûlü buyurdu: İçinizde kötü bir şeyi gören kimse eğer gücü yetiyorsa onu eli ile gücü yetmiyorsa dili ile inkâr etsin. Eğer buna da gücü yetmiyorsa kalbinde bu işi kötü sayсын. Allah'ın onun kalbinde bunu kötü kabul ettiğini bilmesi kendisine yeter.”⁴⁵²

⁴⁵¹ *Nehc'ül Belâğ'a*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 374.

⁴⁵² Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 11, 407.

İmam Hüseyin (a.s.) iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma hususunda şöyle buyurmaktadır:

“Ey insanlar! Allah'ın kendi velilerine öğüt vermek için Yahudi alimleri hakkında yaptığı kınamadan öğüt alın. Allah Teâlâ (Yahudi alimlerini kınayarak şöyle) buyuruyor: **Niçin onların din alimleri, onları (Yahudileri) günah olan sözleri söylemekten (ve haram yemekten) men etmediler.**⁴⁵³ Yine Allah Teâlâ buyuruyor ki: **İsrail oğullarından kâfir olanlara Davud'un diliyle de lanet edilmişti, Meryem oğlu İsa'nın diliyle de. Bu da isyan ettiklerinden ve aşırı gittiklerindendi. İşledikleri kötülükten, birbirlerini men etmezlerdi. Gerçekten de yaptıkları iş, ne de kötüydü.**⁴⁵⁴

Allah'ın onları kınaması, onların, aralarında bulunan zalimlerin yaptıkları kötü işleri görüp, onlar vasıtasıyla elde ettikleri dünya mal ve makamına olan bağlılıkları ve maruz kalmaktan korktukları baskı yüzünden onları alıkoymamaları içindir. Hâlbuki Allah Teâlâ: **‘İnsanlardan korkmayın, Ben'den korkun.’**⁴⁵⁵ diye buyurmaktadır. Yine şöyle buyurmaktadır: **‘Erkek ve kadın müminler, birbirlerinin (gözetleyen ve koruyan) dostlarıdır, iyiliği emrederler ve kötülüklerden de alıkoymaya çalışırlar. Namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve Peygamberine itaat ederler.’**⁴⁵⁶

Görüldüğü gibi Allah Teâlâ (müminlerin sıfatını saydığında) emr-i bil maruf ve nehy-i anil münkerle başlayıp ilk olarak onu farz kılıyor. Çünkü biliyor ki, eğer bu farz hakkıyla yerine getirilip uygulanırsa, (artık) bütün farzlar ister

⁴⁵³ Maide, 63.

⁴⁵⁴ Maide, 78-79.

⁴⁵⁵ Maide, 44.

⁴⁵⁶ Tevbe, 71.

kolay olsun, ister zor, yerine getirilip uygulanır. Çünkü iyiliği emredip kötülükten alıkoymak; zulme uğrayanların haklarının alınmasını, zalimlere muhalefeti, beytülmalın ve ganimetlerin (adaletle) dağıtılmasını, zekâtın gereken yerlerden alınıp gerektiği şekilde sarf edilmesini sağlamakla, İslam'a yapılan (amelî) bir davettir. Sonra siz, ey ilimle meşhur olup hayırla anılan, nasihatle tanınıp Allah'ın vesilesiyle halkın gönüllerinde heybetli görünen topluluk! (Bilin ki) şerefli insanlar sizden çekinir, zayıflar size saygı gösterir, kendi düzeyinizde olan ve iyilikte bulunmadığınız kimseler sizi kendilerine tercih ederler. (İnsanların) ihtiyaçları karşılanmadığı zaman sizin arabuluculuğunuzla karşılanır. Yolda giderken padişahların heybeti ve büyüklerin de izzetiyle yürürsünüz. Acaba bunların hepsi sizden beklenen ilahî vazifenizi yapmanız (hakkı hâkim kılmanız) için değil midir? Ama siz vazifenizin çoğunu yapmıyorsunuz, kusur ediyorsunuz. İmamların hakkını küçümsüyor, zayıfların hakkını çiğniyorsunuz. Fakat kendiniz için sandığınız hakka gelince onu talep ediyorsunuz. Siz Allah yolunda ne bir mal harcadınız; ne de O'nun için, yarattığı nefsi herhangi bir tehlikeye attınız ve ne de O'nun rızası için bir kabileye (topluluğa) düşman oldunuz. (Bununla birlikte) Allah'ın cennetine girmeyi, peygamberleriyle komşu olmayı ve azabından da kurtulmayı arzu ediyorsunuz.

Ey (amelsiz olarak) Allah'tan hayır bekleyenler; sizlerin O'nun azap ve intikamına duçar olmanızdan korkarım. Çünkü sizler, Allah'ın size ikramı sayesinde makam ve üstünlük kazanmış ve O'nun ismiyle kulları arasında hürmet görmektesiniz. Oysa Allah'a itaat etmekle tanınan kimselere hürmetiniz yoktur. Kendi gözlerinizle Allah'ın ahitlerinin bozulduğunu görmeyiz

sizleri tedirgin etmiyor. Oysaki babalarımızın bazı ahitlerinin (söz ve vasiyetlerinin) çiğnenmesinden tedirgin oluyorsunuz. Peygamber'in (s.a.a.) ahitleri küçümsenmekte; kör, dilsiz ve kötürüm kimseler şehirlerde sığınaksız ve bakıcısız kalmış, acıyanları bile yoktur; sizler de ne makamınızdan yararlanıp onların hakkında bir iş yapıyorsunuz ve ne de (sığınaksız insanlara) bir iş yapan kimselere yardımcı oluyorsunuz. Zalimlere dalkavukluk ve yaltaklık yaparak güvence elde etmeye çalışıyorsunuz. Bütün bunları Yüce Allah size yasaklamıştır; oysa sizler bundan gaflet ediyorsunuz. Eğer şuurunuz olsaydı, anladınız ki, insanların içerisinde en büyük musibete uğrayan, ulemanın hakiki makamından uzak düşmüş bulunan sizlersiniz. Çünkü işleri yürütmek ve hükümleri uygulamak, Allah'ın helal ve haramına emin olan ulemanın elinde olmalıdır. Oysa bu mevki sizin elinizden alınmıştır. Bu mevki sadece açık deliller geldikten sonra hakta tefrikaya düşmeniz ve sünnette ihtilaf etmeniz yüzünden elinizden çıktı. Eğer eziyetlere sabredip Allah için zorluklara katlanacak olsaydınız, ilahî işler sizden çıkar ve size dönerdi. Ama siz mevkiinizi zalimlere bırakarak ilahî meseleleri onlara teslim ettiniz. Onlar da şüphe üzerine hareket edip nefsanî arzularına uyuyorlar. Zalimleri bu işe musallat kılan, siz âlimlerin ölümden kaçmanız ve sizden ayrılacak hayata gönül bağlamanızdır. Sizler güçsüz halkı onlara teslim ettiniz. Onlardan bazıları ezik köleler durumuna düşmüş, bazıları da geçimini sağlayamayan yenik mustazâflar haline gelmiştir. Onlar (zalimler) eşrarla (kötülerle) birlikte Allah'a karşı gelmeye yeltenerek, memleketten istedikleri şekilde faydalanıyolar. Heva ve heveslerine uyup her kötülüğe başvuruyorlar. Her şehirde güzel konuşan hatipleri vardır. Memleketin her tarafı onlara boyun eğmiş durumdadır; her tarafta egemenliklerini

kurmuş, halk da onların köleleri durumuna gelmiş ve kendilerini savunacak bir güçleri kalmamıştır. Halka egemen olanlar gaddar, isyankâr ve zayıflara karşı acımasızca davranan zalimlerdir. Ya da Allah'a ve kıyamete inancı olmayan, emrine uyulan yetki sahipleridir. Hayret! Nasıl hayrete düşmeyeyim ki, İslam toprakları sahtekâr ve zalim zekât toplayıcılarının ve müminlere karşı şefkatsiz ve insafsız olan hain hükümdarların otoritesi altındadır. Münakaşa ettiğimiz hususta, bizimle sizlerin arasında hüküm verecek olan, yalnız Allah'tır. İhtilafa düştüğümüz konularda da bizleri yargılayacak olan O'dur. Allah'ım, sen biliyorsun ki, bizim tarafımızdan gerçekleşen (kıyam), saltanat için yarış ve değersiz dünya mallarından bir şeye ulaşmak için değildir. Senin dininin nişanelerini (öğretilerini) göstermek, beldelerinde işleri düzeltip rayına oturtmak, mazlum kullarına emniyet ve güvence kazandırmak ve İslam'ın farzlarına, Resûlullah'ın sünnet ve hükümlerine amel olunması içindir. Sizler de bize yardım etmeyip hakkımızda insafli olmazsanız, zalimler sizlere egemen olur ve Peygamberinizin nurunu söndürmeye çalışırlar. Allah bize yeterlidir. O'na tevekkül etmişiz, O'na yönelmişiz ve dönüşümüz de O'nadır."⁴⁵⁷

İçeriği çok geniş olan bu hadis hak ve adil bir devletin kurulması için elle iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın, zulüm ve zalimi zor ve kudretle ortadan kaldırmanın, zalim karşısında dayanmanın ve mücadele etmenin farz olduğunu dile getirmekte ve zalimlerle gönül birliğinin haram olduğunu açıklamaktadır.

Bu kategoride yer alan hadisler ilahî kitapla uyum içindedir. Allah Resûlü'nün (s.a.a.) emriyle rivayetlerin Kur'an

⁴⁵⁷ Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şûbe Harranî Hacebî, *Tuhef-ul Ukûl*, s. 372-377.

ile uyumlarını incelemek durumundayız. Eğer Kur'an ayetleri ile çelişki içinde olurlarsa kabul etmememiz ve Kur'an ile uyum içinde olan rivayetleri benimsemeyip amel etmemiz gerekir. Daha önce konu hakkındaki ayetleri naklettik. Bu yüzden söz konusu ayetleri tekrarlamamıza gerek yoktur.

2- Zalim Hâkime Yardım Etmenin Haram Olması:

Bu, zalimlere yardımcı olmayı yasaklayan konu hakkındaki ikinci kategoride yer alan rivayetlerdir. Bu rivayetler, zalimler için bir yazı yazmayı veya kalem hazırlamayı bile yasaklayacak kadar serttir. Çok fazla olan bu rivayetler Ehli Sünnet ve Şia mezheplerinin hadis kitaplarından nakledilmişlerdir ve Kur'an'da zalimlerle işbirliğini yasaklayan ayetleri tekit etmektedir. Burada, ikinci kategoride yer alan bu rivayetlerden bir kaçını nakledeceğiz.

Beyhakî kendi *Sünen*'inde Kab b. Ucre'nin Peygamber'den (s.a.a.) şunları naklettiğini rivayet etmektedir:

*"Benden sonra çok yakın bir zamanda, zulmedip yalan söyleyen emirler olacaktır. Kim onların yalanlarını onaylar ve zulümlerine temayül gösterirse benden değildir, ben de ondan değilim ve Kevser havuzuna gelmeyecektir."*⁴⁵⁸

Ahmed b. Hanbel'in *Müsneđ*'inde Abdullah b. Ensarı'nın, Peygamber Efendimizin Kab b. Ucre'ye şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Buyurdu: 'Allah seni Sufeha'nın (cahil ve merhametsiz) imaretinden korusun.' Kab b. Ucre dedi ki; 'Sufeha'nın imareti nedir?' buyurdu: '*Benden sonra çok yakın bir zamanda zulmedip yalan söyleyen emirler olacaktır. Kim onların yalanlarını*

⁴⁵⁸ Ahmed b. Hüseyin Beyhaki, *Sünen-i Beyhaki*, c. 8, s. 165.

*onaylar ve zulümlerine temayül gösterirse benden değildir, ben de ondan değilim ve Kevser havuzuna gelmeyecektir. Kim onları yalanlarında onaylamaz ve zulümlerinde onlara temayül etmezse ben ondanım, o bendendir ve Kevser havuzunun başında yanıma gelecektir.”*⁴⁵⁹

Muhammed b. Yakub Kuleynî kendi senediyle Ebu Hamza’dan, İmam Ali b. Hüseyin Zeynelabidin’in (a.s.) şunları söylediğini nakletmektedir:

*“Günahkârlarla sohbet etmekten ve zalimlere yardımcı olmaktan sakının.”*⁴⁶⁰

Talha b. Zeyd, İmam Sadık’tan (a.s.) şunları rivayet etmektedir:

*“Zulmeden, zalime yardımcı olan ve buna rızayet gösterenlerin üçü de şeriktir.”*⁴⁶¹

Muhammed b. Azafer babasından naklettiğine göre İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Ey Azafer! İşittiğime göre Ebu Eyüb ve Rebî ile işbirliği yapıyormuşsun. Seni zalimler grubu ile çağırıldıkları zaman durumun nasıl olacak?”

Denildiğine göre, babam utancından bir şey söylemedi. Ebu Abdullah (İmam Sadık) babamın bu durumunu gördüğü zaman şöyle buyurdu: ‘Ey Azafer! Allah’ın beni kendisi ile korkuttuğu şey ile seni korkuttum.’

⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 321.

⁴⁶⁰ Muhammed b. Yakub Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 8, hadis 2, Muhammed b. Hasan Hürr-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî, c. 12, s. 128, hadis 1.

⁴⁶¹ A.g.e., c. 12, s. 128, hadis 2.

Muhammed dedi ki: ‘Babam hareket etti ve öldüğü güne kadar daima rahatsız ve üzgündü.’⁴⁶²

Cezir’in şöyle dediği nakledilmiştir:

“İmam Sadık’ın şöyle buyurduğunu işittim: ‘Allah’tan utanın ve dininizi takva ile koruyun. Takiyye ile güçlendirin. Allah’ın dergâhına yönelerek sultanların saraylarına ihtiyaçtan korunun. Sultanların ve dinine muhalif olanların nezdinde, onların dünyada ellerinde olan şeye ulaşmak için tevazu gösterenleri Allah yok etsin, bu şekilde canlarını alsın ve onları kendi hallerine bıraksın. Eğer o saltanat sahibinin dünyasından bir şeyleri elde etmişse ondan ona bir şey ulaşmıştır. Allah, hacca gitmesi, köle azat etmesi veya daha başka iyi işlerde kullanması için bu işinden ona hiçbir ödül vermesin onun adından bereketi kaldırsın.’”⁴⁶³

Ebu Beşir şöyle demektedir: “İmam Bakır’dan onların ameli hakkında sordum. Buyurdu ki: ‘Ey Ebu Muhammed! Hatta kalem çekmek (yazı yazmak) kadar bile olsa, hayır. Aynı ölçüde dinlerinden alınmadıkça dünyalarından onlara bir şey ulaşmayacaktır.’”⁴⁶⁴

Ebu Yafur şöyle demektedir:

“Ebu Abdullah İmam Sadık’ın nezdindeydim. Yâranlarımızdan biri yanına geldi ve dedi ki: ‘Canım sana feda olsun! Bizden biri yoksul ve fakir olduğu için ondan; ev yapmalarını, nehir yolunu kazmalarını veya bir seti tamiri etmelerini isteyebilirler. Sizin bu konudaki düşünceleriniz nedir?’ İmam Sadık buyurdu: ‘Yeryüzü ve gökyüzü arasında onlar için bir ip bağlamayı veya bir kırbanın ağzını bağlamayı hatta bir hat

⁴⁶² A.g.e., hadis 3.

⁴⁶³ A.g.e., hadis 4.

⁴⁶⁴ A.g.e., s. 129, hadis 5.

yazı yazmayı bile sevmiyorum. Kıyamet gününde Allah kul-ları arasında hüküm verene kadar zalimlere yardımcı olanlar ateş perdelerinin içinde olacaklardır.”⁴⁶⁵

Cehm b. Hamid şöyle demektedir: “İmam Sadık buyurdu: ‘Onların sultanlarını giydirmiyor musun?’ ‘Hayır’ dedim. ‘Neden?’ diye sordu. Dedim ki: ‘Dinimi korumak için.’ Buyurdu: ‘Senin bu husustaki kararın kesin mi?’ ‘Evet’ dedim. Buyurdu: ‘Şimdi dinin sağlıklıdır.’”⁴⁶⁶

Yunus b. Yakub şöyle demektedir: “İmam Sadık bana: ‘Onlara cami yapımında yardımcı olma’ diye buyurdu.”⁴⁶⁷

Safvan b. Mehran’ın şunları söylediği nakledilmiştir: “İmam Kâzım’ın yanına gittim. Bana dedi ki: ‘Ey Safvan! Bir işin dışındaki bütün işlerin iyi ve güzeldir. Ben: ‘Canım sana feda olsun, hangi işim?’ diye sordum. Buyurdu: ‘Bu adama (Harun Reşid) develerini kiraya vermen!’ Ben de: ‘Allah’a yeminler olsun ki! Küstahlıktan ve pervasızlıktan ya da avlanma ve eğlence için kiraya vermedim. Bu yol için, Mekke yolu için, kiraya verdim. Bu işi de kendim yapmayacağım. Kölemi onunla göndereceğim’ dedim. Buyurdu: ‘Ey Safvan! Acaba kiranı vermek onların uhdesinde değil midir?’ ‘Canım sana feda olsun! Evet’ dedim. Buyurdu: ‘Kiranı vermeleri için hayatta kalmalarını istiyor musun?’ Ben de: ‘Evet’ dedim. Buyurdu: ‘Kim onların bekasını isterse onlardandır. Onlardan olan da ateşe girecektir.’

Safvan diyor ki: ‘Gidip bütün develerimi sattım. Bu haber Harun’a ulaştı. Beni çağırıp dedi ki: ‘Ey Safvan! Develerini

⁴⁶⁵ A.g.e., hadis 6.

⁴⁶⁶ A.g.e., hadis 7.

⁴⁶⁷ A.g.e., s. 129–130, hadis 8.

sattığın haberi bana ulaştı.’ Ben de: ‘Evet’ dedim. Harun: ‘Neden?’ diye sordu. Ben de: ‘Yaşlı olduğumu kölelerin de işlerle ilgilenmediklerini söyledim.’ Dedi ki: ‘Heyhat! Heyhat! Ben kimin sana bu yolu öğrettiğini biliyorum. Musa b. Cafer sana bu yolu gösterdi.’ Ben de: ‘Benim Musa b. Cafer ile ne işim var?’ dedim. Dedi ki: ‘Konuşma! Allah’a yeminler olsun ki, eğer birlikteliğin ve iyi niyetin olmasaydı seni öldürürdüm.’”⁴⁶⁸

Şeyh Saduk, *İkab’ul-Âmal* adlı eserinde kendi senediyle Sekuni’den, Cafer b. Muhammed’den o da babalarından Allah Resûlü’nün (s.a.a.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “*Kıyamet gününde münadi bağırarak: ‘Zalimlerin yardımcıları neredeler? Onlar için mürekkep getiren veya bir keseyi bağlayan ya da kalem çeken (yani yazan) kimseleri zalimlerle beraber haşredin.*”⁴⁶⁹

İbn Hacer el-Mekkî *el-Zevazir* adlı eserde “Sultanların, Emirlerin ve Kadıların Zulümleri Babı”nda şunları nakletmektedir:

Mesleği terzi olan bir adam Süfyan-ı Sevri’nin yanına gelip şunları söyledi: “Ben sultan için elbise dikiyorum. Acaba sana göre ben zalimlerin yardımcılarından mıyım?” Süfyan-ı Sevri dedi ki: “Sen zalimlerden sin, senden iğne ve iplik alan kimseler zalimlerin yardımcılarıdır.”

Zalimler için bir yazı yazmayı veya kalem hazırlamayı bile yasaklayacak kadar sert olan bu ve buna benzer rivayetler Ehli Sünnet ve Şii hadis kitaplarında çok fazladır. Bu

⁴⁶⁸ A.g.e., s. 131–132, hadis 17.

⁴⁶⁹ A.g.e., hadis 11.

rivayetlere dikkat edildiğinde zalimlere yardımcı olmanın ve onlarla birlikteliğin haram olduğu görülecektir. Üstünlüklerini ve hâkimiyetlerini benimsemek, resmî bir şekilde onları tanımak, savaşta ve barışta ordularının içinde yer almak kesinlikte yasaklanmıştır. Böyle bir sonuca ulaşmak için bu rivayetleri derinlemesine irdelemeye gerek yoktur.

İcma ve Bunun Eleştirisi:

Bu görüşün savunucuları, Allah'a isyanın olmadığı yerlerde zalim hâkimlere itaatin ve birlikteliğin caiz olduğunu bütün fakihler benimsemiş, icma etmiş ve kendisi hakkında hiçbir ihtilafın bulanmadığını iddia etmişlerdir. Bu grubun beyanlarını daha önce dile getirdik. Nevevî, *Sahih-i Müslim'e* yazdığı şerhinde daha önce zikredilen Ubade b. Samet'in rivayetinin devamında şöyle demektedir:

Hadisin anlamı şudur: İslamî kanunlara ters olan kesin bir münkiri işlediklerini görmedikçe idarî amirlerle velayetleri hususunda münazara edip kendilerine itiraz etmeyin. Binaenaleyh münkiri gördüğünüzde onlara itiraz edip inkâr edin. Nerde olursa olsun hakkı söyleyin. Ancak her ne kadar fasık ve zalim de olsalar bunlara karşı ayaklanma ve savaş, Müslümanların icmasıyla haramdır. Bu anlamı içeren hadisler çoktur ve peşi sıra nakledilmiştir. Ehli Sünnet, sultanın fesadı yüzünden azledilemeyeceği hususunda icmaya sahiptir. Ancak bazı fıkıh kitaplarında Şii ulemanın mezkûr konu hakkında hâkimin azledileceği, Mutezile mezhebine mensup âlimlerin de bunun yanlış ve icmanın hilafına olduğu iddiaları dile getirilmiştir.⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri Nevevî, *el-Minhâc*, c. 8, s. 34.

İbni Hacer, *Feth-ül Bârî Fî Şerh-i Sahih-il Buhârî* adlı eserinde İbn Bettal'ın şunları söylediğini nakletmiştir:

Fakihler, galip sultana itaatin farz olması ve onunla birlikte cihada gidilmesi hususunda icma etmişlerdir. Aynı şekilde zalim hâkime itaatin ona karşı ayaklanmaktan daha iyi olduğu hakkında icmaya sahiptirler... Sultanın açıkça küfre gittiğini ilan etmesi dışında hiçbir şeyi bundan istisna etmemişlerdir.⁴⁷¹

İmam Hüseyin'nin (a.s.) Yezid'e Karşı Ayaklanmasının Eleştirisi:

Allah Resûlü'nün (s.a.a.) torunu ve cennet gençlerinin efendisi İmam Hüseyin'in (a.s.) Yezid aleyhine ayaklanması, Beni Ümeyye ordusuyla savaşması ve ashabı, yâranları ve ailesiyle birlikte şehit olması bu icmanın olmadığını göstermektedir. O hazretin siresi ve Yezid aleyhine ayaklanması bütün Müslümanlar için hüccettir. Sakaleyn Hadisi'nde belirtildiğine göre; İmam Hüseyin (a.s.), Allah'ın kendisini kötülüklerden arıtacağı Ehl-i Beyt efradından biridir.

Taberî kendi tarihinde ve İbn Esir *el-Kamil fil Tarih* adlı eserde şunları nakletmektedirler:

İmam Hüseyin, Hür b. Yezid'in askerleri ve kendi yâranları arasında hutbe okudu ve Allah'a Hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Allah Resûlü buyurdu: 'Sizden her kim zalim sultanın Allah'ın haramını helal kıldığını, ilahî emirleri çiğnediğini, Allah Resûlü'nün sünnetine muhalefet

⁴⁷¹ İbn Hacer, *Feth-ül Bârî Fî Şerh-i Sahih-il Buhârî*, c. 13, s. 104.

ettiğini ve Allah'ın kulları arasında güç ve günah ile amel ettiğini görür de söz ve amel ile onu değiştirmeye çalışmazsa Allah'ın onu layık olduğu yere (ateşe) atması haktır.” Bilin ki! Bunlar şeytanın emirlerine uymayı kendilerine zorunlu bilmiş ve Rahman olan Allah'a itaati terk etmişlerdir. Açıkça fesat işlemektedirler ve ilahî sınırları yok saymışlardır. Halkın mallarını kendilerine özgü kılmış ve Allah'ın helallerini haram, haramlarını helal kılmışlardır. Ben (bunları) değiştirmeye en layık kimseyim.⁴⁷²

Ehli Sünnet Ulemasından İmam Hüseyin'in (a.s.) Kıyamını Onaylayan, Yezid b. Muaviye'nin Küfrünü Dillendiren ve Zalim Hâkime Karşı Kıyam Etmenin Gerekliliğini Beyan Eden Sözler:

1- İbn Haldun:

Kadı Ebubekir b. Arabî Malikî kendi kitabında yazdıkları şeyler hususunda yanılığa düşmüştür. *El Avasım Minel Kavasım*'da şöyle diyor: “İmam Hüseyin kendi ceddinin kılıcıyla öldürüldü.” Bu, adil imamın İslamî hilafet hususunda sahip olması gereken şartlardan biridir. Kendi zamanında Hüseyin'den daha adil imamet ve adalet hususunda hevesine tabi olanlarla savaşmaya daha layık kim vardır?⁴⁷³

O, Yezid'in fasık olması hakkında fakihlerin icmasını nakletmekte ve İslam'ın hilafına olan bu işleri yüzünden imamete layık olmadığını söylemektedir. “Bundan dolayı

⁴⁷² Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve'l-mülük*, c. 2, s. 300; Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 3, s. 280; *Hevar Havle el-Tesamüh ve el-Ünf*, s. 66-67.

⁴⁷³ İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 255.

İmam Hüseyin, onun aleyhine ayaklanmanın zorunlu olduğunu inanıyordu.”⁴⁷⁴

2- İbn Cevzi:

İbn Müflih Hanbelî şöyle diyor:

İbn Akil ve İbn Cevzi Hz. Hüseyin'in "hakk"ı egemen kılmak için Yezid'e başkaldırısını delil göstererek, adil olmayan imamlara başkaldırının caiz olduğuna hükmetmişlerdir. İbn Cevzi *es-Sırrül Masun* adlı eserinde Ehli Sünnet'e mensup bazı âlimler arasında yaygın görüşe dönüşen birtakım genel inançlar konusunda şöyle demektedir: "Yezid hak yolda idi ve Hüseyin'in ona karşı ayaklanması yanlış" diyenler eğer rical kaynaklarını incelemiş olsalardı, Yezid'e nasıl biat alındığını ve halkın buna zorlandığını görecektirdi. O, bu konuda halka karşı en çirkin kötülüklerde bulundu. Yezid'in hilafetinin doğru olduğunu varsaysak bile, yaptığı uygunsuz uygulamalar ve kötülüklerin her biri tek başına onunla olan biati bozmaya yeterdi; Medine'nin yağmalanması, mancınıklarla Kâbe'yi viran etmesi, Hz. Hüseyin ve ailesini katletmesi, başını kesip mızrağa takması... Bu tür eğilimlere yönelen ve rical konusunda bilgisiz ve sıradan dindar kimseler, Rafizilere karşı olan nefretini bu şekilde dile getiren kimselerdir.⁴⁷⁵

3- Taftazanî:

Sadeddin Taftazanî şöyle diyor:

Yezid'in Hz. Hüseyin'i (a.s.) katletmesi ve bundan hoşlanması, Peygamber'in (s.a.v.) Ehl-i Bey'tine hakaretlerde bulunduğu

⁴⁷⁴ A.g.e., s. 254.

⁴⁷⁵ Mukarrem, *Maktel'ul-Hüseyin*, s. 9.

ilişkin mana olarak mütevatir olan rivayetlerin günümüze kadar ulaştığı doğrudur. Hatta ayrıntılarda bile haberi vahit vardır. Ama biz, Yezid'in -Allah'ın laneti onun ve yardımcılarının üzerine olsun- yaptıklarına takılıp kalmayacağız.⁴⁷⁶

4- İbn Hazm ve Şevkanî:

İbn Hazm şöyle demektedir:

Yezid b. Muaviye'nin savaşı, dünyevî emellerinden dolayı idi. Dolayısıyla yoruma gerek yoktur ve o mutlak bir bağı ve asidir.⁴⁷⁷

Şevkanî şöyle demektedir:

Bazı ilim ehli kimseler ifratta bulunarak Hz. Hüseyin'in (a.s.), her zaman şarap içen, sarhoş bir halde olan ve İslam şeriatını ayaklar altına alan Yezid b. Muaviye'ye (Allah'ın laneti üzerine olsun) karşı ayaklanmasını doğru bulmamaktadırlar. Bu açıklamaları okuyan ve duyan kimsenin tüyleri diken diken olur ve sert kayalar bile şaşkınlıklarından dolayı parçacıklara ayrılır.⁴⁷⁸

5- Cahiz:

Cahiz şöyle diyor:

Yezid'in yaptığı kötülükler; Hz. Hüseyin'i katletmesi, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) kızlarını esir alması, Hz. Hüseyin'in (a.s.) dişlerine değnek vurması, Medine halkına saldırması, Kâbe'yi yıkması... katı yürekliliği, düşmanca tutumu, doğru olmayan

⁴⁷⁶ Sadeddin Taftazanî, *Şerh-il Akaid el-Nesefiye*, s. 181.

⁴⁷⁷ Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd Zahiri İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, c 11, s. 98.

⁴⁷⁸ Muhammed b. Ali Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, c. 7, s. 147.

içtihatlarda bulunması, hile ve türlü entrikaları ve nifakı imandan çıktığına delalet etmektedir. Zira fasık ve mel'undur. Mel'una lanet etmeyi yasaklayan da mel'undur.⁴⁷⁹

6- Halebî ve Keyya el-Herasî

Burhan Halebî şöyle diyor:

Üstad Şeyh Muhammed Bekri, babasının geleneğini sürdürerek Yezid'e lanet ediyor ve şöyle diyordu: "Allah, onun aşağılıklarını arttırsın ve onu cehennemın en alt tabakasına atsin."⁴⁸⁰

Ebul Hasan Ali b. Muhammed Keyya el-Herasî de Yezid'e lanet okuyarak şöyle demiştir:

Ne zaman kalemi elime alıp bir şey yazmak istediysen kalemin beni hep bu adamın yaptığı kötülükleri ve çirkinlikleri yazmaya sevk ediyordu.⁴⁸¹

7- Zehebî

Şemseddin Zehebî *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* adlı kitabında şöyle demektedir:

Yezid, hiddetli ve şarap içip İslam'ın yasaklarını çiğneyen biriydi. İktidarına Hz. Hüseyin'i (a.s.) katlederek başladı ve Harre faciasıyla sonlandırdı. Halk ondan nefret ediyordu ve ömrü bereketsiz bir şekilde geçti. Hz. Hüseyin'in (a.s.) şehit edilmesinden sonra onun aleyhine birkaç kez

⁴⁷⁹ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinani el-Leysi Cahiz, *Resâil-ül Cahiz*, s. 298.

⁴⁸⁰ Mukarrem, *Maktel'ul-Hüseyin*, s. 10.

⁴⁸¹ *Vefiyat*, c 1, s. 355, Şerh-i Hal-i Keyya el-Herasî.

ayaklanmalar oldu. Söz konusu kıyاملardan biri de Medine halkının Allah rızası için başlattığı kıyamdır. Nufel b. Fırat şöyle rivayet etmektedir: “Ömer b. Abdülaziz’in yanında idim. Adamın biri geldi ve ‘Emir’el Müminin Yezid’ dedi. Bu yüzden Ömer b. Abdülaziz ona yirmi kırbaç vurulması emrini verdi.”⁴⁸²

8- Alusî

Şeyh Alusî *Ruhü'l-Meanî* adlı tefsirinde;

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ

“Demek, ‘iş başına gelip yönetimi ele alırsanız’ hemen yeryüzünde fesat (bozgunculuk) çıkaracak ve akrabalık bağlarımızı koparıp parçalayacaksınız, öyle mi?”⁴⁸³ ayetinin yorumunda şöyle demektedir:

Berzenci *el-İş’a’a* ve Heysemî *Es-Sevâik-ül Muhrika* adlı eserlerinde şöyle nakletmektedirler: “İmam Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullah, babasına Yezid’e lanet edilmesi konusunu sorunca ona şu cevabı verdi: ‘Allah’ın, kitabında lanet ettiği kimseye nasıl lanet edilmez?’ Abdullah: ‘Allah’ın kitabını okudum ama onda Yezid’e lanet eden her hangi bir ayete rastlamadım.’ İmam Ahmed b. Hanbel:

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ
أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ

⁴⁸² Şemseddin Zehebî *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 5, s. 82–84.

⁴⁸³ Muhammed, 22.

“Demek, ‘iş başına gelip yönetimi ele alırsanız’ hemen yüzünde fesat (bozgunculuk) çıkaracak ve akrabalık bağlarınızı koparıp parçalayacaksınız, öyle mi? İşte bunlar; Allah onları lanetlemiş, böylece (kulaklarını) sağırлаştırmış ve basiret (göz)lerini de kör etmiştir.”⁴⁸⁴ Yezid’den daha öte fesat çıkaran ve akrabalık ilişkilerini ondan daha şiddetli terk eden biri var mıdır?

Dolayısıyla, birçok çirkin sığata sahip olan Yezid’e lanet konusunda tereddüt etme. Bütün iktidarı boyunca büyük günahlar işlemiştir. Mekke ve Medine halkının başına getirdikleri tek başına yeterli delildir’ dedi.

Taberanî, Hasan’dan şöyle rivayet etmektedir:

“Onun Ehl-i Beyt’e karşı olan saygısızlığı ve Hz. Hüseyin’i katlettiği, bunun haberini duyunca da neşelenmesi ve Hz. Hüseyin’in Ehl-i Beyt’ine saygısızlık etmesi mana olarak mütevatir dereceye varan rivayetlerde ayrıntılarıyla zikredilmiştir. Hadiste rivayet edildiğine göre; Allah ve peygamberlerinin lanet ettiği altı kişi şunlardır: Allah’ın kitabını tahrif edenler -başka bir hadiste de Allah’ın kitabına bir şey ekleyenler, olarak zikredilmiştir- Allah’ın kaderini yalanlayanlar, zorbalıkla halka musallat olup Allah’ın aşığıladığını yücelten ve yüceltiğini aşığılayan, ailemin kanının dökülmesini helal kılanlar ve sünnetimi terk edenler...”

Hafız Nasır el-Senne İbn Cevzi ve ondan önce de Kadı Ebû Ya’la gibi bazı âlimler ise Yezid’in kâfir olduğuna hükmedip ona lanet etmişlerdir.

Allame Taftazanî şöyle demektedir: “Onun işlediği suçlar ve imansızlığı konusunda şüphe yoktur. Allah’ın laneti ona, ona yardımcı olanlara ve çevresindekilerin üzerine olsun.”

⁴⁸⁴ Muhammed, 22–23.

Yezid'e lanet edenlerden biri de Celaleddin Suyutî'dir. Es-Safedî'nin *el-Vâfi bil-Vefiyât*'ında ve *Tarih-i İbni'l Verdi* adlı eserde şöyle denilmektedir: "Esirleri Irak'tan Yezid'in huzuruna getirdiklerinde o, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in (a.s.) ailesi, çocukları, kadınları ve şehitlerin kesik başlarını gördüğünde; bunları, Resûlullah'ın Bedir Savaşı'nda öldürdükleri cediti Utbe, dayısı Utbe'nin oğlu ve diğer kimselere karşılık öldürdüğünü belirtmiştir. Bu apaçık bir küfürdür. Eğer bu rivayet sahih ise bu sözleriyle küfre girmiştir."

Gazzali, Yezid'e lanet edilmesinin haram olduğuna fetva verdi. Ebubekir b. el-Arabî Malîkî, büyük bir töhmette bulunarak Hz. Hüseyin'in kendi ceddinin kılıcıyla öldürüldüğünü söylemiştir. Bazı cahil insanlar da buna inanmıştır.

İbn Cevzi *es-Sirrül Masun* adlı eserinde şöyle demektedir: "Ehli Sünnet'in bazı alimleri arasında şu görüş yaygındır: 'Yezid doğru yol üzerinde idi ve Hüseyin'in ona karşı ayaklanması yanlış idi.' Eğer bunlar siyer kitaplarını incelemiş olsalardı ona nasıl biat alındığını, halkın ona biate nasıl zorlandığını ve ne tür kötülükler işlediğini görecekerdi. Yezid'in hilafetinin doğru olduğunu varsaysak bile iktidarda olduğu dönem içerisinde işlediği kötülükler onunla yapılan biatin feshi için yeterliydi... Söz konusu anlayışı savunan kimseler, ancak Rafizilere olan nefretini dile getirmekten öteye geçemeyen, siyeri bilmeyen cahil kimselerdir.

Yezid hakkında anlatılanlara göre, halk onun hakkında anlaşmazlıklara düşmüştür. Bazılarına göre; o Müslüman'dır; ama Peygamberin Ehl-i Beyt'ine karşı işlediği kötülükler onu günahkar kılmıştır. Fakat bu, ona lanet etmeyi caiz kılmaz. Bazılarına göre ise Yezid her haliyle lanet edilmeyi hak etmiştir. Diğer bazılarına göre ise o kâfir ve mel'undur. Başka bir grup da onun günah işlemediğini dolayısıyla ona lanet etmenin de

caiz olmadığını, belirtiyor. Tabii ki bunları söyleyen kimseler ancak Yezid'in yakın dostları olabilir.

Bana göre; Peygamber'in (s.a.a.) risaletine inanmamak, Allah'ın haramlarını ve peygamberin sünnetini çiğnemek, hayatta oldukları zaman ve vefatlarından sonra onun pak Ehl-i Beyt'ine karşı büyük suçlar işlemek utanç vericidir. Kur'an'ı necasetin içine atmaktan daha aşağılayıcı başka ne olabilir. Yaptıkları, dönemin Müslümanlarından gizli kaldığını sanmıyorum. Güç ve zorbalığa yenik düştüklerinden sabretmekten başka çareleri kalmamıştı. Bu habisin Müslüman olduğunu kabul etsek bile o kadar çok kötülük işlemiştir ki, diller onu beyan etmekten acizdir.

Ben ona lanet etmenin caiz olduğunu açıkça savunan kimselerden biriyim. Görünürde tövbe de etmemiştir ve tövbe ihtimali, iman etmesi ihtimalinden daha düşüktür. İbn Ziyad ve İbn Sa'd gibi başkaları da onunla bu işlerde ortaklırlar. Öyleyse Allah'ın laneti kıyamete kadar onların, onlara yardım edenlerin, dostlarının ve onlara ilgi gösterenlerin üzerine olsun.”

Değerli Şair Abdülbaki Efendi, Umri Musuli'nin kendisine Yezid'e lanet edilmesinin caiz olup olmadığını sorduğunda, aşağıda naklettiğimiz cevabı beni çok sevindirmiştir:

“Bu zelili lanetlemek için başkalarının ne diyeceğinden çekinen kimseye şunu söylemek gerekir: ‘Allah'ın laneti Hz. Hüseyin'in haksız yere öldürülmesine rıza gösterenlerin, Ehl-i Beyt'e eziyet edenlerin ve haklarını gasp edenlerin üzerine olsun’ diyen kimsenin bu sözleriyle o kişiyi de lanetlediğini bilmelidir. Zira o, bu zümrenin başını çekmekte ve bu sözün içerisine girmektedir. İbn Arabî Malikî ve hemfikirleri dışında hiç kimse bu sözün ve benzeri ile ona lanet edilmesine karşı çıkmamıştır.

Onlar, rivayetlere göre, Hz. Hüseyin'in katledilmesine neden olan kimselere lanet edilmesini caiz görmemektedirler. Yeminler olsun ki! Bu, Yezid'in delaletinden daha az bir delalet değildir."⁴⁸⁵

9- Şeyh Muhammed Abduh:

Muhammed Abduh şöyle diyor:

Müslüman âlimler arasında zalim yöneticiye karşı kıyam etme ve ona karşı ayaklanan kimsenin hükmü konusunda görüş ayrılıkları vardır. Temel mesele; itaat, cemaat, sabır, kötülüğü engellemek, zulüm ve isyankâr kimselere karşı mücadele konusundaki nassların zahirleri üzerine çıkan anlaşmazlıklardır. Bu konuya ilişkin bütün ayet ve hadisleri bir araya getirerek her birinin nüzûl sebebi veya söylendiği zaman ve mekânla ilişkisini birlikte ele alıp değerlendiren kimseye rastlayamadım.

Kur'an ve sünnet ışığında İslamî öğretileri yayan Müslümanlara "cemaat" denir. Lakin bütün devletler ve Müslümanlara ait bütün emirlikler bu kelimeyi kendi amaçları doğrultusunda kullanmışlardır. Pratikte ise bu sistemler, sünneti ayakları altına almış, dinde bidatler ortaya çıkarmış, şer'i esasları çiğnemiş ve fesadı mübahlaştırmışlardır.

İnanç ve söylem bakımından Müslümanların hemfikir oldukları konulardan biri de şudur: Allah'a itaatsizlik ve günah işlemek konusunda hiç kimseye uymamak gerekir ve sadece iyi işlerde itaat zorunludur. Müslüman yönetici dinden çıktığı takdirde ona karşı ayaklanmak farzdır. Zina etmek, şarap içmek ve had cezalarının uygulanmaması gibi üzerinde icma edilen

⁴⁸⁵ Şahabüddin Muhammed Alûsi, *Ruhü'l-Meanî*, c 26, s. 72-74. Muhammed Süresi'nin 22. ayetinin tefsiri.

konulardan sakınmalıdır. Allah'ın yasakladığı şeyleri kanunlaştırmak küfür ve irtidattır.

Birincisi şeriatı ayakta tutan adil devlet, ikincisi ise şeriatı uygulamayan zalim devlet olmak üzere yeryüzünde iki tür devlet vardır. Her Müslüman'ın kendi gücü oranında birincisini desteklemesi üzerine farzdır. Müslüman bir grup, Müslüman başka bir gruba saldırırsa ve ikisi arasında barışı tesis etmek mümkün değilse bütün Müslümanlar tek bir vücut olup Allah'ın emrine teslim oluncaya kadar saldırgan gruba karşı savaşmakla mükelleftirler.

Küfre girmedikleri sürece yöneticilere itaat konusunda Müslümanların sabırlı olmalarını istemek, diğer hükümlerle çelişmektedir. Amaç Müslümanların birlik ve beraberliklerini sağlamak ve fitneyi engellemektir. Bu konudaki en önemli hüküm ise şu hadistir: 'Emir sahiplerinden aşikâra küfür görmedikçe onlarla savaşmayın.' Nevevî'ye göre; hadiste geçen küfür kelimesi günah anlamına gelmektedir. Buna benzer birçok rivayet vardır.

Söz konusu hadisin zahirî manası şudur: Açık inkâr (küfür) söz konusu olmadıkça imamın imametini elinden almak için ona karşı savaşmak farz değildir. Vali ve diğer hükümet yetkilileri hakkındaki hüküm de bunun aynıdır. Ama onu zulüm ve gınahtan alıkoymaları ve kötülüğe davet konusunda ona uymamaları bütün Müslümanlara farzdır. Aksi takdirde onu azletmeli ve yerine başka birini atamalıdır. İmam Hüseyin'in (a.s.), iktidarı zorla ele geçirmiş zalim ve âsi bir yönetici olan Yezid b. Muaviye'ye karşı kıyam etmesi bu hükmün gereği idi. Allah, din ve adaletin hâkim olmasına karşı çıkan bu zalimleri ve dostlarını aşağılık kılsın. Zalim ve diktatör rejimlere karşı kıyam etmek bugünkü milletlerin en çok başvurdukları yöntemdir. Osmanlı halkı Sultan Abdülhamid'e karşı ayaklandı ve

şeyh'ül İslam'ın fetvasıyla onu görevinden azletti. Bu tür konular ayrı bir incelemeyi gerektirmektedir.⁴⁸⁶

10- Seyyid Kutub:

Çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutub *Fi Zilalil Kur'an* adlı tefsirinde;

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ

“Şüphesiz ki, peygamberlerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.”⁴⁸⁷ ayetini yorumlarken şöyle demektedir:

İnsanlar kendi gözleriyle gördükleri belirli ölçülerle “yardım” kelimesinin anlamını sınırlandırır. Fakat yardımın farklı çeşitleri vardır. Bazen ilk bakışta yardımın çeşitleri yenilgi ve hezimet ile karıştırılmaktadır...

Hz. Hüseyin'in o acı hadisede şehit edilmesi bir zafer mi yoksa bir yenilgi midir? Görünüşe bakılırsa yenilgidir. Ama gerçek manada değerlendirildiğinde ise büyük bir zaferdir. Zira Şii ve Şii olmayan bütün Müslümanların kalplerinin onlara karşı muhabbetle atması ve İmam Hüseyin'in şahadetinde olduğu gibi birçok cesur ve fedakâr şehidin mücadele meydanlarında kahramanca savaşmaları bunun en güzel delilidir. Eğer birçok şehid binlerce yıl yaşamış olsalardı şahadetleri ile tebliğ ettikleri davalarını bu denli etkili bir şekilde tebliğ edemez ve geriye bu kadar derin anlamlı mesaj bırakamazlardı. İmam Hüseyin (a.s.) ve yâranları kanları

⁴⁸⁶ Muhammed Reşit Rıza, *Tefsir-i el-Menar*, c. 6, s. 267–268.

⁴⁸⁷ Mümin, 51.

ile yazdıkları son hutbelerinde binlerce kişiyi harekete geçirmiş, sonraki nesiller için ilham kaynağı ve gelecek nesiller için yol gösteren birer ışık olmuşlardır.⁴⁸⁸

Zalim Yöneticiye Karşı Kıyam Etme Konusunda Müslümanların Tutumlarından Başka Örnekler:

Harre Olayı'nda Yezid b. Muaviye Allah Resûlü'nün (s.a.a.) haremini mübah kıldı. Abdullah b. Hanzala, Abdullah b. Ebu Amr b. Hafsa, Münzir b. Zübeyir ve Abdullah b. Muti gibi seçkin sahâbîler, tabiinler ve çocukları Yezid'e karşı ayaklanmışlardır. Abdullah b. Hanzala şöyle demektedir:

Allah'a andolsun ki! Yezid'in yaptığı kötülüklerden dolayı gökyüzünden üzerimize taşlar yağacağından korkmayana kadar ona karşı kıyam etmedik. O evli kadınları ve kızları nikâhına alıyor ve şarap içip namazı terk ederek Peygamberin evlatlarını öldürüyordu.⁴⁸⁹

Fakihlerin Bu İcma İddiasına Muhalefetleri:

Büyük fakihler bu icma'nın dışında kalmışlardır. Ebu Hanife bunlardan birdir. Cessas, *Ahkâm-ül Kur'an* adlı eserde şunları nakletmektedir:

Hanefî mezhebinin zalim ve fasık yöneticilerle olan savaşları meşhurdur. Bundan dolayı Evzâî şöyle demiştir: 'Bize kılıçla saldırmayınca kadar Ebu Hanife'ye karşı her konuda sabrettik. Bunu yapınca artık sessiz kalamazdık.'

⁴⁸⁸ Seyyid Kutub, *Tefsir-i fî Zilal-i Kuran*, c 24, s. 79–80. Mümin Süresi 51. ayetinin tefsiri.

⁴⁸⁹ Abdurrahman İbn-i Cevzi, *Tezkiretü'l-Havas*, s. 289.

O şöyle diyor: Peygamber'den (s.a.a.) rivayet edildiğine göre; dil ile iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak farzdır. Eğer dil etkili olmazsa, kılıç kullanılmalıdır.

İbrahim Saiğ; Horasan ravisi, muhaddisi ve zahidlerinden biriydi. İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak konusu kendisinden sorulunca 'farzdır' dedi ve İkrime ve İbni Abbas'tan şu hadisi nakletti: 'Peygamber (s.a.a.) buyurdu. 'Şehitlerin en üstünü Hamza b. Abdulmuttalip ve zalim yöneticiye karşı iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak yolunda savaşmış ölen kimsedir.' İbrahim, Horasan'a geri döndü ve Ebu Müslim'e karşı kıyam etti. Onu iyiliğe davet edip kötülükten uzak tutmaya çalıştı. Zulme ve haksız yere kan dökülmelere karşı çıktı. Ebu Müslim defalarca ona sabretti; ama sonunda onu öldürdü.

Ebu Hanife'nin Zeyd b. Ali olayındaki rolü herkesçe bilinmektedir. Onun için para gönderdi. Ona yardım etmek ve onun safında savaşmanın farz olduğu hususunda gizlice fetva verdi. Abdullah b. Hüseyin'in oğulları Muhammed ve İbrahim ile olan ilişkisi de bu türdendi. Basra'da ayaklanan Ebu İshak Fezarî ona: 'Kardeşimin İbrahim ile birlikte kıyam etmesine ve ölmesine neden izin verdin?' diye sorduğunda şöyle dedi: 'Kardeşinin kıyâmı benim için senin kıyam etmenden daha sevindiricidir.' Basit düşünen hadisçiler, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesinin ortadan kalktığını ve zalimlerin Müslümanlara hâkim olduğunu bahane ederek onun bu davranışını eleştirmişlerdir.⁴⁹⁰

Maverdi, *El-Ahkâm-ül Sultaniye* adlı eserinde şöyle demektedir:

⁴⁹⁰ Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs er-Razi, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. 1, s. 81.

Anlaşma ile imam olan kimse sonradan fasık olursa imam olma hükmünü elden verir. Adaletle geri dönmesi durumunda bile tekrar imam olamaz.⁴⁹¹

İbn Hazm Endülüsi, *el-Fasl fil-Milel ve Ehvai ve'n-Nihal* adlı eserde şöyle diyor:

Eğer yönetici, üzerine farz olan görevlerin bir bölümünü yerine getirmekten kaçınır ve bu tutumundan vazgeçmezse onu görevinden azletmek bu makama layık olan birini atamak gerekir. Zira Allah Teâlâ buyuruyor ki:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

‘İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın.’⁴⁹² Nitekim farz olan ahkâmı görmezlikten gelmek caiz değildir.⁴⁹³

İkincil İstidlaller:

Bu görüşü savunanlar zulme karşı ayaklanmanın siyasi fitne, kargaşa ve çatışmalara neden olacağını ileri sürmektedirler. Zira söz konusu durumlar genellikle zalim yöneticinin emirlerine karşı gelinmesinden kaynaklanır. Zalim yöneticinin yerini alan hâkimin daha fazla fesat, kargaşa ve zulme neden olması olasıdır. Bu, zalim yöneticiye itaat etmenin

⁴⁹¹ Ebul Hasan Ali b. Muhammed Maverdî, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, h. 1386, s. 7.

⁴⁹² Maide, 2.

⁴⁹³ Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd Zahiri İbn Hazm, *el-Fasl fil-Milel ve Ehvai ve'n-Nihal*, c. 4, s. 175.

gerekliliğine ve ona karşı ayaklanmanın doğru olmadığına inananların öne sürdükleri son delilleridir.

Nevevî *Sahih-i Müslim*'e yazdığı Şerh'te şöyle diyor:

Ulemaya göre zalim yöneticinin azledilmemesinin ve ona karşı ayaklanmanın yasak olmasının nedeni; fitnenin ortaya çıkması, kan dökülmesi ve bu yüzden var olan ilişkilerin yok olmasıdır. Dolayısıyla onu azletmekten oluşacak fesat görevde kalmasından doğacak fesattan daha fazladır. Bazılarına göre halifenin kötü bir şey yapması durumunda savaş ve fitneye sebep olmayacaksa azledilmesi farzdır. Ehli Sünnet'in çoğu fakih, hadisçi ve kelimcisi şöyle demektedir: "Halifenin fesat ehli biri olması, halka zulmetmesi ve ilahî bazı hükümleri uygulamaması azledilmesine neden teşkil etmez. Keza kendisine karşı ayaklanmak da caiz değildir. Lakin kendisine nasihatte bulunmak farzdır." Ehli Sünnet ulemasının böyle düşünmesinin nedeni bu konuda nakledilen bazı rivayetlerdir.⁴⁹⁴

el-Akidetu'l-Tahaviye adlı eserin şarihi şöyle demektedir:

"Fesat işlemelerine rağmen yöneticilere itaat etmenin farz olmasının nedeni, onlara karşı kıyam edilmesi durumunda işleyecekleri kötülüklerin çok daha fazla olmasındandır."

Mescid'il Haram'ın imamı Şeyh Muhammed b. Abdullah, zalim yöneticilere itaat etmenin gerekliliği ve onlara karşı kıyam etmemenin nedeni hakkında şöyle demektedir:

⁴⁹⁴ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri Nevevî, *el-Minhâc*, c. 8, s. 34, el-Emaret, Bab ve Vucubü Ta'et-il Umera fi Gayri Masume.

... Yöneticiler ister adil ister zalim olsun... işledikleri zulüm ve fesada karşı sabretmekten doğacak tehlike onlara karşı kıyam ederek ortaya çıkacak tehlikeden daha azdır.⁴⁹⁵

Başka bir yerde de şöyle demektedir:

... Yöneticilerin zulüm ve kötülüklerine karşı sabretmek şer'i açıdan farzdır. Zira onlara karşı ayaklanmak ve onlara itaat etmekten vazgeçmenin tehlikesi daha fazladır. Çünkü onlara karşı ayaklanmak çok daha büyük fesatlara neden olmaktadır. Söz konusu kıyamın fitneye neden olması ve bunun süreklilik kazanması durumunda çok olumsuz etkileri olacak, kanlar dökülecek, can ve mal güvenliği ortadan kalkacaktır. Bundan dolayı, insanların ve şehirlerin güvenliği de yok olacaktır.⁴⁹⁶

Eleştiri:

Bu istidlalin eleştirisinde birkaç noktayı dile getireceğiz.

Birincisi: Bu istidlal, teknik açıdan daha önemli olanın önemli olana önceliğini dillendirmektedir. Tezahüm babının ayrıntılarına girmeden burada iki hükmün var olduğunu söylememiz gerekir. Bu iki hüküm ise şudur:

1- Birinci hüküm: Kan dökülmesine... vb. sıkıntılara neden olsa bile kötülükten sakındırmak ve buna karşı mücadele etmek farzdır.

2- İkinci hüküm: Kan dökülmesine ve halkın can ve mal güvenliğinin ortadan kalkmasına neden olacak toplumsal fitneleri engellemek farzdır.

⁴⁹⁵ Şeyh Muhammed b. Abdullah, *el-Edillet-il Şer'iyye fi Beyani Hakk-il Ra'y an-il Ra'iyye*, s. 27.

⁴⁹⁶ A.g.e., s. 65-66.

Söz konusu her iki hüküm de ilk vaziyetleri göz önünde bulundurulduğu zaman mutlakdır. Yani kan dökülmesine neden olsa bile kötülükten sakındırmak farzdır. Kötülükten sakındırmakta bile toplumsal fitnelerden kaçınmak farzdır.

Söz konusu iki mutlak hüküm arasında çelişki vardır. Bu çelişki aynı anda tek bir konuda ortaya çıkabilir. Fasık yöneticilerin zulüm ve kötülüklerine karşı mücadele etmek ve onları kötülükten sakındırmak ile toplum üzerindeki egemenliklerine son vermek için kıyam edildiğinde ortaya çıkan kötü durum bunun örneğidir. Bu mücadele; çatışmalara, savaşlara, kan dökülmesine ve insanların büyük zararlar görmelerine neden olabilir. Oysa Allah Teâlâ, kan dökülmesini ve insanlara zarar verilmesini haram kılmıştır.

Bu iki hüküm bundan dolayı bu babta birlikte zikredilmiştir. Biri kötülükten sakındırmanın ve fesatla mücadele etmenin farz oluşunu diğeri de insanların ölmesine ve kan dökülmesine neden olan siyasî ve toplumsal fitnelerden kaçınmanın farz oluşunu dillendirmektedir. Sorumluluk sahibi kimseler aynı anda her iki hükme de bağlı kalmaz. Bu yüzden aklın daha önemli olduğuna hükmettiği ile amel edilmelidir. Başka bir ifadeyle iki hükümden biriyle amel edilmesi gerekir ve içinde bulunulan durum hangi hükmün daha önemli olduğunu ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla temel ilke, önemli olan ile daha önemli olan arasında bir tercihte bulunmaktır.

Bu konu; bir durumdan başka bir duruma, bir yöneticiden diğeri yöneticiye, bir kötülükten başka bir kötülüğe ve bir toplumdan başka bir topluma göre değişkenlik arz eden bir meseledir. Zira böyle durumlarda her zaman için geçerli olabilecek sabit bir hüküm verilemez. Nitekim toplum; salih,

temelleri güçlü, ilahî ahkâmlara bağlı ve iyiliği emredip kötülükten sakındıran, fakat yöneticisi; zalim, zayıf karakterli ve yetersiz biri olabilir. Böylesi bir yöneticiyi azlederek büyük sorunlara ve zararlara neden olmaksızın bazı sıkıntılara katlanmak ve sabretmek daha doğrudur. Halkın can ve mal güvenliğinin ortadan kalkmasına neden olabilecek fitnelerin ortaya çıkmasına sebep olmaksızın iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak öncelikli bir iş olmalıdır.

Bazen durum bunun tam tersidir. Böylesi bir durumda can ve mal güvenliğinin korunması, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaktan daha öncelikli bir iş olur. Öncelikli olanın belirlenmesi duruma göre farklılık arz ettiğinden konu hakkında genel bir hüküm vermek mümkün değildir.

Zalim yöneticilerin şer'i hükümleri çiğnediği ve ilahi sınırları aştığı defalarca görülmüştür. Yezid b. Muaviye buna en iyi örnektir. Taberî'nin rivayetine göre; İmam Hüseyin (a.s.) onun hakkında şöyle buyurmuştur:

Hakkın ayaklar altına alındığını, batılın hâkim kılındığını ve müminin Rabbine ulaşmasına engel olunduğunu görmüyor musunuz? Ben ölümü saadet, zalimlerle birlikte yaşamayı zillet bilmekteyim.⁴⁹⁷

İmam Hüseyin (a.s.) başka bir yerde de şöyle buyurmuştur:

Biliniz ki! Bunlar (Beni Ümeyye) Allah'a itaati terk edip şeytana itaat etmektedirler. Açıkça fesat ve bozgunculuk çıkarmakta, ilahî emirleri uygulamamakta ve beytülmalı sadece

⁴⁹⁷ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarih el-ümem ve'l-mülük*, c 7, s. 301.

kendi emelleri doğrultusunda kullanmaktadırlar. Allah'ın haramını helal ve helalini de haram kılmaktadırlar. Ben bunu değiştirmeye en layık kimseyim.⁴⁹⁸

İkincisi: Can ve mala zarar gelse de iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak ve haksızlığa karşı mücadele edip onu ortadan kaldırmak farzdır. Sükûnetin ortadan kalkması ve fitneye neden olmak gibi nedenler öne sürülerek zalimlere karşı mücadele etmemek ve onlara karşı kıyam etmeyi caiz bilmemek, işlemekte oldukları zulüm ve haksızlıklarda onları daha cüretkâr kılacaktır.

Büyük günahlar işleyen ve en çirkin zulüm ve sitemi insanlara reva gören zalim yöneticiler için bu tür fetvalardan daha güzel bir ihsan yoktur. Ama maalesef İslam tarihinde bu tür şeyler çok fazladır!

Üçüncüsü: Bu hüküm bazı durumlarda örneğin fitneden sakınmanın iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymaktan daha önemli olduğu durumlarda her ne kadar tezahüm yanında doğru bir hüküm olsa da olağanüstü ikincil bir hüküm niteliğindedir. Ancak birincil hüküm; iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, kötülükleri ortadan kaldırmak, zalimlere ve bozgunculara itaat etmemek, onlara karşı mücadele etmek ve onları tanımamaktır. Nitekim İslam'ın belirlediği ölçüler dışında birincil ve ikincil hükümlerin yerini değiştirmek caiz değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ
أَوْلِيَاءٍ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

⁴⁹⁸ A.g.e., s. 300.

“Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah’tan başka dostlarımız yoktur. Sonra size yardım da edilmez.”⁴⁹⁹

الْم تَرِ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ
قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ
وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

“(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur’an’a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tağutu tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.”⁵⁰⁰

الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ

“Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkararak haddi aşmışların emrine itaat etmeyin.”⁵⁰¹

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا

“O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme.”⁵⁰²

Birçok hadiste iyiliği emretmenin, kötülükten sakındırmanın ve kötülükleri ortadan kaldırmak için mücadele etmenin farz olduğu belirtilmiştir:

⁴⁹⁹ Hüd, 113

⁵⁰⁰ Nisa, 60.

⁵⁰¹ Şuara, 151–152.

⁵⁰² Nisa, 24.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Allah Resûlü'nün (s.a.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Kötülükleri görüp de güçleri olmasına rağmen bununla mücadele etme sorumluluklarını yerine getirmeyene kadar Allah insanları, salihlerin amelleri yüzünden cezalandırmaz. Böyle olduğunda da Allah, hem alimleri hem de sıradan insanları azaba duçar kılar.⁵⁰³

Nehcül Belağa'da belirtildiğine göre Hz. Ali (a.s.) bir hutbesinde şöyle buyurmuştur:

“Ey Müminler! Birilerinin zulmettiğini gören veya herhangi bir kötülüğe tanık olan kalbiyle onu kınarsa günah işlememiş ve temiz kalmıştır. Onu dili ile inkâr eden sevap kazanır. Kalbiyle inkâr edenden daha üstündür. Ama onu düzeltmek, Allah'ın kelamını yüceltmek ve zalimlerin söylemlerini etkisiz kılmak için kılıcı ile ona karşı çıkan kimse doğru yolu seçmiş ve o yol üzerine yaşayıp kalbine yakın inmiş kimsedir.”⁵⁰⁴

Nehcül Belağa'nın başka bir yerinde de şöyle buyurmaktadır:

“Nefsim üzerine andolsun ki! Hak yolda yürümeyen ve sapkınlığı kendisine yol edinen ile savaşmakta gevşeklik göstermem ve ona karşı ittifak kurarım. Öyleyse ey Allah'ın kulları! Allah'tan sakının ve Allah'tan yine Allah'a sığının. Size gösterdiği yolda ilerleyin ki zafer sizin olacaktır. İster bu dünyada olsun ister diğer dünyada Ali bu zafere bağlıdır.”⁵⁰⁵

⁵⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 192.

⁵⁰⁴ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 373.

⁵⁰⁵ A.g.e., hutbe 24.

Şeyh Saduk, Mus'ade b. Sadaka'nın İmam Sadık'tan (a.s.) şunları rivayet ettiğini nakletmektedir:

“Emir’el Müminin buyurdu: ‘Allah, yöneticilerin gizli işledikleri günahlardan dolayı insanlara azap etmeyecektir. Ancak yöneticiler açıkça günah işlediklerinde insanlar onlara engel olmazlarsa her ikisi de azaba müstahak olacaktır.’ Allah Resûlü buyurdu: ‘Kulların gizli işledikleri günahların zararı sadece kendilerine olacaktır; fakat aşikâr bir şekilde günah işler ve kimse buna engel olmazsa zararı herkese dokunacaktır. Bunun sebebi de şudur; bu davranışı ile Allah’ın dinini aşağılamıştır. Allah’ın düşmanları da bu konuda ona tabi olacaklardır.’”⁵⁰⁶

Bu hüküm, Allah’ın yeryüzünde zulüm işleyen ve bozgunculuk çıkararak zalim yöneticilere karşı ilk emridir. Ancak ahkâmlar arasında önemli olan ile daha önemli olan arasında dengiyi gözetmek olağanüstü ikincil bir hükümdür. Birincil hükümler fıkıhın belirlediği sınırlı durumlar dışında ikincil hükümlere dönüşmezler.

Bu Fetvanın Selbî Rolü:

Bu gibi fetvaların İslam tarihinde çok olumsuz etkileri olmuştur. Birincisi; zalimlerin zulmetmelerini desteklemiş ve onları daha fazla bozgunculuğa teşvik etmiştir. İkincisi; zulme maruz kalmış mustazaf ve mazlumların devrimci kıyamalarını bastırmak ve mücadelelerini ortadan kaldırmak için zalimlere uygun dini gerekçeleri sağlamıştır.

⁵⁰⁶ Şeyh Saduk, *İlelu’ş Şerayi*, Nefes, h. 1385, s. 177; Ali b. Musa b. Cafer b. Tavus, *İkbal’ul- A’mal*, Tahran, Dar’ul- Kutub’ül-İslamiyye, h.ş. 1349, s. 35; Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî, c. 11, s. 407.

Muaviye, Yezid ve benzeri yöneticiler bu gibi fetvalar sayesinde gönül rahatlığıyla zulmetmeye ve fesat çıkarmaya devam etmişlerdir. Bunlar sayesinde çok rahat bir şekilde Müslümanların can ve mallarına tecavüzü helal bilmiş, onur ve haysiyetlerini kırıcı davranışlarda bulunmuş ve her türlü kötülüğü işlemişlerdir.

Bu fakihler, söz konusu fetvaları ile İslam toplumunda bu anlayışı yaymakta oldukça etkili olmuşlardır. Böylelikle zalim yöneticilerin devrilmelerini engellemiş ve mazlumlara kıyımlarını bastırmak için bu zalimlerin rahat hareket etmelerini sağlamışlardır.

Süfyan-ı Sevri talebelerinden birine şöyle demiştir:

“Ey Şuayb! İyi ve kötü herkesin arkasında namaz kıldıkça, kıyamet gününe kadar cihada inanmadıkça, adil veya zalim olsun sultanın bayrağı altında yaşamadıkça yazdıklarının sana hiçbir faydası olmayacaktır.”

Sübhanallah! Sanki zalimlerin zulmetmeleri, bu zulümlere karşı Müslümanların sessiz kalmaları, beytülmalından istedikleri gibi harcamaları, fesat çıkarmaları ve halkı yok etmeye kalkışmaları... dinin esaslarındanmış gibi gösterilmeye çalışılmaktadır.

Ali b. el-Medenî şöyle diyor:

“Allah’a ve kıyamet gününe iman eden kimse, iyi veya kötü bir imama tabi olmadan uyuması caiz değildir. O müminlerin emiridir! Hiç kimse ona karşı gelemes ve hiç kimse onunla çatışmaya girme hakkına sahip değildir. Her türlü sadakanın ona verilmesi caizdir. İyi veya kötü olsun sultana sadakasını veren sevap kazanır. Onun veya atadığı kimsenin arkasında Cuma namazını kılmak caizdir. Cuma namazı iki

rekâttır. Bu farz namaza iştirak etmeyen bidatçidir ve imanı zayıf bir muhaliftir. İmam iyi veya kötü olsun arkasında namaz kılınmasına inanmayan kimse zerre kadar namazın faziletini idrak etmemiştir. Arkalarında namaz kılmak ve eksiklikleriyle beraber ayıplarını görmezlikten gelmek sünnettir. Halkın zorla veya kendi iradesiyle hilafetini kabul ettiği Müslüman bir yönetici aleyhinde ayaklanan kimse Resûlullah'ın (s.a.a.) mirasına karşı çıkmış demektir...”

Sübhanallahil Azim! Bunlar; yeryüzünde fesat ve bozgunculuk çıkaran, Allah'ın belirlediği sınırları aşan ve büyük günahlara bulaşan zalim yöneticilerin en büyük arzusudur. Fetva sahipleri bunlarla yetinmemektedirler. İşleri yeryüzünde fesat ve bozgunculuk olan bu zalim ve müstekbirlerin bütün isteklerini yerine getirmektedirler.

el-Akidetu'l-Tahaviye adlı eserin şarihi: “Göğüslerinde onlara karşı şüphe taşımamalıdır!” dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Zalim yöneticilerin zulümlerine karşı sabretmek günahların kefareti olmakla birlikte sevapları da kat kat artırır. Allah Teâlâ onları amellerimizi tebah etmekten başka bir şey için bizlere musallat kılmamıştır. Nitekim amelin cezası yapılan amelin cinsindedir. Dolayısıyla kendi amellerimizi düzeltmek için tövbe ve istiğfar etmeye çalışmalıyız...”

İyiliği emreden ve kötülükten sakındıran, zalimlere karşı mücadeleyi emreden, tağutî rejimleri inkâr eden, zalim ve günahkârlara itaati yasaklayan Kur'an'daki o kadar ayet ile bu fetva arasında nasıl bir ilişkinin olduğunu doğrusu anlayabilmiş değilim. Örneğin söz konusu fetvanın aşağıdaki ayet ile ne gibi bir irtibatı olabilir:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُمُ الْمَلَائِكَةَ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا

“Kendilerine zulmediyorlarken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: ‘Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)’ Onlar da: ‘Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik’ derler. Melekler: ‘Allah’ın arzı geniş değil miydi, oradan hicret etseydiniz ya!’ derler.”⁵⁰⁷

Allah, bu grupta yer alan mustazafları “zalimler” zümresinde zikretmiş ve onları kendilerine zulmeden kimselerle birlikte anmıştır. Bunun nedeni de zulme boyun eğmeleridir.

Malik b. Dinar şunları rivayet etmektedir: “İlahî kitaplardan birinde şöyle denmektedir: ‘Ben Allah, padişahların sahibiyim onların kalpleri benim elimdedir... öyleyse vaktinizi padişahlara hakaret ederek boşa harcamayın. Tövbe edin ki onları size karşı merhametli kılayım...’”

Malik b. Dinar’ın ilahî kitaplardan birinden zikrettiği bu rivayet Kur’an’daki ayetlerle açık bir şekilde çelişmektedir. Acaba Malik b. Dinar Bakara 60, Nisa 97, Şuara 151 ve 152, İnsan 24 ayetlerini mi yoksa dediği gibi ilahi kitaplardan birinde zikredilen rivayeti mi seçecektir? Yoksa bazı siyasi maslahatlardan dolayı mı bunlar tekrarlanmaktadır? Oysa artık durum eskisi gibi değildir. Öyleyse niçin tarihteki zalimlerin ve tağuti rejimlerin yaptıklarını örtmeye çalışıyoruz?!

Bu fetva sahiplerinden biri; Yezid, Mervan, Velid, Haccac ve Abdulmelik’in işlediği zulümler karşısında sahâbî ve

⁵⁰⁷ Nisa, 97.

tabiinin sessizliğini kanıt olarak göstermeye çalışmıştır: “Yezid b. Muaviye ve Mervan gibi bazı halifeler bir takım zulüm ve fesatlara bulaşmışlardır...”⁵⁰⁸

Evet! Yezid sadece ufak tefek bazı zulümler işlemiştir?! Sübhanallah! Eğer Yezid b. Muaviye'nin işlediği zulüm ve fesat birazcık sayılıyorsa hangi zulüm ve fesat, zulmün ve fesadın tamamı sayılır?!

Tabii ki bu gibi fetvalar; zulüm, despotluk, israf ve savurganlıklar karşısında ayaklanan devrimci hareketleri tamamen susturamamıştır. Zira İslam dünyasında bazen tahrip gücü yüksek devrimci hareketler ve ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Abbasîler döneminde ortaya çıkan Zenc hareketi bunun örneğidir.

Allah, zalim ve müstekbirlere karşı mazlum ve mustazaflara yol göstermeleri için fakihlere bazı sorumluluklar yüklemiştir. Fakihler bu sorumluluklarını yerine getirmedikleri zaman doğal olarak semeresiz devrimci hareketler de ortaya çıkacaktır.

Allah'ın selamı, “âlimin” tanımı konusunda şu açıklamayı yapan Emir'el Müminin Ali b. Ebu Talib'in (a.s.) üzerine olsun:

“...Âlimler; zalimlere meyletmeyen, yoksullar ve mazlumların yanında yer alan kimselerdir...”⁵⁰⁹

Âlimler bu hareketi yönlendirmek için kendisine verilen önderlik misyonunu bir tarafa bıraktıkları zaman kargaşa

⁵⁰⁸ Şeyh Muhammed b. Abdullah, *el-Edillet-il Şer'iyye fi Beyani Hakk-il Ra'y an-il Ra'iyye*, s. 39.

⁵⁰⁹ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 3.

çıkarmak isteyen kimseler bu rolü üstleneceklerdir. Böylece tahrip gücü yüksek sonuçlara neden olacaklardır. Bu gibi hareketler İslam tarihinde defalarca ortaya çıkmıştır.

Abdullah b. Sebil'in Kitabı

Mescid-i Haram'ın imamı Şeyh Muhammed b. Abdullah b. Sebil bu konu hakkında müstakil bir kitap kaleme almıştır. O, bu eserinde zalim, fasık, yeryüzünde bozgunculuk çıkaran ve ilahî emir ve yasakları çiğneyen yöneticiler aleyhinde ayaklanmayı kesin bir şekilde yasaklamıştır. Burada, yazdıklarından bazı pasajlar aktarmamız yerinde olacaktır. O, söz konusu risalesinde şöyle demektedir:

Açıkça İslam dininden çıktıklarını ilan etmedikleri sürece, iyi veya kötü olsun, yöneticilere itaat etmek farzdır ve onların aleyhlerinde ayaklanmak haramdır. Zira sabır ve itaatın zararı, kıyam etmekten doğacak zarardan daha azdır. Bu yüzden açık bir şekilde küfre girmedikleri sürece zalim ve fasık yöneticilere itaat etmek ve onlara karşı çıkmamak gerekir.⁵¹⁰

Söz konusu risalenin başka bir yerinde de şöyle demektedir:

Müslümanlar, iyi veya kötü, zalim veya fasık valilere itaat etmelidirler. Bunun sevabı çoktur ve itaatın en hayırlısıdır. İslam'dan çıkmadıkları sürece emrettiklerini yapmak ve yasakladıkları şeylerden kaçınmak Allah ve Resûlüne itaattir.⁵¹¹

Başka bir yerde de şöyle demektedir:

⁵¹⁰ *El-Edille-i Şer'iyye fi Beyan Hukuk-il Ra'i ve Re'iyye*, s. 27–28.

⁵¹¹ *A.g.e.*, s. 31.

Bu sahih hadisler –ki benzerleri çoktur- İslam'dan çıktıkları aşikar olmadıkça iyi veya kötü, zalim veya fasık olsun Müslüman yöneticiye günah dışında her konuda itaate ve onlar aleyhinde ayaklanmamaya delalet etmektedir. Günah işleme hususunda onlara itaat etmemek mutlak itaatsizlik değildir. Sadece günah ve haram sayılan belli konularda kendilerine itaat edilmemesidir. Nitekim bunun dışındaki bütün her konuda emirlerine itaat etmek farzdır. Hadislerin zahirinden bu anlaşılmaktadır... Sahâbilerin, tabiinin, salih seleflerin ve halkın kendilerine tabi olduğu Müslüman önderlerin ve meşhur âlimlerin yaşam ve beyanlarında bu açıkça göze çarpmaktadır.⁵¹²

Başka bir yerde de şöyle demektedir:

Yezid birçok kötülük yapmasına rağmen Abdullah b. Ömer (r.a.), Abdullah b. Mutî'nin Yezid b. Muaviye aleyhinde ayaklanmasını yalanlamıştır. Nitekim hilafet ve emirlik dönemlerinde sahâbiler İslam ülkesinin değişik bölgelerinde bazı sorumluluklar da üstlendiler. Sahâbilerin huzurlarına çıktıkları Yezid b. Muaviye, Mervan b. Hakem, Velid b. Ukbe ve Haccac b. Yusuf gibi kimi halifeler sınırlı sayılacak bazı zulüm ve fesatlara bulaşmışlardı. Buna rağmen İbn Ömer, İbn Mesud ve Malik b. Enes –ki sahâbînin önde gelenlerinden idiler- onların söylediklerini dinleyip emrettikleri şeylerde onlara itaat ediyor, Cuma ve bayram namazlarında arkalarında namaza duruyorlardı. Keza İslam'dan çıkmadıkları için işledikleri bazı zulüm ve fesatlardan dolayı halkın onlara karşı kıyam etmelerini emretmiyorlardı. Emrettikleri iyi şeylerde de halkı onlara uymaya teşvik ediyorlardı. Zira Müslümanların işlerini yürütmekte olan yöneticilerin emrettiklerini yerine getirme konusunda itaatın farz olduğunu biliyorlardı!⁵¹³

⁵¹² A.g.e., s. 34–35.

⁵¹³ A.g.e., s. 39–40.

Şeyh Muhammed b. Abdullah b. Sebil'in zalim yöneticileri destekleyen başka fetvaları da vardır. Temennimiz ulemanın bu tür hassas meselelerde daha derin fıkhi araştırma ve incelemeler yapmaları ve bu konuda başka âlimlerin de yaptığı çalışmaları dikkate almalarıdır. Ulemanın bu ve benzeri konularda ciddi, dikkatli ve titiz bir şekilde görüş ve düşüncelerini gözden geçirmelerini ümit ediyoruz.

Kötülükten Sakındırma Hususunda İki Farklı Yaklaşım:

Zalim ve fasık yöneticilere karşı nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunda iki farklı yaklaşım vardır:

1- Birinci yaklaşımı savunanlar; zalimlerin arkasında Cuma ve bayram namazlarının kılınmasını caiz görmekte, onlara itaat etmeyi farz ve onlara karşı ayaklanmayı haram bilmektedirler.

Şeyh Ankarî bu hususta şunları söylemektedir:

İdari işlerden sorumlu yönetici ve valiler açıkça İslam'dan çıkmadıkları sürece kendilerine itaat etmek farzdır. Şer'i açıdan kendilerine nasihat edilmeli ve bu hususta selef-i salihlerin yaptıkları örnek alınmalıdır. Zira onlar halk arasında yöneticilere karşı kötü sözler sarf etmemişlerdir... Kötülüğe karşı çıkmanın kullar üzerine farz olduğu inancı, apaçık bir yanılığ ve zahiri cehalettir.⁵¹⁴

Keşke Şah Rıza Pehlevî, Saddam... vb zalimler ve tağutî rejimlerin yöneticileri güzel nasihatten anlayıp fesat ve zulümden el çekselerdi.

⁵¹⁴ A.g.e., s. 62–63. Şeyh Ankarî, Vahhabî ulemasının önde gelenlerindedir.

2- İkinci yaklaşım öncekinin aksine zalim ve fasık yöneticilere karşı mücadele edilmesini, eleştirilmesini, kendilerine güvenilmemesini ve Allah'ın emri gereği onlara itaat edilmemesini savunmaktadır.

Cabir b. Abdullah Ensarî, İmam Bakır'dan (a.s.) şunları rivayet etmektedir:

*“Kalplerinizde yaptıkları kötülükleri kınayın, dillerinizle bunları zikredin ve yüzlerine vurun. Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayın.”*⁵¹⁵

Yahya el-Tavil, İmam Sadık'dan (a.s.) şunları rivayet etmektedir:

*“Allah dilin konuşmasını ve ellerin bağlanmasını emretmemiştir. Aksine her ikisinin de birlikte açılmasını ve birlikte kapanmasını emretmiştir.”*⁵¹⁶

Emir'el Müminin (a.s.) Siffin'de verdiği hutbede şöyle buyurmaktadır:

*“Ey Müminler! Birine zulüm yapıldığını veya insanları kötülüğe davet edenleri gördüğünde kalbiyle bunu tasdik etmeyen temiz kalmış ve günah işlememiştir. Her kim bu durumu görüp de dili ile onu reddederse sevap kazanmıştır ama kalbiyle bunu reddedenlerden daha üstündür. Ama kılıcı ile buna karşı çıkan ve Allah'ın kelamını yüceltip zalimlerin söylediklerini aşağılayan kimse doğru yolu bulmuştur. Eğer o yol üzerinde sabit kalırsa kalbine yakın hasıl olacaktır.”*⁵¹⁷

⁵¹⁵ Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 11, s. 403.

⁵¹⁶ *A.g.e.*, c. 2, s. 404.

⁵¹⁷ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabı İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 373.

Yedinci Bölüm

Şura

Kur'an'da Şura

Ehl-i Beyt'in Hayatında Şura'nın Konumu ve Rolü

Hadislerde Şura

Şura'nın Fikhi

Kur'an'da Şura

Şura; İslam'da devlet teorisinin ikinci unsurunu teşkil etmektedir. Kur'an'daki surelerden biri de Şura Sûresi'dir. Kur'an'da şura hakkında birkaç ayet de nazil olmuştur.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِن حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davranırdın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. “Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven).” Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”⁵¹⁸

Kuşkusuz bu ayetin muhatabı Allah'ın Resülü'dür (s.a.a.). Allah, Peygamberine Müslümanlarla meşveret

⁵¹⁸ Âli İmran, 159.

etmesini emretmektedir. Eğer Peygamber (s.a.a.) Allah tarafından meşveret etmekle mükellef kılınıyorsa kuşkusuz İslam devleti yöneticileri ve valileri de diğer Müslümanlarla meşveret etmekle mükellef kılınmıştır. Hatadan beri olmasına rağmen Peygamberin Müslümanlarla meşveretle mükellef kılınmasının amacı; halkın gönlünü kazanmak ve yönetim işlerine katılımlarını sağlamaktır. Peygamberin bu davranışı diğer yönetici ve valiler için bir örnek teşkil etmektedir.

İbn Udey ve Beyhaki, Hasan'ın senedine dayanarak *وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ* "İş konusunda onlarla müşavere et." ayeti nazil olunca İbn Abbas'ın şunları söylediğini nakletmişlerdir:

Allah ve Resülünün meşverete ihtiyacı yoktur. Ama Allah, O'nu ümmete rahmet kılmıştır. Kim meşveret ederse hidayet yolundan şaşmaz, terk eden de bilgisinden bir şey kaybetmez.⁵¹⁹

Kutade, Rabi b. Enes ve Muhammed b. İshak şöyle demişlerdir:

Allah, Müslümanları kirlerden arındırıp temiz kılmak için onlarla meşveret etmesini peygamberine emretti. Bu sayede güvenilir birer fikri merci haline dönüşeceklerdi.⁵²⁰

Süfyan b. Uyeyne şöyle demektedir:

⁵¹⁹ Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 2, s. 90. Âli İmran suresinin 159. ayetinin tefsiri.

⁵²⁰ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dar-ul Kutub ve Dar-ul İlmiye yayınları, Beyrut, c 2, s. 30.

“Allah, Peygamberine ümmeti ile meşveret etmesini emretti. Böylelikle, ümmeti ona tabi olacak ve kendilerini yetersiz hissetmeyeceklerdir. Allah onları övmek için *وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ* “İş konusunda onlarla müşavere et” diye buyurmaktadır.

Bu ayeti kerimedeki “أمر” (emr) kelimesi savaş ve barış durumlarında devlet ve siyaset işleri anlamını içerir. Kelimenin kullanılan yaygın anlamı budur.”

İmam Hüseyin (a.s.) bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

“İşlerin yürütülmesi ulemanın eliyledir.”⁵²¹

Ayeti kerimenin devamında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Ayetin bu bölümü gayet açıktır. İslam’da şuranın karar alma noktasında bir değeri yoktur. Zira Peygamber hayatta iken karar alma yetkisi sadece kendisine hastır. Vefatından sonra da İmamlara aittir. İdarî amirler her ne kadar meşveretle mükellef kılınmışsa da şurada çoğunluğun alacağı karara bağlı kalmak zorunda değildir. Bu ikisi arasındaki fark gayet açıktır. Zira Alî İmran Sûresi’ndeki ayet idari amirleri birinci durumla mükellef kılmıştır.

فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَبَابِ

⁵²¹ Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şûbe Harranî Hacebî, *Tuhef-ul Ukûl*, s. 374.

“Kullarımı müjdele! Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir.”⁵²²

Allah’ın salih kullarını diğer insanlardan ayıran en önemli özelliklerinden biri de dost veya düşman kim söylerse söylesin söylenen iyi ve güzel sözleri dinleyip kabul etmeleridir. Sözü dinlemek ile o söze uymak farklı şeylerdir. Uzak veya yakın, dost veya düşman kim tarafından söylenmişse söylensin her güzel sözü dinleyip yerine getirmek imkânsızdır. İnsan ancak söylenen bütün sözleri dinleyip bunları karşılaştırdıktan sonra daha güzel ve üstün olanı seçebilir.

Bütün müminler bu özelliğe sahip olmalıdır. Söylenen sözleri dinleyip iyi ve güzel olana uymalıdır. Mümin; taassubu olmayan, söylenenleri dinleyip akliselim bir şekilde bunu değerlendiren, buna karşı olumlu veya olumsuz tavırını belirleyip bunu kabul veya reddeden kimsedir. Başkalarının sözlerini dinledikten sonra bu söze uyulur veya uyulmaz. Başkalarının söylediklerini, düşüncelerini ve eleştirilerini dinlemek meşveretin hakikat ve özüdür.

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ
وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ

“... Büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelenedikleri zaman bağışlayanlar, Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şura

⁵²² Zümer, 17–18.

*(danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızktan Allah yolunda harcayanlar, bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir.*⁵²³

Bu ayette de görüldüğü gibi Allah Teâlâ mümin kullarının özelliklerini ve sıfatlarını açıklayarak onları meşveret etmeye davet etmiştir. “İşleri aralarında şura iledir” hükmü mutlak olduğundan özel veya genel bütün konuları kapsamaktadır.

Peygamber’in (s.a.a.) Hayatında Şura’nın Konumu ve Rolü:

Peygamber’in (s.a.a.) hayatı incelendiğinde dostları ve sahâbileriyle birçok konuda meşveret ettiği görülecektir. Burada birkaç örnek sunacağız:

1- İbn İshak şöyle diyor:

Peygamber Efendimiz (s.a.a.) Bedir’e geldiğinde Hubab b. Münzir adlı sahâbî yanına gelerek sordu: “Ey Allah’ın Resûlü! Eğer sana vahiy geldiği için burada konakladıysak işittik ve itaat ettik. Yok, eğer zaruret ve savaş taktiği gereği burada konakladıysak izin verirsiniz söylemek istediğim bazı şeyler vardır.” Peygamber efendimiz buyurdu: “Zaruret ve savaş taktiği gereği burada konakladık. Ne biliyorsan söyle.” Hubab b. Münzir dedi ki: “Konakladığımız yer pek uygun bir mevzi değil. Siz de maslahat görürseniz emredin düşünene biraz daha yaklaşalım ve bütün su kuyularını ele geçi-rip üstlerini taşlar ve kumlarla kapatalım. Kendimiz için de gerekli olan su ihtiyacımızı da kontrolümüzdeki kuyuların birinden temin ederiz. Böylelikle düşmanın suya ulaşmasını engellemiş oluruz.” Peygamber Efendimiz emir buyurdu ve

⁵²³ Şura, 37–39.

Müslüman birlikler düşmana biraz daha yaklaşarak su kuyularının kontrolünü ele geçirdi...⁵²⁴

2- Vakıdî Uhud Savaşı'nı anlatırken Resûlullah'ın (s.a.a.) halka şöyle bir hutbe irat ettiğini belirtmektedir:

“Ey insanlar! Ben bir rüya gördüm. Rüyamda zırhlı elbiseler içinde ve elimde Zülfikâr kılıcı. Kılıcımda çatlak vardı ve öküz öldürülmüş ben de bir koçu arkamdan sürüklemekteydim.” İnsanlar Peygamber'e (s.a.a.) rüyasının yorumunu sorunca şöyle buyurdu: “O sağlam zırh Medine şehridir. Öyleyse orada kalınız. Fakat kılıcımın çatlak olması başıma gelecek musibetin habercisidir. Ölen öküz de sahâbilerimden bazılarının şehit olacağı anlamına gelir. Arkamdan sürüklediğim koç ise düşmanın ordusudur ki Allah'ın izniyle onları yeneceğiz.”

Peygamber (s.a.a.): “Görüşlerinizi benimle paylaşın” diye buyurdu. Ancak gördüğü rüyaya binaen Medine'den ayrılmayı düşünmüyor ve Medinelilerin de rüyasının tabiri gereği onunla hemfikir olmalarını bekliyordu. Abdullah b. Ebi ayağa kalkarak şöyle dedi: “Ey Allah'ın Elçisi! Biz cahiliyet döneminde Medine'de savaşırdık. Kadınlar ve çocukları köşklere yerleştirir onlara gerekli miktarda taş toplardık. Medine'yi çevreleyen evleri birbirlerine bitişik yapardık. Bu, şehri düşmanlardan koruyan bir sur görevi görürdü. Kadınlar ve çocuklar köşklere üzerinden düşmanı taşlar, biz de kılıçlarımızla sokaklarda düşmanla karşı karşıya savaşırdık. Ey Allah'ın elçisi! Düşman şehrimize girememiştir. Bugüne kadar asla yenilmedik.”

⁵²⁴ İbn İshak, *Siret-i İbn İshak*, c 2, s. 272; Abdülmelik b. Hişam, *Siret-i Resûlullah*, Tashih; Asgar Mehdevi, Harezmi yayımları, Tahran, hş. 1364, c. 1, s. 553.

Peygamber (s.a.a.), Ensar ve Muhacirlerin önde gelenlerinin görüşü de bu doğrultuydu. Peygamber (s.a.a.) buyurdu: “Medine’de kalın. Kadınları ve çocukları köşklere yerleştirin. Eğer düşman üzerimize gelirse şehrin sokaklarında onlarla savaşırız. Şehri onlardan daha iyi biliyoruz. Surların üzerinden de onlara okçularla saldırın...” Bedir Savaşı’na katılmamış gençler Peygamber’den (s.a.a.) kendilerini savaşa götürmelerini istediler. Düşmana karşı savaşıp şehit olmak istiyorlardı. Şöyle diyorlardı: “Bizi şehir dışında düşmanla yüzleştire.” Hamza b. Abdulmuttalib, Sa’d b. Ubade, Numan b. Malik b. Sa’lebe ve Evs ile Hazreclilerin önde gelenleri şöyle dediler: “Ey Allah’ın Resülü! Düşmanın korktuğumuz için şehir dışında kendileriyle savaşmadığımızı sanıp daha da küstahlaşmalarından endişe ediyoruz. Bedir’de üç yüz kişi ile düşmana karşı savaştık ve Allah’ın yardımıyla onları mağlup ettik. Şimdi ise, sayımız daha fazla. Ayrıca biz Allah’tan böyle bir fırsatı bize vermesi için dua ediyorduk. Allah, temennimizi yerine getirmiş ve bize bu fırsatı sunmuştur.” Peygamber (s.a.a.) zırhlarını giyinmiş ve kılıcını kuşanmıştı. Ebu Said Hudri’nin babası Malik b. Sinan dedi ki: “Ey Allah’ın Elçisi! Allah’a andolsun ki biz iki hayırlı amelin arasında kalmış durumdayız. Ya Allah bizi onlara karşı muzaffer kılacaktır ki bizim de temennimiz budur. Onları bize karşı küçük düşürecekler. Bu savaşın sonucu da Bedir gibi olacaktır. Hepsi darmadağın olacak geriye sadece küçük bir grup kalacaktır. Ya da Allah bize şahadeti nasip edecektir. Allah’ın Elçisi! Hangisi olursa olsun bizim için önemli değildir.” Peygamber’in (s.a.a.) ona ne cevap verdiğine ilişkin elimizde bir bilgi olmamakla birlikte Peygamber’in (s.a.a.) yanıtı karşısında onun da sükût ettiğini biliyoruz. Hamza b. Abdulmuttalib şöyle dedi: “Sana Kur’an’ı nazil edene andolsun ki bugün Medine’nin dışında kılıcımın düşmana saldırmadığım müddetçe bir şey yemeyeceğim.” Rivayete göre Hz. Hamza Cuma

ve cumartesi günü oruç tuttu ve düşmanla karşılaştığında he-nüz oruçluydu.

Rivayete göre Peygamber (s.a.a.) halkın düşmanla şehir dışında savaşmaya kararlı olduğunu görünce Cuma namazındaki hutbesinde onlara sabırlı ve kararlı olmaları durumunda Allah'ın yardımı ve inayetinin de müminlerle olacağına ve zafer kazanacakları hususunda nasihatte bulundu. Peygamber (s.a.a.) düşmanla şehir dışında savaşacaklarını ve hazırlanmalarını emredince buna çok sevindiler. Birçok kişi Medine'nin dışında savaşmaktan hoşlanmıyordu. Peygamber (s.a.a.) ikinci namazını kıldırdı. Medine halkı bir araya toplanmış ve kadınlar evlerin damları üzerine çıkmışlardı... Peygamber (s.a.a.) mescitten çıkıp evine gitti... İnsanlar evin kapısından mescidin minberine kadar sıraya girmiş Peygamber'in (s.a.a.) çıkmasını bekliyorlardı. Sa'd b. Muaz ve Esid b. Huzeyr insanların yanına gelerek şöyle dediler: "İstedığınız her şeyi Peygamber'e (s.a.a.) söylediniz ve O'nu Medine dışında savaşmaya mecbur ettiniz. Şimdi Allah'ın emri O'na nazil olacaktır. İşi kendisine bırakın ve size neyi emrederse ona itaat edip onunla amel edin. İnsanlar kendi aralarında konuşmaya başladılar: "Sa'd doğru söylüyor." Diğer bir kısmı ise: "Şehir dışında savaşmamız iyiliğimiz için daha uygundur." Diğer bir kısmı da şehir dışında savaşmaktan hoşlanmıyorlardı. Peygamber (s.a.a.) zırhını giyinmiş ve kılıcını kuşanmış bir şekilde dışarı çıktı. Peygamber (s.a.a.) dışarı çıkınca insanlar şehir dışında savaşma konusundaki ısrarlarından dolayı pişman olduklarından şöyle dediler: "Peygamberin söylediğinin aksine ısrarda bulunmamız doğru değildir." Şehirde savaşmaktan yana olan akıl insanlar onları etkilemişti. Bundan dolayı şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resûlü! Sizin emrinize muhalefet etmek haddimize değildir. Allah ve Resûlü'nün emrinin aksinde ısrar ederek seni buna zorlamak bize yakışmaz. Siz neyi uygun görüyorsanız öyle yapalım."

Peygamber (s.a.a.) buyurdu: “Ben sizi ona (düşmanla şehirde savaşmaya) davet ettim; ama siz kabul etmediniz. Şimdi ise zırhını kuşanmış bir Peygambere savaş bitmeden, Allah; O ve düşmanları arasında hüküm vermeden zırhını çıkarması yakışmaz. Peygamberler savaş için zırhlarını kuşandıklarında Allah, onlar ve düşmanları arasında hüküm verinceye kadar zırhlarını çıkarmazlar.” Sonra şöyle buyurdu: “Size emredeceğim şeylere dikkat edin ve onları uygulayın. Allah’ın izniyle yola çıkın. Sabırlı ve azimli olursanız Allah’ın yardımı da sizinle olacaktır.”⁵²⁵

Vakıdi Hendek Savaşı’nı şöyle nakletmektedir:

Peygamber Efendimiz (s.a.a.) savaş zamanında halkla çok meşveret ederdi. Hendek Savaşı hakkında da Müslümanlarla meşveret etti. Peygamber (s.a.a.) buyurdu: “Savaşmak için Medine’de kalıp etrafına hendek mi kazalım yoksa şu dağı arkamıza alacak şekilde Medine’nin biraz dışına mı çıkalım?” Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları vardı. Bir kısmı; “Buas ve Seniyyetü’l Veda arasındaki bölgeden Curfa’ya yerleşelim” dediler. Bir gurup da; “Dağı arkamıza alalım” dediler. Selman şöyle dedi: “Ey Allah’ın Resûlü! Fars diyarında iken atlıların saldırılarından korunmak için etrafımıza hendek kazardık. Eğer siz de uygun görürseniz Medine’nin etrafına hendek kazalım?” Müslümanlar Selman’ın bu önerisini beğendiler. Onlar Uhud Savaşı’nda Peygamber’in (s.a.a.) Medine’de kalmaktan yana olduğunu biliyorlardı. Bu

⁵²⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi Vakıdi, *el-Megazi*, thk. Marsden Jones, Beyrut: Âlemül-Kütüb, 1966, c. 1, s. 209–214 (özet); bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi Vakıdi, *el-Megazi*, ter: Dr. Mahmud Mehdi Dameğani, Merkeze Neşre Danışgahi yayımları, Tahran, hş. 1369, c. 1, s. 152–156.

yüzden Müslümanlar Medine'den dışarı çıkmak istemediklerinden Medine'de kalmak istediklerini söylediler.

3- Hendek Savaşı, Beni Nadir çatışmasından sonra idi. Sebebi; Sellâm b. Ebü'l-Hukayk en-Nadarî, Huyey b. Ahtab en-Nadarî, Kinane b. er-Rebi', Hevze b. Kays el-Vailî ve Ebu Ammare Valibî'den (bazı siyer kitaplarına göre Ebu Ammar el-Valî) oluşan Yahudi bir grup Beni Valibe'den bir grupla Mekke'ye gittiler. Mekkelilerin Peygamber'in (s.a.a.) düşmanı olduklarını ve her an O'nunla savaşmaya hazır olduklarını biliyorlardı. Bu yüzden Ebu Süfyan b. Harb'ın yanına gittiler. Peygamber'in (s.a.a.) kendileri için ne kadar tehlikeli olduğunu belirttikten sonra kendisine karşı savaşmak için ondan yardım istediler. Ebu Süfyan onlara şöyle dedi: "İstedığınız her konuda sizinle gelmeye hazırım. Kureyşlilerin yanına gidin ve onları onunla savaşmaya davet edin. Müslümanların kökünü kazıyana kadar onlarla birlikte olacağımızı kendilerine söyleyin."

Yahudiler, Kureyş büyüklerinin yanına giderek onları Peygamber'e (s.a.a.) karşı savaşmaya davet ettiler: "Ellerimiz ellerinizde. O'nu tamamen yok edene kadar sizinle birlikteyiz, dediler." Kureyş'in önde gelenleri de: "Ey Yahudi halkı! Siz kitaba inanan kimselersiniz. Muhammed'in getirdiği dini ve bizim dinimizi tanıyorsunuz. Bizim dinimiz mi yoksa O'nun getirdiği din mi hakka daha yakındır?" diye sorunca Yahudiler: "Sizin dininiz O'nun takipçilerinin uydukları din-den daha üstündür" dediler. Bu cevap üzerine Kureyşlilerin Peygamber'e (s.a.a.) karşı savaş kararlılıkları daha da arttı.

Yahudiler daha sonra Mekke'den çıkarak Gatafân ve Kays Aylan'ın yanına gittiler. Peygamber'e (s.a.a.) karşı savaşmak

için onlara yardım edeceklerini taahhüt ettiler. Ayrıca Kureyşlilerin de bu savaşta Yahudilerin yanında yer alacaklarını haber verdiler. Böylece bir araya geldiler. Kureyş, Ebu Süfyan'ın önderliğinde yola koyuldu. Gatafân, Uyeyne b. Hisn önderliğinde ve Beni Fezâre'nin eşliğinde yola çıktı. Haris b. Avf, Beni Murre ile ve Vebre b. Terif de Eşca ahalisinden olan kabilesinin eşliğinde yola koyuldu. Kureyş de onlara katıldı.

Peygamber (s.a.a.) hiziplerin kendisi ile savaşmak üzere birleştiklerini ve bunda kararlı olduklarını öğrenince sahâbilerini toplayarak onlarla meşveret etti. Sahâbilerin kararı Medine'de kalarak onlarla bu şehrin sokaklarında savaşmaktı. Selman Farisî, Peygamber'e (s.a.a.) Medine'nin etrafında hendek kazmayı önerdi Peygamber (s.a.a.) Müslümanlara hendek kazmalarını emretti.

Hizipler savaşmak üzere Medine'ye doğru hareket ettiler. Müslümanlar, onların sayıca çok olmalarından endişelenmeye başladılar. Hizipler hendeğin diğer tarafına kavuştular ve yaklaşık yirmi gece aralarında savaş olmadı. Savaş karşılıklı ok ve taş atmakla sınırlıydı. Peygamber (s.a.a.) sayıca fazla olan ve bütün Medine'yi kuşatmaya alan düşmana karşı Müslümanların kalplerinde zaaf hissedince Kureyşlilere bir elçi gönderip bu savaşa son verme ve evlerine geri dönme karşılığında Medine'nin yıllık gelirlerinin üçte birini onlara gönderme önerisinde bulunmak istedi. Bunun için Sa'd b. Muaz ve Sa'd b. Ubade ile meşveret etti. Sa'd dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu karar vahyin nazil olmasından mı aldın yoksa kendi görüşün müdür? Eğer vahiy gereği ise kararını uygula. Eğer kendi görüşün ise bizim de söyleyeceklerimiz vardır." Peygamber (s.a.ab) buyurdu: "Bu konuda

bana herhangi bir şey nazil olmadı. Araplar sizinle savaşmak üzere ve her taraftan sizi kuşatmış durumdadılar. Onların savaş azmini kırmak istedim.” Sa’d b. Muaz dedi ki: “Biz ve bu insanlar müşrik idik. Putlara tapıyorduk. Allah’ı tanımaz ve O’na inanmazdık. Ama mahsulümüzü misafirimize ikram etmek ve satmak dışında kimseye vermezdik. Şimdi Allah bizi İslam ile müşerref kılmış ve senin sayende bizi hidayete erdirip yüceltmişken onlara mallarımızı mı verelim? Buna gerek yok. Allah’a andolsun ki! Allah bizim ile onlar arasında hüküm verinceye kadar kılıçlarımız dışında onlara hiçbir şey vermez.” Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu: “Şimdi fikrinizi öğrendim. Bu fikir üzerinde kararlı olun. Zira Allah, peygamberinin düşmana teslim olmasına izin vermeyecek ve O’na verdiği vaadi yerine getirecektir.”⁵²⁶

4- Peygamber (s.a.a.) Müslümanlarla birlikte hac farzını eda etmek üzere Medine’den çıkmıştı. Kureyşliler de Müslümanların Mekke’ye girmesine izin vermemek için Mekke’den çıkmışlardı. Peygamber (s.a.a.) Hudeybiye’de Müslümanlara şöyle buyurdu: “Düşüncenizi bana söyleyin. Size göre, Kureyş’e yardım eden bu grubu kendi haline mi bırakalım? Yoksa peşlerinden gidip onlarla savaşalım mı? Ya da Kâbe’ye doğru yolumuza devam edelim ve kim bize engel olmaya çalışırsa onunla savaşalım?”

Ebubekir dedi ki: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir. Ey Allah’ın Resûlü! Biz umre yapmaya geldik savaşmaya değil. Ama bizimle Kâbe arasına girmeye çalışanlarla savaşmaya

⁵²⁶ Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar’ül Envar*, Cedid yayınları, c. 20, s. 250–252; Abdülmelik b. Hişam, *Siret-i Resûlullah*, Tashih; Asgar Mehdevi, Harezmi yayınları, Tahran, hş. 1364, c. 3, s. 159.

hazırız.” Peygamber (s.a.a.): “Öyleyse hareket edin.” diye buyurdu.

Zehra diyor ki: “Ebu Hureyre'nin rivayetine göre, Allah Resûlü kadar dostlarıyla meşveret eden başka kimse görmedim.”⁵²⁷

5- Beni Kurayza ve Beni Nadir ile savaşma hususunda da peygamber (s.a.a.) kendi sahâbîleriyle meşveret etti. Hubab b. Münzir ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Köşklerine ani baskın yapalım. Böylelikle birbirlerinden haberdar olamayacaklardır.” Peygamber (s.a.a.) onun görüşüyle amel etti.⁵²⁸

6- Rivayete göre, Mekke'nin fethinde Ebu Süfyan'ın yanına gelmek üzere olduğunu öğrenen Peygamber (s.a.a.) kendi sahâbîleriyle meşveret etti.⁵²⁹

7- Tebük Savaşı'nda da Peygamber (s.a.a.) Tebük'ten geçme hususunda sahâbîleriyle meşveret etti.⁵³⁰

⁵²⁷ Ahmed b. Hüseyin Beyhaki, *Sünen-i Beyhaki*, c. 9, s. 218.

⁵²⁸ Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 2, s. 90–91. Âli İmran Sûresi'nin 159. ayetinin tefsiri.

⁵²⁹ *Sahihi Müslim*, Dar-ul Fikr yayınları, Beyrut, c 3, s. 1403; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c 3, s. 357.

⁵³⁰ Nuriddin-i Halebi, *Siret-ül Halebiyye*, c. 3, s. 161.

Ehl-i Beyt'in Hayatında Şura'nın Konumu ve Rolü

Ehl-i Beyt'in hayatında sıklıkla meşverete rastlamak mümkündür. *Vesail-üş Şia, Müstedrek'ül Vesail, Nehc'ül Belâğa* ve diğer eserlerden bazı örnekler sunacağız:

1- Emir'el Müminin (a.s.) Şam'a hareket etmeden önce Muhacir ve Ensar ile meşveret etti. Bir de hutbe verdi... Şam ile savaşmaya karar verdiğinde yanında bulunan Ensar ve Muhacirleri toplayarak görüşlerini sordu. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra onlara hitaben şöyle dedi:

“Siz doğru görüşlü kimselersiniz... Düşmanım ve düşmanınıza karşı savaşmayı düşünüyorum. Bana görüşlerinizi bildirin.”⁵³¹

2- Nahşali'nin babasından rivayet ettiğine göre: “Musa b. Mehdi, Musa b. Cafer'i (a.s.) tehdit etti ve dedi ki: 'Eğer onu serbest bırakırsam Allah canımı alsın.' Rivayete göre, Ali b.

⁵³¹ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, c 2, s. 92, Hutbe 175; bkz. hutbe 116.

Yaktin bir mektupla durumu Ebul Hasan Musa b. Cafer'e (a.s.) bildirdi. Sabah olduğunda Ehl-i Beyt İmamı, Şialarını etrafına toplayarak konu hakkında onları bilgilendirdi ve akabinde: 'Bu konuda ne düşünüyorsunuz?' diye sordu. Şiaları: 'Allah seni üstün kılmıştır. Bize düşen sorumluluk senin yanında yer almaktır. Kendini bu zalimin elinden kurtar' dediler."⁵³²

3- Muammer b. Hallad diyor ki: "İmam Ebul Hasan Rıza'nın (a.s.) Sa'd adında bir hizmetçisi vardı. Sa'd ölüm döşegindeyken İmam ona: 'Bana faziletli ve emanete sahip çıkan birini göster' dedi. O da: 'Ben mi size göstereyim?' dedi. İmam buyurdu: '*Allah Resûlü dostlarıyla meşveret ederdi. Sonra uygun bulunduğu şekilde karar verirdi.*'"⁵³³

4- Fuzeyl b. Yesar diyor ki: "İmam Sadık (a.s.) bir defa bir hususta benimle meşveret etti. Dedim ki: 'Allah sizi bizden üstün kılmıştır, benim gibi biri mi size yol göstermek için görüşünü söylemeli?' Buyurdu: 'Evet, seninle her meşveret ettiğimde...'"⁵³⁴

5- Hasan n. Cahm şöyle diyor: 'Ebul Hasan Rıza'nın (a.s.) huzurundaydık. Babasını hatırlayıp şöyle buyurdu: 'Bütün insanların aklını toplasan yine de onun aklına yetişmezdi. Buna rağmen kimi zaman zenci hizmetçilerinden biri ile meşverette bulunurdu. Ona: 'Böyle biriyle mi meşveret ediyorsun?' diye sorduklarında şöyle derdi: 'Belki de Allah Teâlâ onun diliyle doğruyu bize gösterir.' Rivayete göre imam sözlerinin

⁵³² Mirza Hüseyin Nuri, *Müstedrek'ül Vesail*, c. 2, s. 66.

⁵³³ Ahmed b. Muhammed b. Halid Berki, *el-Mehasin*, s. 601; Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî, c. 8, s. 428.

⁵³⁴ A.g.e.

devamında şöyle buyurdu: 'Bazen toprak ve bahçe hakkında babamı bilgilendirir, o da ona göre amel ederdi.'

6- Emir'el Müminin (a.s.) kendisine fikir beyan eden, ama fikrini tasvip etmediği Abdullah b. Abbas'a şöyle buyurdu:

"*Sen bana düşünceni söyle ben de değerlendireyim. Ama kabul etmezsem söylediklerime itaat etmelisin.*"⁵³⁵

7- Ali b. Mehziyar şöyle diyor: "İmam Cevad bana gönderdiği mektupta falan kişinin görüşünü sormamı istedi. '...Zira o şahıs, o şehirde nelerin yasak olduğunu ve padişahlara nasıl davranıldığını herkesten daha iyi bilmektedir. Meşveret etmek güzel bir şeydir. Allah Kur'an'ın muhkem ayetlerinde Peygamberine şöyle buyurmaktadır:

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

'İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven).'⁵³⁶

Dolayısıyla söylediği şey caiz ise sana yazıp onun görüşünü onaylarım. Eğer söyleyecekleri doğru olmazsa onu doğru yola hidayet ederim. İnşallah."⁵³⁷

⁵³⁵ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 321.

⁵³⁶ Âli İmran, 159.

⁵³⁷ Muhammed b. Mesud Ayyaşi, *Tefsir-i Ayyaşi*, c 1, s. 204–205. Âli İmran Sûresi 159. ayetin tefsiri.

Hadislerde Şura

Peygamber (s.a.a.) şöyle buyurdu:

1. “Kim bir işi yapmak isterken meşveret ederse... en iyi işe hidayet edilecektir.”⁵³⁸

2. Hazm konusunda Allah Resûlü'ne (s.a.a.) sordular. Buyurdu: “Görüş sahipleri ile meşveret etmek ve onlara uymaktır.”⁵³⁹

3. “Her kavim yapacağı işte en iyi olmak istiyorsa meşveret etmelidir.”⁵⁴⁰

4. “İstihareye bakan ve meşveret eden zarar etmemiştir.”⁵⁴¹

⁵³⁸ Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 6, s. 10, Şura Süresi 38. ayetin tefsiri.

⁵³⁹ İbn Kesir, *Tefsir el-Kur'an el-'Azim*, c. 1, s. 420, Âli İmran Süresi 159. ayetin tefsiri.

⁵⁴⁰ Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmi, *el-Keşşâf an Hakâikü't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, c. 1, s. 432/c. 4, s. 228; Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl Tabersî, *Tefsiru cevami'l-cami*, s. 73; Nizamuddin Hasan b. Muhammed-i Kummi en Nişaburî, *Tefsir-i Nişaburî-Ğarib-ul Kur'an*, c. 4, s. 108; Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 1, s. 90/c. 6, s. 10.

⁵⁴¹ Fahrüddin Muhammed İbn Ziyâuddin Ömer ibn el-Hüseyn el-Kureşî er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, c. 10, s. 65; Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 1, s. 90.

5. “Yöneticileriniz en iyi, güçlüleriniz en bağışlayıcı ve işleriniz meşveret üzere olursa sizin için yerin üstü yerin altından daha hayırlıdır. Ama eğer yöneticileriniz en kötü, güçlüleriniz en cimrileriniz olursa ve işleriniz şuranın kararları ile olmazsa sizin için yerin altı yerin üstünden daha hayırlıdır.”⁵⁴²

6. “Meşveret eden hiç kimse darda kalmamıştır ve meşverette kimseye muhtaç olmadığını düşünen mutlu olmamıştır.”⁵⁴³

7. “Kendini beğenmişlikten daha kötü yalnızlık ve meşveretten daha sağlam dayanak yoktur.”⁵⁴⁴

8. “Başkalarıyla meşveret eden kimse erdeme ulaşmıştır.”⁵⁴⁵

9. “Sizden hiç kimse meşveret etmeden bir şey yapmasın.”⁵⁴⁶

10. *وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ* ayeti nazil olduğunda Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu: “Allah ve Resûlü meşverete muhtaç olmakla birlikte Allah, meşvereti ümmetim için rahmet kılmıştır. Onlardan meşveret eden erdemini yitirmeyecek ve meşveret etmeyen de yanılmaktan kurtulmayacaktır.”⁵⁴⁷

⁵⁴² Fahrüddin Muhammed İbn Ziyâuddin Ömer ibn el-Hüseyn el-Kureşî er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c. 3, s. 228.

⁵⁴³ A.g.e., c. 10, s. 56; Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dar-ul Kutub ve Dar-ul İlmiye yayınları, Beyrut, c. 3 s. 1493.

⁵⁴⁴ Şeyh Saduk, *Tevhid*, tashih; Ali Ekber Gaffarî, Kum, Müesseset-i Neş'îl- İslami, s. 376; Muhammed B. Raziyyuddin Şah Murtaza Kaşani, *Tefsir-i Safî*, c. 1, s. 310.

⁵⁴⁵ Eminul İslam Ebu Ali Tabersî, *Mecme-ul Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, c. 9, s. 33.

⁵⁴⁶ Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl Tabersî, *Mekarim'ul-Ahlak*, s. 124.

⁵⁴⁷ Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 1, s. 90.

Emir'el Müminin (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

11. "Görüş ve düşünce konusunda en üstün olan, başkalarıyla meşveretten kendisini alıkoymayandır."⁵⁴⁸

12. "Meşverete teşvik edilmesinin sebebi kendisiyle meşveret edilen kimsenin temiz görüşlü olması ve meşveret eden kimsenin de görüşlerinin arzularının etkisinde olmasındandır."⁵⁴⁹

13. "Bilge o kimsedir ki; bilgelerin bilgisini, bilgisine katar ve hekimlerin ilminden faydalanır."⁵⁵⁰

14. "Meşveretten daha üstün bir dayanak yoktur."⁵⁵¹

15. "Kendi görüşüyle yetinen helak oldu ve başkalarıyla meşveret eden onların ilim ve erdemine ortak oldu."⁵⁵²

16. "Meşveret etmek hidayete ermektir. Kendi görüşüyle yetinen ise kendisini tehlikeye atmıştır."⁵⁵³

17. "Başkalarının görüşlerine müracaat eden doğruyu yanlıştan ayırmıştır."⁵⁵⁴

18. "Meşveret eden helak olmamıştır."⁵⁵⁵

⁵⁴⁸ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer'ul-Hikem ve Durer'ul-Kelim*, Kum, Mektebet'ul- E'lam'il- İslami, c. 3, s. 92.

⁵⁴⁹ A.g.e., s. 408.

⁵⁵⁰ A.g.e.

⁵⁵¹ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 113.

⁵⁵² A.g.e., Hikmet 161.

⁵⁵³ A.g.e., Hikmet 173; Şeyh Müfid, *Mecalis*, s. 286.

⁵⁵⁴ A.g.e., Hikmet 211.

⁵⁵⁵ Allame Kerâciki, *Kenz'ül Fevâid*, s. 171; Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar'ül Envar*, Cedid yayınları, c. 75, s. 105.

19. “Kendi görüşüyle yetinen delalete düşmüştür. Aklına güvenip başkalarına muhtaç olmadığını düşünen ise yolsuz kalmıştır.”⁵⁵⁶

20. “Kendi görüşüyle yetinen, görüş sahibi değildir.”⁵⁵⁷

21. “Meşverete karşı çıkan, istikrarsız olur.”⁵⁵⁸

22. “Akli kemale ermemiş kadınla meşveret etmekten sakın. Kadının meşvereti insanı cehalete götürür ve kararlılığını zedeler.”⁵⁵⁹

23. “Kendi görüşüyle yetinen görüş sahibi değildir.”⁵⁶⁰

24. “Süslenmenin etkisinde kalan düşmanı tarafından yenilgiye uğrar.”⁵⁶¹

25. “Kendi görüşünle yetinenlerden olma ki bunu yapan helak olmuştur.”⁵⁶²

26. “Kendi görüşlerine hayran kalana zayıflık hâkim olmuştur.”⁵⁶³

⁵⁵⁶ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer’ul-Hikem ve Durer’ul-Kelim*, Kum, Mektebet’ul- E’lam’il- İslami, c. 5, s. 201.

⁵⁵⁷ Allame Kerâciki, *Kenz’ül Fevâid*, s. 171; Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar’ül Envar*, Cedid yayınları, c. 75, s. 105.

⁵⁵⁸ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer’ul-Hikem ve Durer’ul-Kelim*, Kum, Mektebet’ul- E’lam’il- İslami, c. 2, s. 153.

⁵⁵⁹ Allame Kerâciki, *Kenz’ül Fevâid*, s. 177; Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar’ül Envar*, Cedid yayınları, c. 103, s. 253.

⁵⁶⁰ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer’ul-Hikem ve Durer’ul-Kelim*, Kum, Mektebet’ul- E’lam’il- İslami, c. 5, s. 79.

⁵⁶¹ A.g.e., c. 5, s. 240.

⁵⁶² A.g.e., c. 6, s. 296.

⁵⁶³ A.g.e., c. 5, s. 253.

27. “Kendi görüşleriyle yetinenin düşman üzerindeki etkisi azalır.”⁵⁶⁴

28. “Kendi görüşüyle amel eden helak olmuştur.”⁵⁶⁵

29. “Cahil dışında kimse kendi görüşüyle yetinmez.”⁵⁶⁶

30. “Kendi görüşüyle hareket eden kendini tehlikeye atar ve bu kibirlenmesine neden olur.”⁵⁶⁷

31. “Şahsi görüşle amel etmek insanı delalete götürür ve helak olmasına neden olur.”⁵⁶⁸

32. “Kendi görüşüyle yetinen kimse her an hata ile karşı karşıyadır.”⁵⁶⁹

33. “Benimle serkeş kimseler gibi konuşmayın, sert ve katı insanlar gibi benden uzaklaşmayın. Dış görünüşe aldanmayın ve hak sözü işitmekten dolayı bana ağır davranmayın. Beni gözünüzde o kadar büyütmeyin. Hak sözü işitmenin kendisine ağır geldiği kimse adaleti güçlülükle kabul eder. Bu kimse için hak ve adalet çerçevesinde hareket etmek zordur. Öyleyse hak ve adaleti söylemekten çekinmeyin. Ben hatasız değilim ve işlerimde de hatadan beri değilim. Ancak Allah nefsimi hatadan korur ve beni daha güçlü kılar.”⁵⁷⁰

34. “Akil kimselerin görüşlerine başvur ve hataya en uzak ve doğruya en yakın olanı tercih et... Kendi görüşüyle yetinen

⁵⁶⁴ A.g.e., c. 5, s. 344.

⁵⁶⁵ A.g.e., c. 6, s. 157.

⁵⁶⁶ A.g.e., c. 6, s. 158.

⁵⁶⁷ A.g.e., c. 5, s. 461.

⁵⁶⁸ A.g.e., c. 1, s. 390.

⁵⁶⁹ A.g.e., s. 317.

⁵⁷⁰ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 206.

kendisini tehlikeye atmıştır. Farklı görüşlere başvuran muhtemel hataları tanımış olur.”⁵⁷¹

35. “Bir iş yapmaya karar verdiğinde meşveret et.”⁵⁷²

36. “Bir işi yapmaya karar verirken önce meşveret et sonra karar ver.”⁵⁷³

37. “Bilgili kimse, kendisini meşveretten mahrum kılmaz.”⁵⁷⁴

38. “Meşveret ediniz ki başarının sırrı meşverettir.”⁵⁷⁵

39. “Meşveret eden doğru yolu bulur, kendi görüşü ile yetinen de hataya düşer.”⁵⁷⁶

40. “Meşveret güçlü bir dayanaktır.”⁵⁷⁷

41. “Karar almadan önce meşveret et ve girişimde bulunmadan önce düşün.”⁵⁷⁸

42. “Rey, düşünceyi harekete geçirir.”⁵⁷⁹

43. “Kendi aklına güvenen delalete düşer.”⁵⁸⁰

44. “Bilgelerle meşveret eden bilginin nuruyla aydınlanır.”⁵⁸¹

⁵⁷¹ Şeyh Saduk, *Men la Yahzeruhu'l Fakih*, c. 4, s. 385; Muhammed b. Hasan Hürr-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî, c. 8, s. 329.

⁵⁷² Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer'ul-Hikem ve Durer'ul-Kelim*, Kum, Mektebet'ul- E'lam'il- İslami, c. 3, s. 116.

⁵⁷³ A.g.e., s. 159.

⁵⁷⁴ A.g.e., c. 6, s. 389.

⁵⁷⁵ A.g.e., c. 3, s. 264.

⁵⁷⁶ A.g.e., c. 4, s. 464.

⁵⁷⁷ A.g.e., s. 571.

⁵⁷⁸ A.g.e., s. 179.

⁵⁷⁹ A.g.e., s. 201.

⁵⁸⁰ A.g.e., c. 5, s. 169.

⁵⁸¹ A.g.e., s. 336.

Ali b. Hüseyin Zeynelabidin (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

45. “*Seninle meşveret eden kimsenin senin üzerindeki hakkı, sana uygun olmayan bir görüş beyan ettiğinde onu kabul etmemendir. Bu da sonuçta bir görüştür ve insanların görüşleri birbirlerinden farklıdır. Onun görüşünü töhmet olarak görürsen kabul edip etmemekte serbestsin. Eğer meşveret edilmeye değer ise onu itham etmen doğru değildir. Meşveret sonucu görüşünü beğenip kabul ettiğin kimseye teşekkür etmeyi unutma. Seninle hemfikir olursa görüşünü kabul et ve Rabbine de şükret. Daima hazırlıklı ol, bir gün sana sığırsa ona yardım et. Allah’ın yardımının üzerinde hiçbir güç ve kudret yoktur.*”⁵⁸²

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

46. “*Emir’el Müminin bir oturumda Müslümanların dünyası ve ahireti için faydalı olan dört yüz babı dostlarına öğretti. . . Örneğin: Meşveret eden helak olmaz.*”⁵⁸³

47. Sordular: “Ey Allah’ın Resûlü! Basiretli olmak nedir?” Buyurdu: “Görüş sahipleri ile meşveret etmek ve onlara uymaktır.”⁵⁸⁴

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

48. Allah’ın Resûlü (s.a.a.) Hz. Ali’ye (a.s.) öğütlerde bulunurken şöyle buyurdu: “*Meşveretten daha güçlü bir dayanak ve tedbir gibi akıl yoktur.*”⁵⁸⁵

İmam Bakır (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

⁵⁸² Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şübe Harranî Hacebî, *Tuhef-ul Ukûl*, s. 269.

⁵⁸³ Şeyh Saduk, *el-Hisal*, c. 2, s. 620.

⁵⁸⁴ Ahmed b. Muhammed b. Halid Berki, *el-Mehasin*, s. 600.

⁵⁸⁵ A.g.e., s. 601, hadis 15.

49. “Tevrat’ta dört söz vardır: Meşveret eden pişman olmaz. Fakirlik büyük ölümdür. Ödüllendirdiğin gibi ödüllendirileceksin ve iktidara gelen meşveretle işlerini görsün.”⁵⁸⁶

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

50. “Meşveret eden hiç kimse helak olmaz.”⁵⁸⁷

Emir’el Müminin Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

51. “Akıldan daha iyi güç... Edep gibi miras ve meşveret gibi dayanak yoktur.”⁵⁸⁸

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

52. “Yüreğinde öğüt vericisi olmayan ve canının içinde kendisini sakındırıp yol göstereni olmayan kimseyi düşman kuşatmıştır.”⁵⁸⁹

İmam Musa Kâzım b. Cafer-il Kâzım (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

53. “Ali b. Hüseyin Zeynel Abidin (a.s.) buyurdu: ‘Müşavirin yol göstermesi, nimet şükürünün yerine getirilmesidir.’”⁵⁹⁰

İmam Cevad (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

54. “Meşveret güzel bir davranıştır. Allah Kur’an’daki anlamı herkesçe açık ayetlerin birinde elçisine şöyle buyurmaktadır: ‘Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama

⁵⁸⁶ A.g.e., hadis 16.

⁵⁸⁷ A.g.e., hadis 18.

⁵⁸⁸ *Nehc’ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 54.

⁵⁸⁹ Şeyh Müfid, *Mecalis*, s. 265.

⁵⁹⁰ Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şûbe Harranî Hacebî, *Tuhef-ul Ukûl*, s. 290–291; Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 1, s. 20.

*dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.*⁵⁹¹⁵⁹²

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

55. “İşlerinden Allah’tan çekinen kimselerle meşveret ediniz.”⁵⁹³

56. Ali (a.s.) bir konuşmasında şöyle buyurdu: “Allah’tan sakınan kimselerle meşveret ediniz.”⁵⁹⁴

Süleyman b. Halid şöyle diyor: İmam Sadık’ın (a.s.) şöyle buyurduğunu duydum:

57. “Takvalı âlimlerle meşveret et. Zira onlar ancak iyi ve güzel işlere davet ederler. Onlara muhalefet etmekten sakın. Zira takvalı âlime karşı muhalefet etmek din ve dünyanın yok olması demektir.”⁵⁹⁵

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

58. “Sizi, hiç beklemediğiniz bir şeyin meydana gelmesi durumunda âlim ve takvalı bir kimseyle meşveret etmekten alıkoyan nedir?” Akabinde şöyle buyurdu: “Kim böyle bir kimseyle meşveret ederse Allah asla onu küçük düşürmeyecek ve onu yücelterek kendi katında en iyi işleri yapmasını kendisine nasip edecektir.”⁵⁹⁶

⁵⁹¹ Âli İmran, 139.

⁵⁹² Muhammed b. Mesud Ayyaşi, *Tefsir-i Ayyaşi*, c. 1, s. 205; Muhammed B. Raziyuddin Şah Murtaza Kaşani, *Tefsir-i Safi*, c. 1, s. 310; Muhammed b. Hasan Hürri Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 8, s. 428.

⁵⁹³ Ahmed b. Muhammed b. Halid Berki, *el-Mehasin*, s. 601, hadis 17.

⁵⁹⁴ A.g.e., hadis 19.

⁵⁹⁵ A.g.e., s. 602, hadis 24.

⁵⁹⁶ A.g.e., hadis 26.

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

59. “Allah Resülü (s.a.a.) buyurdu: ‘Âlim ve hayırlı kimselerle meşveret eden Allah tarafından rüşt, bereket ve başarıya nail olur. Öyleyse hayırlı bir âlim sana görüşünü açıkladığında ona karşı çıkma. Zira ona karşı çıkman helak olmana neden olur.⁵⁹⁷”

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

60. “Meşveret; sınırları ve şartları göz önünde bulundurmadan gerçekleşemez. Sınırları ve koşullarını bilerek meşveret eden kimse ondan yarar sağlar. Meşveretin sınırları ve koşullarını bilmeden meşveret eden kimsenin edeceği zarar ondan sağlayacağı yarardan daha fazladır. Kendisiyle meşveret edilen kimsenin birinci şartı akıllı olması, ikinci şartı hür ve dindar olması, üçüncü şartı meşveretine başvuran kimsenin dostu veya kardeşi olması, dördüncüsü sırrını açtığın konuda en az senin kadar bilgili olmasıdır. Konunun gizliliği gereği onu bir sır olarak saklamayı bilen kimse olmalıdır. Dolayısıyla meşveret ettiğin kimse akıllı olursa onun meşveretinden yararlanırsın. O kimse hür ve dindar biri ise sana en iyi şekilde faydalı olmaya çalışacaktır. Dostun veya kardeşin ise sırrını saklı tutacaktır. Meşveret için kendisine başvurduğun kimse o konuda en az senin kadar bilgili ise o zaman meşveretin doğru ve kâmil olacaktır. Böylece senin bu işteki faydan en iyi üst seviyeye çıkmış olacaktır.⁵⁹⁸”

⁵⁹⁷ A.g.e., hadis 25.

⁵⁹⁸ A.g.e., hadis 28.

Şura'nın Fıkhı

Bu konudaki açıklamalara önemli birkaç noktaya değinerek başlayacağız.

Şura'nın Gerekliliği:

Şuranın gerekliğini Âli İmran ve Şura Sûrelerindeki iki ayete istinat edeceğiz:

a) Âli İmran Sûresi'ndeki ayet, şuranın gerekliğini vurgulamaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davranırsın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”⁵⁹⁹

⁵⁹⁹ Âli İmran, 159.

Bu ayette şuraya yapılan vurgu onun gerekliliğini göstermektedir. Dolayısıyla bu konudaki zaruret üzerinde fazla durmaya gerek yoktur. Bu ayette yer alan diğer iki hususta da yani “وَأَسْتَغْفِرُ لَهُمْ” “Onlar için dile” cümleleri için aynı hükme varırız. Zira söz konusu iki hususta görünüşe göre zaruri hususlardandır.⁶⁰⁰

Ayette yer alan bağışlamak ve bağışlama dilemek gibi önemli iki konunun zaruretlere bağlı olmadığına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Eğer söz konusu emir kipinin farzlardan olmadığına ilişkin herhangi bir karine olmuş olsaydı emir kipinin sarf edildiği şekildeki anlamıyla yetinirdik.

Öyleyse çeşitli emirler zikredildiğinde onları farz olarak yorumlayacağız. Aksi takdirde kesin bir karinenin olması durumunda farz olmadığına hüküm vereceğiz. Şu ayeti ke-
rim buna örnektir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ
وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Ey iman edenler! (Savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah’ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz. Allah’a ve Resül’üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”⁶⁰¹

⁶⁰⁰ Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir-il Kuran*, c. 4, s. 56.

⁶⁰¹ Enfal, 45-46.

Sebat farzdır, çokça zikretmek ise müstehaptır. Allah ve Resûlüne itaat; farz ve birbiriyle savaşmak haramdır... Oysa bunlar birbirlerine atfedilmektedirler.

Ayetin siyakı emir kipinin karinesi anlamına gelmez. Zira siyakın ortaya çıkması zayıf iken lafız, görünümü itibariyle güçlüdür. Zira hakiki manadaki zuhuru, lâfzî manasındaki zuhurundan daha güçlüdür.

Bundan dolayıdır bazı nasslardaki farzlar ile müstehablar ortak manalara gelmektedirler. Fakihler bu yüzden istihab (müstehap) karinesi taşıyan emirleri istihab olarak tefsir etmekte ve geri kalanlarını da farz olarak değerlendirmektedirler. Ama istihab karinesi taşımayan emirlere asla istihab anlamı yüklememektedirler.

Peygamber'in (s.a.a.) men ettiği mekruhlar ve haramlar bir arada belirtilmiştir. Fakihler soyut karinelere yer alan yasakları siyakın karinesi olarak kerahet şeklinde yorumlamışlardır.

Peygamber'e (s.a.a.) yönelik hitabın sadece Peygamber'e tahsis edildiği ortaya çıkmadıkça bütün Müslümanları kapsar.

Zira Kur'an'da yer alan Peygamber'e (s.a.a.) yönelik hitaplar, ilke olarak bütün Müslümanları kapsamaktadır. Ancak söz konusu ayetlerin sadece Peygamber'i (s.a.a.) muhatap kıldığı ortaya çıkarsa bu kapsam ortadan kalkar. Çünkü bütün Müslümanlar, sorumlulukları yerine getirme noktasında aksi ispatlanmadıkça Peygamber (s.a.a.) ile aynı konuma sahiptirler. Aşağıdaki ayetlerde bu dillendirilmektedir:

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah’a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁶⁰²

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
حَكِيمًا

“Ey Peygamber! Allah’a karşı gelmekten sakın. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁶⁰³

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
وَبئْسَ الْمَصِيرُ

“Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!”⁶⁰⁴

Kur’an’da, Peygamber’e (s.a.a.) yönelik diğer hitaplar da bunun gibidir. Fakihler bütün Müslümanların bu konuda Peygamber (s.a.a.) ile aynı sorumluluklara sahip oldukları hususunda görüş birliğine varmışlardır.

b) Şura Sûresi’ndeki şura ayetinde Allah şöyle buyurmaktadır:

فَمَا أوتَيْتُمْ مِّن شَيْءٍ فَمَتَّاعِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى
لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ
وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ

⁶⁰² Enfal, 61.

⁶⁰³ Ahzab, 1.

⁶⁰⁴ Tevbe, 73.

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ وَالَّذِينَ
إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ

“(Dünyalık olarak) size her ne verilmişse, bu dünya hayatının geçimliğidir. Allah’ın yanında bulunanlar ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Bu mükâfat, inananlar ve Rablerine tevekkül edenler, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelenedikleri zaman bağışlayanlar, Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûrâ (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcayanlar, bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir.”⁶⁰⁵

Bu ayet de Furkan Sûresi’ndeki, Rahman’ın kulları ayeti gibi müminlerin özel sıfatlarını haber kipi ile birer birer saymaktadır. Buna benzer deliller Kur’an’da çokça zikredilmiştir. Allah Teâlâ, Rahman’ın kullarını beyan ederken şöyle buyurmaktadır:

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ
الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا

“Rahman’ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, ‘selâm!’ der (geçer)ler. Onlar, Rablerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.”⁶⁰⁶

Bu ayetlerde farz, müstehab, mekruh ve haram bir arada zikredilmiştir. Ama temel olan farz ile haramdır. Zira bu

⁶⁰⁵ Şura, 36–39.

⁶⁰⁶ Furkan, 63–64.

haber cümleleri, inşai (emir ve yasaklama) cümleler olarak tevil edilmişlerdir. Nitekim emir ve yasakta temel olan, farz ve haramdır. Bununla birlikte söz konusu ilke tartışmaya açıktır.

Zorunlu Olmayan Şura:

Birinci noktada belirtilen açıklamalardan şuranın İslam devletinin ayrılmaz bir parçası olduğunu öğrendik. Bunun anlamı şudur: İslam devletinin şartlarından biri de şuradır ve İslam devleti başkanı bunu gerçekleştirmek zorundadır. Ama temel soru şudur: Devlet başkanı bunu (şura ile meşveret) yapmak zorunda mı değil mi? Acaba şuranın oy çokluğuyla aldığı karar, devlet başkanı açısından bağlayıcı mıdır? Ona uymazlık edebilir mi? Bu konuda devlet başkanının durumu demokratik rejimlerde olduğu gibi midir?

Konunun ayrıntılarına girmeden önce hatırlatmak istediğim bir nokta da şudur: İkisi arasında zorunlu bir ilişki söz konusu değildir. Şura, İslam devletinin kuruluş şartlarından biri olabilir; ama Veliyyi Emr için bağlayıcı değildir.

Şura Kararlarının Bağlayıcılığı:

Bazı âlim ve fakihlere göre şuranın kararları hem devlet başkanı ve hem de diğer bütün kurumlar açısından bağlayıcıdır. Reşit Rıza, *Tefsir-i el-Menar* adlı eserde üstadı Şeyh Muhammed Abduh'un, Ulü'l emr hakkındaki düşünceleri konusunda şöyle demektedir:

Ulü'l emr; yani ümmet adına memleketin maslahat ve menfaatini gözetecek olan kimse ve *وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ* "İş konusunda

onlarla müşavere et” ayetinde yer alan Emr’dir. Ümmetin bütün fertlerini bir araya toplamak mümkün olmadığından şura, ümmeti temsil eden bir gruptan oluşur. Söz konusu grup daha önce de defalarca belirttiğimiz gibi, “Ehli Hal ve’l Akd”den başkası değildir.⁶⁰⁷

Şu sözler de *el-Menar* yazarına aittir:

Devlet başkanı şura üyelerinin alacağı kararlara uymak ve bunları uygulamakla mükelleftir.⁶⁰⁸

Şeyh Muhammed Abduh’un şuraya bu denli şer’i bir değer atfetmesi, konuyu abarttığını göstermektedir. O, Allah’ın aynı ayette yer alan **فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ** “Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et” ifadesi ile ulü’l emrin şuranın alacağı kararı eksiksiz yerine getirmesi arasında sonuç olarak herhangi bir çelişki görmemektedir. Bundan dolayı o, ayetin şu anlamı ifade ettiğine inanmaktadır:

Öyleyse şura ile meşveretin ardından şuranın aldığı kararı yerine getirmek için onaylanması ve uygulanması için gerekli olanakları sağlamakta tereddüt etme. Allah’a tevekkül et, O’nun yardımı seninledir.⁶⁰⁹

Dr. Muhammed Rafet Osman şöyle diyor:

Bundan dolayı, bize göre şuranın kararları ile imamın (devlet başkanının) görüşleri arasında çok güçlü bir ilişki vardır.

⁶⁰⁷ Muhammed Reşit Rıza, *Tefsir-i el-Menar*, c. 5, s. 188.

⁶⁰⁸ A.g.e., 187.

⁶⁰⁹ A.g.e., c. 4, s. 205.

Dolayısıyla, imamın şuranın oy çokluğuyla aldığı karara uyması farzdır.⁶¹⁰

Üstad Abdurrahman Abdulhalık bu konuda şöyle diyor:

İslam'ın apaçık hükmü ve kesin delillerine göre müşavirlerin şurada oy çokluğu ile aldığı kararlar bağlayıcıdır. Peygamber'in (s.a.a.) de buyurduğu gibi müşavir güvenilir kimsedir. Dolayısıyla ümmetin güvendiği ve kendi adına siyasi ve toplumsal meselelerde görüş beyan edip karar almaya yetkili kıldığı kimselerin oy birliği veya oy çokluğuyla aldığı kararlara devlet başkanının uyması ve onları uygulaması farzdır. Birçok güzel uygulama gibi bu yönetim şekli de bazılarının ileri sürdüğü gibi Batılı demokrasilerden esinlenerek tesis edilmiş bir yönetim şekli değildir. İslam'ın temel ilkelerinden biridir. Batı'dan son dönemlerde bize intikal eden bazı uygulamalara bazı Müslümanlar ciddi bir şekilde muhalefet etmişlerdir. Zira onlar kendilerini anlamsız bir şekilde İslam'a intisap ettiren zorba güçlerin egemenliği altında ve zor koşullarda yaşamış ve bu fasit düzenleri ortadan kaldırmışlardır.⁶¹¹

Şura'nın Bağlayıcılığı:

İmamiye mezhebine mensup fakih ve müfessirler Al-i İmran Sûresi'ndeki şura ayetini farklı yorumlamaktadırlar. Bu konudaki görüşleri kısaca şundan ibarettir:

“فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ” *“Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et”* ibaresi gereği, veliyyi emr

⁶¹⁰ Dr. Muhammed Rafet Osman, *Riyasetü'd-devle fi'l-fıkhî'l-İslamî*, s. 363.

⁶¹¹ Abdurrahman Abdulhalık, *el-Şura fi Zilli Nizam-il Hüküm-ül İslamî*, el-Rey'ül Cedid yayınları, Beyrut, s. 113-114.

(devlet başkanı) şuranın oy çokluğuyla aldığı karara uymakla yükümlü olmadığı gibi devlet kurumlarının da bu kararları uygulamak gibi bir yükümlülüğü söz konusu değildir. Şuranın kararları devlet kanunları düzenlenirken sadece irşat rolü oynar.”

Ala'ur-Rahman fi Tefsir'il-Kur'an'ın yazarı bu ayeti şöyle yorumlamaktadır:

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ، “İş konusunda onlarla müşavere et” Onları ıslah et ve onlarla meşveret ederek gönüllerini kazan. Doğru ve hayırlı işlere hidayet etmede bunun bir faydası yoktur. Allah'ın yol gösterdiği bir kimse (elçisi) için böyle bir şey nasıl uygun olabilir. Nitekim Allah Teâlâ Peygamberi için şöyle buyurmaktadır:

إِنْ هُوَ إِلَّا وَخِي يُوحَىٰ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ

“O, hevâdan (arzularına göre) konuşmaz. O(nun konuşması kendisine) vahyedilenden başkası değildir.”⁶¹²

Allah Teâlâ ayette istifade edilen فَاِذَا عَزَمْتَ cümlesi ile Peygamberine: Allah'ın nübüvvet nuruyla kendisine gösterdiği ve hidayet ettiği yolda yürümesini ve فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ “Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et”⁶¹³ ibaresi ile kendisine dayanıp tevekkül etmesini istemektedir⁶¹⁴

Eğer şuranın kararı Peygamber (s.a.a.) için bağlayıcı olsaydı artık O'na karar alma yetkisi verilmez ve sahâbî ile

⁶¹² Necm, 3-4.

⁶¹³ Al-i İmran, 159.

⁶¹⁴ Muhammed Cevad Belaği, *Ala'ur-Rahman fi Tefsir'il-Kur'an*, c. 1, s. 346, Âli İmran Süresi 159. ayetin tefsiri.

yaptığı meşveret sonucu alınan kararı uygularken de Allah'a tevekkül etmesi istenirdi.

Bazı müfessir, mütekellim ve fakihin görüşlerini aşağıda zikredeceğiz.

Şeyh Müfid şöyle demektedir:

Ayetin anlamı gayet açıktır. *وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ* “İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (ona dayanıp güven)” ayeti gereğince, Allah fiilin gerçekleşmesini meşveretin sonucuna değil, Peygamber’in (s.a.a.) azmine bırakmıştır. Eğer Peygamber’in (s.a.a.) bir yol bulması için sahâbî ile meşveret etmesi istenmiş olsaydı ayet şu şekilde nazil olacaktı: ‘Görüş belirttiklerinde onunla amel et’ veya ‘herhangi bir konuda görüş birliğine vardıklarında sen de onu tasdik et.’ Bu durumda Peygamber’in (s.a.a.) yapacağı iş kendi kararı ile değil sahâbînin meşveretiyle ortaya çıkan sonuç doğrultusunda olacaktı.

Ayet açık bir şekilde karar almayı Peygamber’in (s.a.a.) yetkisine bırakmaktadır. Eğer bazılarının düşündüğü gibi şuranın kararına uymak zorunlu olsaydı ayetin devamındaki hüküm Peygamber’in (s.a.a.) azmine değil sahâbînin iradesiyle kayıtlandırmış olacaktı.⁶¹⁵

Mecma’ul Beyan’ın yazarı bu konuda şöyle demektedir:

فَإِذَا عَزَمْتَ “Bir kere de karar verip azmettin mi” cümlesinin anlamı bir konuda kalbinle karar verdiğinde...şeklindedir.⁶¹⁶

⁶¹⁵ Şeyh Müfid, *el-Fusul el-Muhtare*, s. 12; Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar’ul Envar*, Cedid yayımları, c. 10, s. 415.

⁶¹⁶ Eminul İslam Ebu Ali Tabersî, *Mecma’ul Beyan Fi Tefsiri’l-Kur’an*, c. 2, s. 527. Âl-i İmran Sûresi 159. ayetin tefsiri.

Aynı eserin yazarı daha özet olan *Cevamii'l-cami* adlı tefsirinde şöyle demektedir:

... فَأِذَا عَزَمْتَ yani meşveretten sonra kesin bir karara vardığında ıslah ve irşat doğrultusunda azimli ol ve Allah'a tevekkül et.⁶¹⁷

Allame Şehr Aşub tefsirinde şöyle demektedir:

فَأِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ayeti gereğince, Allah yetkiyi sahâbiye değil Peygamberine vermiştir. Sahâbî Bedir Savaşı'ndan sonra esir alınması yönünde fikir beyanında bulduklarında şu ayet nazil olmuştur:

مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى حَتَّى يُنْحَنَ فِي الْأَرْضِ

“Yeryüzünde ağır basıncaya (küfrün belini kırıncaya) kadar, hiçbir peygambere, esirleri bulunması yaraşmaz.”^{618 / 619}

Seyyid Abdullah Şebber kendi tefsirinde bu ayeti şöyle yorumlamaktadır:

فَأِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ yani onu onaylamakta...⁶²⁰

Hafız Abdulaziz b. Ahzar Cenabezi, tefsirinde şöyle demektedir:

⁶¹⁷ Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl Tabersî, *Tefsiru cevamii'l-cami*, c. 1, s. 344.

⁶¹⁸ Enfal, 67.

⁶¹⁹ Allame Şehr Aşub, *Müteşabihat'ul Kuran*, c. 2, s. 7.

⁶²⁰ Seyyid Abdullah Şebber, *Tefsir-i Şebber*, Hicret yayınları, Kum, s. 165.

Meşveret ve ittifakın ardından bir işi yapma kararı alırsan şura ve ittifakın oyuna güvenme. Zira işlerin ıslahı ve fesadı Allah'ın elindedir.⁶²¹

Sefinet-ul Bihar'ın yazarı Muhaddis Kummî şöyle demektedir:

Ayetin anlamı gayet açıktır. **وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ** "İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven)" emri gereğince, Allah fiilin gerçekleşmesini meşveretin sonucuna değil, Peygamber'in (s.a.a.) azmine bırakmıştır. Eğer Peygamber'in (s.a.a.) bir yol bulması için sahâbî ile meşveret etmesi istenmiş olsaydı ayet şu şekilde nazil olacaktı: "Görüş belirttiklerinde onunla amel et" veya "Herhangi bir konuda görüş birliğine vardıklarında sen de onu tasdik et."⁶²²

Feyz Kaşanî bu ayetin tefsiri hakkında şöyle demektedir:

Meşveretten sonra bir karara vardığında maslahata uygun şekilde hareket et ve Allah'a tevekkül et. Senin dışında kimse onu bilmesin.⁶²³

Ehli Sünnet'in önemli âlimlerinden Kurtubî de ayet hakkında bu şekilde düşünmektedir. O, tefsirinde bu ayeti şu şekilde yorumlamaktadır:

⁶²¹ Hafız Abdulaziz b. Ahzar Cenabezi, *Beyan'ül Saadet*, s. 169.

⁶²² Şeyh Abbas Kummî, *Sefinet-ul Bihar*, c. 2, s. 717.

⁶²³ Muhammed B. Raziyyuddin Şah Murtaza Kaşanî, *Tefsir-i Safi*, c. 1, s. 310.

Şuranın temeli farklı görüşlerin ortaya atılmasıdır. Meşveret eden kimse söz konusu farklı görüşleri değerlendirir ve Kur'an ve sünnete yakın olanı tercih eder. Böylelikle Allah onu karar almak istediği konuda doğru yola yönlendirir. O da aldığı kararı uygularken artık Allah'a tevekkül eder.⁶²⁴

Kadı Beyzavî'nin ayet hakkındaki yorumu Feyz Kaşanî'nin görüşü ile aynıdır:

Meşveretten sonra bir karara vardığında maslahata uygun şekilde hareket et ve Allah'a tevekkül et.⁶²⁵

Âlimlerin görüşleri genellikle bu yönde veya buna benzerdir. Konuyu bu ayet ile tartışmaya açmamızın nedeni bu konudaki en açık ve kesin nass oluşundandır. Konu tam olarak şundan ibarettir: Şuranın şer'i olarak bağlayıcı bir yönü var mı yok mu? Başka bir ifadeyle, İslam devletinde karar alma ve itaat edilmesi gereken merkezlerinden biri şura mıdır?

Bu sorunun müspet yanıtı Âli İmran Sûresi'ndeki şura ayeti midir? Bu grubun bu ayet gereğince istidlal edebileceği iki konu vardır:

1. Şura'ya başvurulmasının emredilişi, üyelerinin görüş birliği veya oy çokluğuyla alacağı kararların uygulanmasının da zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak şura ile meşveret hakkındaki ayetten böyle bir anlam çıkaramamaktayız. Eğer meşveret emri ile birlikte şuranın alacağı

⁶²⁴ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dar-ul Kutub ve Dar-ul İlmîye yayınları, Beyrut, c. 4, s. 252.

⁶²⁵ Kadı Beyzavî, *Tefsir-i Beyzavî*, c. 1, s. 299.

karara muhalefet de nehiy edilmiş olsaydı böyle bir anlam çıkarmak mümkün olurdu. Fakat Âli İmran Sûresi'nin 159. ayeti, şurayı emretmekten daha çok meşverete delalet etmektedir. Ayette şuranın alacağı kararın bağlayıcı olduğuna ilişkin herhangi bir belirti yoktur.

2. Daha önce de belirtildiği gibi şurayla meşveret emri, daha doğru ve olgun bir karara varmak içindir. Bu sonucu elde etmek, ancak devlet başkanının şura üyelerinin alacağı karara uymasıyla mümkün olacaktır. Bu olmadan, şura ile amaçlanan hedefe ulaşamayacaktır.

Bu konudaki tartışma oldukça uzundur. Şuradan amaç; iyi bir görüşe sahip olmak ve bunu tekmil etmek, siyasî ve idarî kararların doğruluğunu ve kuvvetli olmasını sağlamaktır. Bu amaç, devlet başkanının Ehli Hal ve'l Akd'in oy çokluğuyla alacağı karara uymasını zorunlu kılmaz.

Siyasî ve idarî meselelerin şurada tartışılmasının yararı, görüşlerin olgunlaşmasını sağlaması ve çeşitli düşünceleri eleştirme ve değerlendirme olanağı sunmasıdır. Devlet başkanı şuradan sonra çoğunluğun aldığı kararı onaylayabilir ki genellikle sonucu bu olur. Tabii azınlığın görüşünü veya başka görüşleri de tercih edebilir.

Bu da daha olgun ve kâmil bir kararın şura yöntemiyle elde edilmesini sağlamaktadır. Görüşlerin şura yönteminde daha olgun ve doğru bir nitelik kazanacakları kesindir. Söz konusu görüşlerin şura yöntemiyle daha olgun ve doğru bir nitelik kazanması, devlet başkanının onlara uymasını zorunlu kılmaz. Elbette devlet başkanı da başkalarının görüş ve düşüncelerini tamamen reddetmemeli ve zorbalığa yeltenmemelidir.

Şura hakkındaki bazı naslar “yöntem” anlamını içermektedir. Şeyh Hürri Amuli'nin *Vesail-üş Şia* ve Şeyh Saduk'un *Men la Yahzeruhu'l Fakih* adlı kitaplarında nakledilen bir rivayette Emir'el Müminin (a.s.), Muhammed b. Hanefi'ye vasiyetinde şöyle demektedir:

“Çeşitli görüşleri bir araya topla ve içlerinden sevaba en yakın ve yanlışta en uzak olanı tercih et. Kim kendi görüşü ile yetindiyse kendisini tehlikeye atmıştır ve kim de başkalarıyla meşveret ederse hata ihtimallerini görür.”⁶²⁶

Şerif Razi *Nehc'ül Belâğa*'da Emir'el Müminin'den (a.s..) şunu nakletmektedir:

“Başkalarıyla meşveret eden muhtemel hataları önceden tanımış olur.”⁶²⁷

Şeyh Saduk'un Emir'el Müminin'den (a.s.) naklettiği rivayet tam olarak şura yöntemiyle doğru ve olgun bir karar elde edileceğini belirtmektedir.

Demokraside olduğu gibi doğru ve olgun kararlar her zaman çoğunluk yöntemiyle elde edilemez. Fakat yöneticilerin ve devlet kurumlarının karar alma sürecinde çeşitli görüş ve düşüncelerden yararlanarak en doğru kararı vermesinde şura önemli bir unsurdur. Bu vesileyle yöneticiler, doğru karara ulaşmak için şura gibi bir araçtan yararlanma fırsatına sahip olurlar.

⁶²⁶ Şeyh Saduk, *Men la Yahzeruhu'l Fakih*, c. 4, s. 385–388; Muhammed b. Hasan Hürri Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 8, s. 429.

⁶²⁷ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 173.

Amedi'nin İmam Ali'den (a.s.) naklettiği rivayet de buna işaret etmektedir:

“Görüşleri birbirleri ile karşılaştırsın bu yolla doğru olana ulaşacaksınız.”⁶²⁸

Bu yorum, Kur'an'ın da belirttiği anlama tekabül etmektedir:

فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ

“(Ey Muhammed!) Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.”⁶²⁹

Bu ayetin anlamı Âli İmran Sûresi'ndeki şura ayetini anlamına çok yakındır. Şerif Razi'nin rivayet ettiğine göre, Emir'el Müminin (a.s.) İbn Abbas'tan görüşünü sorup onunla hemfikir olmadığını söyledikten sonra kendisine şöyle demiştir:

“Sen bana doğru bir görüş belirttiğinde ben onu kabul etmezsem de bana itaat etmelisin.”⁶³⁰

Ayyaşi kendi tefsirinde Ahmed b. Muhammed, Ali b. Mehziyar'dan şu rivayeti nakletmiştir:

“İmam Cevad bana gönderdiği mektupta falan kişinin görüşünü sormamı istedi. ‘...Zira o şahıs, o şehirde nelerin

⁶²⁸ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer'ul-Hikem ve Durer'ul-Kelim*, Kum, Mektebet'ul-E'lam'il-İslami, c. 2, s. 266.

⁶²⁹ Zümer, 17-18.

⁶³⁰ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 321.

yasak olduğunu ve padişahlara nasıl davranıldığını herkes-
ten daha iyi bilmektedir. Meşveret etmek güzel bir şeydir.
Allah Kur'an'ın muhkem ayetlerinde Peygamberine şöyle
buyurmaktadır:

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

‘İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip
azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (ona dayanıp güven).’⁶³¹

Dolayısıyla, söylediği şey caiz ise sana yazıp onun gö-
rüşünü onaylarım. Eğer söyleyecekleri doğru olmazsa onu
doğru yola hidayet ederim. İnşallah.’⁶³²

Şura İle İlgili Rivayetler:

Şura ile ilgili rivayetleri inceleyerek; öncelikle şura'nın
farz olup olmadığını ikincisi şuranın alacağı kararın bağla-
yıcı olup olmadığını göreceğiz.

Şura hakkındaki rivayetler kaç kısımdır:

Birinci kısım: Şuraya ilişkin rivayetlerin çoğu bu kısımda
yer alırlar. Ahlakî faziletlere neden olan ahlak içerikli hadis-
ler gibi bu bölümde yer alan hadisler de şuranın emir kipi
ile zikredilmesinden daha çok teşvik mahiyetindedir. İbn
Kabbah'ın naklettiğine göre Peygamber Efendimiz (s.a.a.)
şöyle buyurmaktadır:

“Dediler: ‘Ey Allah Resülü! İleri görüşlülük nedir?’ Buyurdu:
‘Görüş sahipleri ile meşveret etmek ve onlara uymaktır.’”

⁶³¹ Âli İmran, 159.

⁶³² Muhammed b. Mesud Ayyaşi, *Tefsir-i Ayyaşi*, c. 1, s. 204–205.
Âli İmran Sûresi 159. ayetin tefsiri.

Sırrı b. Halid, İmam Sadık'tan (a.s.) o da Peygamber'den (s.a.a.) şu rivayeti nakletmektedir:

“*Meşveret gibi güçlü bir dayanak ve tedbir gibi akıl yoktur.*”

Vesail-üş Şia ve *Kitab-ül Hücâc*'da yer alan 15.588, 15.592, 15.600, 15.604 ve 15.605 nolu hadislerde de bu konu dillendirilmiştir.⁶³³

Bu tür rivayetler, şuranın farz oluşuna delalet etmediği gibi alacağı kararların yerine getirilmesinin farz olmasını da dillendirmemektedir.

İkinci kısım: Bu grupta yer alan rivayetler akli olarak irşad ve hidayet bakımından şuranın önemi ve zorunluluğuna delalet ederler. Ebu Carud'un İmam Bakır'dan (a.s.) rivayet ettiği şu hadis buna örnektir: “*Tevrat'ta dört söz vardır: meşveret eden pişman olmaz...*”

Semaat b. Mehran, İmam Sadık'tan (a.s.) şu rivayet nakletmektedir: “*Meşveret eden helak olmamıştır.*”

Vesail-üş Şia, *Kitab-ül Hücâc* ve *Ebvab-ül Aşere*'de yer alan 15.932, 15.594 ve 15.595 nolu rivayetler de bu içeriğe sahip hadislerden oluşmaktadır.

Bu rivayetler şuranın farz olduğunu ilişkin herhangi bir hüküm içermemektedirler. Dolayısıyla şuranın alacağı kararların da bağlayıcı herhangi bir tarafı yoktur. Nitekim bu rivayetlerde öne çıkan mana, şuranın aklın irşadı ve hidayete yönlendirilmesindeki önemi ve gerekliliğidir. Kuşkusuz akli çerçevede genel hükümleri çıkarmak için şuranın varlığı her zaman zorunlu değildir. Bundan dolayı bu kısımda

⁶³³ Bkz. Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 8, s. 424-428.

yer alan hadisler, şura ve alacağı kararlara uymanın farz olduğuna delalet etmemektedir.

Üçüncü kısım: Bu kısımda yer alan rivayetler şuranın akli bakımdan irşad içerikli değil de idarî bakımdan farz oluşunu ve siyasî, umumî ve kişisel meseleleri kapsar. Peygamber'den (s.a.a.) nakledilen rivayetlerde bu grupta yer alan hadisler çok fazladır. Örneğin buyuruyor ki:

“Hiçbiriniz meşveret etmeden bir iş yapmayınız.”

Muaviye b. Vahab'ın İmam Sadık'tan (a.s.) rivayet ettiği hadis:

“Allah'tan sakınan kimselerle işlerin hususunda meşveret et.”

Hüseyin b. Muhtar'ın İmam Sadık (a.s.) ve Emir'el Müminin'den (a.s.) naklettiği hadis:

“Allah'tan korkanlarla meşveret et.”

Mankul'un İmam Ali'den (a.s.) naklettiği rivayet:

“Bir iş yapmak istediğinde meşveret et.”

Hazretin şu sözü:

“Bir işi yapmak istersen önce düşün ve uygulamadan önce de meşveret et.”

Vesail-üş Şia'da yer alan 15.598 ve 15.613 nolu hadisler de bu manadadır.⁶³⁴

Bu rivayetler şuranın farz olduğuna ilişkin herhangi bir hüküm içermemektedir. Dolayısıyla söz konusu şuranın alacağı kararlar da bağlayıcı niteliğe sahip değildir. Nedeni; bu rivayetlerin ilgili oldukları ferdi meselelerin de ötesine ge-

⁶³⁴ Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 8, s. 428–430.

çerçer geneli kapsamasıdır. Bundan dolayı söz konusu rivayetlere riayet müstehaptır.

Dördüncü kısım: Bu kısımda rivayet edilen nasslar sadece umumî, siyasi, idari, askerî ve ekonomik alanları kapsamaktadır. Bu nassların mukaddimesi sayılan Âli İmran Sûresi'nin 159. ayeti sahâbî ve dostlarıyla meşveret hususunda Allah, Resûlü'ne (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır:

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık, Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”

Bu ayete göre İslam'ın devlet sisteminde şuranın yer alması farzdır. Daha önce de ayeti detaylı bir şekilde incelerken burada yer alan şura hükmünün mutlak olduğunu; ancak şuranın oy birliği veya oy çokluğuyla alacağı kararların bağlayıcı olmadığını belirtmiştik.

Şerif Razi'nin *Nehc'ül Belağa*'da Emir'el Müminin'den (a.s.) rivayet ettiği hadislerin de aynı içerikte oldukları uzak bir ihtimal değildir:

“Övgüden hoşlanan kişilere söylenen sözleri söylemeyin bana. Aksine, öfkeli kişileri öfkeliendirecek sözler söyleyin bana. Çekinmeyin ve o çeşit sözleri gizlemeyin benden. Yaltaklanmakla, dille rüşvet vermekle uzaklaşmayın benden. Doğru bir söz söylediğinizde bana ağır geleceğini sanmayın. Kendisine doğru söz ağır gelen kişi, adaletle hüküm yürütemez. Doğruyu söylemekten, adaletle uyup benimle danışmaktan çekinmeyin.”⁶³⁵

⁶³⁵ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 216.

İmamın “çekinmeyin” ibaresinden kastı görünürde iyiliği emretmenin ve işleri şura ile yapmanın farz olduğudur.

Şeyh Saduk *Uyun-u Ahbar-i Rıza* adlı eserinde, Sekizinci İmamdan Peygamber Efendimiz’in (s.a.a.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Kim size gelip de cemaatinizi dağıtmak ve meşveret etmeden zorla üzerinize hâkimiyet kurmak isterse onu öldürün. Allah buna izin vermiştir.”⁶³⁶

Öldürme hükmü, Müslüman cemaati dağıtmak ve onların haklarını gasp etmek isteyen hakkında. Aslında Âli İmran Sûresi’nin 159. ayeti yeteri kadar açık bir şekilde şuranın İslam devletinin temel unsurlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim ayet bundan fazlasına delalet etmemektedir.

Beşinci kısım: İrşada yönelik meşverete muhalefetin yasaklanması. Ebu Hureyre’nin, Peygamber’den (s.a.a.) rivayet ettiği şu hadiste olduğu gibi:

“Bilge kimse ile meşveret ediniz ve onun dediğine itaatsizlik etmeyiniz. Yoksa pişmanlık duyarsınız.”⁶³⁷

Mansur b. Hazim’in rivayet ettiğine göre, İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Allah’ın Resûlü şöyle buyurdu: ‘Âlim ve takvalı kimse ile meşveret etmek ilahi bereket ve başarıyı beraberinde getirir.’”⁶³⁸

⁶³⁶ Şeyh Saduk, *Uyun-u Ahbar-i Rıza*, Necf, h. 1390, c. 2, s. 62.

⁶³⁷ Şeyh Müfid, *el-Emali*, s. 153; İbn Hacer el-Askalani, *el-Metalib’ul Aliye*, c. 3, s. 17.

⁶³⁸ Ahmed b. Muhammed b. Halid Berki, *el-Mehasin*, s. 602; Muhammed b. Hasan Hürri Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 8, s. 426.

Emir'el Müminin (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“*Meşverete karşı çıkan sıkıntı yaşar.*”⁶³⁹

Kuşkusuz bu sakındırmalar irşad niteliğindedir. İrşad şurası üyelerinin görüşlerine karşı çıkmaktan sakınmak akli bir hükümdür. Akıl, her türlü meşverete karşı olmayı genel anlamda yasaklamamaktadır. Akıl, bazı durumlarda meşveret sonucu ortaya çıkan karara muhalif olurken bazen de ona izin vermektedir. Bundan dolayı bu kısımda yer alan rivayetler meşveretin zorunlu olduğuna veya şuranın oy çokluğu ile aldığı karara uymanın zorunlu olduğuna delalet etmemektedir.

Altıncı kısım: Bu kısımda yer alan rivayetler genel, özel ve ferdi konularda şuraya muhalefeti yasaklayan hadislerdir. Söz konusu hadisler şunlardan ibarettir:

Ebu Abdullah Kamuranî kendi senedi ile İmam Sadık'ın (a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“*Takvalı ve bilgili kimse ile meşveret et ki iyilik dışında bir şeyi emretmez. Onun görüşlerine muhalefet etmekten sakın. Zira takvalı ve bilgili kimseye muhalefet etmek din ve dünyanın yok olmasına neden olur.*”⁶⁴⁰

Bu rivayet Kamuranî'nin şahsından dolayı zayıftır. Rivayet dili, irşadın tenzihini yasaklamaktan uzak değildir.

Hasan b. Ali, Seyf b. Umeyre ve Mansur b. Hazim İmam Sadık'ın (a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

⁶³⁹ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer'ul-Hikem ve Durer'ul-Kelim*, Kum, Mektebet'ul-E'lam'il-İslami, c. 4, s. 194.

⁶⁴⁰ Ahmed b. Muhammed b. Halid Berki, *el-Mehasin*, s. 602; Muhammed b. Hasan Hürri Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 8, s. 426.

“Allah’ın Resûlü şöyle buyurdu: ‘Âlim ve takvalı kimse ile meşveret etmek ilahî bereket ve başarıyı beraberinde getirir. Öyleyse takvalı ve bilgili kimse sana görüşünü açıkladığında sakın ona muhalefet etme. Zira onun görüşüne karşı çıkman helakine yol açar.’”⁶⁴¹

Bu rivayet, onu nakleden raviden dolayı zayıftır.

Ahmed b. Berki *el-Mehasin*’de Cafer b. Muhammed Eş’ari ve İbn Kaddah’ın İmam Sadık’ın (a.s.) babasından şunları naklettiğini rivayet etmektedir:

“Sordular: ‘Ey Allah Resûlü! İleri görüşlülük nedir?’ Buyurdu: ‘Görüş sahipleri ile meşveret etmek ve onların söylediklerine uymaktır.’”⁶⁴²

Bu rivayetin şuranın kararına uyulması gerektiği yönündeki delili zayıftır. Zira rivayete göre şuranın kararına uymanın basiretli olmak dışında bir mesajı yoktur.

İmam Kâzım (a.s.) buyurdu:

“Hişam, takvalı ve âlim kimse ile meşveret etmek ilahî bereket ve başarıyı sağlar. Öyleyse takvalı ve âlim kimse sana görüşünü açıkladığında sakın ona karşı çıkma ki, senin helakine neden olur.”⁶⁴³

Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu:

“Takvalı ve âlim kimse sana görüşünü açıkladığında sakın ona karşı çıkma zira helakine neden olur.”⁶⁴⁴

⁶⁴¹ Ahmed b. Muhammed b. Halid Berki, *el-Mehasin*, s. 602, hadis 25.

⁶⁴² A.g.e., s. 600.

⁶⁴³ Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şübe Harranî Hacebî, *Tuhef-ul Ukül*, s. 398.

⁶⁴⁴ Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar’ül Envar*, Cedid yayınları, c. 75, s. 105.

Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu:

“İleri görüşlülük, görüş sahibi ile meşveret etmek ve onun dediğine uymaktır.”⁶⁴⁵

Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu:

“Âlim ile meşveret ediniz ki doğru yolu bulasınız. Ona itaatsizlik etmeyiniz ki pişman olursunuz.”⁶⁴⁶

İmam Sadık (a.s.) buyurdu:

“Takvalı âlim ile meşveret et ki, iyilikten başka bir şeyi emretmez ve ona karşı çıkma ki din ve dünyanın helak olmasın.”⁶⁴⁷

Bütün rivayetler arasında ancak bulabildiğim bu rivayetlerin biri dışında hepsinin rivayet senedi zayıftır. Hepsinin ortak dili, akıl ile irşadı teşvik ve ona karşı çıkmamanın yasak olduğu yönündedir. Şuraya ilişkin rivayetlerin beşinci kısmında onları detaylı bir şekilde inceledik. Bu rivayetler genel, özel ve ferdi işlerde mutlak bir ifadeye sahiptir. Hiçbir fakih özel işlerde meşvereti yasaklamamış ve benim bildiğim kadarıyla böyle bir iddiada da bulunmamıştır.

Söz konusu altı kısımda yer alan rivayetler genel ve özel konularda meşverete karşı çıkmayı yasaklamamanın dışında başka bir emre delalet etmemektedir.

Yukarıda belirtilen kısımlarda yer alan rivayetlere karşılık Veliyyi Emr’e şuranın kararlarına muhalefet etme yetkisi veren bazı hadisler de mevcuttur. Söz konusu rivayetleri,

⁶⁴⁵ A.g.e.

⁶⁴⁶ Şeyh Müfid, *el-Emali*, s. 153; Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar’ül Envar*, Cedid yayınları, c. 75, s. 100.

⁶⁴⁷ Ahmed b. Muhammed b. Halid Berki, *el-Mehasin*, s. 602, hadis 24.

Veliyyi Emr ve devletin icra mekanizmalarının şuranın kararlarına uymak zorunda olmadıklarını ileri süren görüşü açıklarken beyan edeceğiz.

Yedinci kısım: Veliyyi Emr'e şuranın kararlarına muhalefet yetkisi veren rivayetlerdir. Şerif Razi'nin *Nehc'ül Belâğa*'da Emir'el Müminin'in (a.s.) Abdullah b. Abbas'ın görüşünü açıkladığında onu kabul etmeyerek şöyle buyurduğunu belirten rivayet buna örnektir:

*“Sen bana doğru bir görüş beyan ettiğinde ben onu kabul etmezsem bana itaat etmen sana farzdır.”*⁶⁴⁸

Bu hadis, Ayyaşi'nin Âli İmran Sûresi'ndeki şura ayetini tefsir ederken belirttiği hadistir. Bununla birlikte söz konusu iki rivayet bu görüşü desteklemektedir.

Şuranın Konu ve Yöntem Olarak Değeri:

Kitap ve sünnetten anladığımız kadarıyla şuranın; konu ve yöntem olmak üzere iki açıdan değeri vardır:

Şuranın konu olarak ifade ettiği değerden amacımız; şuranın kararı düzeltmek veya tamamlamak değil bizzat kendisinin ideal kararı oluşturmasıdır. Zira şura, kırık kalpleri ısındırmada ve ümmetin karar alma sürecindeki katılımını sağlamada önemli roller ifa etmektedir. Şuranın söz konusu etkileri daha olgun ve doğru bir kararın ortaya çıkmasında yöntem olarak oynadığı rolden değil, kendi yapısından kaynaklanmaktadır.

⁶⁴⁸ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 321; Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 8, s. 428.

Âli İmran Sûresi'nin 159. ayetinde Allah'ın, Resûlüne meşveret etmeyi emretmesinin sebebi: *وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ* “Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi” hükmüdür.

Ayette belirtilen bu hususun, şura vesilesiyle olgun ve doğru karar almakla herhangi bir ilişkisinin olmadığı açıktır. Allah Resûlü'nün (s.a.a.) siyasî, askerî ve idarî konularda alacağı kararları sahâbilerin düzeltmesine ihtiyacı yoktur. Allah, Peygamberine sahâbileriyle meşveret etmesini emretmesinin nedeni; onların ve ailelerinin tutumlarını aldığı karar doğrultusunda müspet olmasını sağlamak ve kalplerini ısındırmak içindir.

Müfessirler ve fakihler Âli İmran Sûresi'ndeki şura ayetini yorumlarken defalarca meşveretin bu yönü üzerinde durmuşlardır. Muhammed b. Cerir-i Taberî kendi tefsirinde şöyle demektedir:

Tevil ehli, Allah'ın, peygamberine onlarla meşveret etmesi için verdiği emir hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları; Allah, peygamberine sahâbileriyle meşveret etmesi emrini onları arındırmak, gönüllerini fethetmek, sözlerine değer verildiğini hissettirmek ve onlardan yardım istendiğini bilmelerini sağlamak için verdiğini söylemişlerdir. Yoksa Allah, elçisini aldığı tedbirler ve takip ettiği siyaset konusunda kimseye muhtaç kilmamıştır. Başka bir grup da; meşveretten sonra peygambere itaat etmelerini sağlamak amacıyla Allah'ın bu emri verdiğini belirtmişlerdir.⁶⁴⁹

⁶⁴⁹ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmiül-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 4, s. 100.

Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*'da şöyle demektedir:

Allah'ın, Peygamberine sahâbileriyle meşveret etmesi için emir vermesi konusunda Müslümanlar ihtilafa düşmüşlerdir. Zira Peygamber (s.a.a.) vahiy sayesinde sahâbînin meşveretine muhtaç değildi. Kutade, Rabi b. Enes ve Muhammed b. İshak şöyle demektedirler: “Allah'ın, Peygamberine sahâbileriyle meşvereti emretmesi onları arındırmak ve konularını yüceltmek içindir.”

Süfyan b. Uyeyne de şöyle diyor: “Allah, Peygamberine meşvereti emrederek ümmetinin O'na iktida etmesini ve kendilerini eksik görmemelerini amaçlamıştır. Nitekim Allah, onları överken: “İşleri aralarında şurayladır” diye buyurmaktadır.

Hasan ve Dehhak şöyle demişlerdir: “Meşveret emriyle iki şey amaçlanmıştır: Hem sahâbî değerli kılınmış hem de ümmetin Peygambere iktida etmesi sağlanmıştır.”⁶⁵⁰

Bu, şuranın konu açısından değeri idi. Yöntem açısından değeri ise; doğru ve haklı kararın alınmasındaki rolüdür. Şuranın doğru kararın alınmasında üstün bir yöntem olduğu hususunda şüphe yoktur. Zira siyasî, askerî, ekonomik ve diğer devlet ve toplumsal meselelerde daha fazla uzman ve görüşlerden yararlanmak kuşkusuz gerçeğe ve hakikate daha yakın kararların alınması sağlayacaktır. Böylelikle, toplumun sevk ve idaresinde bireysel arzu ve eğilimlerin etkisi ve rolü azalacaktır. Bu, şuranın yönetsel değerinden kastettiğimiz şeydir. Yani şuranın doğru kararın alınmasındaki rolüdür.

⁶⁵⁰ Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs er-Razi, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. 2, s. 40.

Şuranın bu konudaki rolü hususunda İslamî naslar bir hayli çoktur. Söz konusu nasların bir kısmını örnek olarak aşağıda zikredeceğiz:

Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu:

“Hiçbir kavim meşveret etmeden en doğru işi yapamamıştır.”⁶⁵¹

İbn Abbas şöyle diyor:

“İşleri aralarında şura iledir, ayeti nazil olduğunda Allah Resûlü buyurdu: ‘Allah ve Resûlü meşverete muhtaç değildir. Ama Allah Teâlâ O’nu ümmetime rahmet kılmıştır. Sizden kim meşveret ederse olgunluğunu yitirmez. Meşvereti terk eden hatadan beri olmaz.’”⁶⁵²

Emir’el Müminin (a.s.) buyurdu:

“Her kim kendi görüşü ile yetinirse helak olur ve başkalarıyla meşveret eden onların bilgisinden pay elde eder.”⁶⁵³

“Meşveret şunun için emredilmiştir: Meşveret edilen kimse tarafsızdır. Oysa meşveret eden hevesinin etkisindedir.”⁶⁵⁴

“Âlimlerle meşveret eden kimse bilginin nuruyla aydınlanır.”⁶⁵⁵

⁶⁵¹ Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmi, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, c. 1, s. 432; Rıza Üstadi, *el-Şura fil Kur'an ve'l Hadis*, s. 66.

⁶⁵² Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 2, s. 90.

⁶⁵³ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 161; Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar'ül Envar*, Cedid yayınları, c. 1, s. 75 ve 104.

⁶⁵⁴ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer'ul-Hikem ve Durer'ul- Kelim*, Kum, Mektebet'ul- E'lam'il- İslami, c. 3, s. 92.

⁶⁵⁵ *A.g.e.*, c. 5, s. 336.

Ve daha birçok rivayet şüranın bu husustaki rolünü teyit etmektedir.

Şüranın konu ve yöntem olarak değerini açıkladıktan sonra şu sonuca ulaşırız: Oy çokluğuyla alınan karar Veliyyi Emr ve devlet organları için bağlayıcı niteliğe sahip değildir. Şüranın amacı –ki kalpleri ve nefisleri arındırmaktır– ehli hal ve'l akdin karar alma sürecine katılımını sağlamaktır. Veliyyi emr bazen kendi görüşleriyle yetinip çoğunluğun aldığı karara uymayabilir. Bu konuda daha önce gerekli açıklamalarda bulunduk.

Lakin bazıları şunları söyleyebilirler: “Birçok rivayette de görüldüğü gibi şüranın yöntem olarak konumu ve rolü kesinlikle yasama amaçlıdır. Dolayısıyla Veliyyi Emr'in şüranın oy çokluğu ile aldığı kararlara uyması ve bunları uygulaması gerekir.

Zira temel varsayım, çoğunluğun görüşünün azınlığın görüşüne göre hakka daha yakın olduğudur. Bundan dolayı devlet başkanı ve icra kurumları şura tarafından alınan kararları uygulamakla mükelleftir.”

Cevap: Şura yönteminin değeri modern demokrasilerde olduğu gibi zorunlu olarak niceliksel tercih anlamına gelmemektedir. Şura hakkındaki nass ve rivayetlerden anlaşılan şudur: Siyasî ve sosyal gelişmelerin incelenmesi ve değerlendirilip bir karara bağlanması sürecinde uzmanların görüşüne başvurmak, daha doğru kararların alınmasını sağlamak ve ileri sürülen görüşleri geliştirmektir. Bu, siyasî, idarî, savaş ve barış konularında bütün deneyimlerden yararlanmayı da beraberinde getirmektedir. Devlet başkanı ve devlet kurumları bu amaca ulaşmak için parlamenter sistemde şuradan yararlanırlar.

Doğru kararların alınması hususunda şuradan bu şekilde yararlanmak kuşkusuz doğru bir iş ve yöntemdir. Yukarıda da bunu belirttik.

Bu yöntem, veliyyi emr ve diğer idarî amirleri, şuranın oy çokluğuyla aldığı kararlara uymasını ve uygulamasını zorunlu kılmaz. Sadece çeşitli görüşlerden yararlanarak daha doğru ve sağlıklı kararların alınmasını sağlar. Tabii istibdat ve baskının olmaması bunun şartlarındandır. Rivayetler de bu konuda delalet etmektedir.

Şeyh Saduk Men la Yahzeruhu'l Fakih adlı eserinde Emir'el Müminin'in (a.s.) oğlu Muhammed Hanefiye'ye vasiyette bulunurken şöyle dediğini nakletmektedir:

“Görüş sahiplerinin görüşlerini birbirleri ile karşılaştır ve hakka en yakın ve haksızlığa en uzak olanı tercih et. Her kim kendi görüşü ile yetinmişse helak olmuş ve başkalarını görüşlerine de müracaat eden hata yapma olasılığını ortadan kaldırmıştır.”⁶⁵⁶

“Başkalarının da görüşlerine başvuran hata yapılabilecek durumları tanımıştır.”⁶⁵⁷

“Görüşleri birbirleri ile karşılaştırınız. Böylelikle doğru yolu bulursunuz.”⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ Şeyh Saduk, Men la Yahzeruhu'l Fakih, c. 4, s. 385–388.

⁶⁵⁷ Nehc'ül Belâğa, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hikmet 173; Allame Muhammed Bakır Meclisi, Bihar'ül Envar, Cedid yayınları, c. 75, s. 105.

⁶⁵⁸ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, Tesnif-i Gurer'ul-Hikem ve Durer'ul- Kelim, Kum, Mektebet'ul- E'lam'il- İslami, c. 2, s. 266.

Şuranın Beş Hükümü (Ahkâm-ı Hamse):

Ahkâmı hamse, şurada dillendirilen mükellefiyetlerdir. Bunlar; farz, müstehab, haram, mekruh ve mubahlardan ibarettir.

Konuya ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır:

a- Farz Olan Şura: Farz şura, toplumun genel işlerinin görüşüldüğü şuradır. Genel işler; siyasi, savaş ve barış, uluslararası antlaşma ve sözleşmeler, idarî, iktisadî vb. işlerdir.

Bu hükümün delili ise Allah Teâlâ'nın Âli İmran Sûresi'nin 159. ayetinde buyurduğu “İşleri aralarında şura iledir.” hükmüdür. Daha önce bu hususta gerekli açıklamaları yapmıştık. Söz konusu açıklamaları yaparken ayetin zahirinin konuya ilişkin hükmünün farz olduğunu belirtmiştik. Ayette yer alan “امر” (emir) kelimesi bireysel ve toplumsal işler başta olmak üzere insan yaşamındaki bütün gelişmeleri kapsamakla birlikte kimi durumlarda genel, siyasi ve idarî işleri de kapsamaktadır. İmam Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

فلما نهضت بالامر نكثت طائفة

“Bu emir gündeme geldiği zaman başka bir grup bunu reddetti...”

İmam'ın (a.s.) امر kelimesinden kastettiği özel olarak siyasi ve idarî işleridir. Muhakkik Nainî *Tenbih-ül Ümmet ve Tanzih-ül Millet* adlı eserinde konuya ilişkin şöyle diyor:

امر kelimesi başındaki ال takısından dolayı genel bir anlamı ifade etmektedir. O da bu genel ifadenin dışında kalan

şer'i ahkâmların dışındaki bütün siyasi meselelerin şurada görüşülmesidir.⁶⁵⁹

İbn Abbas, Firuzabadi'nin tefsirinde belirtildiğine göre; "امر" kelimesi askerî ve savaşa ilişkin konuları kapsamaktadır.⁶⁶⁰

Şeyh Saduk Uyun-u Ahbar-i Rıza adlı eserinde İmam Rıza'nın (a.s.) Peygamber'den (s.a.a.) şunları naklettiğini rivayet etmektedir:

"Kim size gelip de cemaatinizi dağıtmak ve meşveret etmeden zorla üzerinize hâkimiyet kurmak isterse onu öldürünüz. Allah buna izin vermiştir."⁶⁶¹

Söz konusu ceza, ümmetin dağıtılması ve haklarının gasp edilmesinden dolayı öngörülmüştür.

Emir'el Müminin (a.s.) *Nehc'ül Belâğa*'da şöyle buyurmaktadır:

"Övgüden hoşlanan kişilere söylenen sözleri bana söylemeyin. Aksine, öfkeli kişileri öfkeli edilecek sözler söyleyin bana. Benden çekinmeyin. O çeşit sözleri gizlemeyin benden. Yaltaklanmakla, dille rüşvet vermekle uzaklaşmayın benden. Doğru bir söz söylediğinizde bana ağır geleceğini sanmayın. Kendisine doğru söz ağır gelen kişi, adaletle hüküm yürütemez. Doğruyu söylemekten, adalete uyup benimle danışmaktan çekinmeyin. Hatasız olmadığım gibi ondan beri de değilim. Ancak Allah beni nefsimden korur. O, en iyi bilendir."⁶⁶²

⁶⁵⁹ Muhakkik Nainî, *Tenbih-ül Ümmet ve Tanzih-ül Millet*, s. 53.

⁶⁶⁰ Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi, *Tenvirü'l-mikbas min tefsiri İbn Abbas*, s. 48.

⁶⁶¹ Şeyh Saduk, *Uyun-u Ahbar-i Rıza*, Necef, c. 2, s. 62.

⁶⁶² *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 216.

İmam Ali (a.s.) bu beyanı ile insanlara hakkı söylemekten çekinmemelerini ve adalet için meşveretten sakınmalarını emretmektedir.

b- Müstehab Şura: Bu şura alış veriş, şirket ve iş, evlilik, öğrenim ve konut başta olmak üzere insan hayatının diğer özel alanlarını kapsamaktadır. Bu konuda şuraya teşvik etmekte herhangi bir tereddüt söz konusu değildir. Özel yaşamla ilgili hususlarda meşveretin farz olmadığından kuşku yoktur. Ben bu konularda şuranın farz olduğuna inanan herhangi bir fakih tanımıyorum. Bu hususta nakledilen bütün rivayetler şurayı teşvik mahiyetindedir. Aşağıdaki rivayetler buna örnektir:

Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu:

*“Kim bir işi yapmak isterken önce meşveret ederse en doğru olana hidayet olunacaktır.”*⁶⁶³

İmam Ali (a.s.) şöyle buyurdu:

*“Allah Resûlü (s.a.a.)’den basireti (ileri görüşlülüğü) sordular. Buyurdu ki: Görüş sahipleri ile meşveret etmek ve onların söylediklerine uymaktır.”*⁶⁶⁴

Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu:

*“Dar görüşlülüğten daha büyük bir yalnızlık ve meşveretten daha güçlü bir dayanak yoktur.”*⁶⁶⁵

Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu:

*“Meşveret eden kimse olgunluktan başka bir şey elde etmemiştir.”*⁶⁶⁶

⁶⁶³ Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 6, s. 10.

⁶⁶⁴ İbn Kesir, *Tefsir el-Kur’an el-Azim*, c. 1, s. 420.

⁶⁶⁵ Şeyh Saduk, *Tevhid*, tashih; Ali Ekber Gaffarî, Kum, Müesseset-i Neşr-il- İslami, s. 376.

⁶⁶⁶ Eminul İslam Ebu Ali Tabersî, *Mecme-ul Beyan Fi Tefsiri'l-Kur’an*, c. 9, s. 33.

Emir'el Müminin (a.s.) oğlu Muhammed Hanefiye'ye vasiyette bulunurken şöyle buyurmaktadır:

“Görüş sahiplerinin görüşlerini karşılaştıır ve hakka en yakın ve haksızlığa en uzak olanı tercih et!”⁶⁶⁷

Bu husustaki rivayetler oldukça fazladır ve hepsi de insanın bireysel ve özel işlerde meşveret etmesini isteyip buna teşvik etmektedir.

c- *Haram Şura*: Nassın karşısında yer alan bu şuranın haram olmasından hiçbir şüphe yoktur. Bu mesele –Muhakkik Nainî'nin de dediği gibi- şuraya delalet etmemekle birlikte dinî metinlerdeki beyanlar bunun dışında kalmayı emretmektedir.⁶⁶⁸

Şura, İslam'ın hüküm belirtmediği herhangi bir konuda ortaya çıkar. Bu durum, sahâbiler nezdinde bilinen bir şeydi.

Hubab b. Münzir şöyle diyor:

“Bedir günü Allah Resûlü'ne iki şey söyledim, kabul etti. Kendisiyle birlikte dışarı çıktım. Suyun arka tarafında yerleştik. Dedim ki: ‘Ey Allah'ın Resûlü! Bunu vahiy gereği mi yaptın yoksa kendi görüşünle mi amel ettin?’ Buyurdu: ‘Hubab! Kendi görüşümle amel ettim.’ Dedim ki: ‘Bana göre, suyun diğer tarafında konuşlanmamız gerekir.’ Bu görüşümü kabul etti.”⁶⁶⁹

Buna benzer birçok rivayet vardır.

“Allah Resûlü düşman kuşatmasındaki Müslümanların çoğunun kalbinde korku ve gevşeklik sezinleyince Gatafan'ın

⁶⁶⁷ Şeyh Saduk, *Men la Yahzeruhu'l Fakih*, c. 4, s. 385; Muhammed b. Hasan Hürr-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî, c. 8, s. 429.

⁶⁶⁸ Muhakkik Nainî, *Tenbih-ül Ümmet ve Tanzih-ül Millet*, s. 53.

⁶⁶⁹ Celaleddin Suyutî, *ed-Dürrül Mensur*, c. 1, s. 90.

ileri gelenleri olan Haris'e birini gönderip barış teklifinde bulundu. Onların kendi kavimlerin yanına dönmeleri karşılığında Medine'nin üçte bir gelirini onlara vereceğini bildirdi. Peygamber bu konuyu Sa'd b. Ubade ile meşveret etti. Sad dedi ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! Eğer bu konuda vahiy nazil oldu ve bunun gereği olarak böyle yapmak istiyorsan diyecek bir sözüm yok. Ama eğer bu kendi görüşün ise benim de söyleyeceğim bazı şeyler var.'⁶⁷⁰

Cessâs şöyle diyor:

Peygamber'in (s.a.a.) meşveret ettiği konularda nass yoktu. Zira hakkında nassın olduğu meselelerde meşveret caiz değildir.⁶⁷¹

Mizan tefsirinin yazarı şuranın gerekli olduğu hususlar hakkında şöyle demektedir:

Şura, bir filin terk edilmesi veya yerine getirilmesi hususunda seçeneğin olması durumunda söz konusu olur. Sabit ilahî ahkâmlar hususunda şura söz konusu değildir. Şöyle ki, hiç kimsenin onu değiştirme yetkisi yoktur. Zira koşulların değişmesiyle Allah'ın kelamı da fesih edilmiş olur.⁶⁷²

Konu oldukça açık olduğundan fazla ayrıntıya girmeye gerek yoktur.

⁶⁷⁰ İrşad-i Müfit, s. 51–52; Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar'ül Envar*, Cedid yayınları, c. 2, s. 251–252.

⁶⁷¹ Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs er-Razi, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. 2, s. 41.

⁶⁷² Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir-il Kuran*, c. 4, s. 70. Âli İmran Sûresi 159. ayetin tefsiri.

d- Mekruh Şura: Nassların tenzihini emrettiği mekruh şuraya ilişkin rivayetler oldukça çoktur. Şeyh Rıza Üstadi, *el-Şura fil Kur'an ve'l Hadis* adlı risalesinde konu hakkında iki yüz rivayet toplamıştır. Emir'el Müminin'in (a.s.) Malik Eşter'e yazdığı mektup buna örnektir:

“Soysuz kişiyle meşveret etme. Seni üstünlükten alıkoyar, ihsandan men eder, yoksulluğu gösterir ve seni yoksulluğa sevk eder. Korkakla meşveret etme seni işlerinde zaafa düşürür ve yapacağın şeyden alıkoyar. Haris kişiyle de meşveret etme; zulümle mal yığmayı sana güzel gösterir. Soysuzluk, korkaklık ve hırs farklı huylar olmalarına rağmen bunların hepsi Allah'a karşı kötü zan oluşturmada birleşir.”⁶⁷³

“Bilge düşmanıyla meşveret et ve cahil dostunun görüşünden uzak dur!”⁶⁷⁴

“Hırslı kimse ile meşveret etme ki kötülüğü sana kolaylaştırır ve zulmü sana getirir.”⁶⁷⁵

Kadınlarla meşveretin mekruh olduğunu belirten rivayetler de vardır. Ancak söz konusu rivayetler senedi bakımından zayıf ve kadının İslam inancındaki yeri ve değeri bakımından da Kur'an ve sünnete aykırıdır.

Bu rivayetlerin bazılarında bazı kelimelerin düşmesi uzak bir ihtimal değildir. Nitekim Mervi'nin, İmam Ali'nin (a.s.) oğlu İmam Hasan'a (a.s.) nasihatte bulunurken şöyle dediğini naklettiği rivayette bu göze çarpmaktadır:

⁶⁷³ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Mektup 53.

⁶⁷⁴ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer'ul-Hikem ve Durer'ul- Kelim*, Kum, Mektebet'ul- E'lam'il- İslami, c. 2, s. 236.

⁶⁷⁵ *A.g.e.*, c. 6, s. 310.

“Kadınlarla meşveret etme.”⁶⁷⁶

Bu rivayet başka bir hadis kaynağında şöyle nakledilmiştir:

“Akli kemale ermemiş kadınlarla meşveret etme.”⁶⁷⁷

İslam’da kadının konumu ile erkeğin konumu birdir. Kadınlar arasında bilgili, mümine ve faziletli kimseler olduğu gibi zayıf ve güçsüz olan kadınlar da vardır. Erkeklerde de durum bundan ibarettir. Birçok rivayet cimri, hırslı, zayıf ve korkak erkeklerle meşveret edilmesini yasaklamaktadır.

Nitekim Allah Resül’ünün (s.a.a.) eşleriyle meşveret ettiği rivayetlerle sabittir.

e- *Mübah Şura*: Yukarıda belirtilen dört husus dışındaki şura mübah şuradır.

Şura’nın Pratikteki Yöntemi:

Şeriat, İslam devlet sisteminde şuranın nasıl bir yöntemle uygulanması gerektiği hususunda herhangi bir seçenek ortaya koymamıştır. Sabit hüküm şudur: Şura İslam devletinin temel unsurlarından biridir. Bu konuda herhangi bir anlaşmazlık söz konusu değildir.

İslam, şura üyelerinin seçimini, tesis ediliş biçimini ve İslam devleti içindeki çalışma tarzını zaman ve mekân koşullarına bırakmıştır.

İslam’ın ilk dönemlerinde görüş sahiplerinden oluşan şuraya “Ehli Hal ve’l Akd” denirdi. Şuranın üyeleri doğal bir

⁶⁷⁶ *Nehc’ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Mektup 53.

⁶⁷⁷ Allame Kerâciki, *Kenz ul Fevâid*, s. 177; Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar’ül Envar*, Cedid yayınları, c. 103, s. 252.

seçime benzer bir seçimle belirli kimseler arasından seçilirlerdi. Kimi zaman niteliksel temsil söz konusuydu. Bu da seçimden daha çok atamaya benzerdi. Bazen de hem nicelik ve hem nitelik özellikler göz önünde bulundurularak şura üyeleri seçilirlerdi. Nihayetinde bu mesele zaman ve mekân koşullarına bırakılmıştı.

Şerif Razi Emir'el Müminin'in (a.s.) *Nehc'ül Belağa*'da şurayı şu şekilde sınırlandırdığını nakletmektedir:

“*Şura Muhacir ve Ensardan oluşur.*”⁶⁷⁸

İmam Ali (a.s.) başka bir yerde de şöyle buyurmaktadır:

“*Halk Muhacirler ve Ensara tabidir. Onlar velayet ve dinleri hususunda Müslümanlar üzerine şahittirler.*”⁶⁷⁹

İslam devletinde şuranın tesisi, üyelerinin seçimi ve çalışma yöntemi günümüzün bilinen yöntemlerinden olan modern demokratik düzenlerin yöntemine benzeyebilir.

⁶⁷⁸ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Mektup 6.

⁶⁷⁹ *Şerh-i Nehc'ül Belağa*, İbn Ebi'l Hadid, Tahkik: Muhammed Ebulfazl İbrahim, c. 4, s. 17.

Sekizinci Bölüm

Nasihat

Nasihatin Velayet Sistemi İçindeki Rolü ve
Sosyal İlişkiler Ağı

Nasihatin Velayet Sistemi İçindeki Rolü ve Sosyal İlişkiler Ağı

Nasihahat (iyiliğini istemek); İslam'ın inanç, siyasî ve sosyal düşüncesi üzerinde derin etkileri olan bir kavramdır. Fakat maalesef bu kavram, muasır İslamî düşüncede temel anlamını yitirmiş ve sadece bazı öğütsel yönleri ihtiva eder hale gelmiştir. Söz konusu yönlerden biri de bir kimsenin iyiliğini düşünmek olsa da eski anlamı gibi bütün yönleri kapsamamaktadır.

Nasihatin Çeşitli Yönleri:

Aşağıda zikredilen rivayetlerde nasihatın çeşitli yönleri açık bir şekilde görülmektedir:

1. Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu: “Din, nasihattir.” Sorular: “Ey Allah'ın Resûlü! Nasihat kimin içindir?” Buyurdu: “Allah, Resûlü, din önderleri ve Müslüman cemaat içindir.”⁶⁸⁰

⁶⁸⁰ Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 11, s. 595.

2. Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu: “Kim Müslümanların iş-leri ile ilgilenmezse onlardan değildir. Kim geceyi gündüze ve gündüzü geceye bağlar da Allah, Resûlü, Kur’an, İmam ve Müslümanların genelinin hayrını istemezse onlardan değildir.”⁶⁸¹

3. Allah Resûlü (s.a.a.) buyurdu: “Kim bana beş konuda güvence verirse ben de ona cennet güvencesi veririm: 1. Allah Teâlâ için nasihat etmek 2. Allah Resûlü için nasihatte bulunmak 3. Kitap (Kur’an) için nasihatte bulunmak 4. Din için nasihatte bulunmak 5. Müslüman cemaati için nasihatte bulunmak.”⁶⁸²

Allah, Resûlü ve Kur’an için nasihatte bulunmak bu kavramın inanç boyutunu gösterir. Müslümanların imamının iyiliğini düşünmek bunun siyasî boyutunu ve Müslüman cemaatin iyiliğini düşünmek de bunun sosyal yönünü göstermektedir.

İslam ortaya attığı yeni kavramlarla inanç, siyaset ve toplum başta olmak üzere İslam kültürünün genel çerçevesini açıklamış ve onlarla bu dini anlamlandırmıştır. Söz konusu kavramlar ve unsurlar olmadan İslam toplumunun inanç, siyaset ve kültürünü açıklayamayız. Nasihat ve iyiliği düşünmek bu tür kavramlardandır. Aşağıdaki açıklamalar sayesinde bu kavramın İslamî düşüncede ne kadar derin bir şekilde ele alındığını göreceğiz.

Bireysel ve Toplumsal İlişkilerin Karşılıklı İrtibatı:

İslam’ın esenliği, onu diğerleriyle kenetleyen unsurların sağlıklı olmasına bağlıdır. Söz konusu ilişki güçlü oldukça insan ile İslam arasındaki ilişki de sağlıklı olacaktır. Bundan

⁶⁸¹ Hafız el-Münzirî, *Terğib ve Terhib*, c. 2, s. 577.

⁶⁸² Emin’ul İslam Tabersî, *Mişkât’ul-Envar*, s. 310.

dolayı, birey ve diğerleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen unsurlar insanın esenliği, istikrarı ve saadeti açısından oldukça önemlidir. Hatta insanı, sahip olduğu ilişkilere göre tanımlamak bile mümkündür.

İnsanın diğerleriyle olan ilişkisi adalet, insaf, yardımlaşma, dayanışma, fedakârlık ve muhabbete dayanırsa mutlu ve istikrarlı olur. Başkalarıyla ilişkileri çıkar, haksızlık ve hileye dayanan kimse ise dağınık ve perişan olur. İnsan salih olduğunda başkalarıyla olan ilişkisi doğru ve ahlaki ilkelere dayanır. İnsan kötü ahlaklı ve aşağılık biri olunca da başkalarıyla olan ilişkileri de kötülük, hile, düşmanlık ve haksızlık üzerine bina olunur.

Bundan dolayı insanın kendisi ile başkaları arasındaki ilişki birbirlerini etkileyen çift yönlü bir niteliğe sahiptir. İnsan kötü ilişki yüzünden güç duruma düşer ve bu duruma düşmesi başkalarıyla olan ilişkisi üzerinde kötü etkiler yaratır.

Bu yüzden, İslam insanın başkalarıyla olan ilişkilerine çok önem vermiş ve bütün olanaklarıyla söz konusu ilişkilerin metanet, kudret, karşılıklı sevgi ve anlayış üzerine bina edilmesi için çalışmıştır.

Bu, velayetin dikey yönüdür. Yatay yönüne gelince; müminlerin İslam toplumundaki kardeşlik, dayanışma, anlayış, sevgi, muhabbet ve yardımlaşma vesilesiyle sağlanan ilişkileridir. Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmaktadır:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alı korlar; namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler; Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdür, hikmet sahibidir.”⁶⁸³

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا
وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِّنْ وَلَايَتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا وَإِنِ
اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“İman edip de hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (Muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya, işte onların bir kısmı diğer bir kısmının dostlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur. Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavim aleyhine olmaksızın (o Müslümanlara) yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yapacaklarınızı hakkıyla görmektedir.”⁶⁸⁴

Ümmetin bu yapısı, müminlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin sağlam ve güçlü olmasını keza muhabbet, yardımlaşma, dayanışma ve iyi niyet gibi sağlıklı temeller üzerine bina edilmesini sağlamıştır.

⁶⁸³ Tevbe, 71.

⁶⁸⁴ Enfal, 72.

Bu çift yönlü ilişki ağının özeti şudur: İnsanın başkalarıyla olan ilişkisinin kapsamlı olmasını, doğru ilkelere dayanmasını ve bu çerçevede değerlendirilmesini sağlayan bir “yüce”lik vardır.

Söz konusu ağın sağlıklı olması, insanın mutlu ve istikrarlı olmasını sağlar. Bu ilişkiler ağının gevşek ve dayanıksız olması da insan hayatında sapmalara neden olur. İslam, bu ilişkiler ağının fesada karşı sağlıklı ve güçlü kalabilmesi için genel ve kâmil kanun ve prensipler ortaya koymuştur.

Aşağıda açıklanan konular belli bir yere kadar konumuzla ilgilidir. Geri kalan kısmı için “*velayet*” adlı esere bakınız.

İnsanî İlişkilerin Dikey ve Yatay Yapısı:

“*Velayet*” adlı kitabımda ayrıntılı ve “*el-İslam fil İslam*” adlı eserimde de kısa bir şekilde insanın yapısı hususunda açıklamalarda bulunmuştum. Burada konuyu kısaca değineceğiz. Bu hususta ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler söz konusu iki esere müracaat edebilirler.

İslam, insanî ilişkiler konusunda tam, kapsamlı ve net bir görüşe sahiptir. Bu görüş, “*velayet*” ilkesidir. Başka mekteplerde buna benzer kapsamlı ve açık bir insanî ilişkiler ağı görememekteyiz. İslam’ın velayet olarak adlandırdığı insanî ilişkiler ağı kapsamlı, güçlü ve açık bir niteliğe sahip olup aynı zamanda insanın dış alemle olan irtibatını da kapsamaktadır.

Bu ilişkiler iki boyutludur: Birincisi Allah, Restülü ve İmamlarının insan üzerindeki şer’i velayet ve hâkimiyetini ortaya koyan dikey boyutudur. Aynı şekilde hangi kademedede olursa olsun, Müslümanların işlerinden sorumlu diğer

yöneticileri de kapsamaktadır. Şeriatın izin verdiği ölçüde insanın kendisi üzerindeki velayet yetkisini de içine alır. Bu çizgi, şeriatın insan yaşamına egemen olmasında birbirlerine halkalar şeklinde bağlı olan velayetten ibarettir. Sonuç olarak Allah'ın velayetinin insan hayatının bütün aşamalarına hâkim olmasıyla son bulur. Allah aşağıdaki ayeti şerifte şöyle buyuruyor:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

“Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Resûlüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namaz kılar, zekâtı verirler.”⁶⁸⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulü'l emre (idarecilere) de itaat edin.”⁶⁸⁶

Selam ve Nasihat:

Selam ve nasihat insanı, Allah ve kullarıyla birbirine bağlayan bu ilginç ağın en önemli iki unsurudur. Selam ve nasihat bu ilahî bağlantının iki farklı yöntemidir.

Selam bunun selbi yönü, nasihat da icabî yönüdür. İki birlikte velayet ağını oluşturmaktadır. Selam; tecavüz ve çirkinliğin her derecesine karşı güvende olmak demektir. Selam; can, mal ve namusa yönelik söz konusu tecavüz ve

⁶⁸⁵ Maide, 55.

⁶⁸⁶ Nisa, 59.

çirkinliklerden ister gıyaben isterse hazırda bulunarak ve dil veya elle olsun emniyette olmak demektir.

Selam, insanları diğer varlıklar ve kendi aralarında birbirlerine bağlayan dikey ve yatay olmak üzere iki yönlü bir ilişki ağıdır. Düşmanlık, hile, komplo, kötü niyet, kötü iş, kötü zan vb. nefsanî hastalıktan insanı arındırarak kendisine ve başkasına zarar vermemesini sağlayıp toplumun güven içinde huzurlu bir şekilde yaşamasını temin eder. Bu unsur, ilişkinin selbi yönüdür.

Bu yönü *el-İslam fil İslam* adlı eserimizde ayrıntılı bir şekilde inceledik. Bu ağın olumlu yönü nasihattir ve bu ikisi arasında zorunlu söz konusudur. Bu kavramın lügat anlamını kısaca incelersek İslam'ın buna ne tür manalar yüklediğini daha iyi görürüz.

Nasihatin Lügat Anlamı:

Kamusalara bakıldığında lügat anlamı hususunda nasihatın anlaşılmasını daha da kolaylaştıracak üç nokta ön plana çıkmaktadır:

1- İbn Manzur şöyle diyor: *نصح شيء* “Halis oldu, temizlendi.” *الناصح*: “Halis ve temizlenen her şey demektir.”⁶⁸⁷

2- Yine şöyle demektedir: *النصح* : “Baygınlık ve kendinden geçmenin karıştıdır.”⁶⁸⁸

O baygınlık hakkında da şöyle diyor: “Baygınlık temiz olmamak ve kederli olmaktır. Bu kelime ‘onu arıtmadı’ anlamına da gelmektedir”.⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ İbn Manzur, *Lisan-ul Arab*, c. 2, s. 516.

⁶⁸⁸ A.g.e.

⁶⁸⁹ A.g.e., c. 6, s. 323.

3- İbn Esir şöyle diyor: “Nasihat, nasihat edilen kimse-
nin hayrını istemektir.”⁶⁹⁰

Dolayısıyla, nasihatın lügat olarak iki anlamı vardır:

a- Başkalarının hayrını istemek

b- İlişkiyi her türlü zahirî ve batınî kirlilikten arındırmak

Bu iki nokta, nasihatın anlamını bilmemizle birlikte İslamî kavramları daha iyi anlamamızı da sağlayacaktır.

Nasihatin İlmî Tahlili:

Nasihât hakkında ilmî bir tahlilde bulunmak güçtür. Zira bu kavramın önemi ve insanlar arasındaki geniş ilişkiler ağı içerisinde sahip olduğu role rağmen şimdiye kadar kendisi hakkında açık ve detaylı bir ilmî analiz yapılamamıştır. Bizim de buna istinaden söyleyebilecek pek bir şeyimiz yoktur.

Lakin bu kavramın lügat ve bilinen anlamlarından yola çıkarak şer’î açıdan ne anlama geldiğine ilişkin özet ilmî bir tahlili sunmaya çalışacağız.

Öncelikle müfessirlerin “nasihatın” anlamı hakkında dile getirdikleri beyanlarını filologların –ki daha önce değinmiştik- görüşleri ışığında göreceli de olsa ilmî bir şekilde tahlil etmeye çalışacağız.

1- Ragıb İsfahanî nasihatın kelime anlamı hakkında şöyle diyor:

“El-Nash (النصح): Beraberinde iyilik taşıyan fiil veya söze denir. نصحت له الودّ: Muhabbetimde halis niyetliydim. Nasih-ül

⁶⁹⁰ İbn’ül-Esir el-Cezeri, *en-Nihaye fi Garib’il-Hadisi ve’l-Eser*, Matbaay-ı İsa el-Babi el-Halebi, Mısır, c. 5, s. 63.

amel (ناصح العمل) : Ameli halis olan kimsedir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: “تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا” *Allaha öyle tevbe edin ki nasuh (gayet ciddî, müessir, öğütçü) bir tövbe olsun.*⁶⁹¹ İhlas ve ahkâm bu iki anlamdan biridir.⁶⁹²

2- Şeyhülislam Ebussuud kendi tefsirinde şöyle diyor:

“El-Nash (النصح): Bütün iyi fiil ve söylemleri kapsayan bir kelimedir. Bu kavramın gerçek anlamı hayra davet ve hayra yönlendirmektir. Karşıtı ise temiz ve halis niyetli olmamaktır.”⁶⁹³

3- Zemahşerî şöyle diyor:

“لام” lam harfinin fazla oluşu, abartmak ve nasihatın halis oluşunu göstermek içindir. Bu da ancak tamamen nasihat edilen kimsenin lehine olmalıdır. Nasihat edenin amacı, nasihat edilenin iyiliğini düşünmekten başka bir şey olmamalıdır.”⁶⁹⁴

4- Kurtubî şöyle diyor:

“El-Nash (النصح): Muamelede niyetini şaibelerden arındırmaktır. Bu hilenin karşıtıdır.”⁶⁹⁵

⁶⁹¹ Tahrîm, 8.

⁶⁹² Ragıb İsfahanî, *Müfredât-ı Elfâzî'l-Kurân*, s. 515–516. Madde-i Nash.

⁶⁹³ Şeyhülislam Ebussuud Efendi, *Tefsir-i Ebussuud*, c. 3, s. 204.

⁶⁹⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmi, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, c. 3, s. 115.

⁶⁹⁵ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dar-ul Kutub ve Dar-ul İlmiye yayınları, Beyrut, c. 7, s. 234.

5- Tabersî şöyle diyor:

“El-Nasihât (النصيحة): Muamelede niyetini şaibe ve fessattan arındırmaktır.”⁶⁹⁶

6- Nişaburî şöyle diyor:

“Nasihatin hakikati, hile olmadan temiz bir niyetle maslahat olana irşat etmektir.”⁶⁹⁷

7- Razi şöyle diyor:

“Nasihatin hakikati hile olmadan temiz bir niyetle maslahat olana irşat etmektir.”⁶⁹⁸

8- Reşit Rıza şöyle diyor:

“Nasihatte asıl olan ilke, nasihat edenin değil nasihat edilenin maslahatının göz önünde bulundurulmasıdır. Tabii ki konu ile ilgili herhangi bir menfaat nasihat ediciye ulaşırsa, bundan da hiçbir sorun yoktur. Yoksa bu nasihat halis bir nasihat olmaz.”⁶⁹⁹

Reşid Rıza başka bir yerde de şunları söylemektedir:

“Nasihât; zatın ıslahına neden olacak fesat, fitne ve tefrikadan uzak beyandır. Ümmetin bilhassa din yolunun mücahitlerinin maslahatının olduğu şeyi Allah ve Resûlü için açıklamak da bunun içine girer. Sır saklama, iyi işleri yapmaya teşvik ve farklı alanlarda hainlere karşı mukavemet buna örnektir. Dolayısıyla nasihat, seleflerin kendisi ile amel

⁶⁹⁶ Eminul İslam Ebu Ali Tabersî, *Mecme-ul Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, c. 4, s. 305.

⁶⁹⁷ *Tefsir-i Nişaburî-Ğarib-ul Kur'an*, *Taberî Tefsiri'nin dipnotlarından*, c. 8, s. 135.

⁶⁹⁸ Fahrüddîn Muhammed İbn Ziyâuddîn Ömer ibn el-Hüseyn el-Kureşî er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, c. 14, s. 151.

⁶⁹⁹ Muhammed Reşit Rıza, *Tefsir-i el-Menar*, c. 8, s. 493.

edip kurtuluşa erdikleri ve sonra gelenlerin terk ettiği için ezildikleri, İslam'ın manevî erkânıdır.”⁷⁰⁰

9- Meraği şöyle demektedir:

“Nasihat; hile ve kurnazlık şaibesinden uzak, temiz niyet ve maslahatla yol göstermektir.”⁷⁰¹

10- Allame Tabatabai şöyle demektedir:

“أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ” “Rabbimin vah-yettiklerini size tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.” Yani peygamberliğim hususunda risaletimde, yalan ve hileden uzak zan ve kanıdan beri ilahî mesajın ihlâslı bir şekilde tebliği dışında başka hiçbir memuriyetim yoktur. Yapmanızı istediğim işlerde hilekâr olmadığım gibi sizleri uymaya davet ettiğim tevhit dininde de hain değilim. Bu, hayır ve menfaatinizin kendisinde olduğunu ve hak olmasında hiçbir şüphemin olmadığı şeydir.”⁷⁰²

Bu, âlimlerin nasihatın tefsiri hakkındaki beyanlarından bir bölüm idi.

Biz nasihatın ahkâmıdan olmayıp ihlâs ve sadakatten olmasını tercih ederiz. Bu, Rağıb'ın kendi *Müfredat*'ında beyan ettiği, filologların açıkladığı ve İslamî ıstılahta çok kullanılan meşhur iki anlamdan biridir. Binaenaleyh nasihat; bütün dil bilimci uzmanların tabirlerde az bir ihtilâfla kendisi hakkında ortak görüşe sahip olduğu iki cümleden oluşmuştur. Bu iki cümle şunlardır:

⁷⁰⁰ A.g.e.. c. 10, s. 587

⁷⁰¹ Mustafa Meraği, *Tefsir-i Meraği*, c. 8, s. 178

⁷⁰² Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir-il Kuran*, c. 8, s. 178, Araf Süresi'nin 68. ayeti.

1- Başkaları için sözde ve davranışlarda iyilik isteme ve bu esas üzere onlarla ilişkileri düzenleme.

2- Başkaları ile her türlü şaibeden uzak saf ve halis ilişki.

Yalın ve halis kılma “fend” kelimesinin karşısında yer alır. Fend; insanın görünüşte başkalarının iyiliğini istemesi, fakat bânında kötü niyet ve şer taşımasıdır. Buna genellikle fend denilmektedir.

Bu iki cümle nasihat kelimesinin anlamından çıkarılmaktadır. Biz nasihat hakkında genel ve kapsayıcı bir tanıma ulaşmak için bunların her birini ilmî temeller esasınca açıklamaya çalışacağız. Araştırmamıza bu iki cümleyi incelemekle başlayacağız.

Başkaları ile ilişki ıslah ve ihsan üzerine bina edilmeli ve sözde ve davranışlarda başkalarına hizmet esas alınmalıdır. Dolayısıyla insanın toplum içindeki çabası sadece kendisine hizmet etme ekseninde olmamalı ve toplumsal ilişkiyi şahsî maslahatlar babında değerlendirmemelidir.

İnsanın toplumsal ilişkilerde şahsî maslahatlarından tamamen uzaklaşması imkânsız olduğu gibi böylesi bir yaşam tarzını benimsemeye de izni yoktur. Bu reel ve mantıklı bir hakikattir.

İnsanlardan bir grup şahsi maslahatlarına hizmet etmekten öteye geçmezler. Bu insanlar kendi menfaatlerine olmayan hiçbir işe girişmeyecekleri gibi şahsî menfaatleri gerektirdiğinde hiçbir işten de sakınmazlar. Yaptıkları her işte ve söyledikleri her sözde bunu ölçü alırlar ve toplumsal ilişkiler alanında herhangi bir şeyi yapmada “kendim” ve “ben”den başka hiçbir saika sahip değillerdir.

Böyle insanlar okula gidip çocuklara okuma yazma öğrettiklerinde veya hastaları tedavi ettiklerinde ya da birilerine hukuk ve imaret alanında yol göstermek istediklerinde başkalarını ıslah etme ve işlerini yoluna koyma tasavvuruna sahip olmazlar. Sadece ve sadece kendi şahsî menfaat ve maslahatları doğrultusunda iş görürler.

Bu, halktan bir grubun duçar olduğu bir çeşit enaniyet ve egoistlik hastalığıdır. Nihayetinde bütün iyilik ve ihsan kaynakları kendileri için kuruyacak dereceye gelirler.

Nasihât, insanın tamamen şahsî menfaatlerinden el çekmesi anlamında değildir. Bu olacak bir şey de değildir. Belki nasihat, insanın başkalarının maslahatı için himmet etmesi, bunun için çabalaması ve onlara hizmet etmesidir. İnsan kendini düşündüğü gibi başkalarını da düşünmelidir. Kendi maslahatı için nasıl çabalıyorsa başkalarının maslahatı için de öyle çabalamalıdır. Halkın kendisi ile ilişkide olmasını istediği şekilde kendisi de halka yardımda, yol göstermede, eğitimde ve danışmada himmet sahibi olmalıdır. Kendisini sevip kendisi için çabaladığı gibi başkalarını da sevip onlar için çabalamalıdır. Gam ve kederini göz önünde bulundurduğu gibi başkalarının gam ve kederini göz önünde bulundurmalıdır.

İnsan Nefsinde İyilik Olgusu:

Müminlerin nefisleri başkaları için fokurdayan bir kaynaktır ve halkın iyiliğini istediği gibi onlara karşı ilgi de duyar. Ancak insanların nefisleri haris ve cimridir. İyiliği sadece kendisi için ister ve başkalarının bu iyilikten yararlanmasına izin vermez. İnsan nefsi sanki başkalarına kötülük ve şerden

başka bir şey vermeyen bir olgudur. İnsan nefsinin doğal özelliklerinden biri olan bu özellik kesinlikle ıslah edilmedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

... وَأُخْضِرَتِ الْأَنْفُسَ الشُّحَّ “Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır...”⁷⁰³

... أَشْحَةً عَلَى الْخَيْرِ “ganimete karşı aşırı düşkünlük gösterir...”⁷⁰⁴

Peki, haris ve cimri olan bu nefis, kendisinde iyilik fıskıran ve hayır yolda çabalayan bir iyilik kaynağına nasıl dönüşebilir? Bu sorunun cevabında şunları söylememiz gerekir: Bu, eğer kirlilik perdeleri insan fitratını örtmezse bütün beşerin fitratının derinliklerinde bulunan muhabbetir.

İyilik Kaynağı Muhabbet:

Muhabbet, insanın bātınında bulunan her türlü iyiliğin kaynağıdır. İnsanın birçok derunî özelliklerinin ve iyiliğinin menşei muhabbetir. Bunun aksine bütün hırs, tamah ve ihtirasın kaynağı kin ve garazdır.

Muhabbet, nefse güç ve müsamaha yeteneği bağışlar. Muhabbet insan derununa yol bulduğu zaman nefis, bütünüyle iyilik, atıfet ve inayet olacağı gibi bereket ve hoşgörüyü dönüştür. Lakin nefis muhabbetten âri olmaya başladığı zaman kurak çöller gibi hasılsız olur ve kendisiyle birlikte kin, nefret, husumet, hile ve tecavüz getirir.

⁷⁰³ Nisa, 128.

⁷⁰⁴ Ahzab, 19.

Muhabbet İle İyilik Arasındaki İlişki:

Emir'el Müminin'in (a.s.) bu konu hakkında çok değerli sözleri vardır. Bunlar *Gurer'ul Hikem* adlı eserde nakledilmiştir. Bir rivayete göre İmam Ali (a.s.) şöyle buyurdu: “İyilik muhabbetin meyvesidir.”⁷⁰⁵

Dolayısıyla Allah, Peygamberi ve müminler için iyilik, gönüllerde Allah ve Resülünün muhabbetinden kaynaklanmaktadır.

Söz konusu eserde nakledilen diğer bir rivayete göre; İmam Ali (a.s.) şöyle demektedir: “İyilik gönüllerde muhabbeti yaratır.”

İmamın bu sözü önceki sözünün tam aksidir ve muhabbet ile iyilik arasındaki iki yönlü ilişkiyi göstermektedir. Dolayısıyla iyilik muhabbet yaratır. Muhabbet de nasihat nedeni olur.

İyilik ve iyilik isteği gönüllerde sadece ve sadece sevgi ve muhabbetten kaynaklanır. Bu, Allah Teâlâ'nın insanı kendisi üzerine yarattığı bir hakikattir.

Muhabbet, Tevhid ve İhlâs Makulesindedir:

Mümin insanın gönlünde birden fazla muhabbet olmalıdır. Bu da Allah Teâlâ'nın muhabbetidir. Nitekim müminlerin gönüllerindeki her muhabbet, bu muhabbetin devamı niteliğindedir.

Bütün peygamberlerin, meleklerin, Allah'ın salih kullarının ve müminlerin nefisleri Allah'ın muhabbeti ile engin

⁷⁰⁵ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer'ul-Hikem ve Durer'ul-Kelim*, Kum, Mektebet'ul-E'lam'il-İslami, c. 1, s. 34

olur. Müminlerin nefisleri bu muhabbete sahip olduğu ölçüde darlıktan uzak kalır. Lakin Allah'ın muhabbeti ile düşmanlarının muhabbetini bir araya getirmek isterse kesinlikle sorunlara duçar olur. Zira bir gönlün iki farklı muhabbeti içine alacak kapasitesi yoktur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır.”⁷⁰⁶

Dolayısıyla arzu ve isteklerini Yaradan'ı için halis kılan mümin insanların canlarındaki bütün muhabbetlerin kaynağı ilahî muhabbettir. Bu muhabbet müminlerin canlarına hâkim olan muhabbettir. Bu muhabbetin karşısında yer alan bütün muhabbetler gönüllerden çıkarılmalıdır. Zira mümin insanın gönlünde Allah ve dünya muhabbeti birlikte yer almaz. Allah Resûlü (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır: “Hiçbir zaman Allah sevgisi ile dünya sevgisi bir kalpte bir araya gelmez.”⁷⁰⁷

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Allah'a yeminer olsun ki; kim dünyayı severse ve bizden başkasını mevlası bilirse Allah'ı sevmemiştir.”⁷⁰⁸

Allah İçin İyilik İsteği:

Allah için iyilik isteği ile kullar için iyilik isteği arasında bir farktan başka fark yoktur. O da Allah Teâlâ'nın hiçbir şeye muhtaç olmamasından dolayı gani bir Zât olmasıdır.

⁷⁰⁶ Ahzab, 4.

⁷⁰⁷ Hüseyin b. Verram b. Ebî Firas Eşteri, *Tenbihü'l-havatır ve nüzhetü'n-nevazır*, s. 362.

⁷⁰⁸ Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar'ül Envar*, Cedid yayınları, c. 78, s. 126.

Allah bütün iyilik ve maslahatları kendisinde barındırır. Kemalinin, iyiliğinin ve yüceliğinin sınırı yoktur. Dolayısıyla Allah Teâlâ için nasihati; “iyilik isteği” ve “maslahat arayışı” şeklinde ikiye ayırmamız doğru olmaz. Zira bütün iyilikler ve maslahatlar Allah’ın indindedir ve Allah içindir. Bu yüzden O’nun rızasını kazanmak dışında nasihat doğru değildir. Allah’ın rızası da kulları için benimsediği söz ve davranışlardır.

Bu nasihatın ilk unsurudur.

İlişkinin Saf Kılınması:

Nasihati oluşturan ikinci unsur ise fertlerin iyilik isteğinde halis olmaları, kötülük ve hilelere başvurmamaları ve bâtınlarında şer ve kötü niyeti barındırmamalarıdır. Muhabbette bâtın ve zahir, aşikâr ve gizli, rahmet ve hayır bir olmadıkça ilişki sağlıklı olmaz.

Zahir ile bâtın, hâzır ile gaib arasında ihtilafın olması salih amelin değerini yok eder ve onu nifak dairesinin içine sokar. İslamî camiada toplumsal ilişkiler her türlü su-i zandan, hasetten, hileden, nefretten ve kötülükten irak olmalıdır. Toplumsal ilişkilerde Müslümanların zahirleri ve bâtınları hidayet, fedakârlık, ıslah, ihsan ve hizmet eksenli olmalıdır. Bunun aksi bir eksene sahip olan hiçbir şeyin müminlerin canlarında yer almalarına fırsat verilmemelidir.

Aşikâr olan bu sağlıklı ilişki hayatın bütün boyutlarında kendisini gösterir. Örneğin pazarda mal sahibi, malını tanıttığı zaman malı olduğu şekilde tanıtır ve müşteriye satmak için malın sahip olmadığı özellikleri dile getirmeyeceği gibi malın kötü özelliklerini de saklamaz. Yani güzel özellikleri müşteri için aşikâr kılıp kötü özelliklerin üstünü örtmez.

“Bir gün Allah Resûlü (s.a.a.) pazarda tahılların arkasına geçti ve elini tahılların içine soktu. Elleri rutubetli tarafa denk geldi. Buyurdu: ‘Bu nedir?’ Tahıl sahibi: ‘Ey Allah Resûlü! Yağmurun rutubetidir.’ dedi. Allah Resûlü (s.a.a.): ‘Halkın görmesi için bunları neden tahılların üstüne koymadın? Hileye başvuranlar bizden değildir.’ diye buyurdu.”⁷⁰⁹

Konu hakkında siyasi bir örnek de verelim. Eğer birileri millet meclisine veya şehir şurasına aday olmak istediğinde, program ve görüşlerini açıkladıktan sonra halk tarafından seçilirse, seçim dönemi vaatlerine ve programına uymak zorundadır. O şahsın propaganda çalışmalarında bir şey deyip uygulamada bunun aksini yapmasına imkân yoktur.

Din alimleri, halkı birbiriyle olan ilişkilerinde iyi ve güzel ahlaka teşvik ettikleri zaman kendileri fert, aile ve toplum yaşamlarında veya kendisi ile Yaratıcısı arasındaki ilişkide bunun aksine davranamaz. Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ
تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ

“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir.”⁷¹⁰

Toplumsal ilişkilerin her türlü hile ve düzenden uzak olması gerekir. Allah’la olan ilişkilerimizde söz ve davranışlarımız bir olmalıdır. Her gün ibadetlerimizde onlarca defa Allah

⁷⁰⁹ Sahihi Müslim, Dar-ul Fikr yayınları, Beyrut, c. 1, s. 102.

⁷¹⁰ Saff, 2-3.

Teâlâ'yı tevhit hitabıyla anıp *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* (Allah'im) *Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz*" dedikten sonra günde defalarca şirk koşmamız doğru olmadığı gibi caiz de değildir.

Söz ve davranış uyumu insan hayatında nasihatın en önemli imalarıdır. Zahir ve bâtın, huzur ve gaip uyumu da bunun gibidir. Hiç kimsenin yanında kendisini sevdiğimizi söyleyip arkasından ona kötü sözler söylememeliyiz. Gizli ve aşikâr uyumu da bunun gibidir. Zira bir şeyi aşikâr edip başka bir şeyi saklamamız caiz değildir.

İnsanın, Allah, toplum, imam, ümmet, aile, cami, ev, pazar, sokak, idare, fabrika, siyasî merkezler ile olan ilişkisinin her alanında bu sağlıklı ve sağlıklı olmayan irtibat her an göze çarpar.

Bu ilişki imam ile ümmet arasında da görünmektedir. İmamın yönettiği ümmet ile olan irtibatı, halkın birbirleriyle olan ilişkisi hakeza eşler arası ilişki, anne baba ve evlat ilişkisi, öğrenci öğretmen ilişkisi hepsi ama hepsi bu yöntem ve minval üzeredir.

Bu ilişki insanın kendisi ile olan irtibatında da görünmektedir. İnsan kendisi ile olan ilişkisinde birçok kişinin yaptığı gibi paradoksa kapılmamalıdır. Başlangıçta ve bitimde insan; Allah, Resûl ve Kur'an ile olan ilişkisinde her türlü sağlıklı yol ve yöntemden kaçınmalı ve temiz bir minval üzere ilişkisini güçlendirmelidir.

Allah Teâlâ, kullarının bu geniş toplumsal ilişki ağı içinde birbirlerine karşı sağlıklı bir irtibat içinde olmalarını ve hakeza itaat, ibadet, ihsan, islah, muhabbet ve hizmet açılarında da çabalamalarını istemektedir. Bu nasihatın ikinci unsurudur.

Dolayısıyla nasihat bu anlamıyla selamdan sonra, ilişkinin ikinci şekli ve irtibatın tahkim ve sabit kılınmasında ilerleme merhalesidir. Selamın, kötülüklerden arınma ve tezkiye merhalesi olduğunu nasihatın de irtibatları güçlendirme, yardım ve hizmet merhalesi olduğunu söylememiz gerekir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere irtibat bu geniş ilişki ağında “velayet ağının” selam ve iyilik isteği (nasihat) olmak üzere iki ana unsurdan oluştuğu görülecektir. Bu iki unsuru İmam Ali (a.s.) *Nehc’ül Belağa*’da muttakilerin vasıflarını anlattığı hutbesinde; “*Kalpleri mahzundur ve herkes şerlerinden âmândadır.*”⁷¹¹ sözyle özet bir şekilde açıklamıştır.

Selam; insanların kötülüklerini istememek, nasihat ise insanların iyiliğini istemektir.

İslam ve Nasihatın İlişkileri Korumadaki Rolü:

Bu iki unsur Müslüman bir insanın Allah, Resûlü, evliyalar ve diğer insanlarla olan ilişkisini sağlam bir temele oturur. İnsanın ilişkileri bu iki unsur üzerine bina edildiği zaman başkalarının kötülüğünü istemekten kaçınır ve onların iyiliğini istemeye yönelir. Nihayetinde ilişkiler güçlü, sağlam, emin ve her türlü zaaftan yoksun bir hale gelir.

Aynı zamanda bu iki unsur insanın irtibatını toplumda ve insanın batinında her türlü kötülük ve ihlalden korur. İlişkiler zayıf temeller üzerine bina edildiği zaman insanın batinında ve toplumda ihlal, fesat, kötülük ve zarar tehlikesi ortaya çıkar ve etkisini çok çabuk gösterir. Ancak bu ilişkiler

⁷¹¹ *Nehc’ül Belağa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 193.

sağlam bir temele ve iyilik isteği üzerine bina edilir ve söz konusu iki unsur üzerine oturtulursa yukarıda dillendirilen tehlikelere karşı önemli bir oranda mukavim olur.

Sağlıklı ilişkilerin yansımaları doğrudan insanın kendisine döner. İlişkiler sağlıklı olduğu zaman insanlar sağlıklı ve mesut olurlar. Hayatı da belli bir düzen içinde yürür. Lakin ilişkiler sağlıklı olmazsa insan şaki olur ve hayatı da tutarsız olur. İnsanların birçok dertleri, isyanları ve sorunları ilişkilerin tutarsızlığından kaynaklanır. Bundan dolayı İslam irtibat meselesine bu kadar önem vermekte ve insanî münasebetler ağını tekâmüle ermiş bu kanun (velayet kanunu) çerçevesinde ele almaktadır.

İslam'da Nasihatın Zorunluluğu:

Nasihat; ilişkiler ağı içinde ve beşerî toplumun temelinde selam gibi kemalî bir emir değildir. Belki İslam'ın dünya görüşünde hiçbir insanın kendisinden yoksun olmadığı bir ihtiyaçtır. Bu olmadan ferdi hayat düzene girmez. Nitekim masum imamlardan selamın zorunluluğu ve husumetin yasaklanması gibi, nasihatın zorunluluğu ve hilenin yasaklanması hususunda da birçok rivayet elimize ulaşmıştır.

Rivayetlerde Nasihatın Zorunluluğu:

Burada nasihatın zorunluluğu ve hilenin yasaklanması hususunda nakledilen rivayetlerden bazılarını aktaracağız.

1- Hasan b. Muhammed Tusî, *el-Mecalis* adlı eserde babasından, Şeyh Müfid'ten, Ali b. Halid Sarrafi'den, Muhammed b. İsmail Mahan'dan, Zekeriya b. Yahya'dan, İbn Abdurrahman'dan, Süfyan b. Cerrah'tan, Ata b. Yezid'den

ve Temim b. el-Dari'den Allah Resûlünün şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Din; nasihattir.” Sordular: “Ey Allah'ın Resûlü! Kim için nasihat?” Buyurdu: “Allah, Peygamberi, İmamlar ve Müslüman cemaat için.”⁷¹²

2- Muhammed b. Yakub Kuleynî kendi senediyle İsa b. Mansur'dan İmam Sadık'ın (a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Müminin mümine nasihat etmesi farzdır.”⁷¹³

3- Muhammed b. Yakub Kuleynî, Muaviye b. Vahab'tan İmam Sadık'ın (a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Müminin mümine gizliden ve açıktan nasihat etmesi farzdır.”⁷¹⁴

4- Muhammed b. Yakub Kuleynî, Mahbub'tan, İbn Reab'tan, Ubeyde Hazza'dan İmam Bakır'ın (a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Nasihat müminin mümin üzerindeki farz olan hakkıdır.”⁷¹⁵

5- Cabir, İmam Bakır'ın (a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Allah Resûlü buyurdu: ‘Hepiniz kendi iyiliğinizi istediğiniz gibi kardeşinizin iyiliğini de istemelisiniz.’”⁷¹⁶

6- Süfyan b. Uyeyne İmam Sadık'tan (a.s.) şunları işittiğini nakletmektedir:

⁷¹² Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazi, c. 11, s. 595, hadis 7.

⁷¹³ A.g.e., s. 594, hadis 1.

⁷¹⁴ A.g.e., s. 595, hadis 2.

⁷¹⁵ A.g.e., hadis 3.

⁷¹⁶ A.g.e., hadis 4.

*“Allah için birbirinize nasihat edin. Kullar arasında bundan daha üstün bir amelle Allah’la mülakat edemezsiniz.”*⁷¹⁷

7- Muhammed b. Yakub Kuleynî kendi senediyle Ebu Hafs Aşa’dan İmam Sadık’ın (a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

*“Allah Resûlü buyurdu: ‘Kim kardeşinin ihtiyacı durumunda kendisine yardımcı olursa, ama iyiliğini istemezse, Allah ve Resûlüne ihanet etmiş gibidir.’”*⁷¹⁸

8- Semae, İmam Sadık’tan (a.s.) şunları işittiğini nakletmektedir:

*“Kim mümin kardeşinin ihtiyacını gidermek için yola düşer; ama ona nasihat etmezse Allah ve Resûlüne ihanet etmiş gibidir.”*⁷¹⁹

9- Hasan b. Ömer b. Yezid, İmam Sadık’tan (a.s.) şunları nakletmektedir:

*“Kim mümin kardeşiyle meşveret eder ve doğru görüşünü söylemezse Allah Teâlâ ondan görüşünü alsın.”*⁷²⁰

10- İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurdu:

*“Mümin müminin kardeşidir. Üstündeki hakkı ona nasihat etmesidir.”*⁷²¹

11- Kadı Numan, *Deaim’ül İslam* adlı eserinde İmam Ali’nin (a.s.) Peygamber Efendimizden şunları rivayet ettiğini nakletmektedir:

⁷¹⁷ A.g.e., hadis 6.

⁷¹⁸ A.g.e., s. 596, hadis 1.

⁷¹⁹ A.g.e., hadis 2.

⁷²⁰ A.g.e., hadis 5.

⁷²¹ Mirza Hüseyin Nuri, *Müstedrek’ül Vesail*, c. 12, s. 430, hadis 3.

“Allah için ihlâslı amel, Müslüman önderler için nasihat ve Müslüman cemaatiyle birlikte olmak, Müslüman’ın gönlünün kendisinden ârî olmadığı üç şey vardır.”⁷²²

12- Fıkh-ur Rıza’da şu rivayet nakledilmiştir:

“Müminin mümin üzerindeki hakkı gizlide ve aşıkârda kendi iyiliğini istediği gibi kardeşinin iyiliğini de istemesidir.”⁷²³

“Kim mümin kardeşinin ihtiyacını gidermek için yola düşer, ama ona nasihat etmezse, Allah ve Resûlüne savaş açmış gibidir.”⁷²⁴

“Kim, Müslümanların durumuyla ilgilenmeden geceyi sabaha kavuşturursa onlardan değildir.”

“Gönlünde müminlere karşı kötü niyet olan kulun amelini Allah kabul etmez.”

“Kim bir mümine karşı uyanık davranmaya çalışırsa, ona bir zarar verirse veya kandırırsa bizden değildir.”

“İnsanlar Allah’ın nimetlerinden yerler. Allah’ın nezdinde halkın en sevimlisi bir aileyi sevindiren ve kardeşinin ihtiyacını karşılamak için yola düşen kimsedir.”⁷²⁵

13- Emir’el Müminin Ali (a.s.) Nehc’ül Belağ’a’da şöyle buyurmaktadır:

“Ey insanlar! Benim sizin üzerinizde hakkım vardır. Sizin de benim üzerimde hakkınız vardır. Bana farz olan hak, size öğüt vermektir, ganimetleri size bölüştürmektir, bilmediğinizi size öğretmektir, sizi edebe sokmaktır. Böylece nasıl hareket

⁷²² A.g.e., c. 11, s. 45, hadis 4.

⁷²³ A.g.e., c. 12, s. 429, hadis 1.

⁷²⁴ A.g.e., s. 432, hadis 3.

⁷²⁵ Allame Muhammed Bakır Meclisi, Bihar’ül Envar, Cedid yayınları, c. 75, s. 66.

etmeniz gerektiğini öğrenirsiniz. Size farz olan hak da biatınıza vefa etmenizdir. Ben varken de yokken de birbirinize öğüt vermenizdir. Çağırduğum zaman gelmenizdir. Buyurduğum zaman itaat etmenizdir.”⁷²⁶

14- Emir’el Müminin Ali (a.s.) başka bir yerde de şöyle demektedir:

“İmama farz olan, Rabbinin buyruğunu bildirmektir. Onlar da buyruğu altındakilere öğüt vermek, bu hususta çalışıp çabalamak, peygamberin sünnetini yürütmek, suçluların cezalarını vermek, müstahak olanlara haklarını üleştirmektir.”⁷²⁷

15- Emir’el Müminin Ali (a.s.) liyakatli yâranları hakkında şöyle buyurmaktadır:

“Sizler hak yâranlar ve din ile imanda kardeşlersiniz. Öyleyse içi hileden irak nasihatte bulunmam için bana yardımcı olun.”⁷²⁸

16- Allah Resûlü (s.a.a.) şöyle buyurdu:

“Müslümanların işleriyle ilgilenmeyenler onlardan değildir. Kim geceyi sabaha ve sabahı geceye kavuşturur; ama Allah için, Resûlü, Kitabı, imamı ve bütün Müslümanların iyiliğini istemezse onlardan değildir.”⁷²⁹

Beşeri İlişki Ağında Nasihatın Kapsayıcılığı:

Nasihat, insanın dış âlemlerle olan ilişki örgüsünde zorunluluk sıfatına sahip olduğu gibi kapsayıcılık özelliğine de sahiptir. Dolayısıyla nasihat, bütün bu sınırlar ve geniş ilişki ağı

⁷²⁶ *Nehc’ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılab-e İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe, 34.

⁷²⁷ A.g.e., hutbe, 105.

⁷²⁸ A.g.e., hutbe, 118.

⁷²⁹ Hafız el-Münzirî, *Terğib ve Terhib*, c. 2, s. 557.

(velayet ağı) içinde var olmalıdır. Bu ilişki ağının en önemli sınırları aşağıda maddeler halinde zikredilmiştir.

a) Velayet ağının boylam sınırları:

- 1- Allah Teâlâ ile olan ilişki
- 2- Allah Resûlü ile olan ilişki
- 3- Kur'an-ı Kerim ile olan ilişki
- 4- İslam (din) ile olan ilişki
- 5- Müslüman önderler ve valilerle olan ilişki
- 6- İnsanın kendisi ile olan ilişkisi
- 7- İnsanın eli altındakilerle olan ilişkisi

b) Velayet ağının enlem sınırları:

Ümmet (Müslümanlar cemaati) ile olan ilişki

Nasihât hakkındaki rivayetler yüzeysel bir şekilde incelendiğinde beşerî ilişkiler ağının farklı sınırlarında bunun kapsayıcılığı açıkça görünür.

Bu bölümde beşerî ilişkilerin farklı sınırlarında nasihatin kapsayıcılığına delalet eden rivayetlerden bazılarını nakledeceğiz.

1- Allah'ın Kulları İçin Nasihati:

Emir'el Müminin şöyle buyurmaktadır: “Allah'ın beyanından faydalanın. Allah'ın öğüdüyle öğütlenin; O'nun öğüdünü kabul edin, tutun! Çünkü Allah, sizin özürler getirmenize karşı açık deliller gösterdi, sevdiği işleri size bildirdi, hoşlanmadığı şeyleri anlattı. Bütün bunları da buyruklarına uymanız, yasakladığı şeylerden kaçınmanız için izhar etti.”⁷³⁰

⁷³⁰ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe 176.

2- Kulların Allah İçin İyilik İsteğinde Bulunması:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Kullun kendisi vesilesiyle bana ibadet ettiği en sevimli şey benim için iyilik isteğidir.”⁷³¹

Emir’el Müminin şöyle buyurmaktadır: “Allah’ın kulları üzerindeki hakkı, gücü oranında başkalarının iyiliğini istemek ve kendi aralarında hakkın yürürlükte kalmasını sağlamaktır.”⁷³²

3- Allah ve Kulları Arasında Nasihat Tebeddülü:

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Ali, Allah için nasihatte bulunuyordu, Allah da onun iyiliğini istiyordu. O, Allah’ı seviyordu, Allah da onu.”⁷³³

4- Allah Resûlü’nün Ümmeti İçin Nasihati:

Emir’el Müminin, Allah Resûlü’nün övgüsü hakkında şöyle buyurmaktadır: “Rabbinin risaletini öyle bir şekilde tebliğ etti ki; mazerete yer bırakmadı ve ümmetine nasihat edip korkuttu.”⁷³⁴

Başka bir hutbesinde Peygamber Efendimizin övgüsü hakkında şöyle demektedir: “...Allah O’nu öyle bir çağda yolladı ki, kurtuluş yolları bilinmiyordu ve din yolu kapalıydı. Hakkı aşikâr kıldı ve halka nasihat etti. Doğru yolu gösterdi.”⁷³⁵

⁷³¹ Hafız el-Münzirî, *Terğib ve Terhib*, c. 2, s. 577.

⁷³² *Nehc’ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkilabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe 216.

⁷³³ Muhammed b. Yakup Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, Tashih; Ali Ekber Gafari, c. 8, s. 146, hadis 123.

⁷³⁴ *Nehc’ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkilabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe 109.

⁷³⁵ A.g.e., hutbe 195.

İmam Ali (a.s.), Allah Resûlü'nün (s.a.a.) methi için şöyle demektedir: "İyilik isteğini nihayetine ulaştırdı ve doğru yola gitti. Hikmet ve güzel vaaz vesilesiyle halkı Allah'a çağırdı."⁷³⁶

Sahife-i Seccadiye'de Allah Resûlü'nün (s.a.a.) senası için şunlar söylenmiştir: "... Risalet mesajını ümmete kâmil bir şekilde ulaştırdı ve yüksek sesle fermanını mahlûkata ulaştırdı."⁷³⁷

İmam Seccad (a.s.) başka bir duada şöyle buyurmaktadır: "... Muhakkak ki Muhammed senin kulundur. O'nu ümmetin iyiliğini istemeye ve nasihate davet ettin. Bu yüzden onlara çok nasihat etti."⁷³⁸

5- Kur'an'ın İnsanlar İçin Nasihati:

Emir'el Müminin (a.s.) şöyle buyurmaktadır: "Bilin ki şu Kur'an, öğüdünde aldatmayan, yol göstermede insanı azdırmayan, söyleyişte yalan söylemeyen bir öğütçüdür. Kur'an'la oturup kalkan kimse bir artma ve bir de eksilme ile kalkar: Hidayetinde artma, körlüğünde eksilme olur. Kur'an'a uyduktan sonra yoksulluk, Kur'an'a uymadan önce de zenginlik gelmeyeceğini bilin. O halde ondan dertlerinize şifa isteyin, zorluklarınıza karşı yardım dileyin. Çünkü o; küfür, nifak, azgınlık ve sapıklık gibi en büyük dertlere devadır. Onunla Allah'tan istekte bulunun, onun sevgisiyle Allah'a yönelin. Onun vasıtasıyla halktan bir şey istemeyin. (Maddi kazançlar elde etmek için Kur'an'ı araç edinmeyin.) Çünkü kulları ona benzeyen, (ona denk) başka bir şeyle Allah'a yönelmemişlerdir."⁷³⁹

⁷³⁶ A.g.e., hutbe 95.

⁷³⁷ İmam Seyyid'ul Sâcîdîn Zeynelabidin, Sahife-i Seccadiye, s. 207, dua 42.

⁷³⁸ A.g.e., s. 53, dua 6.

⁷³⁹ Nehc'ül Belâğa, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe 176.

Emir'el Müminin (a.s.) başka bir yerde şöyle buyurmaktadır: “*Kur'an ipine sarıl, onu kendine öğütçü bil. Helâlini helâl ve haramını haram bil. Geçmişlere dair Kur'an'da anlatılanları gerçeikle, inan. Zira Kur'an'da anlatılan haktır.*”⁷⁴⁰

6- Müslümanların Peygamber, Kuran ve İslam İçin Nasihatleri:

Allah Resûlü (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır: “*Kim geceyi sabaha ve sabahı geceye kavuşturur, ama Allah için, Resûlü, Kitabı, imamı ve bütün Müslümanların iyiliğini istemezse onlardan değildir.*”⁷⁴¹

Temîm b. ed-Dârî, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Din; nasihatdir.” Sordular: “Ey Allah'ın Resûlü! Kim için nasihat?” Buyurdu: “Allah, Peygamberi, din önderleri ve Müslüman cemaat için.”⁷⁴²

7- İmamların Müslümanlar İçin Nasihatleri:

Emir'el Müminin (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “*İmâma vâcib olan, Rabbinin buyruğunu bildirmektir; bu da buyruğu altındakilere öğüt vermek, bu hususta çalışıp çabalamak, Peygamberin sünnetini yürütmek, suçluların cezalarını vermek, müstahak olanlara haklarını vermektir.*”⁷⁴³

⁷⁴⁰ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkilabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Mektup 69.

⁷⁴¹ Hafız el-Münzirî, *Terğib ve Terhib*, c. 2, s. 557

⁷⁴² Muhammed b. Hasan Hürri-i Amuli, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî, c. 11, s. 595, hadis 7

⁷⁴³ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkilabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, Hutbe 105.

8- Müslümanların İmamlar İçin Nasihatleri:

İmam Rıza (a.s.) şöyle buyurmaktadır (veya Allah Resûlü'nden (s.a.a.) rivayet etmiştir): “Allah için ihlâslı amel, Müslüman önderler için nasihat ve Müslüman cemaatiyle birlikte olmak üzere Müslüman'ın gönlünün kendisinden âri olmadığı üç şey vardır.”⁷⁴⁴

Emir'el Müminin (a.s.) kendi salih yâranlarına şöyle demektedir: “Sizler hak yâranlar ve din ile imanda kardeşlersiniz. Öyleyse içi hileden ırak nasihatte bulunmam için bana yardımcı olun.”⁷⁴⁵

9- İmam ve Ümmet Arasında Nasihat Tebeddülü:

Emir'el Müminin (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar! Benim sizler üzerinde hakkım vardır. Sizin de benim üzerimde hakkınız vardır. Bana farz olan hak size öğüt vermektir, ganimetleri size bölüştürmektir, bilmediğinizi size öğretmektir, sizi ebedi saadet yoluna koymaktır. Böylece nasıl hareket etmeniz gerektiğini bilirsiniz, öğrenirsiniz. Size farz olan hak da biate vefa etmenizdir. Ben varken de yokken de birbirinize öğüt vermenizdir. Çağırduğum zaman gelmenizdir, buyurduğum zaman itaat etmenizdir.”⁷⁴⁶

10- İnsanın Kendisi İçin Nasihati:

İmam Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Halkın en iyisi; kendisi için en iyi olan ve Allah'ın emrine en çok itaat edendir.”⁷⁴⁷

⁷⁴⁴ A.g.e., c. 11, s. 45, hadis 4.

⁷⁴⁵ A.g.e., hutbe 118.

⁷⁴⁶ *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe 34.

⁷⁴⁷ Abdul Vahid b. Muhammed Temimi Amedi, *Tesnif-i Gurer'ul-Hikem ve Durer'ul-Kelim*, Kum, Mektebet'ul- E'lam'il- İslami, c. 1, s. 33.

Başka bir yerde de şöyle buyurmaktadır: “Allah’ın kulları, gerçekten de kendisine en fazla öğüt veren, Rabbine en fazla itâat edendir. Kendisini en fazla aldatan da Rabbine en fazla isyanda bulunandır. Aldanan, kendisini aldatır; özenilen, gıpta edilen dinini selâmette tutandır.”⁷⁴⁸

“Kendisi için en iyi olanınız Allah’ın emrine en çok itaat edeninizdir. Kendisine en çok ihanet edeniniz Allah’ın emrine en çok isyan edeninizdir.”⁷⁴⁹

“Kim iyiliğini isterse başkalarının nasihatine layıktır. Kendisine ihanet eden başkaları için halkın en hainidir.”⁷⁵⁰

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Hiçbir Müslüman kul kendisine iki özellik verilmeden kendisine iyilik etmez, başkalarının hakkını vermez ve başkalarından hakkını almaz. (Bu iki özellik) Kendisinden yararlandığı Allah’ın nimetleri ve kendisini kurtaracak olan Allah’ın rızasıdır.”⁷⁵¹

11- Allah Kulları İçin Nasihat:

Allah Resûlü (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır: “Kıyamet gününde Allah’ın nezdinde halkın en azametli olanı yeryüzünde herkesten daha fazla yol yürüyüp Allah’ın kullarına nasihat edendir.”⁷⁵²

Süfyan b. Uyeyne İmam Sadık’tan (a.s.) şunları işittiğini nakletmektedir:

⁷⁴⁸ *Nehc’ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidi, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364, hutbe 86.

⁷⁴⁹ Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar’ül Envar*, Cedid yayınları, c. 69, s. 397.

⁷⁵⁰ *A.g.e.*, c. 74, s. 358.

⁷⁵¹ Şeyh Saduk, *el-Hisal*, s. 46.

⁷⁵² Allame Muhammed Bakır Meclisi, *Bihar’ül Envar*, Cedid yayınları, c. 74, s. 8.

*“Allah için birbirinize nasihat edin. Kullar arasında bundan daha üstün bir amelle Allah’la mülakat edemezsiniz.”*⁷⁵³

İmam Sadık (a.s.) şöyle buyurmaktadır: *“Müminin mümine gizliden ve açıktan nasihat etmesi farzdır.”*⁷⁵⁴

⁷⁵³ A.g.e., hadis 6.

⁷⁵⁴ A.g.e., s. 595, hadis 2.

Kaynakça

- Abdulhalık, Abdurrahman, *el-Şura fi Zilli Nizam-il Hüküm-ül İslamî*, el-Rey'ül Cedid yayınları, Beyrut.
- Abdülmelik b. Hişam, *Siret-i Resûlullah*, Tashih; Asgar Mehdevi, Harezmi yayınları, Tahran, hş. 1364.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*.
- Ahmed b. Murteza, *el-Bahru'z-Zehhar*, el-Senet el-Muhammediye yayınları.
- Akili, Seyyid İsmail Nuri, *Nur'ul-Sakaleyn*.
- Ali b. Musa b. Cafer b. Tavus, *İkbal'ul- Amal*, Tahran, Dar'ul-Kutub'il- İslamiyye, H. Ş. 1349.
- Alûsî, Şahabüddin Muhammed, *Ruhü'l-Meanî*.
- Amedi, Abdul Vahid b. Muhammed Temimi, *Tesnif-i Gurer'ul- Hikem ve Durer'ul- Kelim*, Kum, Mektebet'ul- e'lam'il- İslami.
- Amuli, Muhammed b. Hasan Hürr-i, *Vesail-üş Şia*, Tashih, Abdurrahman Rabbani Şirazî.
- el-Askalani, İbn Hacer, *el-Metalib'ul Aliye*.
- el-Askerî, Seyyid Murteza, *Mualim-ul Medreseteyn*.
- Aşub, Allame Şehr, *Müteşabihat'ul Kuran*.

- Ayyaşi, Muhammed b. Mesud, *Tefsir-i Ayyaşi*.
- el-Bağdadî, Ebu Mansur Abdulkahir, *Usûlu'd Dîn*.
- Belağî, Muhammed Cevad, *Ala'ur-Rahman fi Tefsir'il-Kur'an*.
- Berki, Ahmed b. Muhammed b. Halid, *el-Mehasin*.
- Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin, *Sünen-i Beyhaki*.
- Beyzavî, Kadı, *Tefsir-i Beyzavî*.
- Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihü'l-Buharî*.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyan Tefsiri*.
- Cahiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinani el-Leysi, *Resâil-ül Cahiz*.
- Cenabezi, Hafız Abdulaziz b. Ahzar, *Beyan'ül Saadet*.
- el-Cezeri, İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fi't Târih*.
- , *en-Nihaye fi Garib'il-Hadisi ve'l-Eser*, Matbaay-ı İsa el-Babi el-Halebi, Mısır.
- Curcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Şerh-ul Mevâkıf*, el-Saadet yayınları, 1907.
- Cübbâî, Ebu Ali, *el-Fasl fi'l Milel ve'n-Nihal*.
- el-Cüveynî, İmâm-ül-Harameyn Ebû'l-Meâlî, *el-İrşâd ilâ Kavâti' el-Edille fi Usûl el-İtikâd*, el-Saade yayınları, Mısır.
- ed-Dinerî, İbn Kuteybe, *el-İmamet ve's-Siyaset*.
- Ebubekir İsmaili, *İtikad-ı Ehli Hadis*.
- Ebu Hanife, *el-Fıkh-ul Ekber*, el-Edebiye yayınları.
- el-Emin, Seyyid Muhsin, *Levâhcü'l-eşcûn it makteu'l-Hüseyn*.
- Ensarî, Şeyh Murtaza, *Ferâid'ül Usûl*.
- Eşteri, Hüseyin b. Verram b. Ebî Firas, *Tenbihü'l-havâtır ve nüzhetü'n-nevazır*.
- el-Ferra, İbnü'l-Ferra Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la, *el-Ahkâmüs-sultaniyye*, Endonezya, h. 1386.

- Firuzabadi, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *Tenvirü'l-mikbas min tefsiri İbn Abbas*.
- Gazali, Ebu Hamid, *el-İktisad fil İtikad*, Hicazi yayınları, Kahire.
- Hacebî, *Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şübe* Harranî, *Tuhef-ul Ukül*.
- Han, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kannevci Siddik Hasan, *er-Ravzatü'n-nediyye şerhu Düreri'l-behiyye*, el-Emiriye yayınları, Mısır.
- Halebi, Nuriddin-i, *Siret-ül Halebiyye*.
- el-Harezmi, Ebü'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*.
- Hevar *Havle el-Tesamüh ve el-Ünf*.
- el-Hillî, Ebu'l-Kasım Necmuddin Ca'fer b. el-Hasen, *Muhtelifu's-şî'a*.
-----, *Tezkiret-ul Fukahâ*.
- Hillî, Hasan b. Yûsuf b. Ali b. Mutahhar, *Şera-i el-İslam*.
- Hindî, Muttaki, *Kenzü'l Ummal*.
- el-Hoi, Ayetullah Seyyid Ebul Kasım, *Misbah'ül Usûl*.
-----, *Mucem-i Ricali'l Hadis*.
- İbn Abidin, *Haşiye-i İbn Abidin*.
- İbn-i Cevzi, Abdurrahman, *Tezkiretü'l-Havas*.
- İbn Hacer, *Feth-ül Bâri Fi Şerh-i Sahih-il Buhârî*.
- İbn Haldun, *Mukaddime*.
- İbn Hazm, Ebü Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saïd Zahiri, *el-Muhallâ bi'l-âsar*.
-----, *el-Fasl fil-Milel ve Ehvai ve'n-Nihal*, h. 1321.
- İbn İshak, *Siret-i İbn İshak*.
- İbn Kesir, *Tefsir el-Kur'an el-'Azim*.

- İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, *Sünen-i İbn Mace*.
- İbn Manzur, *Lisan-ul Arab*.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *es-Siyasetü's-şer'iyye fi ıslahı'r-rai ve'r-raiyye*, Dar-ul Kutub-ul Arabî yayınları, Mısır 1969.
- , *Minhac'us-sünnet'ün-nebeviyye*.
- İmam-ı Kastalanî, *İrşad-üs-Sârî fi Şerh-il-Buhârî*.
- İsfahanî, Ragıb, *Müfredât-ı Elfâz'il-Kurân*.
- İsfahanî, Şeyh Muhammed Hüseyin, *Haşiye-i Mekasib*.
- Kadı Abdulcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, m. 1966.
- Kadı Ebu Yusuf, *el-Harac*.
- Kadı Numan, *Deaim'ül İslam*.
- Kalkaşendi, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed, *Measirü'l-inafe fi mealimi'l-hilafe*.
- Kaşanî, Muhammed B. Raziyyuddin Şah Murtaza, *Tefsir-i Safi*.
- Kemal b. Hümâm, *el-Müsâyera fi Şerh-ül Müsâyere*, el-Saadet yayınları, h. 1347.
- Kerâciki, Allame, *Kenz'ül Fevâid*.
- Kuleynî, Muhammed b. Yakup, *Usul-u Kâfi*, tashih, Ali Ekber Gaffari.
- Kummî, Şeyh Abbas, *Sefinet-ul Bihar*.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Dar-ul Kutub ve Dar-ul İlmiye yayınları, Beyrut.
- Kutub, Seyyid, *Tefsir-i fî Zilal-i Kuran*.
- İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, *Siret-ül Mustafa*.
- Mahallî, Celaleddin, *Şerh-i Minhâc-it Tâlibîn*.

- el-Malikî, Şahabuddin Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdurabbih Kurtubî el-Endülüsî, *el İkd-ul Ferid*.
- Maverdî, Ebul Hasan Ali b. Muhammed, *el-Ahkâm el-Sultaniye*, tahkik: Mustafa el-Babi, Mısır, h. 1386.
- Meclisi, Allame Muhammed Bakır, *Bihar'ül Envar*, Cedid yayınları.
- Meraği, Mustafa, *Tefsir-i Meraği*.
- Mukarrem, *Maktel'ul-Hüseyin*.
- Muntezeri, Hüseyin Ali, *el-Bedr el-Zahir fi Selat-i Cuma vel Müsafir*, Kum.
- , *Deraset'u fi velayet -i fakih ve fikh-u devlet -i İslamiyye*, el-merkez el-alemi li deraset el-İslamiye yayınları, c. 2, h. 1409.
- Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nişaburî, *Sahihi Müslim*, Dar-ul Fikr yayınları, Beyrut.
- el-Münzirî, Hafız, *Terğib ve Terhib*.
- Nainî, Muhakkik, *Tenbih-ül Ümmet ve Tanzih-ül Millet*.
- Nasr b. Müzahim, Ebü'l-Fazl el-Minkari et-Temîmî, *Vak'atu Sıffin*.
- *Nehc'ül Belâğa*, Derleyen: Şerif Razi, ter: Dr. Seyyid Cafer Şehidî, Amuzeşi İnkılabe İslami yayınları, Tahran, hş. 1364.
- Nevevi, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri, *el-Minhâc*.
- , *Minhâcüt Tâlibin*.
- en-Nişaburî, Nizamuddin Hasan b. Muhammed-i Kummi, *Tefsir-i Nişaburî-Ğarib-ul Kur'an*.
- Nuri, Mirza Hüseyin, *Müstedrek'ül Vesail*.
- Osman, Dr. Muhammed Rafet, *Riyasetü'd-devle fi'l-fıkhi'l-İslamî*.

- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed İbn Ziyâuddîn Ömer ibn el-Hüseyn el-Kureşî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*.
- er-Razi, Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*.
- er-Remlî, Muhammed b. Ebil Abbas, *Nihâyet-ül muhtac li şerh-il Minhac*.
- Reyşehrî, Muhammed Muhammedî, *Mizan-ul Hikmet*.
- Rıza, Muhammed Reşit, *Tefsir-i el-Menar*.
- Rousseau, Jean-Jacques, *Toplumsal Sözleşme*.
- Sabuni, Ebu Osman, *Akide-i Ashab-ı Hadis*.
- Salebî, Ebu İshak, *Tefsir-u el- Keşf-u Vel Beyan*.
- Seyyid Murteza, *Resail-u Şeyh Murtaza*.
- Suyutî, Celaleddin, *Tarih-ül Hulefâ*.
- , *ed-Dürrül Mensur*.
- Süleym b. Kays, *Kitab-ı Süleym b. Kays el-Hilali*.
- Şahrudî, Ayetullah Seyyid Mahmut Haşimi, *Buhusu'n fi ilmi'l usul* (Şehit Sadr'ın ders takriratları).
- el-Şafîî, Kadı Abdurrahman el-İcî, *Şerh-ul Mevakif*, el-Saadet yayınları, m. 1907.
- Şa'rani, Ebû Abdurrahman Abdülvehhab b. Ahmed b. Ali el-Mısri, *Keşfü'l-gumme an cemii'l-ümme*, Mustafa el-Babi, Mısır, h. 1370.
- Şebber, Seyyid Abdullah, *Tefsir-i Şebber*, Hicret yayınları, Kum.
- Şehristanî, Nihayet-ül İkdâm, h. 1344.
- *Şerh-i Nehc'ül Belağa*, İbn Ebi'l Hadid, Tahkik: Muhammed Ebul-fazl İbrahim.
- *Şerh el-Muteesil*, el-Osmaniye yayınları.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî, *Neylu'l-Evtâr*.
- Şeyh Ebu Ali, *Şerh-ül Mevakib*, Hindistan baskısı.

- Şeyh Müfid, *el-İrşad*.
- , *el-Emali*.
- , *el-Fusul el-Muhtare*.
- , *Mecalis*.
- Şeyh Saduk, *Tevhid*, tashih; Ali Ekber Gaffarî, Kum, Müesseset-i Neşr'il- İslami.
- , *el-Hisal*.
- , *İlelu'ş Şerayi*, Necef, h. 1385.
- , *Uyun-u Ahbar-i Rıza*, Necef, h. 1390.
- , *Mean'il-Ahbar*.
- , *Men la Yahzeruhu'l Fakih*.
- , *Akaid el-Amal ve Sevabiha*.
- Şeyhülislam Ebussuud Efendi, *Tefsir-i Ebussuud*.
- Şuşterî, Muhammed Taki, *Nehc'ül Saadet fi Şerh-i Nehc'ül Belağa*.
- Tabatabai, Allame Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsir-il Kuran*.
- Taberî, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Tarih el-ümem ve'l-mülûk*.
- , *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* .
- Tabersî, Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl, *Tefsiru cevami'l-cami*.
- , *Mecme-ul Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*.
- , *Mişkât'ul-Envar*.
- , *Mekarim'ul-Ahlak*.
- Taftazanî, Sadeddin, *Şerh-il Akaid el-Nesefiye*.
- , *Şerhu'l-Makâsıd*, Türkiye baskısı.
- Tevhidi, Ebu Hayyan, *el-İmtina' ve'l-Muanese*.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *el-Câmiüs-sahih*.
- Tusi, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan, *el-Nihayet fi Mücerred-il Fıkh ve'l Fetavi*.
- , *Telhisu'l Şafi*, Necef, Seyyid Hüseyin Ali Bahrelulum'un önsözü ile.
- Üstadi, Rıza, *el-Şura fil Kur'an ve'l Hadis*.
- Vakıdı, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi, *el-Megazi*, thk. Marsden Jones, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1966.
- , *el-Megazi*, ter: Dr. Mahmud Mehdi Dameğani, Merkeze Neşre Danışgahi yayınları, Tahran, hş. 1369.
- Zehebî, Şemsettin, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*.
- Zeynelabidin, İmam Seyyid'ul Sâcîdîn, *Sahife-i Seccadiye*.
- Zeyd b. Ali, *Müsned-i Zeyd*.

Dizin

A

- Abbasî 96, 170, 294
Abdulcebbar b. Ahmed Mutezili 92
Abdulkadir Bağdadî 153
Abdullah b. Ebu Amr b. Hafsa 360
Abdullah b. Hanzala 360
Abdullah b. Muti 360, 376
Abdullah b. Veheb Rasibi 92
Abdurrahman b. Mülcem Muradî 170
Ahkâm el-Sultaniye 28
Ahkâm-ı velayi 288
Ahkâm-ül Kur'an 360
Ahmed b. Hanbel 85, 154, 158, 245, 306, 342, 353, 369
Ahmed b. Yahya Murteza 206
Akıl 37, 67, 257, 274, 276, 430
Ali b. el-Medenî 371
Ali b. Medinî 311
Allame Hillî 33
Allame Muhammed Hüseyin Tabatabai 81, 459
Alûsî 297
Amelî tevhid 216, 217, 225
Arap 127, 193, 194, 261
Arapça 261
Asım 90, 92
Askerî İhtilal 154

- Atama 115, 116, 117, 118, 142, 143, 145, 149, 234, 237
Atanma 45, 113, 114, 121
Ayetullah Burucerdî 45
Ayetullah Muhakkik Hoî 63
Ayyaşî 424, 433

B

- Bağdat 312
Basra 312, 361
Batlı 238, 416
Bedir ehli 166, 167
Beni Kurayza 393
Beni Nadir 390, 393
Beni Sakife 169
Beni Ümeyye 348, 366
Berki 98, 106, 431
Berzenci 353
Beyhaki 107, 175, 382, 342
Biat 125, 127, 128, 134, 136, 142, 144, 145, 148, 151, 177, 178
Buharî 312
Bursevî 80, 297

C

- Cahilî bakış 18, 21
Cahilî düşünce 20
Cahilî görüş 21
Cahilî tasavvur 18
Cahiliyet dönemi 20

- Cahilî Zihniyet 18
 Cahiz 351
 Cebrî biat 136
 Celâleddin Mahallî 152
 Cemaat namazı 30, 62, 72
 Cemal 176, 183
 Cessas 360
 Cihad biati 128, 129
 Cuma 30, 31, 46, 62, 155, 294,
 311, 313, 315, 319, 324, 371,
 376, 377, 387, 388
 Cübbâi 92, 152
 Cüheyneh 79
- D**
- Davet biati 128, 129
 Demokrasi 238, 246, 261, 264,
 265, 266, 267, 271
 Dikta rejimler 269
 Diktatörlük 264
 Dr. Muhammed Rafet Osman
 155, 415
- E**
- Ebubekir 91, 151, 162, 189, 244,
 313, 319, 334, 392
 Ebubekir İsmailî 313, 319
 Ebu Davud 330, 333
 Ebu Müslim 361
 Ebu Süfyan 307, 308, 390, 391,
 393
 Ebu Yala Muhammed b. Hüseyin
 Ferra Hanbelî 205
 Ebu Yusuf Kadı 330
 Ebvab-ül Aşere 426
 ed-Dürrül Mensur 335
 Ehl-i Beyt 96, 101, 202, 235, 236,
 307, 348, 350, 354, 355, 356,
 395, 396
- Ehli Hal ve'l Akd 415, 422, 445
 Ehli Sünnet 84, 108, 125, 141,
 148, 150, 151, 154, 155, 156,
 158, 168, 178, 210, 237, 249,
 295, 306, 309, 312, 318, 342,
 346, 347, 349, 350, 355, 363,
 420
 Ekseriyetin Devleti 269
 el-Ahkam el-Sultaniye 89, 108
 El Avasım Minel Kavasım 349
 el-Bahru'z-Zehhar 110, 206
 el-Beyza 85, 306
 el-Cüveynî 153, 209, 210
 el-Fasl fil -Milel ve Ehvai ve>n
 -Nihal 362
 el-Gaybet 100
 el-Harac 330
 el-Hayat el-Tayyibât 295
 el-İslam fil İslam 453, 455
 el-İş'a'a 353
 el-Kamil fil Tarih 348
 el-Mecalis 469
 el-Medkal ila Diraset-i Nass-ul
 Gadir 239
 el-Mehasin 98, 431
 el-Menar 414, 415
 el-Misak 258, 264, 272
 el-Misaka 264
 el-Muğni 92
 el-Müstedrek ala Sahihayn 235
 el-Nihayet 58
 el-Siyaset el-Şer'iye 46
 el-Sünnet 312
 el-Şura fil Kur'an ve'l Hadis
 444
 el-Vâfi bil-Vefiyât 355
 el-Zevazir 346
 Emevî 96

Ensar 129, 130, 131, 147, 166,
167, 169, 176, 177, 180, 182,
184, 188, 189, 387, 395
er-Ravzatü'n-nediyye şerhu Düreni'l-
behiyye 205
Es-Safedî 355
es-Sirrül Masun 350, 355
Eşab 78
Eşari 154
Evzaî 360

F

Fakihin velayeti 113, 143, 236,
251
Farzı ayın 30
Farzı kifaye 30
Ferdî Hükümler 44
Ferdî İtisam 47
Feyz Kaşanî 420, 421
Fıkh-ul Ekber 206
Fıkh-ur Rıza 472

G

Gadir-i Hum 128, 140, 186, 235,
238, 241
Gatafân 390
Gaybet dönemi 64, 101, 118, 121,
124, 141, 144, 168, 200, 202,
207, 238, 241
Gazali 64, 65
Genel Atama 111, 113, 121

H

Hac 30, 129, 130, 287, 392
Haccac b. Yusuf Sakafî 309
Hadis Ashabının Akidesi 315
Hadis Ehlinin İtikadı 313, 319
Hafız Abdulaziz b. Ahzar Cena-
bezi 419

Hâkim Fıkıh 33
Hakim Nişaburî 235
Halebî 352
halkın yönetimi 264
Hanefî 109, 423
Hanefî 360
Haram Şura 442
Haricilerin teorisi 241, 251
Harold J. Lasky 259, 262
Hasan b. Ali b. Şube 104
Hasan Basrî 72, 310, 330
Hasan b. Muhammed Tusî 469
Haşeviye 89
Hazrec 129, 132
Hendek Savaşı 389, 390
Hevar Havle el-Tesamüh ve el-
Ünf 295
Heysemî 353
Hicaz 180, 184, 312
Harre Olayı 245, 309, 329, 360
Horasan 361
Hudeybiye 133, 134, 392
Humus 30
Hür b. Yezid Temimî 85, 307
Hz. Davud 232
Hz. İbrahim 232, 233, 241, 248,
249, 320, 361

İ

İbn Akil 350
İbn Cevzi 350, 354, 355
İbn Ebi'l Hadid 241
İbn Esir 147, 348, 456
İbn Hacer 313, 346
İbn Hakem 79
İbn Haldun 349
İbn Hazm Endülüsî 108, 351,
362
İbn Hümam 109

- İbn Haldun 91
İbn İshak 129, 131, 134, 385
İbn Kesir 303
İbn Kuteybe 166
İbn Mace 85, 306
İbn Manzur 127, 455
İbn Müflih Hanbelî 350
İbn Şube Harranî 104
İbn Teymiye 150, 323, 324
İbn Uhuvve Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Kureyşî 58
İbrahim Saiğ 361
İcabî 173, 238, 454
İcmâ 37
İçtimaî farzlar 32
İçtimaî îtisam 47, 48
İhtilaf 49, 90, 98, 123, 149, 171, 178, 195, 199, 202, 203, 204, 210, 255, 260, 297, 318, 340
İlel-ul Şerai 61
İlim ve Fazilet ehli 167
İmam Ali b. Hüseyin Zeynelabidin 343
İmam Ali 53, 55, 64, 69, 84, 85, 98, 106, 140, 141, 146, 147, 162, 163, 165, 166, 170, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 201, 202, 235, 242, 244, 279, 289, 290, 291, 293, 305, 306, 336, 337, 355, 369, 374, 395, 405, 406, 407, 424, 427, 439, 441, 444, 446, 463, 468, 471, 472, 473, 475, 476, 478
İmam Askeri 63, 172, 173
İmam Bakır 29, 52, 54, 83, 278, 289, 336, 344, 378, 405, 426, 470
İmamet 91, 151, 152, 164, 168, 208, 241, 244, 249, 322
İmam Hadi 63, 172, 173
İmam Hasan Askeri 55, 337
İmam Humeynî 99
İmam Hüseyin 53, 85, 101, 105, 106, 114, 167, 306, 307, 308, 338, 348, 349, 350, 358, 359, 366, 383
İmam-ı Haremeyn Cuveynî 153
İmam Kâzım 345, 431
İmam Mehdi 100, 101, 199, 200, 202, 236, 238
İmam Rıza 62, 171, 172, 173, 294, 440, 478
İmam Sadık 29, 53, 54, 57, 82, 83, 84, 95, 96, 97, 99, 115, 161, 173, 174, 207, 279, 282, 300, 304, 305, 343, 344, 345, 370, 378, 396, 405, 406, 407, 408, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 464, 470, 471, 475, 479, 480
İmam Seccad 280, 476
İmam Şafii 108
İmam Zeynelabidin 72, 106
İngiliz 259, 262
İnsanın kendisi üzerindeki velayeti 265, 266, 278
İshak 100, 232, 233, 361, 382, 435
İspat merhalesi 114, 123
İstiğrak-ı Âmm 47
Îtisam 48, 49, 51
İyiliği emretme ve kötülüğü sakındırma 28
- J**
Jean-Jacques Rousseau 258, 261, 268, 270

K

- Kab b. Eşref 79, 80, 297, 298
Kâbe 350, 351, 392
Kadı Abdulcebbar 149
Kadı Abdurrahman el-İcî eş-Şafîî
151
Kadı Beyzavî 421
Kadı Ebubekir b. Arabî Malikî İbn
Arabî 78, 349, 355, 356
Kadı Numan 471
Kâfi 101
Kalanisi 150
Kalkaşandi 109
Kasûtî 176
Kays Aylan 390
Keşşi 63
Keyya el-Herasî 352
Kitab-ül Hücâc 426
Kudret ilkesi 258
Kûfe 188, 312
Kuleynî 83, 96, 100, 343, 470,
471
Kureyş 390, 391, 392
Kurtubî 74, 77, 78, 90, 149, 153,
302, 420, 457

L

- Lalkâi 312
Lasky 259, 260, 263
Liyakat 111, 117

M

- Maddiyatçı 238
Malik Eşter 192, 279, 444
Malikiyette Tevhid 24
Mârîkîn 176, 183
Maslahat 259, 260, 263, 271,
385, 414, 458, 465

- Masum İmamlar 118, 168, 174,
199, 200, 202
Maverdi 89, 361
Meâlîm-ül-kurbe fi ahkâm-il-
hisbe 58
Mecme-ul Beyan 82, 300
Mecmua-i Âmm 47
Medarik 63
Medenî 17
Medine ehli 167
Mekasib 105
Mekke 129, 131, 133, 345, 354,
390, 392, 393
Mekkî 17, 346
Mekruh Şura 444
Memun 294
Men la Yahzeruhu'l Fakih 207,
423, 438
Merağî 459
Mervan b. Hakem 84, 306, 307,
331, 376
Meşeyhe 63
Meşrûiyet 44
Meşveret 91, 146, 381, 382, 383,
385, 389, 391, 393, 395, 396,
399, 400, 401, 402, 404, 405,
406, 407, 408, 414, 417, 418,
420, 421, 422, 423, 425, 426,
427, 428, 429, 430, 431, 432,
434, 435, 436, 440, 441, 442,
443, 444, 445, 471
Mısır 192, 312
Milel 362
Misak teorisi 265
Muaviye 162, 166, 170, 176,
179, 180, 181, 182, 183, 184,
188, 189, 307, 371, 376, 427,
470
Muhaddis Kummi 420

Muhakkik Hilli 58
 Muhakkik İsfahanî 105
 Muhakkik Naini 252, 257
 Muhakkik Neraki 252
 Muhammed Abduh 357, 414, 415
 Muhammed b. Abdullah b. Hasan 97
 Muhammed b. Müslim 74
 Muhammed b. Şahab 72
 Mutezili 89, 152
 Muvaffak 72, 302
 Mübah Şura 445
 Müfredât-ı Elfâzi'l-Kurân 298
 Münzir b. Zübeyir 360
 Müslim 85, 167, 174, 175, 306, 309, 312, 327, 332, 333, 347, 361, 363
 Müsned 85, 134, 290, 306, 342, 369

N
 Nâkesîn 176
 Nasihat 447, 449, 450, 454, 456, 457, 458, 459, 461, 469, 470, 473, 474, 475, 477, 478, 479
 Nass teorisi 241
 Nazarî tevhid 217
 Necdât 91, 92
 Necde b. Avimir 91
 Necmüddin Nesefî 45
 Nehrevan 176, 183
 Nesai 85
 Nevevî 108, 109, 154, 312, 347, 358, 363
 Nihal 362
 Nisa (Kadın) biati 130, 131
 Nuzulî sınır 214

O
 Osman 100, 146, 162, 165, 189, 315
 Osmanlı 358

Ö
 Ömer 91, 152, 162, 170, 189
 Ömer b. Abdülaziz 316, 353

P
 Peygamber Mescidi 147
 Pezdevî 154

R
 Ragıb İsfahanî 78, 80, 298, 456
 Reşit Rıza 414, 458
 Rıdvan veya Şecere Biati 133
 Rical 63, 106, 107
 Risale 316
 Riyaset 119

S
 Sabuni 315
 Sahâbî 419
 Sahife-i Seccadiye 476
 Sahih-i Buharî'nin Şerhi 313
 Sahih-i Müslim'in Şerhi 312
 Sakaleyn Hadisi 348
 Salebî 79, 297
 Saltanat 18, 24, 77, 150, 217, 325, 341, 344
 Seçim 119, 151, 165, 182, 202, 237, 243, 251, 266, 271, 466
 Seçim teorisi 241, 243
 Sefinet-ul Bihar 420
 Seküler 70
 Selbî 173, 238
 Sevâik 353
 Seyyid Abdullah Şebber 419

- Seyyid Kutub 75, 303, 359
 Seyyid Muhammed Bakır Sadr 288
 Seyyid Murtaza 256
 Seyyid Siddik Hasan 205
 Seyyid Şerif Curcânî 90
 Siffin 176, 179, 180, 181, 183, 186, 187, 188, 190, 242, 289, 305, 378
 Sırrı fi Rihab-il Kur'an 258
 Siyaset Felsefesi 258
 Siyaset İlmine Giriş 259, 262
 Siyasî Felsefe 258
 Siyasî istibdat 264
 Siyasî nizam 199, 258
 Sıyerü 'Alâmi'n-Nübelâ 352
 Sorumlu Fıkıh 34
 Sultan 312, 346
 Sultan Abdülhamid 358
 Suudî sınır 214
 Suyutî 80, 166, 298, 355
 Sübut merhalesi 114
 Süfyan-ı Sevri 73, 74, 311, 346, 371
 Süleyman b. Cerir Zeydî 152
 Süleym b. Kays 98, 106, 107
 Süleym b. Kays el-Hilali 98
 Sünen 175, 306, 330, 331, 332, 335, 342
 Sünni 205, 238
- Ş**
 Şafii 78
 Şahsî Farzlar 30
 Şam 162, 170, 176, 180, 181, 183, 188, 189, 312, 395
 Şehristanî 91
- Şerif Razi 55, 84, 188, 289, 291, 305, 337, 423, 424, 428, 433, 446
 Şevkanî 351
 Şeyh Abdullah b. Abdullatif 316
 Şeyh Abdullah b. Abdülaziz Ankarî 316, 317
 Şeyh Kuleynî 29, 304, 336
 Şeyh Muhammed b. Abdullah b. Sebil 318, 375, 377
 Şeyh Muhammed b. Abdullatif 316, 317
 Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab 316
 Şeyh Murtaza Ensarî 256
 Şeyh Müfid 167, 180, 282, 418, 469
 Şeyh Rıza Üstadi 444
 Şeyh Sad b. Hamd b. Atik 316
 Şeyh Saduk 61, 62, 161, 172, 207, 346, 370, 423, 429, 438, 440
 Şeyh Tusî 58, 63, 89, 107
 Şeyhülislam Ebussuud 457
 Şia 89, 104, 107, 108, 140, 141, 147, 148, 151, 168, 178, 205, 237, 295, 342
 Şihâbüddin Remlî 109
 Şii 33, 45, 235, 238, 346, 347, 359
 Şura 149, 379, 381, 385, 395, 399, 409, 412, 414, 416, 421, 423, 425, 437, 439, 441, 442, 443, 445, 446
- T**
 Taberî 54, 147, 165, 170, 235, 348, 366, 434

Taberî Tarihi 167
Tabersî 458
Taftazanî 91, 155, 206, 350,
354
Tağut 78, 79, 80, 228, 295, 297,
324
Tâlût 233, 234, 241
Tarih-i İbni'l Verdi 355
Tebük Savaşı 393
Tefrika 49, 194, 203, 204
Tefsir-ul Mizan 81
Tekvini İradesi 137
Teşri-i İrade 137
Tezkiret-ul Fukahâ 108
Tirmizî 84, 235, 306, 331, 332
Toplumsal Maslahat 259, 271
Toplumsal Sözleşme 259, 261, 262,
266, 267, 268, 270, 271
Toplumsal Yaşamın Zorunluluk-
ları 271
Tuhef-ul Ukûl 104, 114

U

Ukbe 128, 129, 130, 131, 132,
140, 376
Usul-i fıkıh 53
Usul-u Kâfi 29
Uyun-u Ahbar-i Rıza 61, 146,
171, 172, 429, 440
Uzai 74

Ü

Ümmet 28, 53, 90, 106, 108, 156,
157, 190, 192, 194, 195, 199,
201, 214, 414, 467

V

Vahhabî 321
Vakidî 386

Vasıt 312

Velayet 17, 18, 21, 27, 33, 35, 53,
76, 97, 99, 105, 114, 115, 117,
118, 121, 123, 129, 132, 135,
139, 140, 141, 142, 143, 144,
146, 150, 163, 164, 166, 176,
178, 181, 190, 192, 195, 196,
199, 200, 201, 202, 207, 209,
213, 214, 216, 217, 218, 222,
233, 235, 236, 237, 240, 241,
246, 248, 251, 252, 253, 255,
258, 261, 264, 271, 278, 281,
282, 320, 323, 326, 446, 453,
454, 468, 469, 474

Velayet ve imaret biati 128, 129

Velid b. Yezid 309

Veliyyi Emr 31, 39, 95, 254, 414,
432, 433, 437

Vesail-üş Şia 395, 423, 426,
427

Y

Yahudi 78, 79, 80, 101, 296, 297,
298, 338, 390

Yakub 100, 232, 233, 343, 345,
470, 471

Yezid b. Muaviye 307, 309, 316,
329, 349, 351, 358, 360, 366,
374, 376

Z

Zehebî 235, 352

Zemahşerî 72, 301, 457

Zeyd b. Ali 74, 290, 309, 343,
361